



«Біз кезінде елге қызмет етудің озық үлгісін көрсеткен Алаш қайраткерлерінен тағылым аламыз. Олар өткен ғасырдың басында тәуелсіздік идеяларын халық арасында дәріптеуге зор еңбек сіңіріп, азаттық жолында құрбан болды».
Қ.К. Тоқаев

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30-жылдығына
және Ә.Ә. Ермаковтың 130-жылдығына арналған
**«ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
МЕМЛЕКЕТТІЛІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ»**
атты Халықаралық ғылыми-практикалық онлайн-
конференциясы

Международная научно-практическая
онлайн-конференция
**«АЛИМХАН ЕРМЕКОВ И СТАНОВЛЕНИЕ
КАЗАХСТАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ»**,
посвященная 30-летию Независимости Республики
Казахстан и 130-летию А.А. Ермакова.

International Scientific and Practical Online Conference
**"ALIMKHAN YERMEKOV AND THE FORMATION OF
KAZAKHSTAN STATEHOOD"**,
dedicated to the 30th anniversary of Independence of the
Republic of Kazakhstan and the 130th anniversary of
Yermekov A.A.

16 сәуір
апреля
april
2021

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Қарағанды техникалық университеті
Министерство образования и науки Республики Казахстан
Карагандинский технический университет
Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan
Karaganda Technical University

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30-жылдығына және
Ә.Ә. Ермаковтың 130-жылдығына арналған
«Әлімхан Ермаков және қазақстандық мемлекеттіліктің
қалыптасуы» атты
Халықаралық ғылыми-практикалық онлайн-конференциясы
Е Н Б Е К Т Е Р І
16 сәуір 2021 ж.

Т Р У Д Ы
Международной научно-практической
онлайн-конференции
«Алимхан Ермаков и становление
казахстанской государственности»,
посвященной 30-летию Независимости
Республики Казахстан и 130-летию А.А. Ермакова
16 апреля 2021 г.

PROCEEDINGS
International Scientific and Practical Online Conference
«Alimkhan Yermekov and the Formation of Kazakhstan Statehood», dedicated
to the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan and the
130th anniversary of A.A.Yermekov
April 16, 2021

Қарағанды 2021

УДК 378.184 (574)
ББК 74.04 (5 Каз)
В56

Главный редактор
профессор С.Г.Ожигин

Редакционная коллегия
Алпысбаева Н.А., Агибаева С.Ж., Шорманбаева Д.Г.,
Тлеугабылова К.С., Кажикенова С.Ш.

Алимхан Ермаков и становление казахстанской государственности. Труды Международной научно-практической онлайн-конференции 16 апреля 2021 г. Министерство образования и науки РК; Карагандинский технический университет. - Караганда: Изд-во КарТУ, 2021. – 248 с.

ISBN 978-601-320-383-6

В Трудах опубликованы доклады участников Международной научно-практической онлайн-конференции «Алимхан Ермаков и становление казахстанской государственности», посвященной 30-летию Независимости Республики Казахстан.

ISBN 978-601-320-383-6

© Карагандинский технический
университет, 2021

ПРИВЕТСТВЕННЫЕ СЛОВА

Құрметті конференцияға қатысушылар!

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өзінің «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында **«Біз кезінде елге қызмет етудің озық үлгісін көрсеткен Алаш қайраткерлерінен тағылым аламыз. Олар өткен ғасырдың басында тәуелсіздік идеяларын халық арасында дәріптеуге зор еңбек сіңіріп, азаттық жолында құрбан болды»** деп атап айтты.

Алаш қайраткерлері қазақ мемлекетінің іргетасын қалады. Олар қазақ жерінің шекарасын анықтау мен бекітуге белсене қатысып, жеріміздің тұтастығын сақтауға бар күштерін салды.

Біз сол Алаш қайраткерлерінің бірі, даңқты жерлесіміз Әлімхан Ермековті мақтан етеміз. Оның бүкіл өмірі туған халқына адал қызмет етудің нақты үлгісі болып табылады.

Әлімхан Ермеков Алаш қозғалысының ең жас, белсенді және жігерлі өкілдерінің бірі болды. Оның құқық, этнос тарихы, экономикалық география мәселелері бойынша терең білімі қызметінің елеулі және табысты нәтижелерге жетуіне себеп болды.

Бүгін сіздерден оның шәкірттері, зерттеушілер мен әріптестерінен тарихи тұлғаның әлі ешкім танып-білмеген еңбегі, жүріп өткен жолы жайлы жаңа тың деректермен танысамын деген ойдамын.

Уважаемые участники конференции!

В этом году мы отмечаем 130-летний юбилей нашего земляка, первого казахского профессора-математика, общественного деятеля Алимхана Ермекова.

Именно ему, его политической и общественной работе, отстаиванию интересов страны, мы обязаны возвращением Казахстану очень важных территорий, таких как побережье Каспия, Акмолинской и Семипалатинской областей. Сегодня сложно представить наше государство без выхода к морю и владения запасами нефти и газа.

Его жизнь была очень сложной, чудом удалось избежать трагической участи многих соратников-алашордынцев, но больше 18 лет он провел в лагерях как политзаключенный. При этом сохранил свой дух и до конца жизни был верен своим идеалам.

Алимхан Абеуович прожил активную насыщенную жизнь учителя, наставника, ученого, гражданина и патриота. Многие факты его биографии сохранились благодаря его трудам, монографиям, свидетельству его учеников и наследников.

Мы можем по праву гордиться именем своего выдающегося земляка и его неоценимым вкладом в становление нашей страны.

Спасибо всем, кто сегодня принимает участие в этом важном мероприятии. Желаю вам успешной и плодотворной научной работы, творческих успехов!

Аким Карагандинской области

Ж.М. Қасымбек

Құрметті Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға қатысушылар!

Әлімхан Әбеуұлы Ермеков – аңыз адам. Оның есімі Қазақстан тарихына мәңгілікке енді, өйткені ол «Алаш» партиясының белсенді көшбасшыларының бірі ретінде өз уақытында еліміздің аумақтық шекараларын қорғай алды. Әлімхан Ермековтың есімі ұзақ уақыт үнсіз қалғанына қарамастан, ол жоғарғы марапатқа – халықтың танымына, сүйіспеншілігі мен құрметіне ие болды.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өзінің «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында: «Тәуелсіздік мерейтойы аясында біз осындай көрнекті тұлғалардың рөлін ерекше атап өтіп, олардың бай мұрасын жастарға және бүкіл әлемге жеткізуіміз керек. ...Алаш қозғалысының қайраткерлерінің бай мұрасын дәйекті түрде зерделеу қажет», деп атап өтті.

Әлімхан Ермеков ауыр қуғын-сүргін жылдарын бастан өткерді, соған қарамастан ол өзіне тән белсенді азаматтық ұстанымын, ғалымдық дарыны мен педагогикалық шеберлігін, адами әсерлілігін, зиялылығы мен мәрттігін сақтай алды.

Әлімхан Әбеуұлы жауапты қоғамдық-саяси қызметтерде жүрсе де, мемлекеттік қызметті ағартушылық, ғылыми-педагогикалық жұмыстармен ұштастыра білді. Педагог және ағартушы Әлімхан Ермеков Октябрь революциясынан кейін республикадағы орта оқу орындарының, содан кейін жоғары оқу орындарының ең белсенді ұйымдастырушыларының бірі болды, сол жерде математикадан сабақ берді.

Әлімхан Әбеуұлы Ермековтың туғанына 130 жыл толуына орай біз мерейтойлық күнге арналған іс-шаралар кешенін іске асыру бойынша Жол картасын әзірледік. 2020 жылғы 14 қазанда университетіміздің бастамасымен өмірінің соңғы жылдарын өткізген Абай көшесі, 58 үйде (бұрынғы Ленин көшесі) ескерткіш мемориалдық тақта ашылды.

Жоғары математика кафедрасында салтанатты түрде ол кісінің атына аудитория ашылды, онда профессор Әлімхан Ермеков 1955-1958 жылдар аралығында жұмыс істеген. Атаулы аудиторияның кіреберісінде көрнекті қоғам қайраткері, профессор, математик, ғалым, Әлімхан Әбеуұлы Ермековке мемориалдық тақта орнатылған.

Әлімхан Ермековтың 130 жылдығына орай математикалық студенттік олимпиада өткізіліп, оған Қазақстанның 14 облысының 20 жоғары оқу орнының студенттері қатысты. Олимпиаданың барлық жеңімпаздары мен қатысушыларын құттықтаймыз! Жаңа жетістіктер мен табыстар тілейміз!

Әлімхан Ермековтың есімі Қазақстан тарихына мәңгілікке енді, бүгінгі таңда ол замандастар мен студент жастар үшін ар-намыс, өміршеңдік пен мақсаткерліктің үлгісі болып табылады.

Конференцияның барлық қатысушыларына қош келдіңіздер деп, жемісті жұмыс тілеуге рұқсат етіңіздер! Денсаулық, амандық, шығармашылық табыс тілеймін!

Уважаемые участники Международной научно-практической конференции!

Алимхан Абеуович Ермеков - человек-легенда. Его имя навечно вошло в историю Казахстана, ведь именно он, как один из активных лидеров партии «Алаш», в свое время сумел отстоять территориальные границы нашей страны. Несмотря на то, что имя Алимхана Ермекова долгое время замалчивалось, он получил высшую награду – признание народа, его любовь и уважение.

Как отметил в своей статье «Независимость дороже всего» Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Кемелевич Токаев: «В рамках юбилея Независимости мы должны особо отметить роль таких выдающихся личностей, донести их богатое наследие до нашей молодежи и всего мира. ...Необходимо последовательно изучать богатое наследие деятелей движения Алаш».

Алимхан Ермеков перенес тяжелые годы репрессий, но сумел при этом сохранить присущие ему активную гражданскую позицию, талант ученого и педагогическое мастерство, человеческое обаяние, интеллигентность и благородство.

Находясь на ответственных общественно-политических постах, Алимхан Абеуович постоянно совмещал государственную деятельность с просветительской и научно-педагогической. Педагог и просветитель Алимхан Ермеков был одним из самых активных организаторов средних учебных заведений в республике сразу после Октябрьской революции, а затем и высших учебных заведений, вел там преподавание по математике.

В преддверии 130-летия со дня рождения Алимхана Абеуовича Ермекова нами была разработана Дорожная карта по реализации комплекса мероприятий к юбилейной дате. 14 октября 2020г. по инициативе нашего университета была открыта памятная мемориальная доска на доме по улице Абая, 58 (бывшая улица Ленина), в котором он проживал последние годы своей жизни.

В торжественной обстановке открыта именная аудитория на кафедре высшей математики, на которой профессор Алимхан Ермеков работал с 1955-го по 1958-й годы. На входе в именную аудиторию установлена мемориальная доска выдающемуся общественному деятелю, профессору, математику, ученому, Алимхану Абеуовичу Ермекову.

К 130-летию Алимхана Ермекова проведена математическая студенческая олимпиада, в которой приняли участие студенты 20 вузов из 14 областей Казахстана. Поздравляем всех победителей и участников олимпиады! Желаем новых достижений и успехов!

Имя Алимхана Ермекова навечно вошло в историю Казахстана, и сегодня он является примером чести, жизнестойкости и целеустремленности для современников и студенческой молодежи.

Разрешите поприветствовать и пожелать плодотворной работы всем участникам конференции! Здоровья и благополучия, творческих успехов!

Председатель Правления – Ректор НАО «КарТУ»,
доктор технических наук, профессор,
Лауреат Государственной премии РК
в области науки и техники им. аль-Фараби
М.К. Ибатов

Құрметті Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға қатысушылар!

XX ғасырдың басында саяси сахнада біздің кең байтақ жеріміздің шашырап кеткен көне аймақтарды қайтару бойынша қаншама күш жұмсаған қазақ халқының жас көшбасшыларының бірқатар тобы пайда болғаны белгілі.

Алаш қозғалысының көшбасшылары жоғары білімді адамдар болды және жаңа қазақ басқарушылық элитасының өкілдері ретінде ұлттық мелекеттіліктің іргетасын қалады, қазақ жерлерінің шекараларын анықтау және біріктіру процесіне белсенді қатысты, қазақ аумағының тұтастығын қамтамасыз ету үшін бар күшін салды.

Солардың бірі Мәскеудегі көпсағаттық дауларда, 4 айлық тынымсыз жұмыста қазіргі Қазақстан аумағының бөлігін сақтап қалған Әлімхан Әбеуұлы Ермеков болды.

Өмірінде басынан қандай қиын-қыстау заманды өткеніне қарамастан, Ә. Ермеков әрқашан көмек қолын созуға дайын қайырымды адам болып қалды, және адами асыл қасиеттерін жоғалтқан жоқ. 1955 жылы лагерьлердегі азапты 18 жылды артқа тастап, қапастан босап шыққан Әлімхан Ермеков бар қалған өмірін ғылым саласына арнауды шешеді, және Қарағанды техникалық университетіндегі ұстаздық еңбегінің осы жылдары тарихта алтын әріппен жазылатын кезеңдердің бірі болып қалады.

Міне, бүгінде осындай қайталанбас бірегей тұлғаның есімін мәңгі есте сақтау, оның идеяларын насихаттау үшін қосып отырған үлестеріңіз зор алғысқа лайық деп есептеймін!

Бүгінгі конференцияның барша қатысушыларына сәттілік және нәтижелі жұмыс тілеймін!!!

Уважаемые участники Международной научно-практической конференции!

Как известно, в начале XX века на политической сцене появилась целая плеяда молодых лидеров казахского народа, которые приложили немало усилий к возвращению разбросанных исконных территорий нашей необъятной страны.

Лидеры движения Алаш были высокообразованными людьми и как представители новой казахской управленческой элиты заложили фундамент национальной государственности, приняли активное участие в процессе определения границ и воссоединения казахских земель, прилагали все усилия для обеспечения единства и благополучия нашего народа.

Одним из них был Алимхан Абеуович Ермеков, который в многочасовых спорах в Москве, в 4-х месячной кропотливой работе отстаивал часть территории современного Казахстана.

Несмотря на то, что А.Ермеков испытал за свою жизнь очень много страданий и трудностей, он остался отзывчивым человеком, готовым протянуть руку помощи, и не утратил прекрасные человеческие качества. В 1955 году, после 18 мучительных лет в лагерях, Алимхан Ермеков решил посвятить всю оставшуюся жизнь науке, и эти годы преподавательского труда в Карагандинском техническом университете останутся одним из периодов истории, написанных золотыми буквами.

Я считаю, что сегодня ваш вклад в увековечивание памяти такого уникального человека, в популяризацию его идей заслуживает огромной благодарности!

Желаю всем участникам сегодняшней конференции успешной и продуктивной работы!!!

Депутат Мажилиса Парламента РК
Б. Әбдіғалиұлы

Қайырлы күн, құрметті ханымдар мен мырзалар!

Тәуелсіздіктің 30 жылдығына және көрнекті саяси қайраткер, математик ғалым Әлімхан Әбеуұлы Ермековтың 130 жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-практикалық онлайн-конференцияға қош келдіңіздер!

Барлық уақытта салыстырмалы түрде күні кешегі тарихи өлшемдер бойынша өткенді түсіну оңай болған жоқ. Егемендік алған жылдар бізден қаншалықты алыстаған сайын, толыққанды тарихи деп атауға болатын өткен оқиғалардың маңыздылығы біздің алдымызда айқын көрінеді.

Біз тәуелсіздігіміздің бізге өзі келмегенін, оған біз жүздеген жылдар бойы ұмтылғанымызды ұмытпау керек. Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздікке қол жеткізу идеясы Тұңғыш президент Н.Ә. Назарбаевқа тиесілі. Елбасы тәуелсіздік туын көтеріп, Қазақстан – тәуелсіз мемлекет деп бірінші болып жариялады. Елдің тәуелсіздігі егемен Қазақстанның ұлттық құндылықтарының бүкіл жүйесінің басында тұруы керек.

Ел президенті Қ. Тоқаевтың «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласы тек біздің елімізде ғана емес, алыс шет елде де кең резонанс тудырды. Онда мемлекет басшысы өзгеше ойлайтындарға қазақтар үшін жер – қасиетті және біздің ата-бабаларымыз оны бізге баға жетпес мұра етіп қалдырған деп жауап берді. Жер – саяси немесе сауда құралы емес. Қазақ жері шет елдіктерге жалға берілмейді және сатылмайды. Осыған байланысты әлемде халқымыздың ұлттық құндылықтарына негізделетін өз идеологиямызды насихаттау керек.

Қозғалыстың, Алаштың алғашқы саяси қазақ партиясы мен Алаш Орда үкіметінің пайда болуы қазақ халқының тәуелсіздік үшін, дербес ұлттық мемлекетілікті құру үшін көпжасырлық күресінің заңды кезеңі болды.

Және бүгін, құқық, этнос тарихы, экономикалық география мәселелерін терең білетін, Алаш қозғалысының ең жас, белсенді және жігерлі өкілдерінің бірі Әлімхан Ермеков болғанын ерекше атап өткім келеді.

Қозғалыстың идеялық жетекшілері А. Бөкейханов пен А. Байтұрсынов қазақ халқының ұлттық мүдделерін қорғаудың жоғары миссиясын сеніп тапсырды. Ә. Ермеков қарсыластарын сендіре білу қабілетінің арқасында осы қиын міндетті абыроймен орындады, бүгінде еліміздің мақтанышы және тірегі болып табылатын Қазақ КСР-нің өте маңызды жер аумақтарын Қазақстанға қайтаруға қол жеткізді.

Әлімхан Ермеков пен оның серіктерінің армандары мен мүдделері орындалды. Қазақстан басшылығы нарықтық экономикасы дамыған, өз азаматтарын қорғаудың әлеуметтік бағдарлануына бағытталған тұрақты саяси жүйесі бар заманауи мемлекет қалыптастыра алды. Біздің тәуелсіздігіміздің құндылықтары: Қазақстан халқының көп ұлттылығы, халық пен жер, ұлттық мүдделердің ортақтығы, тіл, әдебиет, адамгершілік, ұлттық дәстүрлер мен отбасы, білім және ғылым, мемлекеттік шекараларды межелеу, бейбіт сүйгіш сыртқы саясат болып табылады.

Қазіргі әлемде әлемдік тәртіп, қауіпсіздік жүйесінде және әлем сәулетінде түбегейлі өзгерістер орын алуда. Құбылыстар мен оқиғалар бұрын-соңды болмағандай адамзаттың жаһандық қауіп-қатерлерге қарсы бірігуін талап етеді.

Бұл жағдайда, әрине, бүкіл қазақстандық қоғамды шоғырландыру, ұлттық құндылықтарды, тарихи естеліктерді және ерекше мәдениетті қастерлеу қажет. Және, ең алдымен, тәуелсіздік жағдайында тәрбиеленген, біздің елімізді болашақта жаңа мақсаттарға жетелейтін жас ұрпақ.

Осы ғылыми-практикалық онлайн конференцияны өткізу өткен сабақтарды түсінуге үлес қосуға, жастардың патриотизмін арттыруға, еліміздің ары қарай дамуы

үшін оларды бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған ұсыныстарды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Назарларыңызға рахмет!

Добрый день, уважаемые дамы и господа!

Позвольте приветствовать всех вас, участников Международной научно-практической онлайн - конференции, посвященной 30-летию Независимости и 130-летию выдающегося политического деятеля, ученого-математика Алимхана Абеуовича Ермакова!

Во все времена осмысление относительно недавнего по историческим меркам прошлого было задачей не из легких. Чем дальше уходят от нас годы приобретения суверенитета, тем явственнее предстает перед нами значимость прошедших событий, которые с полным правом можно назвать историческими.

Нельзя забывать о том, что независимость пришла на сама собой, к ней мы шли сотни и сотни лет. Идея обретения Казахстаном государственной независимости принадлежит Первому президенту Н.А.Назарбаеву. Елбасы поднял знамя независимости и первым провозгласил, что Казахстан-независимое государство. Именно независимость страны должна стоять во главе всей системы национальных ценностей суверенного Казахстана.

Статья президента страны К. Токаева «Независимость дороже всего» вызвала широкий резонанс не только в нашей стране, но и далеко за рубежом. В ней глава государства дал ответ инакомыслящим, что земля для казахов-священна и наши предки оставили нам как бесценное наследие. Земля – не политический или торговый инструмент. Казахская земля не сдается в аренду и не продается иностранцам. В этой связи необходима продвигать в мире свою идеологию, базирующихся на национальных ценностях народа.

Появление движения, первой политической казахской партии Алаш и правительства Алаш Орды было закономерным этапом в многовековой борьбе казахского народа за независимость, за создание самостоятельного национального государства.

И сегодня особенно хотелось бы подчеркнуть, что именно Алимхан Ермаков был одним из самых молодых, деятельных и энергичных представителей движения Алаш, имевший глубокие знания по вопросам права, истории этноса, экономической географии.

Идейные руководители движения А. Букейханов и А. Байтурсинов доверили ему высокую миссию отстаивания национальных интересов казахского народа. Ермаков А. обладая умением убеждать оппонентов с честью справился с этой труднейшей задачей, добился возвращения Казахской ССР важных земельных территорий, которые сегодня являются гордостью и опорой нашей страны.

Мечты и чаяния Алимхана Ермакова и его соратников сбылись. Руководству Казахстана удалось построить современное государство с развитой рыночной экономикой, устойчивой политической системой, направленной на социальную ориентированность защиты своих граждан. Ценностями нашей независимости, как известно, являются многонациональность казахстанского народа, народ и земля, общность национальных интересов, язык, литература, нравственность, национальные традиции и семья, знания и наука, демаркация государственных границ, миролюбивая внешняя политика.

В современном мире в настоящее время происходят кардинальные изменения в системе мирового порядка, безопасности и архитектуре мира. Явления и события как никогда ранее требуют объединения усилий всего человечества перед лицом глобальных вызовов и угроз.

В этих условиях, разумеется, необходима консолидация всего казахстанского общества, беречь национальные ценности, историческую память и самобытную культуру. И, прежде всего, молодого поколения, воспитанного в условиях независимости, которое поведет нашу страну к новым целям в будущем.

Проведение данной научно-практической онлайн конференции позволит внести определенный вклад в осмысление уроков прошлого, выработать рекомендации, направленные на повышение патриотизма у молодежи, повышения ее конкурентоспособности в дальнейшем развитии нашей страны.

Благодарю за внимание!

Сокурсник и соратник Первого Президента РК - Елбасы,
первый министр иностранных дел РК,
доктор политических наук,
профессор Академии государственного управления
при Президенте РК,
Лауреат Государственной премии Республики Казахстан
в области науки и техники имени аль-Фараби
Сулейменов Т.С.

ПЛЕНАРНЫЕ ДОКЛАДЫ

Ермеков О.М.

Внук А. А. Ермекова, к.э.н.,
руководитель образовательной компании «Maryadi education»
Великобритания

ОБ АЛИМХАНЕ ЕРМЕКОВЕ

В начале прошлого века Партия Алаш, одним из организаторов и активных деятелей которой был, Алимхан Ермеков, стояла у истоков возрождения национального самосознания. Именно её лидерами бала впервые выдвинута идея создания суверенного Казахстана. За свои взгляды и деятельность лидеры движения Алаш были жестоко наказаны. Многие подверглись не просто унижениям и гонениям, а лишились жизни. Мой дед - Алимхан Ермеков, отсидел в сибирских лагерях в общей сложности 18 лет. Вот так непросто Казахстан получил свой суверенитет и нынешнюю свою территорию.

Конечно, в истории Казахского народа есть много имен, составляющих его величие и славу. Но имена алашординцев вписаны в историю Казахстана кровью.

О чем мечтал мой дед и его единомышленники? Что это были за люди? За какие поступки и взгляды лишились они здоровья и жизни? Что было их жизненным стержнем? Как бы они поступали в тех или иных ситуациях сегодня?

Эти вопросы интересовали меня всегда. А ответы на них были моими жизненными ориентирами.

Я думаю, что очень важно, чтобы молодое поколение сегодня знало и помнило тех, чьим идеям и делам казахстанцы во многом обязаны своему суверенитету. Сегодня очень важно понимать их глубоко патриотичную гражданскую жизненную позицию. Их устремления. Их откровенно жертвенные поступки, ради родного Казахстана и народа, проживающего на этой земле.

Несмотря на тяжелейшие испытания и лишения, членам «Алаш» удалось до конца жизни не разрушить свой нравственный стержень. Сохранить верность принципам. Не поддаться властным амбициям и тщеславию. Не стать меркантильными. Не скатиться к накопительству.

Сегодня так много всего происходит вокруг, так много различной информации, среди которой молодому поколению очень непросто определить правильные личные жизненные ориентиры.

Считаю, что стойкость и самоотверженность Алашординцев - это безусловный образец для подражания. Образец патриотизма, бескорыстия и преданности национальному долгу.

Мой дед занимался не только политикой, но благородным делом - он преподавал. А без точного морального ориентира знания ничего не значат. Только их широта позволяет занимать правильную позицию с умением

двигаться вперед, сострадать не только собственному благополучию, но стране и своему народу.

Пропагандируя самый главный тезис - просвещение и образование делают людей праведнее, дает им возможность правильно выстраивать свою позицию в жизни, он всем говорил: надо учиться!

Мир вокруг нас сегодня очень сложный и быстро изменяющийся. Новые открытия, технологии, форматы общения – всевозможные мессенджеры, социальные сети. Виртуальный мир стал настолько привычен, что многие уже не представляют, как жили без него раньше. Конечно, сегодня мы живем в другом мире, ... но, главное это то, ...что настоящее время - это время жесточайшей и изощренной конкуренции в вопросах мировой экономики, политики и идеологии.

Поэтому, одно из важнейших условий для того, чтобы Казахстан в настоящем и будущем смог занять достойное место в этом сложном мире – это, прежде всего, наличие осмысленной и твердой гражданской позиции у каждого казахстанца.

Сағынтаев С.С.
Халықаралық Ақпараттандыру Академиясының академигі,
техника ғылымдарының кандидаты
Алматы қ.

ЕРМЕКОВ Ә.Ә. - МАТЕМАТИК, ҰСТАЗ

1962 жылғы Қарағанды Мемлекеттік педагогикалық институтының (КарГУ) физика-математика факультетін бітіретін студенттер үшін Мемлекеттік комиссиясының төрағасы болып физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент Нам Дянь Чун тағайындалған екен және ол кісі Қарағанды политехникалық институтының «Жоғары математика» кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарыпты. Осы кезеңде кафедраға ұстаз болуға ыңғайлы жас маман таңдап алу керек болады. Осындай ұсынысқа сәйкес, физика-математика факультетінің деканы Келтенов Тұрлыбек Келтенович пен Мемлекеттік комиссияның төрағасы ақылдаса келіп, оқу бітірушілер ішінен студент Сағынтаев Савет Сағынтайұлының кандидатурасын ұйғарады.

Деканымыз мені кабинетіне шақыртып, келісті тұлғалы үлкен кісімен таныстырды. Сөйтсем ол кісі қазақтың тұңғыш математик-ғалымы, қазақ тілінде алғаш жарық көрген «Жоғары математика» оқулығының авторы, Мемлекет Қайраткері, «Алаш» партиясының негізін қалаушыларының бірі, бұрын есту арқылы таныс болған, ұлағатты ұстаз-педагог Ермаков Алимхан Абеуұлы болып шықты. Танысудан кейін деканымыз, Сағынтаев сен политехқа ұстаз болып баруың керек деп мәлімдеді. Мен болсам, жоғары оқу орнына ұстаздық етуге дайын емес шығармын деген ниет білдірдім. Олай емес, сен ұстаз болып КарПТИ-ге баруың керек, оның мән жайын Алекең түсіндіреді деп нық қортындылады.

Кабинеттен шығып, Алимхан Абеуұлы екеуіміз, сол кездегі Ленин көшесімен келе жатырмыз. Ол кісі осы көше бойындағы үйде тұрады екен. Алғаш кездесуден ақ өзінің жылу шырайымен, жұмсақ дауыс ырғағымен, ұлағатты әңгімесімен мені бірден бауырына тартып алды, үйіне кіргізіп, шәй ішкізді. Савет сенде ешқандай қорқыныш болмасын, менің де жас кезімде, Ташкенттің Қазақ жоғары педагогикалық институтына оқытушы ретінде тағайындалғанымда осындай сезімді басымнан кешіргенмін. Мемлекеттік Комиссияның төрағасы, факультеттің деканы саған сенгендіктен осындай қортындыға келіп, шешім шығарып отыр ғой деп, менің көңілімнің қобалжуын орнына келтіргендей сезіндім.

Үйден шығысымен, мені Қарағанды политехникалық институтының «Жоғары математика» кафедрасы орналасқан төртінші корпусына алып барды.

Осы кезеңде кафедра меңгерушісі қызметін атқарушы Гриншпун Зиновий Соломонович екен. Ол кісімен мені таныстырып, осы жас маман менің жолымды жалғастыруға ылайық азамат, мен болсам демалысқа шығатын мезгілім келді деген ұсынысын баяндады. Одан кейін 401 аудиторияда сабағы бар екен, уақытың болса, қатысуыңа болады деген соң мен де барып лекциясын тыңдадым. Әлі есімде, лекция тақырыбы: Дифференциальные уравнения и их приложения.

Лекция оқу манері, дауыс ырғағы, ұқыпты жазылған формулалары маған ерекше әсер қалдыры.

Ұстаз-педагог А.Ермековтың педагогикалық даму жолына көңіл аударайық:

1921-1924 жылдары Қарқаралыда екі сатылы мектеп, педагогикалық техникумның негізін қалаушы, директоры және математика мұғалімі,

1924-1926 жылдары Семейдің педагогикалық техникумында сабақ береді,

1926-1928 жылдары Ташкенттегі Қазақ жоғары педагогикалық институтының оқытушысы,

1928-1930 жылдары КазГУ-де және Алматы пединститутында математика доценті,

1930-1935 жылдары Алматы ветеринар-зоотехника институтында сабақ береді, 1935 жылы математика және теориялық механика профессоры дәрежесін алады,

1935-1937 жылдары Алматының тау-металлургия институтының жалпытехникалық факультетінің деканы,

1937 жылы Куйбышев жоспарлау институтының математика кафедрасының меңгерушісі.

1947 жылы өмірінің қиын жолдарынан босанып, Шымкенттің құрылыс материалдары технологиясы институтында математика және физика кафедрасының меңгерушісі болып еңбек етеді,

1955 жылы екінші рет қиын жолынан босанып, демалысқа шыққанға дейін Қарағандыдағы тау-кен институтында (КарМТУ) педагогикалық жолын аяқтайды.

1930 жылдардан бастап математика бойынша қазақ тіліндегі оқу құралдарын дайындауға белсене қатысады.

Алимхан Абеуұлының жоғары математикадан оқыған соңғы лекциясын тыңдаған жас маман ретінде, өзінің құрметті демалысқа шығуы алдындағы ұзақ уақыт аралығындағы педагогикалық жолдарындағы сапалы да, тармақты жолдарын бүгінгі күнге дейін жалғастырып келе жатқан оқушысы ретінде де, өзіме тапсырып айтқан тілектері мен сенімдерінің біразын орындаған шығармын деп ойлаймын.

Профессор Ермеков А.А. еңбек еткен, кәзіргі кездегі қабырғасы қатайған, еліміз бен шетелдерге де әйгілі болған Қарағандының Еңбек Қызыл Ту Орденді техникалық университетінің «Жоғары математика» кафедрасында ассистенттіктен бастап, профессор, кафедра меңгерушісіне дейін 52 жылдай жалпы еңбек жолын өткіздім. Кәзіргі таңда ұстаздың педагогтық жолын Нұр-Сұлтандағы ҚазЭҚЖХС университетінің профессоры ретінде еңбек етіп, жоғары оқу орындарындағы ұстаздық стажым жалпы 64 жылдай болып, ғалым атамыздың салған жолдары мен тілегін жалғастырудамын.

Математиканы меңгеріп, оның оқыту тәсілдерін өзінің «Жоғары математика» оқулығы арқылы келесі ұрпаққа аманат етіп тастап кеткен ұлағатты ұстазымның құрметіне, математиканың маңыздылығы мен мүмкіндігі туралы айтылған келесі өлең жолдарымды арнаймын.

МАТЕМАТИКА -- АТА ҒЫЛЫМ

Шыдамды бол, оқи түс, шыда тағы,
Математика шыдамдыны ұнатады.
Дәлелсіз шалыс бассаң « құлатады»,
Жазықтыққа компланар « сұлатады».
Моделін, шешулерін таба алмасаң
Кеуденді намыс кернеп «жылатады».

Игерсең шыдамдықпен қыр мен сырын,
Жас баладай мәпелеп уатады.
Көптен күткен шешулер келген кезде,
Ләззат беріп жаныңды жұбатады.

Ғылымдарға тірек болып, қуат беріп,
Кеңістікке әсерін мол ұзатады...
Сондықтан «Ғылымдардың патшасы деп»
Силаған бүкіл әлем бұл АТАНЫ.

Профессор Ермеков А.А. салып кеткен жолдары арқылы, педагог деген ардақты атты жоғары ұстау үшін, әрине әділдік, халыққа қызмет ету, парасаттылық, адамгершілік, жалпы имандылық, рухани байлық сияқты адами қасиеттерді игере білу керектігін болашақ ұрпаққа жеткізіп отыруымыз міндет.

Алимхан Абеуұлының мінезге бай, ұлық та, кішік те бола алатынын көзіммен көріп, жүрегіммен сезіндім. Қарапайымдылығы мен адалдығы, әділділігі мен ұстамдылығы, өмір талқыларына шыдамдылығы және ойшылдығы сияқты құндылықтарды өмірінің берік арқауы етіп ұтауы, ұлағатты Ұстаз, математик – педагог, ғалым екенінің айғақтары.

Бүгінгі күні, 130 жылдық туған күнінде еске алып отырған Алимхан Абеуұлы, өзінің отаны мен еліне деген аянбай жасаған еңбектері арқылы, жомарт жүрегінің шуағын болашақ ұрпақтың айналасына шашып кеткен ұлы тұлға болып, есте сақталады.

Кыдыралина Ж.У.
директор Института Ассамблеи народа Казахстана
Атырауского университета им. Х. Досмухамедова,
доктор исторических наук, профессор,
член рабочей группы Государственной комиссии
по полной реабилитации жертв политических репрессий
г. Атырау

АЛИМХАН ЕРМЕКОВ: ЛИЧНОСТЬ И ЭПОХА В ЗЕРКАЛЕ МОДЕРНИЗАЦИИ

Символично, что 130-летие со дня рождения одного из выдающихся деятелей Алашского движения Алимхана Ермекова проходит в год 30-летия Независимости Казахстана. Обретение свободы и независимости было сокровенной мечтой многих поколений казахского народа. Осмысление сущности и ценности нашего суверенного развития, как справедливо отмечено и в статье Главы государства «Независимость превыше всего», должно опираться на глубокое знание истории своей Родины. Если окинуть взором историю прошлого века, то можно увидеть непрерывную борьбу казахского народа за создание самостоятельного национального государства.

Первая половина XX века оказалась «спрессованным» временем, за которое в течение жизни одного поколения произошли переломные события, как в судьбе отдельных личностей и семей, так и в судьбе нации в целом. Один только голод 1932-1933 годов унес половину численности казахов. По некоторым оценкам, миллион и больше казахов были вынуждены уйти в чужие страны. Причины сегодняшних противоречий, негативного наследия прошлого в менталитете и сознании людей позволяет понять тот период жизни народа, когда его пропускали сквозь политические, культурные, идеологические жернова, когда у него пытались отнять историческую память и прервать связь поколений.

Нельзя не отметить и символичность другого важного шага, предпринятого ныне руководством страны для восстановления исторической справедливости и воздания дани немеркнувшей памяти безвинным жертвам политического террора XX в. В соответствии с Указом Президента страны о Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий в республике начата масштабная работа по выявлению и изучению в архивах материалов по истории репрессий, возвращению из забвения десятков тысяч имен еще не реабилитированных лиц, раскрытию драматических и трагических страниц прошлого, когда наши предшествующие поколения находились под пятой тоталитарного режима, а также реализация комплекса мероприятий по увековечению памяти тех, кто незаслуженно поплатился своими жизнями.

Сегодня возникает вопрос, в чем причина живучести нации и сохранения себя в жерновах и тисках системы, условиях общенародной катастрофы? В первую очередь, приходит мысль о высоком национальном духе народа. В

начале XX века понятие «Алаш», имеющее древние истоки, превратилось благодаря усилиям национальной интеллигенции в объединительную освободительную идею. Казахские интеллектуалы подняли смысл термина «Алаш» как изначально родового клича до уровня государственной идеи. Алаш – исторический термин, происходящий, по различным версиям, от имени мифического прародителя казахов и других древних тюркских родов Алаша-хана. Искони этот термин был базовым понятием этнического единства, общеказахским девизом (ураном) и боевым кличем.

Появление движения, первой политической казахской партии Алаш и правительства Алаш Орды было не случайным явлением. Это был закономерный этап в многовековой борьбе казахского народа за независимость. Выдвижению Алашскими лидерами идеи об образовании государства казахов способствовало получение рядом из них юридического образования в передовых российских вузах. Бывшие деятели Алаш и представители казахской управленческой элиты, научной и творческой интеллигенции заложили фундамент казахской государственности. Они приняли активное участие в процессе определения границ и воссоединения казахских земель, прилагали все усилия для обеспечения целостности казахской территории.

Имена Алихана Букейханова, Алимхана Ермекова, Миржакыпа Дулатова, Ахмета Байтурсынова и многих других патриотов, политических и государственных деятелей в истории народа, напоминают о себе и нам, современникам, в период осуществляемой в Казахстане экономической, политической и духовной модернизации. Информационные поводы в связи с 100-летием образования казахской советской государственности, а также с некоторыми высказываниями отдельных российских политиков о государственности и территориальных границах Казахстана, заставили нас вспомнить самоотверженность и особые заслуги алашордынцев и других представителей казахской управленческой элиты в отстаивании национальных интересов.

Эти имена немеркнущих образов и символов национальной истории, выдающихся личностей своего времени, напоминают о себе, когда по поручению руководства страны ведущие ученые-историки занимаются подготовкой многотомного академического издания по истории Казахстана, краткой истории Казахстана для иностранной аудитории, базового учебника на трех языках, написанных с новых теоретико-методологических позиций, с позиции национальных интересов независимого Казахстана.

Сегодня мы воздаем дань безмерного уважения и памяти яркой личности, выдающемуся государственному, политическому и общественному деятелю, активно участвовавшему в создании Казахской автономной советской республики и воссоединении казахских земель, одному из лидеров Алашского движения и партии Алаш, члену правительства Алаш Орды, талантливому педагогу и ученому, первому казахскому профессору математики Алимхану Абеуовичу Ермекову.

Алимхан Ермеков (1891-1970 гг.). - уроженец Каркаралинского уезда Семипалатинской губернии (ныне – Актогайский район Карагандинской

области), выходец из средне-состоятельной семьи (отец и дед его в разное время были волостными правителями), был в когорте блестяще образованных и закончивших с золотой медалью учебные заведения России. Еще в стенах Томского технологического института к студенту А. Ермекову пришло четкое осознание своего гражданского долга и предназначения. А. Ермеков в 1917 году ушел с пятого курса института, уехал в Семипалатинск, где сблизился с Алиханом Букейхановым.

Алимхан Ермеков был одним из самых молодых, деятельных и энергичных представителей Алашского движения. Именно ему самые старшие, идейные руководители движения А. Букейханов и А. Байтурсинов доверили высокую миссию отстаивания государственных интересов. Еще 19-21 марта 1918 года по поручению А. Букейханова в разговоре по прямому телеграфу с Лениным и Сталиным в Москве А. Ермеков и Х. Габбасов поставили перед большевиками главный вопрос о признании целостности Казахской территории и создании автономии. А весной-летом 1920 года, будучи членом Киргизского ЦИК (Центрального исполнительного комитета), Алимхан Ермеков делегировался в Москву. Он выступал с докладом «О положении Казахского края вообще, и по вопросу о границах, в особенности» перед В.И. Лениным, который поддержал его. Именно тогда, в процессе четырехмесячной кропотливой работы, вопреки мнениям многих других чиновников центрального аппарата, Алимхан Ермеков добился возвращения Казахстану очень важных территорий. Среди этих территорий особо следует отметить побережье Каспия, Акмолинскую и Семипалатинскую области. Сегодня нашему государству это обеспечивает выход к Каспию и владение запасами нефти и газа, с которыми в значительной мере связывается экономическое и политическое будущее суверенного Казахстана. В Акмолинской области располагается новая столица нашего государства.

Значительным и успешным результатам деятельности Алимхана Ермекова способствовали глубокое знание им вопросов права, истории этноса, экономической географии, редкое умение, несмотря на сравнительно молодой возраст (29 лет), убеждать оппонентов. В свое время талантливый поэт С. Торайгыров так охарактеризовал Алимхана Ермекова в своей поэме-посвящении лидерам Алаш: «Молодой Ермеков хваток и прозорлив, как быстролетный и зоркий сокол...».

Авторитет А. Ермекова среди народа и его лидеров был высок и признан. Изучение автором архивно-следственных дел в государственных архивах и архивах спецорганов РК и РФ, в частности, Спецгосархиве КНБ РК, ГАРФ, показывает, что на следствиях по делу алашордынцев многие отмечали, что «все алашординцы очень уважают Ермекова, и он является среди них очень влиятельным лицом, пользующимся большим доверием среди национальных деятелей. На вопрос, кто из населения больше любит Ермекова – бедняки, середняки или баи – они заявляли, что - всё казахское население».

Алимхан Ермеков достойно вынес все испытания судьбы, сохранив жизненную стойкость и человеческое благородство. По ложным обвинениям в «контрреволюционной деятельности» он находился сначала два года под

следствием во внутренней тюрьме НКВД КССР, затем, в 1938 г., был приговорен к длительному лагерному заключению. В 1947 г., отбыв 9 лет в Енисейлаге, что в г. Канске Красноярского края, вернулся в Казахстан, но 4 декабря 1948 г. был вновь арестован. И еще 7 лет пришлось ему провести за колючей проволокой в городах Воркуте Коми АССР и Тайшете Иркутской области. Лишь в 1955 г. А. Ермаков был досрочно освобожден. Всего А. Ермаков находился под следствием и в заключении на протяжении восемнадцати лет. Однако и после официальной реабилитации в 1955-1957 гг. его имя долгое время было под запретом.

Алашские лидеры дают примеры нравственности, высоких порывов служения Отечеству, самопожертвования во благо народа. Алимхан Ермаков в числе других лидеров Алашской интеллигенции предостерегал о пагубных последствиях курса насильственной и ускоренной коллективизации. Он использовал средства печати для отстаивания национальных интересов. Рупором общественного мнения казахского народа выступала общенациональная газета «Казах», издававшаяся с 1913 г. в Оренбурге. Алимхан Абеуович печатал на ее страницах статьи об учебе казахских студентов в вузах Томска, оценивал эту национальную газету, печатный орган алашордынцев, как самую яркую и передовую газету своего времени, наподобие «Русских ведомостей».

Имя Алимхана Ермакова, как и имена других Алашских деятелей, сегодня вновь напоминают о себе, когда в стране по инициативе Лидера Нации Н.А. Назарбаева осуществляется программа «Новое гуманитарное знание. 100 учебников на казахском языке», реализуются задачи по переводу казахской графики на латиницу. Алимхан Ермаков издал в 1935 г. на казахском языке (на латинской графике) учебник для вузов по высшей математике, а также словарь математических терминов. В те же годы другой выпускник Томского технологического Каныш Имантаевич Сатпаев написал на латинской графике учебник математики, вскоре ему пришлось переводить его на кириллицу. В кратчайшие сроки казахские интеллектуалы, заботясь об образовании на родном языке и развитии казахского языка, могли приспособить национальные потребности к изменяющимся условиям.

Алимхан Ермаков внес значительный вклад в развитие вузовского образования и науки как незаурядный ученый-организатор и яркий педагог. Он работал в 1917-1938, 1947-1948, 1955-1958 годах в различных вузах республики и страны: во вновь открывшихся - Казахском высшем педагогическом институте в Ташкенте, в Казахском государственном университете, а затем и в Казахском педагогическом институте, ветеринарно-зоотехническом, горно-металлургическом институтах в г. Алма-Ате, Куйбышевском плановом институте, Чимкентском технологическом институте строительных материалов, в последние годы - Карагандинском горном (позднее - политехническом) институте.

Жизнь и многогранная деятельность А.А. Ермакова, как и других лидеров Алаш Орды и видных исторических личностей Казахстана, еще нуждается в тщательном изучении. Нам, историкам, еще не все известно о тех заметных следах в истории, которые оставили эти политические деятели, в борьбе за отстаивание чести и достоинства, будущего нации, в частности, предстоит

пролить свет и подробно осветить деятельность Алимхана Ермекова в среде сибирского областнического движения, его переговоры с разными правительствами, его деятельное участие как организатора высшей школы Казахстана в создании первых вузов страны. Изучая сегодня как член рабочей группы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий недоступные для большинства исследователей архивные документы государственных архивов и архивов спецорганов, в том числе пока закрытых фондов, находишь много безвестных пока имен участников Алашского движения на местах и лиц, обвиненных в причастности к Алаш Орде. Эти материалы необходимо тщательно изучить для восстановления исторической справедливости в отношении безвинных жертв беззакония и насильственных акций политической системы. В этом заключается благородная, человеческая и ответственная миссия нынешних поколений.

Вся жизнь и деятельность Алимхана Ермекова - наглядный и достойный пример для нас, современников, в достижении вершин профессионализма и мастерства, к чему должны стремиться каждый в своем деле, долга и ответственности перед народом и страной. Алашские деятели более 100 лет назад мечтали видеть народ и страну в ряду передовых наций мира, таких, к примеру, как Япония, потому неслучайно на следствиях им были предъявлены и надуманные обвинения в японском шпионаже.

Успех модернизации Казахстана и строительства подлинно конкурентоспособного, развитого демократического, правового, светского и социального государства будет зависеть от каждого гражданина, его жизненной позиции и отношения к обществу. Великие личности поколения Алаш, которые были светочами для своей нации, оставили свой вечный след в истории, как немеркнущих символов высокого человеческого духа и служения Отечеству.

Өскембаев Қ.С.
Қазақстан Республикасы, Еуразия гуманитарлық институтының
профессоры, тарих ғылымдарының кандидаты
Нұр-Сұлтан қ.

МЕМЛЕКЕТ МҮДДЕСІН ОЙЛАҒАН ҚАЗАҚТАР – Ә. ЕРМЕКОВ

Жер – елдіктің белгісі, ол халық бірлігінің, оның тұтастығының көрінісі. Жерсіз ел болмайды. Жерден айырылу елден, елдігінен айырылу деген ұғыммен бірдей екенін бәріміз жақсы білеміз. Тақырыпты «Ә. Ермаков және Қазақ елі шекарасын қайта қалыптастыру мәселесі» деп алғанымыз, ол да түсінікті жағдай. Өйткені біздің бүгінгі шекарамыз тура 100 жыл бұрын, сол өткен ғасырдың 20 жылдарында қайта қалыптасып егемендік алғанда **заңдастырылды ғой**. Ал 1920 ж-ғы шекара біздің бабаларымыз көне заманнан қоныстанған жерлердің негізінде сызылып, РКФСР құрамындағы **әкімшілік-аумақтық шекара** болып анықталды. Әрине бұл жерде ұтылғанымызда көп. Осы жауапты жұмыстың алғашқы ізін салғандар қатарында Алаш партиясының көрнекті қайраткерлерінің болғаны белгілі.

Ә. Бөкейханның биыл туғанына 155 ж., А. Байтұрсыновқа 2022 ж. туғанына 150 ж. толайын деп отыр, ал Ә. Ермаковке биыл 130 ж. толса, қазақ арасынын алғаш шыққан заңгер Ж. Ақбайұлына 145 жыл толып отыр және т.б. Осы ұлыларымыздың мерейтойларын тойлау, өшпес істерін ұлықтау неге керек: 1-ден, осы іс-шаралар барысында «Алаш» тұжырымын (концепциясын) анықтап, ашып алу, ұлы тұлғалардың ерлік істерін дәріптеу. 2-ден, «Алаш» ардақтылары алдындағы тікелей міндеттерімізді өтеу, «Аруақтарға» тағзым ету, 3-ден, Бұл іс-шаралар «Қазақ мемлекеттілігі», «Мәңгілік ел», «Ұлы дала» идеясын жандандыра беру үшін керек. 4-ден, ұлт қайраткерлерінің еңбектерін паш ету, жариялау болашақ істерге мұрындық болады деп сенеміз.

Қазақ зиялыларының еліміздің шекарасын қалыптастырып, анықтаудағы еңбектеріне тоқталғанда зерттеуші С.Х.Аққұлы Ә. Бөкейханның болашақ Қазақ Автономия мәселесін өзінің еңбектерінде **сонау 1910 ж. ашық көтере бастағанын, қай облыстардың оған енетінін көрсетіп жазғанын айтады**. Жалпы Ә. Бөкейханның 1896-1901 жж. Щербина басқарған статистикалық, 1903-1904 жж. Швецов басқарған статистикалық-экономикалық зерттеу экспедицияларында болып, қазақтардың өмірін, шаруашылығын, әсіресе Сібір темір жолдарына жақын жерлердегі жағдайлармен өте жақын таныс болғанын ғылыми еңбектерінен жақсы білеміз. Мысалы оның «**Қазақтар**» деген очеркінде облыстардағы **қазақтардың саны, басқа ұлт өкілдерінің пайыздық құрамы көрсетіледі**. Ал одан кейінгі онжылдықта тікелей Бөкейханның ұсынысымен Алаштықтар көптеген картографиялық, этнографиялық, ізденушілік, іс-қағаздық, дипломатиялық жұмыстар жүргізді. Олардың нәтижелері сол кездегі биресми баспаларда да жарыққа шығып жатты. Әрине бұл жұмыстардың ізгі нәтижесін болашақ Қазақ шекарасын анықтауға қатысқандар басшылыққа алып, сабырлықпен өз мүдделері үшін пайдалана алды.

1918-1919 жылдары Азамат соғысының кеңестердің пайдасына шешіле бастағанын нақты айта кеткеніміз жөн. Кеңестерге қарсы шығуда қазақ халқы үлкен орны толмас шығынға ұшырайтынына Алаштықтар ешқандай күмән келтірмеді. Кеңес өкіметінің қауқарына алашорданың шамасы жетпейтініне көзі жеткен Ә. Бөкейхан және т.б. осы жылдары енді болашақ Қазақ кеңестік автономиясын мойындату туралы Кеңес үкіметімен келіссөздер жүргізе бастады. Сонымен бірге жан-жаққа адамдар жіберіп Республиканың шекарасын құжат негізінде бекітетін деректер жинауға кірісті. Сөйтіп қайнаған Азамат соғысы жүріп, күйреп жатқан қоғамда, болашақ шекараны растау үшін Бөкейхан тобы осындай маңызды жұмыстар жүргізді.

Алғашқы кеңестік жүйедегі бірлік, **Қырревком** құрылған күнінен Кеңестердің Құрылтай съезінің жұмысы басталғанға дейін, 15 айдағы(1919 жылғы 10 шілдеден 1920 жылғы 10 қазанға дейін) қызметінің ерекшелігі Қазақстан мен Түркістандағы ағымдағы мәселелерді шешумен байланысты. Осыған сәйкес Қырревкомның «Уақытша Ережесі» жасалды. Осы Ереженің үшінші параграфінде *«Қазақ өлкесінің аумағын анықтағанға дейін Түркістан республикасымен, Қазақ съезімен және орталық Кеңес үкіметімен келісе отырып, ревкомның қарауына Астрахан губерниясындағы қазақ аумақтары және мына облыстар: Орал, Торғай, Ақмола және Семей кіреді»* [1,125]. - деп көрсетілді. Дәл осы оқиға, қазақтың өзінің жерін өзіне қимаған көршілеріміз, үлкен даулар туғыза бастады.

Мұнда қазақ жерлері біршама, түгел қамтылмағанымен оның көпшілік аумағы, соның ішінде Астрахан губерниясындағы қазақ аумақтарының Қырревкомның қарамағына берілуінің маңызы өте зор болды. Өкінішке орай, Астрахан губерниясындағы таза қазақтар тұратын елді мекендер Қазақстан құрамына толығымен өте алмай қалды. Басында дұрыс қойылған мәселе соңына қарай түбегейлі шешімін таппады.

Бүкілодақтық атқару комитеті төралқасының 1919 жылғы 27 тамыздағы қаулысымен Торғай облысының **Қостанай уезі Челябинск губерниясына беріліп** кетті. Бұл жерлерде мекен етіп жатқан жергілікті тұрғындардың тұрмыс-салт ерекшеліктерін ешкім елеп жатпады. Мұндай қысастықты қазақтар тіпті патша өкіметінің тұсында көрмеген-ді. Сондықтан халық қатты ашынды. Жер-жерге арыздар, өтініштер, талап-тілектер қардай жауды. Қырревком өз тұрғысында қазақ жерлерін қайтарып алу барысында біршама әрекеттер жасады. Соның ішінде Қырревкомның алғашқы шешуші табыстарының бірі Қостанай уезін Ресей Федерациясының Челябинск губерниясының құрамынан қайта бөліп алып, Қазақстан құрамында сақтап қалуға қол жеткізуі болды. Бұған А. Байтұрсыновтың жазған саяси наразылығы да өз нәтижесін берді. Бұл оқиғалар шекара үшін болған алғашқы тартыс еді және де бұл, осы іспен болашақта айналысатындар үшін үлкен сабақ болды.

Қырревком жұмысы барысында Еділ-Каспий өңіріндегі уездердің де Қазақстанға қосылуы оңай болған жоқ. ҚР ОМА-дегі №14 «Қырғыз (Қазақ) өлкесін басқаратын Уақытша революциялық комитеті» және №5 «Қырғыз (Қазақ) АКСР-і Орталық Атқару Комитеті» қорларындағы құжаттар осы мәселелерді ашып көрсетеді. Онда қазан төңкерісінен кейін Астрахань, Краснояр және

Янатовский уездерінің жергілікті тұрғындары Еділ-Каспий қазақ әкімшілігіне қосыла алмай әуре-сарсаңға түскені, әсіресе солшыл, ұлтшылдыққа ұрынған Орал облысының большевиктік басшылығы осы облысты Қазақстаннан бөліп алып, РКФСР құрамына қосып жіберу үшін қатты әрекет жасағаны кең түрде көрсетіледі. Қазақ жерлерінің тұтастығына қарсы жасалған бұл әрекет те сәтсіз аяқталды. Жергілікті шовинист большевиктердің бұл әрекетін Мәскеудің өзі де қолдамады.

Сол күндері Қырревкомның атқарған күрделі істері. **1-ден**, Жалпы Қазақстан Кеңестерінің құрылтай съезін өткізуге дайындық жұмыстарын жүргізу. **2-ден** Қырғыз (Қазақ) Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасын құру туралы жобаның жасау. **3-ден** Қазақ өлкесінің территориясы мен шекарасын анықтау мәселесі болды.

Осы **3-ші мәселеге байланысты**, Қазақ өлкесінің территориясы мен шекарасын анықталуына РКФСР Ұлт істері Халық Комиссариаты мен Қырревкомның кейбір мүшелерінің өзі «Қазақ өлкесінің шекарасын» анықтау барысында өздерінің ерекше пікірлерін білдірді. Олар қазақтың байырғы жерлерін бір ғана Қырғыз (Қазақ) Автономиясына беру мүмкін еместігін, бұлай істеу тек буржуазиялық ұлтшылдардың күшеюі мен билігінің кеңеюіне әкеп соғатынын ескертті. Сондықтан, **бұл авторлар Қазақ республикасынан Орал облысының Гурьев, Лбищенск және Орал уездерін, Торғай облысынан Қостанай уезін, Ақмола облысының Петропавл, Омбы, Көкшетау уездерін мүлдем шығарып тастауды ұсынды.**

Қарсы шығушылардың ішінде тіпті Түрік комиссиясының өкілі болған Сафаров: «...Қазақ автономиясын құруға және оның аумағын белгілеуге әлі ерте» екенін айтты. Бұл пікірді Ресей субъектілері, Алтай құрамалары, Астрахань, Сібір өкілдері қолдады. Тіпті Қырревкомның төрағасы Пестковскийдің өзі солқылдақтық танытып: «Қазақстанда өзгелер сияқты ұлттық автономия құруға болмайды. Тек аумақтық принципті ұстану ғана ақылға сияды» - деген ойларын қосты. Сафаров: «Орынборда отырып, Жетісу мен Сырдарияны басқарамын деу – мазақ қана емес, арандату. Мұндай саясат-ұлттық утопия» - деп ойын жалғастырды [2, 79].

Осы жерде біз мына мәселеге байланысты нақты тоқталып, шегініс жасауымыз керек. Қалай дегенмен 1917 жылы 5-13 желтоқсанда Орынборда болып өткен 2-ші Жалпы қазақ съезінің қаулысында көрсетілгендей қазақтар мекендейтін жерлерді қосып, «Алаш» территориясына біріктіру туралы мәселе өте маңызды болды. Съездің «Алаш» автономиясы құрамына: *«Бөкей Ордасы, Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Сырдария облыстарының, Ферғана, Самарқан, Амударья қазақ уездерінің және Закаспий облысының Маңғышлақ уезі мен Алтай губерниясының қазақтар мекендеген аудандары енуге тиісі. Тегі бір, мәдениеті, тарихы бір және тілі бір қазақ-қырғыз халқы басым тұтас аумағынан территориялық автономия құрылсын»* [3, 453; 4, 121] - деген шешімі болашақ шекараны қайта қалпына келтіруде Алаштың азаматтарына жолкөрсетушісіндей болды десек қателеспейміз. Кейін РКФСР құрамындағы Қырғыз (Қазақ) АКСР-інің әкімшілік-аумақтық шекарасы болып анықтала бастағанда осылар ескерілді. Ең бастысы осы жауапты жұмыстың алғашқы ізін

салғандар қатарында әрине, сол Алаш қозғалысының көрнекті қайраткерлерінің болғаны бізге Алланың берген сыйы деп қабылдағанымыз дұрыс. Сол тұлғалар 1917 жылғы ұлттық автономия құрудағы тәжірибеге сүйеніп, қысқа ғана мерзімде, ең алдымен, Қазақстанның аумақтық тұтастығын, тарихи-этнографиялық тұрғыдан түгендеп берді және оны бір тудың астына біріктіруге нақты қадамдар жасады. Бұл аса қиын да күрделі мәселені шешу үстінде алаш қайраткерлерінен А.Байтұрсынов, Ә.Ермеков, У.Танашев, А.Тұрлыбаев, Ғ.Тәжібаев, М.Көкебаев т.б. ұлт мүддесі үшін, бар жан-тәндерімен жұмыс істегенін біздер білеміз.

Айта кетуіміз керек, *бірінші*, Қазревкомға алашшыларды енгізумен большевиктерге қазақ халқының елеулі бөлігін өз жағына қарай «тартып әкетудің» және осылайша ұлтшыл-автономияшыларды әлсіретудің; *екінші*, Қазақ және Түркістан автономиялары өмір сүруінің мүмкін еместігін көрсетудің сәті түсті. Ал ымыраға келуге мәжбүр болған Алашорда көрнекті қайраткерлерінің мүдделілігі мынадай себептермен түсіндірілді: *біріншіден*, 1918 жылы ақпанда Түркістан (Қоқан) автономиясы жойылды; оның орнына 1918 жылы көктемде Түркістан АКСР құрылды, оған қазақтардың Жетісу және Сырдария облыстары кірді; *екіншіден*, ақтар қозғалысымен болған одақ өзін ақтамады, одақтастардан көңілі қалу А.Байтұрсыновты қызылдар лагеріне әкелді. Большевиктермен ынтымақтасу болмай қоймайтын еді.

Осы себеппен Алаш қозғалысының көшбасшылары қазақ өлкесінің бірлігін сақтау мақсатымен өлкелік органға кіруге келісімдерін берді және кеңестік қазақ автономиясын дайындауға және құруға көмектесе бастады. Ал кеңестік негізде құрылған Қырғыз (Қазақ) АКСР-ы, одан кейінгі Қазақ КСР-да қағаз жүзінде егеменді деп аталғанымен, іс жүзінде орталықтың толық бақылауында болып, ұлттық мүддеден гөрі орталықтың мүддесіне сай саясат жүргізілді. Сөйтіп, қазақтардың санасына мемлекетсіздік идеясы бірте-бірте сіңіріліп, мемлекеттілікті **Ресейдің әкелгендігі** сияқты жалған қағида бірте-бірте қалыптаса бастады. Бір өкінішті жағдай, осы қағида бүгінге дейін әуеде қалқып, үнемі көтеріле береді. Неге? Өйткені бүгінгі Ресей мен тәуелсіздікті осыдан отыз жыл бұрын толық қанжығамызға алған Қазақстанда да арзан бедел жинағысы келетіндердің болуы, одан қалса әлі де империялық бағыттан, шовенистік пиғылдан арыла қоймағандардың іс-әрекеттерінен көрінеді.

1919 жылы Қырревкомнан кейін **17 тамызда құрылған** Сібір өлкесін басқару үшін орталығы Омбы қаласы болып белгіленген **Сібір революциялық комитеті** айналасындағы Орта жүздің аумағына кіретін қазақ жерлерін өздеріне қосып алуды ойлады. Бұл мәселе әңгімеміздің арқауы болып отырған **Ә. Ермековтің естелігінде**: «...-ол жерлер атап айтсақ *Ақмола облысы және оған енетін Көкшетау, Атбасар, Петропавл және Омбы уездерін*, сонымен қатар *Павлодар, Семей, Өскемен, Зайсан және Қарқаралы уездері бар Семей облысын* қосып алу ойларында болды. *Торғай облысының көпшілік жерін* Орынбор мен Челябинск басшылары өзара өз пайдаларына шешіп қойды. Ал Астрахандық басшылар болса *Орал, Атырау, Маңғыстау* облыстарын Ресейдің құрамына қосуға асығып жатты. Оңтүстіктегі жағдай да мәз емес еді. Егер Түркістан мемлекеті құрылған жағдайда онда қазіргі Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстары Түркістан мемлекетінің, бір сөзбен айтқанда

Өзбекстанның территориясында қалып қоятын еді...» дейді. Осы мәселені Ә. Ермаков арнайы шақырылған қонақ билетімен қатысқан 1920 жылғы 4-12 қазанда Орынбор қаласында өткен Қазақ АКСР Кеңестерінің құрылтай съезінде Ревкомның қызметіне байланысты жарыссөзде де атап өтеді [5]. Бұл арада осы жағдайларды айтып отырғанымыз, Қазақ АКСР-нің әкімшілік болсада 1920 жылдарда қалыптасқан шекарасының қандай қиын жағдайда жаңа құрылымның маңайына топтастырылуы еді.

Қазревком басшылары С.Пестковский, М.Мырзағалиев, Г.Кулаков, Ә.Жангелдин, А.Байтұрсынов, Г.Әлібековтер Сібревкомның бұл пікірлеріне өз қарсылықтарын білдірді. Бұл туралы Сібревкомның өкілі **Соколов В.Н.** (27.01(8.02).1874, Кострома – 25.1.1959, Мәскеу) - Ленин туралы жарияланған «Халықтар достығы» деген естеліктері бізге белгілі. Автор – кәсіби революционер. Өз заманының оқыған, революцияға шын берілген большевиктердің бірі. 1905-1906 жж. РСДЖП Орталық Комитетінің жасырын баспаханасын басқарған адам. Революциядан кейін В.Н. Соколов Сібірде жұмыс істеді, Сібревкомның мүшесі болды. Оның В.И.Ленинмен кездесулер туралы естеліктері осы кезеңге жатады [6]. Оның естелігінде 1920 жылғы тамыз (9-10 тамыз) айындағы Лениннің төрағалығымен болған БОАК барлық отырыстарында мүдделі топтардың тартыстары айтылады. Естелікте қазақ делегациясының кейбір өкілдерінің аты-жөндері көрсетілген: Мысалы, қазақ емес Кантаров пен Галим Тажибаевтың аттары. Мысалы Кантаров туралы: «... -Кантаров – не казах. Но он известен своим проектом, предусматривающим принудительное выселение из Казахстана всех русских насельников...» немесе екінші қазақ делегаты жайлы «...-Это Галим Тажибаев. Ленин оживленно приветствует их:

- Ага, вот и они - именинники наши! Здравствуйте! И скажите нам, пожалуйста, для начала: что хуже - казаки над вами, или вы над казаками? Галим Тажибаев чуть трогает малахай, оглядывает собрание и недоуменно разводит руками. Но, взглянув на Ленина, расцветает широкой улыбкой: - Не знай... Оба плохая! Я так думаю: зачем «над», зачем «под»? Вместе нада!» - дейтін жерлері бар. т.б.

Сібірліктердің **уәжі (дәлелі)** әуелі Ақмола мен Семей облыстары Қазақстанға берілген жағдайда жергілікті халық басқа ұлт өкілдерінің құқығына нұқсан келтіреді-міс, деген сылтауды алға таруы еді.

Алайда Лениннің « ...қазақтардың орыс кулактары мен кәсіпкерлеріне батрак болып жұмыстарға тым көп жсалдануының өсуі, ертең бұл аймақты, айталық, Сібірге бергенде, оларды әрі қарай қанауды ынталандыру және күшейту емес пе?» деп сұрақ қоюының өзі сол кездегі қазақтың жағдайынан, оның біршама хабардар болғанын байқаймыз. Қалай дегенмен Лениннің сол кездегі жағымды істерінің бірі, едәуір алауыздық жағдайында бірден-бір дұрыс жол табуға тырысуы еді. Ал **қазақ делегациясы** осы жерде даулы жер мәселесін, шекара белгілеуді құрылғалы тұрған Қырғыз (Қазақ) Республикасының пайдасына шешудің **қажеттілігін дәлеледеп бере алуы**. Әрине, бұл туралы бүгінге дейін қалам тартқан зерттеушілеріміз және әр-түрлі жағдайда жинақталған материалдар мен деректер де аз емес.

Соның біршамасы жоғарыда айтып өткен ҚР ОМА қорларындағы құжаттар. **Олар:** №14 «Қырғыз (Қазақ) өлкесін басқаратын Уақытша революциялық комитеті», №5 «Қырғыз (Қазақ) АКСР-і Орталық Атқару Комитеті», №30 «Қазақ КСР Совнаркомы» т.б. қорлары. Бұл құжаттарды біздер мысал қылып айтып отырғанымыз, қазір зерттеушілердің көпшілігі сыртқы елдердегі архив құжаттарын іздейді. Біздің айтарымыз өз архивтеріміздегі құжаттар қаншалықты пайдаланылуда? Сол материалдар негізінде тақырыптарға сәйкес **құжаттар жинақтары** шығарылып, қолданысқа енгізілсе өте орынды болар еді.

Мысалы, бір ғана Ә. Ермаковтің өмірі мен қызметін, оның ішінде шекара ісімен айналасуы жайлы айтқанда, орталық архивтермен бірге, ол кезінде қызмет істеген облыс орталықтары мен арнайы мекемелердегі құжаттарға да назар аударғанымыз жөн. Олар: Қазақстан Республикасының Президенті архиві №140 БКП(б) «Қырғыз АКСР-ң облыстық бюросы», №811 «Қазақстан партия ұйымының тарихынан коллекция»; «Естеліктер» деп аталатын қорлары.

Шығыс Қазақстан облысының Жаңа тарих құжаттары орталығының (Семей қаласы) №72 «Семей губерниялық революциялық комитеті» қорынан Ә.Ермаковтің 1919-1920 жж. Семей губревкомындағы қызметін көрсететін құжаттар. Сонымен бірге, осы архивтің 72 - қорына ерекше тоқталуға болады. Қорда 380 іс бар. Қорда революциялық комитеттердің қызметі, шаруашылық өмірдің мәселелері, губерниядағы контрреволюциялық бас көтерулерімен күрес барысы баяндалады.

Қарағанды облысының мемлекеттік архивіндегі құжаттар. Оның ішінде белгілі өлкетанушы Ю.Г. Поповтың №1487 жеке қоры, одан қалса белгілі жазушы Жайық Бектұровтың қоры, сол кезеңдегі оқиғалардан көп мәлімет береді. Онда Ә.Ермаковке арналған жеке істе оның жастық шағы мен саяси-қоғамдық қызметіне байланысты мол деректер бар. Ермаковтің естеліктері осы зерттеушілердің қорларында да сақтаулы.

Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті (қазір - ҚарТУ) мұрағатында сақталған №2767 «Ә.Ермаковтің жеке ісі» атты құжаттар жинағы. Іс оның қамаудан шығып, 1955-1961 жылдарда осы институтта ғылыми-оқытушылық қызмет жасаған жылдарынан мағлұматтар береді. Сонымен бірге осы қорда Ә.Ермаков өзінің толық ақталуын және профессорлық, ең болмаса доценттік атағын қайтарып алайын деп алғашында институттың ғылыми кеңесіне, ҚазКСР жоғарғы және орта, арнаулы оқу бөлімінің министрі К.Б.Біләловке, ҚазКСР Министрлер Кеңесінің төрағасы Ж.А.Ташеновке, тіпті Кеңес Үкіметінің басшысы Н.С.Хрущевтің атына дейін жазған шағым-арыздары сақталған. Олардан да шекараға байланысты азды-көпті мәліметтер бар. Келесі Ә. Ермаков туралы мәліметтер – көрші Ресей мемлекетінің Мәскеу, Том, Куйбышев, Омбы қалаларының архивтеріндегі сақталған құжаттар жинақтары бүгінде біршама біздерге белгілі. Мысалы: Ресей Федерациясы мемлекеттік мұрағатының (алда-РФМА. Мәскеу қаласы) №1329 қорында 1920 жылы Семей губревкомының мүшесі Ә.Ермаковтің Кырревком мүшесі, әрі коллегия төрағасы болып сайланғаны көрсетіледі.

Әрине бұл жерде ҚР ҰҚКА-де ұмытпағанымыз абзал. Сөз жоқ ол архивтер біздеге толық жетпей отыр. Ермаковтің тұлғалығын, өмірі мен қызметін

зерттегенде міндетті түрде *Ә.Ермековтің ұлы Мағауия Ермековтің, қызы Раушан Ермекованың әкелері жайлы естеліктері, шәкірттері Қажы Нұрсұлтанов, Юрий Попов, Жалау Балғабаев, Әмірхан Ермековтің балалары Дәмештің, Аяужанның, қызметтес - сыйлас болған М.Сәрсекеев, Ж.Бектұров, Д.Шаймұханов, Ә.Жұмасұлтанов, Ш.Қашықов, Қ.Мәкенбаев, Н.Мағзұмов т.б. ағайын туыстарының еңбектері мен естеліктерін пайдаланған жөн.* Мысалы, Әлімхан ағамызбен тікелей араласқан Қ.Нұрсұлтанов пен Ю.Г.Попов Ермековтің Қарқаралы, Семей, Томдағы оқыған жылдарына шолу жасайды. В.И.Ленинмен болған 1920 жылғы кездесуін қолдағы бар бірлі-жарым деректерді, және оны Ә.Ермековтің өз естелігімен толықтырып, біраз мәліметтер береді. Сонымен бірге ғалым ағаларымыз М. Қойгелдиев, К. Нұрпейісовтің монографиялары мен мақалалары, жазушылар Т.Жұртбаев пен Д.Досжанның әдеби көркем туындылары, профессор Т.Кәкішұлы, зерттеуші Л.Кудерина т.б. мақалаларында Ә.Ермековке байланысты тың мәліметтер, естеліктерден үзінділер берілген. Бұл мәселелерді айтып отырғанымыз, жалпы Ә.Ермеков (т.б. белгілі тұлғалар) туралы жазғанда, тек ғылыми еңбектерге және архивтік деректерге ғана сүйенбей, сонымен бірге ол туралы, егер болса сол адамдардың немесе замандастардың естеліктерін кеңінен ескерген жөн.

Міне соның бірі, 1920 ж. шекарамыздың қайта айқындалуы туралы айтқанда Ермековтің 1966-1969 жж. жазған естеліктері міндетті түрде аталады. Сөз жоқ өз естелігін Ермеков арада *көп жылдардан кейін жазғанын еске алсақ*, маңызды мәселелер ескерілмегені және ұмытылып қалғаны сөзсіз. Бұл жайында естелікті бастамас бұрын ол ескерткен. Жалпы көп жағдайда сол заманның ауыртпалығын көрген Әлімхан ағамыз біраз мәселені ашып айта қоймағанға ұқсайды. Тек қайтыс болардың алдында, белгілі тұлғалардың өтінішімен естеліктерін айтып, жазуға келіскен екен.

Жайық Бектұров «Орталық Қазақстан» (1989 жыл 3 қыркүйек) газетінде жариялаған «Үш Әлекең» мақаласында: «...Ә.Ермеков ауызекі сөзге шешен болса да, қартая келгенде естелік жазуға зауқы соқпады» -дейді. Бұл естеліктің көшірмелері кезінде ұлы Мағауия Ермековтің, журналист-жазушы Нөгербек Мағзұмұлының жеке архивтерінде сақталды. Сонымен бірге інісі, Қазақ КСР Ғылым академиясының корреспондент мүшесі *Мүсілім Ермековтің, жазушы Ғ.Мүсіреповтің архивтерінде болды.* Алғаш осы естелікті 1960-шы жылдары жазып болғанда Ә.Ермеков, оны жазушы Ж.Бектұровқа бірінші нұсқасын оқып берген. Бірақ, бұл естелікті Алматы жарияламаған. Ғабит Мүсіріпов бұл жөнінде: «*Әзір жариялаудың реті келетін емес*» – деп жазған екен.

Бұл деректер әр түрлі ойларға жетелеп, тұжырымдар жасауға мүмкіндіктер береді. Әлімхан ағамыздың естеліктері және қосалқы деректер, бізге 1920 жылғы көктем және жазғы айлардағы оқиғалар желісінен, шекараға байланысты туындаған мәселелерден көптеген мәліметтер береді.

1920 ж. 19-сәуірде берілген жолдама Ермековтің Қырәскериревкомның қарамағындағы қызметкер екіндігін көрсетеді, сонымен бірге оған жолшыбай Омбы қаласында Сібрревком алдында «Семей губерниясындағы жалпы жағдай және Қырғыздар» жайлы баяндама оқу тапсырылған. Баяндама Сібір ревкомы құрамына қалып бара жатқан Семей губревкомын Қырревкомға қайта қосу туралы

мәселеге арналады. Кезек күттірмейтін бұл мәселені шешу үшін мамыр айының басында Ермеков Орынбор қаласына жетеді. Естелігінде осы жерде Семей мен Ақмоланың Қырревкомы құрамына қайтарылуы жөнінде баяндама жасағаны айтылады [7]. Ол кезде Орынбор «Қырәскериревкомның» және енді қаз тұрып ұйымдаса бастаған республиканың уақытша орталығы еді. Мұның алдында 4 маусым 1920 жылы Қырғыз әскери комитеті Орынбор губерниялық атқару комитетінің келісімімен Орынбор губерниясын Қазақстанға қосу туралы шешім қабылдаған болатын. Бұл шешім Орынбор қаласындағы жұмысшылар мен тәжірибелі кеңес мамандарын болашақ республиканың қызметіне араластыру. Тағы бір себеп, Орынбордан өтетін темір жолдың Қазақстанды Орал, Поволжье және Орталық Ресеймен экономикалық жағынан байланыстыруға қолайлылығы. Осы жағдайлар ескеріліп, 1920 жылы 7 шілдеде Орынбор мен Торғай губерниялары біріктіріліп, Қазақстанның құрамындағы бір губерния болып бекітілді [8].

Алдын-ала жоспарланған осы маңызды жұмыспен айналасуға облыстардан уәкілдер Орынбор қаласына шақырылғанда, Семей губревкомынан Ә.Ермековтен басқа Д.Сәрсенов, Б.Ахмедов, А.Бірімжановтардың болғанын көрсететін құжаттар да кездеседі [9].

Омбы және Орынбордағы оқылған баяндамалар Ә.Ермеков үшін үлкен сабақ болғаны рас. Ол **естеліктерінде** Омбы, Орынбор кейін Мәскеуде жасаған баяндамаларында ең алдымен, шекара белгілеуде үлкен маңызға ие болып отырған Қазақстандағы жер мәселесінің тығырыққа тіреліп тұрғандығына басты назар аударғанын көрсетеді. Кеңес үкіметінің құрылуы барысында және Лениннің көзі тірісінде бұл мәселе біраз шешімін тапқан да еді. *Әрине, бұл жерде ұлт республикалары шекараларын большевиктер көп ойланбай, бас қатырмай-ақ өз беттерімен жасауға тырысып та жатты.* Соның нәтижесінде тұтас, тығыз орналасқан этникалық өңірлердің дәстүрлі байланыстары үзіле бастады. Мысалы, бүгінде біздер Ресей мен Қазақ елінің мың бұралған шекара сызықтарынын көреміз. Шекараның ар жағында шоғырланып, орналасқан қандастарымыз қалды. Олар сол жердің автохтонды халқы, яғни алғашқы өмір сүріп жатқан жерінен **ешқайда қоныс аудармай** келе жатқан. Немесе, Қырғызстан мен Тәжікстанның Ленинабад облысында өзбектер көп қоныстанған болып шықты. Керісінше, өзбектің Бұқара мен Самарқанд қалаларының негізін тәжіктер құрады емес пе? *(бұлардың көпшілігі кейін күштеп өзбек деп жазылғаны тарихтан белгілі)* т.б. Кеңес үкіметінің бір кешірмейтін істерінің бірі, халықтарды әр-түрлі сылтаулармен мидай араластырып жіберуі еді.

Ә. Ермеков 1920 жылы көктемде Орынборда жасаған баяндамасында сол баяғы Ертіс, Жайық өзендері бойындағы он шақырымдық алқаптарды оны атам заманнан бері иеленіп келе жатқан қазақтарға қайтару жөнінде ұсыныс жасайды. Қазақты жерге орналастырғанда, әрине, қазақ жеріндегі аудандардың табиғат жағдайы мен шаруашылық түрлері және басқа да көршілермен қатынастары ескерілу керектігіне тоқталып, әзірге, қазақ жалпы жерге орналасқанша, орталық аймақтардан көшіп – қонуды тоқтата тұру туралы маңызды ұсыныс жасайды. Кейін осы ұсынысын ол Мәскеуде БОАК және Совноркомның Қазақстанға байланысты В.И.Ленин басшылығымен өткен мәжілістерде де ортаға салған.

1920 жылғы 18 мамырдағы қаулысы бойынша жаңадан құрылмақшы «Қазақ АКСР-інің жалпы жағдайы және оның шекара мәселесі» - жөнінде баяндама жасау үшін 2043 нөмірлі мандатпен Мәскеуге аттанғанда [10], *ол естелігінде Ақмола облысынан (губревкомынан) өкіл ретінде Сәкен Сейфуллиннің, әрине Қырревком төрағасы С.Пестковский болғанын көрсетеді.* Ермеков Мәскеуде төрт айдай болып, шекара мәселесімен тікелей жұмыс жасаған. **Өз естелігінде** сол төрт айда Қырәскериревкомның мүшелерімен үнемі араласып, пікір алмасып, шекараға байланысты керекті нұсқаулар мен ережелерді алып тұрғанын жазады. Әрине, бұл арада Ермековке өз тәжірибесімен бөлісіп, пікір, кеңестер беруде Әлихан Бөкейханның рөлі өте зор болды.

1919 жылы большевиктер өкіметінің бұрынғы алашордашыларға жасаған кешірімнен кейін Ә. Бөкейхан қалған өмірін ғылыми зерттеушілікке арнағаны белгілі, 1922 ж. Мәскеуде тұрды. Ал, Мәскеу қаласында Ермековпен Бөкейханның 1920 ж. кездесулері болды ма? Ондай деректер бізге кездеспеді. Ал, бұған белгілі «Алаштанушы» С.Х.Аққұлының «**Сталин Әлихан Бөкейханның соңына 1922 жылдан бастап түскен**» деген мақаласы мен 2013 ж. шығармалар жинағындағы деректерде Ә. Бөкейханның Мәскеуде қызмет бабымен болғаны айтылады. Мақаласында автор: «Ресей әлеуметтік-саяси тарих мемлекеттік архиві (РЭСТМА) ұсынған жеті құжаттың біреуінің көшірмесі. Бұл – РКП(б) Орталық Комитеті Саяси бюросының 1920 жылдың 8 наурызындағы «Әлихан Бөкейханды Совнарком мәжілісіне шақыруы туралы» хаттамасының көшірмесінің болуы т.б. [11]. Әрине бұл жазғандар рас болса, онда екеуінің арасындағы байланыстардың болғанына ешкім күмән келтірмеуі тиіс. Жалпы Ермеков Мәскеуде ХКК және БОАК мәжілістерінде болған пікірсайыс барысында өз халқының тарихын тамаша білетін **Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынов, М.Сералин** және басқалардың ресми деректемелерден келтірілген бай негіздерге сүйене отырып, өлкені отарлау, оның жерін отаршылдық жаңа әкімшілік бөліністерге әдейі бөлшектеу, мұраға қалдырған ата қоныстарынан жаппай қуып шығу үрдісін ашып көрсетті. Әсіресе қоныстанушылар қордалана орналасқан, қара топырақты солтүстік облыстардың шекарасын анықтап, оларды қазақ жерінің құрамында қалдыру мәселесіне тоқталады [12.]

Ермеков естелігінде, сол жылы 23 маусым мен 7 тамыз аралығында өткен Мәскеуде II Коминтерннің конгресінің жұмысы жүріп жатқанын және өзінің осы конгресске басқа да елден келген өкілдермен арнайы шақырылған қонақ билетімен қатысқанын, онда Лениннің «*...әлеуметтік-экономикалық дамуда, жеңіске жеткен пролетариаттың көмегімен артта қалған ұлттық аймақтар капитализмге соқпай бірден социализмге өтіп, дамыған елдердің қатарына қосылатындығы*» жөнінде сөздерін тыңдағанын жазады.

Ия, сол күндері ұлттық автономия мәселесі ең басты саяси пікір таласына айналды. Алаңдататын оқиғалар да болды. Кеңес өкіметі кез келген сәтте Қазақ автономиясынан бас тартуы мүмкін еді. Соның бір айғағы ретінде **1920 жылы 19 мамыр күні бұрынғы тәуелсіз Башқұртстан** үкіметі **«Ресейдің автономиялық губерниясы»** болып жариялануы еді. (Анықтама: кезінде Башқұрт автономистерінің төрағасы З.Валидов бұрынғы келісім шартты негізге алып, 1919 жылы 13 желтоқсан күні Қазақ-Башқұрт Республикасын құру туралы

ұсыныс түсірген болатын. Алайда, Бүкілодақтық атқару комитетінің президиумы саяси оқиғаның күш алып кетуінен сескеніп, сол күні орталық комитеттің төралқасы төтенше отырыс жасап, «Қазақ-Баиқырт Республикаларының қосылуы туралы мәселе мақұлданбасын» деген қарар шығарды). Бұл мәселені жазып отырғанымыз осы кезеңдегі саяси оқиғаларды да көршілеріміздегі болып жатқан оқиғалармен тығыз байланыстыра зерттеуіміздің қажеттілігінен туындайды.

Мәскеуде Қырревкомның өзге мүшелерімен араласа жүріп, Ермеков өзін іскер, алғыр, жан-жақты білімді, мәдениетті қайраткер ретінде көрсетеді. Ә.Ермеков Қырревком мүшесі, әрі коллегия төрағасы болып сайланды. Осы, Мәскеудегі жұмыс сапарындағы естелігінде ол Алашорданың бұрынғы басқа да өкілдерімен кездескенін де жазған. Олардың арасында Халел және Жанша Досмұхамбетов, Ахмет Байтұрсынов болғаны белгілі. Ол **естелігінде:** «Халел және Жанша Досмұхамбетов менің көзқарасымның тез өзгергеніне таң қалып, біраз мәселелерге байланысты даулардың туғанын, тіпті пікір алысуымыз ерегіске ұласып кете жаздады» - деп жазады.

1920 жылғы 9-10 тамызда Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитетінің Төралқасы жанында барлық мүдделі мекемелер мен ведомстволардың мәслихаты болып, онда Қырғыз (Қазақ) өлкесін басқаруға байланысты және оның Ресей Федерациясымен шекарасы және өзара қатынастары туралы мәселелер талқыланды. Онда, Қырревкомнан С.Пестковский, Ә.Жангелдин, А.Кулаков, А.Мырзағалиев, Ә.Әлібеков, П.Петровский; Қазақстанның облыс орталықтарынан – С.П.Милютин, Д.Темірәлиев, Ә.Ермеков, Оразаев, РКФСР Ұлт істері Халық Комиссариатының төрағасының көмекшісі, Түрккомиссияның Орталық Комитетінің мүшелері Г.И.Сафаров, Т.Рысқұлов, БОАК мен РКФСР ХКК төрағалары, Жер Халық Комиссариатынан, Сібрревком, Омбы, Астрахань, Челябинск облыстық атқару комитетінің басшылары және басқа да жауапты адамдар қатысты. Екі күнге созылған бұл мәжілісте болашақ Қазақ автономиясының территориясы мәселесі төңірегінде тиянақты шешім болмады. Сондықтан бұл мәселелер 12-14 тамыздағы мәжілістерде жалғасын тапты. 14-тамызда болашақ Қырғыз (Қазақ) Автономиялық Республикасын құру және оның шекарасын белгілеуге байланысты мәселені 17-тамызда В. Лениннің төрағалығымен өтетін БОАК мен ХКК-нің біріккен отырысында талқыға салынуы.

Осыған байланысты Ә.Ермеков Қазақ өлкесінің жағдайы мен оның шекарасын белгілеу мәселелері бойынша Халық Комиссарлары Кеңесінің мәжілісіне дайындалады. Мәжіліс 1920 жылдың 17 тамызында өтеді. Төрағасы В.И.Ленин болған ХКК-нің осы отырысында Қырғыз (Қазақ) Автономиялық Кеңестік Республикасын құру туралы жоба жасалады [13].

Осы отырыстардағы Алаш азаматтарының ықпалымен (бұл жерде Қазақ елінен келген барлық делегация мүшелеріне байланысты айтып отырмыз) Қырғыз (Қазақ) автономиясы міндетті түрде құрылуы керек деген Лениннің нақты нұсқауы «Қазақ республикасын құру – шешілген мәселе қорытындысы дайындалып, тиісті мекемелер өкімет билігін Республиканың басқаруына берудің жолдары қарастырылсын және шекарасы анықталуы керек» - деген қаулы

қабылданады. 24 тамызда өткен соңғы қорытынды жиында Ленин қаулының дайын екенін, Әлімхан Ермековтің қайта жасалған баяндамасы бойынша заңдастыру қажет екенін айтып, шешім шығарылды.

Сонымен, Ә. Ермековтің Кеңес үкіметінің саяси басқару жүйесіндегі қызметі 1919 ж. желтоқсанынан басталып жиырмамыншы жылдардың соңына дейін жалғасты. Осынау тарихи қысқа мерзімнің ішінде-ақ, Ә.Ермеков Қазақстан Республикасының саяси тарихының беттерінде өзінің жарқын бейнесін мәңгіге қалдырып үлгерді. Бұл арада біздер Ә.Ермековке тағы жеке тоқталып, оның тікелей қатысуымен қазақ жерінің тұтастығын сақтау, шекарасын анықтау сияқты ең маңызды жұмыстар жүргізілгенін баса айтамыз. Атап айтқанда, Батыс Қазақстан өңірінің Каспидің солтүстік жағалаулары мен Семей, Ақмола облыстары жерлері, кейіннен Коростелев даласының Қазақстанға қайтарылуындағы үлесі тарихта бүгінде өз атымен аталып, өшпейтін оқиға ретінде бағалануы қажет.

Әрине, іс жүзінде орталықтың саяси стратегиялық мақсатына бағындырыла отырып шешілген автономияландыру мәселесі, ол заманда «автономия тәуелсіздік емес», «автономия-форма» ретінде қабылданғаны белгілі. Бұл қазақ жерінің Кеңес өкіметі дәуірі кезеңіндегі алғашқы әкімшілік - аймақтық бөлініске түсуі еді. Республиканың геосаяси және экономикалық - географиялық жағдайы кейіннен талай рет өзгерістерге ұшыраған болатын. Солай дегенмен, қазақтың кеңестік ұлттық мемлекеттігінің жариялануының орасан зор тарихи маңызы болды. Қазақ халқы бұл актіні өзінің ғасырлар бойғы арманының орындалуы, отаршылдыққа қарсы сан ғасырлық күрестің нәтижесі, ұлттық қайта өрлеу жолындағы алғашқы қадам деп қабылдады. Сол XX ғ. 20 ж. жылдарындағы қиын-қыстау заманында мемлекет мүддесін алға қойып, тәуелсіздік жолында жұмыр бастарын қауіп-қатерге салған қазақ зиялыларының игі істері бүгінде дұрыс бағалануы тиісті, олардың рухы алдында мәңгілік басымызды иіп және олардың аттары өлмеу үшін қолымыздан келгеннің барлығын жасауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер:

1. Образование Казахской АКСР. Сб. док. и мат. Под ред. докт. ист. наук С.Н. Покровского. -Алма-Ата: Изд., АН КазССР. 1957. -367с. (29-31; 122-131).
2. Есенғазы Қ. Қазақстан тарихы. (Кеңес дәуірі және тәуелсіз Қазақстан): Оқулық. –Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012. – 512 б.
3. Алаш, Алашорда. Энциклопедия / Құраст.: Ғ.Әнес, С.Смағұлова. - Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. -544 б.
4. Россия и Центральная Азия. 1905-1925 гг. Сборник документов / Авт. сост. Д.А. Аманжолова. - Караганды: Изд-во КарГУ, 2005. -495 с.
5. Қазақстан Республикасы орталық мемлекеттік мұрағаты (ҚР ОМА) 5 қ., 1 т., 5 іс, 46-47 пп.
6. Соколов. В.Н. Сибиряки у Ленина. //Сибирские огни 1960 №4 <https://leninism.su/memory/199-sokolov.html>.
7. Нұрсұлтанов Қ. Әлімхан Ермеков // Білім және еңбек. -1967. -№6, 12-13 бб.

8. ҚР ОМА 1353-қ., 1-т., 4-іс, 34-п.; 20-іс, 22-26-п.; Зиманов С.З., Даулетова С.О., Исмагулов М.Ш. Казахский революционный комитет. - Алма-Ата: «Наука» КазССР, 1981. - 196 с. (184).

9. Шығыс Қазақстан облысының жаңа тарих құжаттар орталығы (ШҚО ЖТҚО) 72-қ., 1-т., 34-іс, 110-п.

10. Ресей Федерациясының мемлекеттік архиві (РФМА) 1329-қ., 1-т., 115-іс, 1-п.

11. Аққұлы С.Х «Сталин Әлихан Бөкейханның соңына 1922 жылдан бастап түскен» 03 қаңтар, 2011. <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan>.

12. Жұртбай Т. Қазақ шекарасы қалай бекітілді <http://bairaq.kz/sayasad/2132-aza-shekarasy-alaj-bektld.html> 2020. 20.08.

13. Ленин В.И. Биогр. хроника, 1870-1924 / в 12-ти т-х. т.9, Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС.- М.: 1987. -С.7,190; Зиманов С.З., Даулетова С.О., Исмагулов М.Ш. Казахский революционный комитет... С. 184.

ӘЛИ АҒАНЫҢ ЖАРҚЫН ӨМІРІ ЖАЙЛЫ ЕСТЕЛІК

Жақсы әке жаман балаға жүз жыл азық, дейді ғой, жалғыз менің ғана атам емес, исі қазақтың қамын жеген Әлімхан Ермеков сияқты ұлы адамдардың өмірі мен ісі әлі талай ұрпаққа өнеге болатына сенемін. «Болмасаң да ұқсап бақ, бір ғалымды көрсеңіз», деп Абай бабамыз тегін айтпаса керек, немере-шөберелерге аманат етуге тұрарлық тарихи тұлғаға менің туыстық қатысым бар екендігі үлкен мақтаныш.

Әлімхан әкей үшінші рет жер ауып Сібірден оралған соң 1955 жылы Қарағандыда тұрақтады. Сол жылы жаз айында, әлі есімде, Ақтоғайға келді. Жүрген жерлерінде балалардың оқып, білім алуына көмектескенін айта жүреді. Ауылға келген кезде де ауыл азаматтарына балаларынына білім беріңдер, оқытыңдар, білімді азаматтар болсын деп үгіттеп жүрді. Мені мектеп бітірген соң, «маған жібер, жоғары оқу орнына түсіп білім алады», -деп әкеме тапсырады. Тағы менен де басқа ауыл балаларын шақырады.

Мектепті бітірер уақытта менде екі таңдау болды, Алматы мал –дәрігерлік институты және Қарағанды техникалық институтына, әкем біраз уақыт өзің ойлан, таңдау жаса деп уақыт берді. 10-сынып бітірген жылы, әкей маған Әли ағаның – Әлімхан Ермековтың адресін көрсетіп, қағаз жазып берді де: «ертең Қарағандыға жол жүресің, мына қағазды Әли ағаға бересің, сол үйде жатасың, емтихан тапсырып, политехникалық институтқа түсесің, ол кісі сені тәрбиелейді, білімді жетілдіреді, оқуға өзі дайындайды. Ол ғалым адам. Сен Әли ағадан үлгі ал»-деп қалаға шығарып салды. Мен жүрексініп «жарайды» дедім.

Сонымен, Әли ағаның үйіне жүрексініп барып, ол менімен танысқан соң, «кәне білімді тексерейік» деді. Маған бір-екі есепті шығар, деп берді, өзі бір жерге шығып кетті. Есепті мен жартылай шығарып, әрі қарай шығара алмадым. Ол кісі тексеріп, маған «Сен білімді адам болғың келсе, талаптан, жігерлен, әкеңнен артық болуың керек. Білімді болу үшін көп еңбектену керек», - деді.

Сонымен, ол кісі мені күні-түні оқытқанның нәтижесінде, есеп шығара алатын болдым. Институтта 21 күндік консультация болады. Мені соған қатыстырды. Консультацияда шығарыңдар, деп беретін есептері Әли ағаның маған үйреткен есептері болатын. Жұмысқа немесе далаға шығып бара жатқан кезде, маған «мына есептерді шығарып қой»-деп бірнеше тапсырмалар беріп кететін. Мен сол есептерді шығарғанша шығарып, шығара алмаған есептерімді келіп түсіндіріп, үйретіп, әбден тақырыпты түсінгенше толық уақытын арнайтын.

Сонымен емтихан басталды. Бірінші физикадан бес алдым, екінші емтихан орыс тілі – төрт алдым. Үшінші емтихан математика болды. Қазақ балаларынан емтихан алатын – Әли аға, орыс тобынан бір кәріс мұғалімі болды. Мен билет алдым, билеттегі есептер де сұрақтар да таныс. Әли аға қабылдайтын орындыққа

отырып, дайындалып, дайын болған кезде: «мен жауап беремін», дедім. Әли аға: «отыр кезегің келгенде жауап бересің», деді де, «есебінді тақтаға жаза бер» деді. Тақтаға есебімді жазып, ауызша жауап бердім. Баға қойғанда екі мұғалім ақылдасып қояды екен, кәріс мұғалым 10 балл, Әли аға 6 балл қойды. Ол кезде 10 балл – 5 деген бағаны білдіреді, ал 6 балл – 3 деген бағаны білдіреді. Мен Әли ағаға іштей ренжіп, емтихандық жазған қағазымды жыртып тастадым. Ойладым, конкурстан өтпей қалатын болдым деп, бірақ ол ойым қате болды. Сонымен конкурстан өтіп, Қарағанды политехникалық институтына қабылдандым.

Әли аға өте мейірімді, жүрегі кең, қазақ балалары білімді болса деген ниетпен қызмет жасады. Өте талапшыл болатын. «Маған оқуға түскен соң, осы үйде жатасың, оқуыңды оқисың, бос жүру деген болмайды, қыдырмайсың»-деп айтты. Білім жағына, оқу жағына келгенде өте қатал болды. Өте көп жұмыс жасайтыны есімде қалыпты.

Әли аға ауылға келгенде ауыл азаматтарына той болатын. Ауыл азаматтары жиналып, Әли ағаның әңгімесін тыңдайтын. Тау басына шығып, серуендеп жүргенді ұнататын. Тау басына шығып, тас үстіне отырып, Абай әндерін салып, ұзақ ойланып отыратын.

Өмірдің, тағдыр тауқыметің көп көрген адам болғанымен, өте мейірімді, бауырмашыл, «Қалқам, қарғаш, айналайын»-деп бауырына тартатын.

Бірақ, мен сол уақыттағы Әли ағаның үмітің ақтамадым. Әрине, оның барлығы балалықпен болды. Ауылға кезекті демалысқа барғанда, ауылдан қайтқым келмей, ауылда қалып қойдым. Әли аға сонда әкеме «Ұлың оқудан қашып кетті, енді ауылда қара жұмысқа сал», -деп хабарласыпты. Содан ауылда бір жыл жұмыс жасап, келесі жылы Алматыға ауыл-шаруашылық институтына оқуға қабылдандым.

Әли ағаның сол кезеңдегі айтқан ақыл өсиеттері өмір жолыма азық болды. Өміріннің соңына дейін Қарағанды политехника институтында (қазіргі Қарағанды техникалық университеті) қызмет атқарды.



Әлімхан Әбеуұлы Еркеков, Садуақас Еркеков, Сейтжан Қожанбайұлы Еркеков

Ханевич В.А.

Руководитель Томского Мемориального музея,
Лауреат премии им. академика Д. С. Лихачёва,
с.н.с. Центра изучения исторической памяти при
ТОКМ им. М.Б. Шатилова
г. Томск, Россия

АЛИМХАН ЕРМЕКОВ И МЕМОРИАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ «СЛЕДСТВЕННАЯ ТЮРЬМА НКВД»: ТОЧКИ СОПРИКОСНОВЕНИЯ

Алимхан Ермеков – известный казахский общественный и государственный деятель, один из основателей партии «Алаш», ученый, первый казахский профессор-математик.

«Следственная тюрьма НКВД» - Мемориальный музей истории политических репрессий советского периода, учрежденный ещё 1989 году в старинном сибирском городе Томске. Музей является первым музеем данной тематики на всем постсоветском пространстве. Сегодня – это не только первый, но один из самых известных музеев в России, призванных изучать и хранить память о тоталитарном советском прошлом, память о многочисленных жертвах сталинского режима.

Какова же связь томского музея с именем известного казахского политического деятеля и ученого?

К сибирскому городу Томску Алимхан Ермеков имеет непосредственное отношение. Именно в городе Томске с 1912 по 1917 годы он учился на горном отделении Томского Технологического института. В городе Томске шло его становление как общественного и политического деятеля. Здесь произошло его знакомство и завязавшаяся дружба со многими сибиряками, прежде всего с Григорием Николаевичем Потаниным, выдающимся ученым и общественным деятелем, лидером и идеологом сибирского областничества.

С Мемориальным музеем «Следственная тюрьма НКВД» связь имени Алимхана Ермекова более опосредована и в первую очередь связана с его дальнейшей жизнью и сложившейся судьбой. Алимхан Ермеков трижды подвергался арестам по политическим мотивам и был заключенным лагерей ГУЛАГа в 1938-1955 годы.

Данные обстоятельства его судьбы и позволили сотрудникам музея из города Томска обратить на него более пристальное внимание. Ибо миссия музея – рассказывать о судьбах людей с горькой и трагической судьбой, ставших в годы советской власти заложниками сложившейся тоталитарной политической

системы. Алимхан Ермеков – один из них. Ему посвящена одна из страниц на сайте Мемориального музея.

Однако его имя и судьба – далеко не единственное имя казаха в материалах, документах и экспозиции Томского Мемориального музея «Следственная тюрьма НКВД». Например, в настоящее время благодаря помощи историков из Казахстана сотрудники томского музея и его посетители знакомы с судьбой другого известного общественного и политического деятеля казахского народа, Ахмета Байтырсунова, в середине 1930-х годов отбывавшего ссылку в нашем печально известном Нарымском крае.

Сотрудники нашего музея будут благодарны всем, кто готов рассказать и предоставить материалы о своих родных и близких, своих соотечественниках, оказавшихся не по своей воле в наших сибирских краях, как и о наших земляках, отбывавших наказание в лагерях Карлага и других местах лишения свободы на территории Казахстана.

У Сибири и Казахстана долгие годы была общая схожая судьба - быть местом ссылки, депортаций, изгнания многих народов. Этот трагический период в нашей истории не должен быть забыт, он должен быть сохранен в памяти наших народов как залог того, что подобное не должно повторяться.

Миссия таких музеев как «Следственная тюрьма НКВД» в городе Томске, как музей истории ГУЛАГа в Москве, как музеи истории Карлага и «АЛЖИР» в Казахстане - хранить эту память. Собственно, благодаря сотрудникам музейно-мемориального комплекса жертв политических репрессий и тоталитаризма «АЛЖИР» мы и узнали об Алимхане Ермекове, о его ГУЛАГовском прошлом.

Приезжавшие в Томск в мае 2014 года для обмена опытом работы и заключения договора о сотрудничестве сотрудники этого музея, заведующая отделом Мемориального комплекса Раиса Рамазановна Жаксыбаева и старший научный сотрудник музея Каринбаев Жанбута Тахбулатович не только рассказали о Ермекове, но и подарили нашему музею фильм о нем «Ермеков Алимхан- чудом выживший в ГУЛАГе». Этот фильм мы разместили на ютубканале нашего музея, и он набрал почти две тысячи просмотров.

Приезд в Томск наших коллег из музея «АЛЖИР» заинтересовал нас поискать сохранившиеся архивные свидетельства пребывания Алимхана Ермекова в нашем городе. В ходе поисков в Государственном архиве Томской области (ГАТО) нами было выявлено дело на него как студента горного отделения Томского Технологического института. К сожалению, это архивное дело оказалось не полным, содержит всего 8 листов. Наиболее интересными и информативными, на наш взгляд, являются следующие документы: Подлинный аттестат зрелости, выданный Ермекову в 1912 году гимназией г. Семипалатинска после окончания им данного учебного заведения; Медицинская справка о

состоянии здоровья студента Ермакова, подписанная в декабре 1914 года врачом Томского Технологического института; Мандат комиссариата народного просвещения Кирреспублики, датированный 1920 годом о командировании Алимхана Ермакова из Оренбурга в Томск для завершения образования в Томском Технологическом институте.

Думаем, что поиск архивных документов, свидетельствующих о пребывании Алимхана Ермакова в Томске следует продолжать, ибо здесь он начал формироваться как общественный деятель, был делегатом I и II (чрезвычайного) Сибирских областных съездов, активно общался и дружил с сибирскими областниками, наверняка не только с Г.Н. Потаниным. Возможно общался и был близко знаком с такими единомышленниками Потанина как редактор газеты «Сибирская жизнь» А.В. Адрианов или М.Б. Шатилов, впоследствии в годы советской власти, как и Алимханов, репрессированные. В настоящее время имя Михаила Бонифатьевича Шатилова носит Томский областной краеведческий музей, а наш Мемориальный музей «Следственная тюрьма НКВД»- один из его отделов.

Жанаева Ш.А.
ШҚО «М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі»
КМҚКдиректоры, ф. ғ. к., Қазақтан ПҒА корреспондент мүшесі,
Семей қ.

СЕМЕЙ. ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВ

XX ғасыр басындағы Ресей империясының қоғамдық-саяси өмірінде орын алған буырқанған тарихи оқиғалар, ұлттық сана-сезімнің оянуы, отаршылдық саясатқа қарсы ұлт-азаттық қозғалыстың өрістеуі - елді өркениетті бағытта дамыту мақсатын көздеген Алаш идеясының қанат жаюына әкелді. Алаш қайраткерлері елді өркендетудің демократиялық баламасын ұсынды, ұлттық автономиялық мемлекеттілікті құру мақсатын алға қойды.

Алаш идеясының алтын бесігі, асыл өзегі болған, ұлт зиялыларының үлкен шоғыры қалыптасқан Семей қаласы алаштық қозғалыстың, ұлттық өрлеудің қуатты орталығы болды. «Алаш» қозғалысының көшбасшыларының бірі, мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым Әлімхан Ермековтің тұлғалық, қайраткерлік болмысының қалыптасуы Семей қаласымен тығыз байланысты. Ә.Ермеков Семей облысына қарасты Қарқаралы уезі, Темірші болысында дүниеге келсе, 1905-1912 жылы Семей ерлер гимназиясында білім алды, 1917-1918 жылдарда Алашорда үкіметінің жұмысына белсене араласып, Кеңес өкіметі орнағаннан кейінгі жылдарда қаламызда мемлекеттік, педагогтік жұмыстармен белсене айналысты. Ә.Ермековтің өз қолымен жазған өмірбаяндық анықтамаларында «Мен 1899 жылы Қарқаралыдағы реалдық екі сатылы училищеге оқуға түстім, 1905 жылы Семейдегі ерлер гимназиясында оқуымды жалғастырып, оны 1912 жылы 21 жасымда алтын медальмен бітірдім» - деп атап көрсеткен [5]. Орталық архивте Ә.Ермековтің Семей гимназиясында оқыған жылдарына байланысты біраз мәліметтер: оқушылар тізімі, сабақ үлгерім кестелері т.б. сақталған. 1906 жылғы оқушылар тізімінде 81-ші болып тіркеліп және төлем ақыдан босатылғандығы көрсетілген [6]. Семей гимназиясында оқыған жылдары туралы Әлімхан Ермеков 1960 жылдың 12 ақпанында жазған өмірбаянында: «Гимназияда оқыған алғашқы жылы мен земской стипендия алдым. 1906 жылы мені саяси жағынан сенімсіз деп тауып стипендиядан қақты. Оның себебі Семей облысының губернаторы А.Тройницкийге «оңбағансың» деп бір топ Қарқаралық гимназия түлектерінің атынан хат түскен. Патша жандармдарының тыңшылары ұйымдастырушылардың бірі ретінде мені көрсетіп, стипендиядан айырды. Мен ата-анамның қаражаты жоқтығынан ауқаттылардың балаларына сабақ беру арқылы тамақ асырадым», - дейді. Тағы бір себеп, оның Семейде Мемлекеттік Думаға делегаттар сайлауға арналған жиындарда өзінің серіктерімен «Думаға делегат етіп алдарына табақ тартқандарды емес, халық қамын ойлайтындар, мұң-мұқтажды айта алатын адамды сайлау керек», - деген өткір пікірі басшылыққа ұнамаған [7]. Жергілікті әкімшілік өкілдері Ә.Ермековті азаттық жолында тер төгіп жүрген қазақтың зиялы қауымын жақтағанына күдіктене қарап, шаралар қолданған. Гимназияда

оқыған жылдары оның алдыңғы қатарлы зиялы қауым өкілдерімен араласуы, орыстың революционер-демократтарының көзқарасымен танысуы оның отаншылдық, қайраткерлік сана-сезімінің қалыптасуына септігін тигізді.

1912 жылы жиырма бір жастағы Ә.Ермеков Семей гимназиясын алтын медальмен бітіріп шығады. Ол кездегі ереже бойынша гимназияны алтын медальмен бітірген жас талапкерлер Санкт-Петербург политехникалық институтына конкурстық қабылданатын. Бірақ әкесінен айрылып, тұрмыс тапшылығын көрген оның алыстағы Петербургке баруға мүмкіндігі болмай, Том технология институтының тау-кен факультетіне конкурстық қабылданып, студент атанады. Арада тоғыз жыл өткенде Ә.Ермековтің қамқорлығымен халқымыздың ұлы перзенті, Қазақ ССР Ғылым академиясының негізін салушы, әрі оның тұңғыш президенті, Семейдің мұғалімдер семинариясының түлегі Қ.Сәтпаев та осы институттың табалдырығын аттайды. И.Лозовский мен Г.А.Сипайловтың 1999 жылы Том қаласында баспадан шыққан «Студенческие годы Каныша Сәтпаева в Томске» деген зерттеу еңбегінде Ә.Ермековке жеке тоқталып, оның М.А.Усовқа тигізген жәрдемі, Қ.Сәтпаевпен жақын танысуына дәнекер болғанын атап өтеді. Том қаласында институтта оқыған жылдары Ә.Ермеков қаражатқа мұқтаж болып, қиындық көргенде Семейлік жерлестері материалдық жағынан көмек көрсетіп отырған. Мысалы, «Қазақ» газеті 1915 жылы 13 ақпанда Семейде Н.Құлжанованың басшылығымен мұғалімдер семинариясының оқушылары әдеби-музыкалық кешті ұйымдастырды. Кеште 917 сом 69 тиын түсім ақша түсіп, оның 320 сомы Семей облысының мұқтаж 12 қазақ жастарына бөлінді: Студент – технолог Әлімхан Ермековке 100 сом, студент Халел Ғаббасовқа – 40 сом т.б. тиісті ақшаларын алды деп хабарлайды [8].

Томдағы студенттік жылдары ол университеттің білімімен шектеліп қалмай, азаттық, демократиялық озық ойлы идеяларды бойына сіңіреді. Сібірдегі демократиялық қозғалыстардың куәгері болып, болашақ күрес жолында саяси тәжірибе жинайды.

Ақпан революциясының жеңісі халыққа демократиялық бостандықтар: саяси партиялар құру, сөз, баспасөз бостандығын берді. Отарлық езгінің белгісі болған патшаның құлауын қазақ халқы зор қуанышпен қарсы алды. Сол уақытта Минскіде жүрген Алаш қозғалысының жетекшісі Ә.Бөкейханов «Жаңарған Ресейдің азат азаматтары - қазақтарға» деген үндеу арнап: «Қазақтарға жаңа құрылысты және жаңа үкіметті қолдау үшін ұйымдасу қажет. Жаңа құрылысты қолдаған барлық ұлттармен жағаласып жұмыс істеу керек, біздің ұранымыз – бірлесу және әділеттілік» деп атап көрсетті. Осы бір тарихи кезеңде, Ә.Ермеков оқып жүрген институттың бесінші курсын аяқтамай, Семей қаласына оралып, саяси жұмысқа белсене араласады. Ә.Ермековтің сол кезең туралы белгілі жазушы М.Сәрсекке айтқан естелігінде: «-Мен 1917 жылы Ақпан төңкерісінен кейін Том қаласындағы технологиялық институттағы оқуымды үзіп, қасымда сол кезде әр түрлі Ресей қалаларында оқитын қазақ жастары бар Семейге қайтып оралдық. Ондағы мақсатымыз елді ояту, губерниядағы әлеуметтік жұмыстарға белсене араласу еді. Өмірдегі ащы өкініштеріміздің бірі сол жастардың бәрі де

кейінгі қуғын-сүргін кезеңінде опат болды. Солардың тірі жүргені мен ғана», - деп ішкі шерін білдірген еді [9].

1917 жылы сәуір мен мамырда Қазақстан бойынша облыстық және уездік қазақ съездері өтті. Ж.Ақбаев, Ә.Ермеков, Х.Ғаббасов жетекшілік еткен Семей облыстық қазақ съезінде әлеуметтік-саяси мәселелер көтерілді. Семей облыстық Қырғыз (Қазақ) комитеті құрамына 20 мүше мен 10 үміткер сайланды. Комитеттің толық мүшесі болып Ә.Ермеков енді. 1917 жылы 21-26 шілдеде Орынборда өткен бірінші жалпықазақ съезінде «Алаш» партиясы құрылғаны жарияланып, партия мүшелігіне Ә.Ермеков те кірді. Съезде Бүкілресейлік Құрылтай жиналысына сайлау мәселесі де қарастырылып, депутаттыққа үміткер ретінде Семей облысының атынан Ә.Ермеков, Х.Ғаббасов, Ж.Ақбаев, Г.Н.Потанин ұсынылады. «Қазақ» газетінің №257 нөмірінде Алаш партиясы атынан Торғай және Семей облысынан құрылтай жиналысына сайланған депутаттар жайлы сөз қозғалып, «- Әлімхан білімді, шешен, өткір, халыққа қызмет етуді өзіне парыз санаған жігерлі жас азамат», -деп атап көрсетеді[8]. Құрылтай жиналысына сайлауда «Алаш» партиясы халықтың басым дауысына ие болады. Ә.Ермеков кейінгі өмір кезеңінде «Алаш» партиясына адалдығын сақтап, басқа ұйымға мүшелікке өткен емес. Кеңестік дәуірде Ә.Ермековтің коммунистік партия қатарына өтпеуі оның ұлтжандылығын, өз принципіне беріктігін көрсетеді.

«Алаш» партиясының Семей облыстық комитетінің ашылуы Ә.Бөкейханов пен Ә.Ермековтің Томда 8-10 қазан аралығында болып өткен Сібір автономистері съезінен қайтар сапарында іске асырылды. Семей қаласында 12-13 қазан күндері қала жұртшылығымен кездесулер өткізіп, баяндамалар жасайды. Семейдегі кездесуде Ә.Бөкейханов және Ә.Ермеков Томда өткен Сібір автономистердің съезі туралы есеп беріп және «Алаш» партиясының бағдарламасымен, күрес әдісімен таныстырады. Том тау-кен институтын бітіруге жақындап, қоғамдық-саяси көзқарасы жағынан есейген Ә.Ермековтің 1917 жылғы ақпаннан қазанға дейінгі айлардағы негізгі саяси қызметі Семей қаласымен тікелей байланысты болды. Облыстық және уездік қазақ съездерін өткізуге өз үлесін қосып, алғашында облыстық Қырғыз (Қазақ) комитетінде, кейіннен Атқару комитетінде қызмет жасап, өлкедегі саяси-әлеуметтік, мәдени мәселелерді шешу төңірегінде үлкен жұмыс атқарды.

1917 жылы қазан төңкерісі нәтижесінде большевиктер партиясы билік басына келіп, Қазақстан қалаларында Кеңес өкіметі орнай бастады. 1917 жылы желтоқсанда өткен екінші жалпықазақ съезінде тез өзгеріп жатқан саяси жағдайда қазақ автономиясын құру және оның үкіметін қалыптастыру, милиция, оқу, ұлт қазынасы, мүфтилік, халық соты т.б. өзекті мәселелер қаралды. Съезд шешімімен алаш автономиясы құрамына: «Бөкей ордасы, Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Сырдария облыстарының, Ферғана, Самарқан қазақ уездерінің және Закаспий облысы мен Алтай губерниясының қазақтар мекендеген аудандары енуі тиіс болды. Тегі бір, мәдениеті, тарихы бір және тілі бір қазақ-қырғыз халқы басым тұтас аумағынан территориялық автономия құрылсын», - деген қаулы қабылдайды. Екінші жалпықазақ съезі «Алаш облыстарын қазіргі бүліншіліктен қорғау мақсатымен уақытша «Ұлт Кеңесін» құрып, оның аты

«Алашорда» болсын деген шешім шығарды. Жаңа құрылған үкіметтің құрамына Ә.Ермеков те сайланды. Алаш автономиясының құрылуын газет бетінде сүйінші сұрап, жар салған Ә.Ермековтің «Жасасын, Алаш, жасасын!» деген бас мақаласы жарық көрді [4]. М.Құл-Мұхаммед пен жазушы Б.Мұстафа: «Ә.Ермеков осы айларда Алашорданың вице-премьері, қорғаныс министрі қызметін атқарды», - дейді [8]. 1917-1918 жылдары Алашорда үкіметінің атынан Уақытша Сібір үкіметі, Комуч, Башқұрт үкіметі, Сібір облыстық думасы, Уфа директориясы, Колчактың Омбы үкіметімен келіссөздер жүргізуге қатысады.

Кеңес өкіметі күшейіп, 1918 жылғы 5 қаңтарда Бүкілресейлік Құрылтай жиналысын күшпен таратқаннан кейін, Алашорда басшылары мен большевиктер арасындағы қайшылық тереңдей түсті. Ә.Бөкейхановтың тікелей тапсырмасымен 1918 жылғы 19 наурызда Х.Ғаббасов, 2, 21 сәуір күні Х.Ғаббасов пен Ә.Ермеков Семейден төте сым (телеграф) арқылы В.И.Ленин және И.В.Сталинмен Алашорда мен Кеңес үкіметінің арақатынасы жөнінде келіссөздер жүргізеді [4]. 1929 жылғы қарашаның 10-да ОГПУ-дің тергеушісіне берген Х.Ғаббасовтың жауабында «Сталинмен телеграф сымы арқылы келіссөзде қойған ұсыныс-талаптары алдын ала Ә.Бөкейханов, Р.Мәрсеев, Ә.Ермеков, Б.Сәрсенов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов қатынасқан арнайы мәжілісте тұжырымдалған болатын», - деуі Ә.Ермековтің қайраткерлік, дипломатиялық қарымын көрсетеді. Осылайша Ә.Ермековтің Семейдегі қоғамдық-саяси қызметінің бір қыры Алашорда үкіметіндегі қызметімен байланысты болды. Түрлі келіссөздерге қатысып, Алашорда үкіметінің көптеген жарлықтарын, заңдарын дайындап, шығаруға ат салысты.

Кеңес өкіметінің билігі толық орнағаннан кейін Ә.Ермеков 1919-1920 жылдар аралығында Қырғыз (қазақ) өлкесін басқару жөніндегі әскери-ревком комитетінің мүшесі, әрі коллегия төрағасы, Семей губревкомының мүшесі болып, Кеңес үкіметінің саяси басқару жүйесінде қызмет істеп, қазақ жерінің тұтастығын сақтау, шекарасын анықтау сияқты маңызды жұмыстар атқарып, қазақ жерлерін Қазақ АКСР-і шеңберінде тұтас дерлік топтастыруда айрықша еңбек сіңірген. Нақтырақ айтқанда, 1920 жылы 16 ақпанда Семей губерниялық комитеттің халық ағарту ісі, жер және заң бөлімінің төрағасы болып сайланды. Заң бөлімінің сұрауымен губерниялық халық соты қызметін қоса атқарып жүрді. Ол губревкомның бар жиындарына қатысып, өлкенің халық ағарту ісіне, заң, шаруашылық, халықтың әлеуметтік жағдайлары туралы мәселелерді көтереді. Ә.Ермеков 1920 жылы «Қазақ өлкесінің жағдайы және оның шекарасын белгілеу» жөнінде баяндама жасау үшін Мәскеуге барғанда, В.И.Ленин төрағалық еткен Халық Комиссарлары Кеңесінің мәжілісінде казактар мен орыс переселендерінің казактардан тартып алған жерлерін ежелгі иелеріне қайтаруды көздеген жер реформасын жүргізу және қазақ жерін оның отарлауға дейінгі шекарасы шеңберінде белгілеуді талап етеді. Бұл талап орындалып, қазақ жерінің басым көпшілігі иелеріне қайтарылады. Осылайша жалпықазақ съезіндегі территориялық мәселе Алаш қайраткерлерінің ықпалымен Кеңес үкіметі орнатылғаннан кейін іске асырылды.

1921-1924 жылдары аралығында Әлімхан Ермеков Семей губерниясына қарасты Қарқаралы қаласында екі деңгейлі мектеп ашып, онда математика

пәнінен сабақ берді. Одан соң мұнда Абай атындағы педагогикалық техникум ашып, сонда басшылық жасады. Семей губаткомның төрағасы Әбілқайыр Досов Ә.Ермековті Семейге шақырып, 1924 жылы 20 наурыз күні губерниялық жоспарлау комитетіне тәжірибелі маман ретінде жұмысқа алып, көп ұзамай төрағаның орынбасары болып тағайындалады. Өзінің негізгі қызметін атқарып жүріп, сол кезге дейін әлі шешімін таппаған жер мәселесімен айналысады. Бұған себеп, орыс ұлтының мүдделерін білдірген кейбір жауапты қызметкерлердің қабылданып қойған декреттердегі қаулыларды жүзеге асыру жөніндегі шараларды орындамауынан туындап жатты. 1924 жылы Алтай губерниясы қазақ тұрғындары тығыз орналасқан Коростелов даласы туралы даулы мәселе көтеріледі. Осы дауды шешу үшін Ә.Ермеков, Ә.Досов екеуі 1924 жылдың 2 қазанынан 1-ші қарашаға дейін, ал 1925 жылдың 3-16 ақпаны арасында жеке өзі Мәскеу қаласында Алтай мен Семей губернияларының шекарасын анықтауға байланысты құрылған комиссияға кеңесші болып, осы күрделі мәселені шешіп қайтады.

1924-1925 жылдары Семей қаласындағы қазақ педтехникумының директоры, белгілі алаш қайраткері, ағартушы Әбікей Сәтпаевтың ұсынысымен қазақ педагогикалық техникумында ұстаздық қызметті де қосымша атқарып, математика пәнінен сабақ береді. Саяси қуғын көрген Алаш зиялыларының көбі аталмыш оқу орнынан пана тапты. 1924 жылдың 15 қазанындағы Семей және Алаш қалаларындағы бастауыш және арнайы педагогикалық оқу орындарының басшылары мен оқытушыларының тізімінде Ә.Ермековтің да аты-жөні аталады.

Әлімхан қоғамдық-саяси және педагогтық қызметпен қатар ғылыми-зерттеушілік жұмыспен да шұғылданады. Оған оның орыс географиялық қоғамындағы қызметі айғақ болады. «Бюллетень Семипалатинского Отдела Русского Географического Общества Июль. №1. 1924г.» басылымында Әлімхан Ермековтің орыс Географиялық Қоғамы Семей бөлімшесіне мүше болғандығы және «Отчет Семипалатинского Отдела Русского Географического Общества с 1-го октября 1924г., по 1-е октября 1925г.» басылымында Әлімхан Ермековтің орыс Географиялық Қоғамы Семей бөлімшесінің қаладан тыс мүше болғандығы жайында мәліметтер жазылған.

Ә.Ермековтің Кеңес үкіметінің саяси басқару жүйесіндегі қызметі 1919 жылдың желтоқсанынан басталып, жиырмасыншы жылдардың соңына дейін жалғасады. Осы бір қысқа тарихи мерзімнің ішінде оның тікелей қатысуымен қазақ жерінің тұтастығын сақтау, шекарасын анықтау сияқты маңызды жұмыстар жүргізілді. Атап айтқанда Батыс Қазақстан өңірінің Каспидің солтүстік жағалаулары мен Семей, Ақмола облыстарының жерлері, кейіннен Коростелев даласының Қазақстанға қайтарылуы.

1928-1932, 1937-1938, 1947-1953 жылдардағы саяси қуғын-сүргін кезеңдерінде Әлімхан Ермеков «ұлтшыл», «контрреволюцияшыл», «халық жауы» аталып, үш рет сотталды. 18 жылдан астам өмірін түрмелер мен саяси қуғын-сүргінде өткізді. Ұзақ жылдар қудалауда болғанына қарамастан адамгершілік қасиеттерін, ұлтжандылық позициясын, ғалымдық, ұстаздық іс-әрекетін кір шалдырмай сақтай білді. М.Голощекин «Партия құрылымының 10 жылдығы» атты баяндамасында «Алашорда» қайраткерлерінің қақпанға

түскенін ерекше мақтанышпен мәлімдеп: «Тынышбаев, Ермеков, Досмұхамедовтердің контрреволюцияшыл, ұлтшыл ұйымына балта шабылды», - деп көрсетеді. М.Әуезов пен Ә.Ермеков 1932 жылы маусымның 10 жұлдызында «өздерінің жіберген саяси қателіктерін мойындап» «Социалды Қазақстан» мен «Казахстанская правда» газеттерінде мәлімдеме жасауға мәжбүр болады. «Алашорданың бұрынғы көрнекті басшылары өздерінің өткендегі қызметін айыптап, Алашорда ұйымының контрреволюциялық ұлтшыл мәнін әшкерлейді» деген редакциялық мақала басылды. Оның астына Ә.Ермековтің мәлімдемесі жарияланды. М.О.Әуезов пен Ә.Ермековтың арасындағы достық байланыс мемлекеттік және шығармашылық жұмыстар кезінде ғана емес, 1924 жылы екеуінің Семейдегі педагогикалық техникумында бірге оқытушылық қызмет атқарғанда да жалғасын тапты.

Бүгінгі күні М.О.Әуезов атыдағы педагогикалық колледжінде Әлімхан Ермековтің атындағы атаулы дәрісханасында қайраткер ғалымның өмірі мен еңбегін зерделеу, насихаттау мақсатында кіші ғылыми зерттеу орталығы құрылған. Оқу орнының қабырғасына мемориалдық тақтасы орнатылған. Колледж музейінде Ә.Ермековтің қайраткерлік, оқытушылық еңбегіне арналған экспозиция жұмыс жасайды. Түрлі деңгейде ғылыми-тәжірибелік конференциялар, байқаулар мен олимпиадалар өткізіледі.

Ә.Ермеков бүкіл саналы өмірін ұлтымыздың тәуелсіздігі жолындағы қажырлы күреске, жастарды білімге, мәдениетке тәрбиелеу ісіне қалтқысыз арнады. Ә.Ермековтің есімі мен мұрасы халқымыздың рухани мұрасына айналып отыр. Ә. Ермековтің өмірі мен қызметіне дұрыс баға беру тарихымыз үшін ғана емес, егемен еліміздің жас ұрпағын рухани және саяси тұрғыдан тәрбиелеу үшін аса қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қойгелдиев М.Алаш қозғалысы. –Алматы: Санат, 1995.
2. Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін (очерк). – Алматы: «Дәуір», 1994.
3. М.Құл-Мұхаммед. Профессор Ермеков Алашорданың вице-премьері // Егемен Қазақстан. 1992. -6-9 мамыр.
4. Нұрпейісов К.Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995.
5. ШҚО ЖТҚО. 72-қ.,2-т., 167-іс, 1-п.
6. ҚР ОММ. 494-қ., 1-т., 1-іс, 8-п.;26-іс, 2-п.;
7. Мұстафа Б. Әлімхан Әбеуұлы Ермеков //Қарқаралы. -1998. - №1,2. -76.
- 8.«Қазақ»/ Бас редактор Ә.Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1998. – 560 б
9. М.Сәрсекенің 1999 жылы 1 қазан күні Қарағанды мемлекеттік университетінде өткен академик Қ.Сәтпаевтың 100 жылдық мерейтойына арналған ғылыми конференцияда сөйлеген сөзі.

Лобанов В.А.
специалист Комплекса музеев ТПУ,
аспирант Кафедры музеологии, культурного
и природного наследия Института искусств и культуры ТГУ
г. Томск, Россия

А. А. ЕРМЕКОВ – ВЫПУСКНИК ТОМСКОГО ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА (ТПУ)

Обучение Алимхана Ермакова в городе Томске.

Алимхан Абеуович первым из казахских студентов, в июне 1912 года, поступил в Томский Технологический институт. Горное отделение, которое избрал Алимхан Абеуович, готовило инженеров по четырем специальностям: геология, горное дело, металлургия и маркшейдерское дело. Отделение было основано в 1901 г. знаменитым ученым геологом, исследователем, Владимиром Обручевым. Обучение в ТТИ тогда было платным, стоимостью в 50 рублей за год. Однако в § 8 Устава сказано, что отличившихся по успехам и поведению из недостаточных студентов института, русских подданных Комитет по студенческим делам может с разрешения Попечителя учебного округа освободить от платы за обучение, при этом число освобожденных от платы не должно превышать пятидесяти человек. Предусматривались также 50 стипендий для «недостаточных» студентов с отличными успехами и поведением. Были стипендии и от ведомств, и от частных фирм и компаний.

До революции в ТТИ не было общежитий. Иногородним студентам выдавался билет на место жительства. В зависимости от материального положения студенты снимали квартиру или комнату. Уроженцы азиатской части России при поступлении имели льготы. Если в аттестате об окончании среднего учебного заведения отметки по русскому языку, математике и физике были не ниже четверки, соискателя принимали без вступительных экзаменов и конкурса. Остальные абитуриенты из этой категории при успешной сдаче экзаменов тоже зачислялись вне конкурса.

Многочисленные студенческие выступления и антиправительственная деятельность практически не сказывались на уровне требований в ТТИ и качестве подготовки специалистов. Все студенты должны были выполнять учебную программу и соблюдать необходимую в вузе учебную дисциплину независимо от своей общественно-политической деятельности. Само пребывание студента в «храме науки», общение с профессорами, личностями разносторонне образованными и интеллигентными, способствовало гармоничному развитию молодого человека. Для основной массы студентов годы учебы были весьма тяжелым периодом жизни.

Среди профессорско-преподавательского состава регулярно проводился сбор денег для поддержки бедных, «недостаточных» студентов. В помощь устраивались благотворительные лотереи, концерты, о которых оповещалось все население города. Такие акции проводились при самом активном участии студенческого общества. Литературные пятницы для интеллигенции Томска

устраивались на квартире профессора физики Бориса Петровича Вейнберга. Профессор В.А. Обручев начинал свою литературную деятельность, оттачивая перья на сатирических фельетонах о русской действительности в местных газетах Томска. Став впоследствии ученым с мировым именем, он написал романы «Земля Санникова» и «Плутония», волнующие воображение читателя по сей день.

Но всего этого для большинства студентов было крайне мало, около половины студентов вынуждены были подрабатывать. Многие занимались репетиторством, другие работали грузчиками, чиновниками, техниками на железной дороге и немногочисленных предприятиях города. Они не получали стипендий, платили за обучение, жили на частных квартирах в разных районах города. Среди них нередко возникали массовые заболевания. Все это в сочетании с недостатками в учебном процессе существенно влияло на продолжительность обучения. Именно поэтому, а также по ряду других причин (неуспеваемость, неуплата, переход в другой вуз и т. п.) 81 % студентов первого набора Горного Отделения не смогли вовремя закончить институт. Первый выпуск горных инженеров Томского Технологического института Императора Николая II, проходивших подготовку на основе 5-летнего срока обучения, состоялся в 1908 г., с опозданием на полтора года, вызванным событиями революции 1905 г. Звания горных инженеров удостоились только 20 человек.

Завершающей стадией формирования инженера и в те времена было дипломное проектирование, с публичной защитой проектов, которые выполнялись, как правило, на базе учебных кабинетов и лабораторий института и на материалах производственной практики. Дипломные работы и проекты выполнялись в геологическом кабинете и металлографической лаборатории. Руководителями дипломных работ были профессора Л.Л. Тове, Т.И. Тихонов, преподаватели М.П. Рыбалкин и В.А. Рогожников, а также лаборант П.П. Гудков.

Подготовка высококвалифицированных кадров требовала серьезного делового подхода. В этом случае вероисповедание, национальность, происхождение и т. п. не имели существенного значения.

Основными факторами, влияющими на учебу в институте и на получение необходимой квалификации были: уровень предварительной подготовки в среднем учебном заведении, трудолюбие, способности, возможность оплаты учебы и успешность освоения учебной программы. По этим причинам число студентов Горного Отделения ежегодно менялось: в 1912 – 281 чел., в 1913 – 306 чел., в 1914 – 336 чел., в 1915 – 287 чел., в 1916 – 127 чел. На численность состава студентов влияло общее развитие института.

В институте А. Ермаков посещал лекции и сотрудничал с преподавателями мирового уровня: Б.П. Вейнбергом, П.П. Гудковым и конечно выдающийся геолог, будущий академик Михаил Антонович Усовым. Ясность мысли, отчетливость понимания и выражения были всегда отличительными чертами М.А. Усова. В нравственном отношении М. Усов отличался редкой чистотой и благородством. Усов был прекрасным лектором, недурным скрипачом, отличным педагогом и редких качеств человеком. М.А. Усов притягивал к себе

не только знаниями и преданностью геологии, но и способностью передавать другим свою увлеченность. Ученый геолог, много сделавший для промышленного развития Сибири, он обладал незаурядным педагогическим талантом. Лекции Михаила Антоновича были настоящим откровением для всех студентов.

Знакомство с Г.Н. Потаниным и формирование политических и научных взглядов А.А. Ермекова в Томске.

При институте и при университете были созданы землячества. Казахское землячество объединило около 40 студентов. В Томске была организована деятельность кружка студентов из числа башкир, казахов, татар, бурятов и других национальностей, свое сообщество, в котором знакомили других с культурами разных народов. В кружке было почти 100 студентов разных национальностей. Его участники давали творческие вечера, изучали и знакомились с литературой, народными эпосами, музыкой и стихами.

В эти годы Алимхан Абеуович знакомится с выдающимся исследователем Сибири, учёным и мыслителем Григорием Николаевичем Потаниным. Как исследователь природы, культуры и обычаев Казахстана, Г.Н. Потанин проявлял большой интерес к рассказам А. Ермекова и даже совершил в 1913 году экспедицию к Кызылрайским горам. Собрав научные сведения, Алимхан Ермеков помог Г.Н. Потанину обработать материалы экспедиции, возвратившись в Томск. Эти результаты были опубликованы на страницах сибирских газет и на заседании Русского географического общества в 1914 году.

Учитывая поддержку Г.Н. Потаниным права народов на самоопределение и сохранение родной культуры, обусловленную научными взглядами и политическими воззрениями Григория Николаевича, можно предположить, что Алимхан Ермеков нашёл поддержку и укрепился в своих взглядах на будущее казахской государственности и взаимоотношения с российскими политическими партиями. Сам Алимхан Ермеков вспоминал, что Г.Н. Потанин считал знания и науку главным богатством народа и его путём к развитию и сохранению высокой культуры и независимости. Так ещё в Томске Алимхан Ермеков выбрал свой путь, защищая интересы казахского народа, политическими методами. Но представляя Казахстан в международных отношениях, А.А. Ермеков никогда не забывал о науке и в 1921 году он возвращается в Томск для завершения обучения в ТТИ.

Вклад А.А. Ермекова в дело становления неразрывных культурных связей Томска и Казахстана.

В эти годы, вероятно, при содействии А. Ермекова произошло знакомство профессора М.А. Усова и будущего основателя Академии наук Казахстана – Каныша Имантаевича Сатпаева, которого геолог М. Усов пригласил для обучения на горное отделение ТТИ.

Алимхан Абеуович Ермеков посвятил дальнейшую жизнь служению Казахстану. Уехав из Томска, после окончания института, на Родину и работая в Каркаралинске, он поддерживал связь с томским научным сообществом и дружеские контакты. В Томске А. Ермеков приобретал научное оборудование и находил специалистов, которых приглашал для работы в Казахстан. Дальнейшая

жизнь Алимхана Ермекова вела его дорогой научного поиска, тяжёлых испытаний и впечатляющих трудов и заслуг. В Томском политехническом университете, как ныне называется Томский технологический институт, гордятся и помнят вклад своего выпускника в науку, образование и культуру, основы международного сотрудничества России и Казахстана. Сам комплекс исторических зданий ТПУ хранит память о выдающихся выпускниках, учившихся здесь и создававших мировое культурное наследие. Мы гордимся тем, что свой путь в науку Алимхан Абеуович начинал в Томске!

Список литературы

1. Положение о Томском Технологическом институте Императора Николая II. – Томск: Паровая типолитография П.И. Макушина, 1900. – 21 с.
2. Список студентов Томского Технологического института Императора Николая II. [1900-1917 уч. гг.]. – Томск, [1900–1917].
3. Лозинский Ю.М. Старейший технический факультет Сибири: История создания и развития. – Томск: Изд-во НТЛ, 2000. – 428 с.
4. Лозовский И.Т. М.А. Усов и В.А. Обручев // Научное наследие М.А. Усова и его развитие (Очерки по истории геологических знаний. Вып. 23). – Новосибирск: Наука, 1984. – 195 с.
5. Отчеты по Томскому Технологическому институту Императора Николая II за 1902–1910 гг. – Томск: Акцид. типогр. В.М.Перельмана, 1903-1911.
6. Томский политехнический университет 1896–1996: Исторический очерк / Под ред. А.В. Гагарина. - Томск: Из-во ТПУ, 1996. – 448 с.
7. Куцепаленко В.Ф., Лукьянов В.Г., Музыкантов С.П. Томская горная школа. Исторический очерк. – Томск: Изд-во Том. Ун-та, 2001. – 104 с.
8. Сибирская старина: краеведческий альманах. - 1993. - № 2 Сибирская старина. - Томск: Красное знамя. № 2, 1993. – 26-27 с.
9. Профессора Томского политехнического университета. Биографический справочник. Т. 1 / Автор и сост. А.В. Гагарин. – Томск: Изд-во «НТЛ», 2000. – 300 с.
10. Т.А. Романова, Ф.Б. Бакшт Первый выпуск горных инженеров Сибири. -Томск: Известия Томского политехнического университета, 2009. – 96-101 с.

Турсынова Ж.Ж.
к.п.н., руководитель КГУ
«Государственный архив Карагандинской области»
г. Караганда

РОЛЬ АЛИМХАНА ЕРМЕКОВА В ВОССОЕДИНЕНИИ ВСЕХ КАЗАХСКИХ ЗЕМЕЛЬ

Все дальше отодвигает нас сегодняшний день от истории, когда – то общей страны – СССР, вырастают новые поколения, не знающие ужасов тоталитаризма и «диктатуры пролетариата».

Сегодня уже опубликовано множество документальных источников, которые свидетельствуют о той преступной войне, развязанной государством со своим народом. Прошлое открыло перед нами тайны, тысячи свидетельств тех, кто был вольным или невольным участником, свидетелем или пострадавшим, стали доступны массовому интересу к подлинной истории. История все расставила по своим местам. И подтвердила – было.

История борьбы за независимость вбирает в себя героические страницы, связанные с массовыми политическими репрессиями, голодом и коллективизацией, от которых пострадали десятки народов бывшего советского государства.

Сколько было без вины расстрелянных, осужденных, высланных, подвергнутых различным формам репрессий и унижения.

Одним из пострадавших того времени был один из лидеров партии «Алаш», который участвовал в определении современных границ Казахстана Алимхан Ермеков.

В государственном архиве Карагандинской области хранится небольшой комплекс документов, рассказывающий о Алимхане Абеуовиче, о его политической и научной деятельности.

Алимхан Абеуович Ермеков (1891-1970 гг.) родился в семье влиятельных степных скотоводов в ауле №1 Темиршинской волости Каркаралинского уезда. Волостным управителем много лет прослужил его дед Ермек Джиенбаев. В 1899 году отец привез Алимхана на учебу в Каркаралинск. Его учителями были Г.Д. Есютин, Н.В. Кокорин, А.Ф. Захаров, И.Ф. Кожев, И.И. Соловьев, законоучитель А.Н. Шестаков, инспектор Ф.Я. Брутана и другие. [1]

В архивном документе, датированном 21-28 июля 1917 годом в списках делегатов Всекиргизского съезда от Семипалатинской области значился Ермеков Алимхан. В Программу съезда входило решения таких вопросов как: утверждение формы государственного управления, организация автономии в киргизских областях, земельный вопрос и др. [2]

Вопрос о границах Казахстана и России неоднократно рассматривался на разных совещаниях. При обсуждении вопроса о присоединении двух областей – Семипалатинской и Акмолинской – был поднят вопрос об утверждении и границах будущей автономной республики с включением в ее состав всех областей Казахского края. Для этого в мае 1920 года Алихан Ермеков выступил

с докладом в г. Москва «О положении Казахского края вообще, и по вопросу границы в особенности». А. Ермаков предложил образовать Киргизскую (Казахскую) автономную республику в составе Оренбургской, Астраханской областей, Алтайского края современной Российской Федерации и территории современного Казахстана. Свое предложение он аргументировал тем, что с древнейших времен на территории Астраханской области проживали и проживают казахские роды Алшын, Кыпшак и находилась Букеевская орда, в долинах рек Катунь и Бии (казахские названия Қатын и Би) — роды Аргын, Найман, Кереш. Кроме того, казахи проживают в Кулундинской степи (казахское название – Кульшды). Несмотря на это в состав Киргизской автономной республики Астраханская область и Алтайский край не были включены, и она была образована в составе Оренбургской, Каракалпакской областей и территории современной Республики Казахстан. [3]

И лишь протесты Ермакова и вмешательство центральных властей, боявшихся оттолкнуть национальные окраины, привели к тому, что в 1920 году Акмолинская и Семипалатинские области, а также Кустанайский уезд вновь были возвращены Казахстану, а фактически воссоединение этих районов произошло только в 1921 году [4]

В августе этого же года Ермаков внес предложение в проект Декрета об Автономной Казахской Республике.

Декрет был принят и обнародован 26 августа 1920 года. [5]

Сын Ермакова Магавья Алимханович в своих воспоминаниях писал: «Отец был вторым после А.Букейханова кандидатом в Учредительное собрание. Избирался и работал членом Губкирисполкома, Всекиргизского народного Совета, Губземуправы, Губревкома, Председателем представительства при ЦИК. Курировал работу отделов земельного, народного образования, народного суда. В 1924-1925 гг. работал в должности зам.пред. Губплана облисполкома, а в 1924 – 1925 г. Зав. Промсекцией Госплана КазССР.

Весомые результаты его деятельности подкреплялись глубоким знанием вопросов права, истории, этноса, экономической географии, непоколебимой убежденностью в необходимости национального суверенитета» [6]

Двадцатые - тридцатые годы для Ермакова – это время активной научно – педагогической деятельности. В этот период он активно занимается организацией ряда средних учебных заведений и преподавательской работой, разработкой первой математической терминологией и изданием первого учебника по высшей математике на казахском языке.

Ермаков один из тех, кто стоял у истоков открытия в Каркаралинске педагогического училища. В 1925 году, по просьбе А.Ермакова, прибыли опытные педагоги. Это Рахимбай Сапаков, Маннан Турганбаев, Имам Алибеков.

Осенью 1937 г. А. Ермаков уезжает в Москву и получает направление на должность заведующего кафедрой математики Куйбышевского планового института, где проработал до марта 1938 г. В том же году был арестован и осужден на десять лет.

Целые семьи казахской интеллигенции жены и дети таких выдающихся личностей, как Т.Рыскулов, С.Сейфуллин, М.Дулатов, С.Асфандияров,

С.Кожанов, Б.Майлин, И.Жансугуров, А.Ермеков, Т.Жургенов, в одночасье стали «врагами народа». Все эти имена стали под запретом.

В личном деле врача Ермековой Ракии в графе семейное положение было написано «замужем, муж репрессирован в 1938 году». В автобиографии Ракии Шагабетдиновны не упоминается фамилия и место работы мужа [7]

В 1948 году Алихан Ермеков вновь был арестован по ст. 58 часть 1а, 2,8,11 «за шпионаж, антисоветскую агитацию, заговоры и прочее». Сын Ермекова Магавья вспоминает: «Маме разрешили свидание с отцом. Для этого она приехала из г. Джамбула, где заведовала больницей в г. Алма-Ата. Однако, в приемной сказали, что он уже этапирован в ИТЛ. Кто-то из жен репрессированных подсказал, что они на станции Алма-Ата 1 ждут отправки. Мы поехали на вокзал. Шел мокрый снег. После долгих поисков около одного из отдаленных тупиков увидели какую-то приземленную массу людей. Это была целая колонна арестантов, которые стояли на коленях в грязи с руками на затылке. Нам через конвой удалось передать для отца немного денег» [8]

К сожалению, в советский период, все, что было связано с Алаш, либо замалчивалось, либо извращалось, представители алашского движения были репрессированы, физически уничтожены, вычеркнуты из народной памяти. И только теперь, обретя независимость, мы можем справедливо оценить по достоинству их деяния, воздать хвалу их прозорливости и величию души.

Всю свою сознательную жизнь А.Ермеков посвятил вопросам науки и проблемам суверенитета Республики Казахстан. Он воспитал немало учеников, ставшие в последствии известными государственными и общественными деятелями.

Список использованных источников

1. ГАКО – Государственный архив Карагандинской области. Ф.1487. Оп.1.Д. 388.Л.6.
2. Среднее Прииртышье в источниках и материалах. Том 3. (1917-1990 гг.). Сборник документов и материалов /Составитель Н.Е. Кузембаев. – Павлодар: ПГУ им. С. Торайгырова, 2008 г.
3. Алаш-Орда. Сб. документов. - Алма-Ата, 1994, С.36.
4. ЦГА РК.Ф. 5.Оп.2. Д.28а.Л.1-5.
5. История Казахстана.-Алматы.1993 г.
6. ГАКО.Ф.1487.Оп.1.Д.388.Л.9.
7. Ведомственный архив Управления здравоохранения Карагандинской области
8. ГАКО. Ф.1487.Оп.1.Д.388.Л.10.

**30-ЛЕТИЕ НЕЗАВИСИМОСТИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ЭТАПЫ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
МОДЕРНИЗАЦИИ**

ТОРГОВЛЯ КАЗАХОВ СО СТРАНАМИ СРЕДНЕЙ АЗИИ И СИНЬЦЗЯНА В XVIII – ПЕР. ПОЛ. XIX ВВ.

Торговля – исторически первая форма экономических взаимоотношений. Торговля сближала народы и помогала сохранять внутри и внешнеполитическую стабильность. Поэтому в статье было сконцентрировано внимание на торговых отношениях казахского народа со среднеазиатскими государствами, Китаем.

Исключительно важную роль на историческом пути развития народов играло взаимовлияние их экономики и культур. Чем больше контактов было между странами, тем шире были возможности для взаимобмена опытом; при этом отставшие в своем развитии народы всегда учатся у более развитых народов.

Иран, Центральная Азия и кочевая степь севернее Сырдарьи представляли собой один общий торгово-экономический регион, связывающий Восток с Западом.

Во-первых, это была торговая связь, Средняя Азия и Иран издревле являлись районами оживленной торговли, их территорию пересекали в разных направлениях трансконтинентальные караванные тропы.

Во-вторых, между этими регионами существовала религиозная связь. В Средней Азии и Иране в более поздний период такой религией явился ислам.

Таким образом, кочевая степь, Средняя, и Передняя Азия были между собой в тесных экономических и культурных связях, и в их развитии мы находим немало общего. Древнейшие торгово-экономические связи между этими народами способствовали тому, что в более позднее время (сначала в XII век, затем XVII -XVIII вв.), район Центральной Азии вновь стал очагом возрождения экономики, торговли, культуры.

В докладе начальника Оренбургской экспедиции Кириллова говорилось о меновой торговле казахов с каракалпаками: «Тот каракалпакской народ имеет хлебопашество и родитца у них довольно пшеницы, пшена, проса, ячменя, который хлеб у них киргис-кайсаки на баранов и другой скот меняют» [1. с. 49].

Торговля способствовала экономическому росту и культурному взаимобмену как оседлых, так и кочевых народов. В этой торговле Казахстану отводилась важная посредническая связующая роль.

Значение торгового обмена между странами не ограничивается, чисто экономическим их результатом. Караванные пути в период апогея кочевого общества служили также средством взаимобмена опытом в области политики и культуры, служили средством духовного взаимообогащения народов.

Во второй половине XVIII-XIX вв. заметно возрастает значение Усть-Каменогорска, Бухтармы, Семипалатинска и др. городов, как важных перевалочных пунктов торгово-экономических связей России со Средней Азией и Китайскими владениями.

«К сему, - отмечает А.И. Левшин, - прибавить должно число скота, вымененного в землях уральского казачьего войска, также в заставах Коряковской и Николаевской, в таможне Бухтарминской и по разным крепостям, ... что составляет до 120000» [2. с. 393].

В Бухтарминской таможне, Николаевской и Коряковской заставах, в землях уральского войска «и по разным крепостям, где нет меновых дворов, до 130 000» [2. с. 393-394].

«В урегулировании и расширении торговли с азиатскими народами большое значение имело принятие Устава по азиатской торговле,...», - пишет Ж. Касымбаев [3. с. 125]. Таможенный Устав 1817 года по азиатской торговле обязывал приграничные заставы обеспечивать безопасность прохождения караванов через казахскую степь. Но это не всегда удавалось.

Торговля с городами Сыныцзянь преимущественно осуществлялась влиятельными казахскими султанами, «т.к. казахи кочуя близ западных границ Китая, имели с нем давнишние торговые связи» [3. с. 122]. В Кульдже и Чугучаке существовали рынки для «киргиз-кайсаков», пригонявших множество баранов и лошадей. При этом купцам других национальностей Цинские власти чинили различные препятствия. Китайские власти, придерживаясь традиционной изоляционистской политики, ограничивали торговую деятельность русских купцов в подвластных Китаю районах.

Однако, не следует преувеличивать роль казахов в развитии торговли с Сыныцзяном и другими владениями. Казахские феодалы из-за междоусобиц не всегда выполняли предписание Российских властей о лояльном отношении к купеческим караванам, пересекавшим их кочевья. Вместе с тем они не редко сами нуждались в помощи, и настоятельные просьбы об охране торговцев исходили от казахских султанов, имевшие торговые интересы преимущественно с Сыныцзянем. Принимая под свою охрану торговые караваны, казахские владельцы объявили русских приказчиков и работников своими людьми, а товары по доставке в Сыныцзянь продавали под именем казахских султанов. Российские купцы вывозили через Зайсан, Бухтарминск, Семипалатинск бумажные ткани, сукно, металлические изделия и другие товары фабрично-заводской промышленности. В обмен на свои товары они нередко получали в Кульдже, Чугучаке и в др. городах серебро в слитках для определения истинного достоинства китайского серебра в Бухтарме и Семипалатинске были учреждены пробирные палаты. китайское серебро попадало в основном на Ирбитскую ярмарку. Фарфоровая посуда и другие товары китайского традиционного вывоза продавались частично в Усть-Каменогорске и Семипалатинске, но большая часть их отправлялась в Тюмень и Москву. Кроме серебра, из китайских городов в значительном количестве импортировались байховый и кирпичный чай, шелк.

В казахские степи приходили торговые караваны из Бухары, Хивы, Ташкента и Коканда. В свою очередь, казахи отправляли ответные караваны. «Бухарцы, хивинцы и ташкентцы, - отмечает А.И. Левшин, - ...большую частью променивают им бумажные и шелковые ткани, стеганные халаты, ружья, сабли, порох и проч. Взамен же из орд киргизских сверх произведений скотоводства получают они невольников, увозимых с границ русских» [2. с. 397]. Однако по своим масштабам торговля казахов со Средней Азией была намного меньше, чем с Россией.

Например, если в конце XVIII века торговые связи со среднеазиатскими владениями имели в 152 отделения 26 родов казахов общей численностью до 127 тыс. семей, то с Россией 220 отделений 40 родов общей численностью до 300 тыс.

семей. Главной причиной этого была узость среднеазиатского рынка по сравнению с русским и меньший спрос на продукты казахского хозяйства.

Из Средней Азии казахи получили хлопчатобумажные и шелковые ткани, одежду, нитки, оружие, в основном луки. Ассортимент товаров, поставляемый среднеазиатскими купцами в казахские степи, был гораздо беднее, чем у русских торговцев.

Казахстан являлся важным рынком сбыта товаров и источником сырья для российской промышленности и занимал в среднеазиатской торговле первое место, как по ввозу российских товаров, так и по вывозу сырья. Так, в 1851-1853 гг. вывоз сырья из Казахстана был на 35 % больше, чем из Хивы, Бухары, Ташкента и Коканда вместе взятых. То же самое можно сказать и о ввозе товаров в Среднюю Азию: в Казахстан поступало на 126 % (в денежном отношении) товаров больше, чем на рынки всех среднеазиатских государств.

Экспансия русского торгового капитала в казахскую степь, которая особенно усиливается во второй четверти XIX века, нарушила издавна существовавшие торговые сношения между среднеазиатскими владениями и Казахстаном. В этот период торговля между ними переживает глубокий кризис, т. к. изделия русской промышленности были более качественные и разнообразнее, нежели среднеазиатских ремесленников, и пользовались предпочтительным спросом у казахского населения. В лице представителей торговых фирм России кокандские и хивинские купцы, скупавшие шерсть, кожу и скот у казахов, также встретили серьезных конкурентов. Поэтому правители среднеазиатских ханств теперь не ограничиваются нападениями на русские караваны, что особенно часто совершали хивинцы, а стремятся силой оружия удержать свои торговые позиции в казахских кочевьях. Борьба за казахский рынок составляла экономическую основу военно-политической экспансии Хивы и Коканда в казахские земли. Не случайно хивинские укрепления, как правило, строились на торгово-караванных путях в Хиву и Бухару, вблизи переправ. Хивинцы зорко следили за продвижением караванов и взимали с них пошлину. Показательны в этом отношении и действия кокандской администрации. По ее инициативе возле возводимых на казахских землях крепостях устраивались базары, к участию в которых власти старались привлечь окрестное кочевое население. Таким приемом кокандцы хотели увеличить свои закупки сырья в степных районах и расширить сбыт ремесленной продукции ферганских городов. С Бухарой торговали в основном казахи низовий Сырдарьи и юго-восточной части Младшего жуза; с Хивой - адаевцы, кочевавшие на Мангышлаке, т. е. казахи юго-западной части Младшего жуза; с Кокандом - семиреченские казахи. Торг производился и в казахских кочевьях, куда приходили бухарские и хивинские караваны [1. с. 49].

Список использованных источников

1. Аполова Н.Г. Присоединение Казахстана к России в 30-х годах XVIII века. Алма-Ата, 1948.
2. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей. Под общей ред. Акад. М.К. Козыбаева. - А. 1996. – 656 с.
3. Касымбаев Ж.К. История города Семипалатинска (1718-1917 гг.). Алматы, 1998.

Баданова Б.Б. (Қарағанды, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Сланбекова Г.К. (Қарағанды, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ман Чунг (Гонконг, Китайский университет)

КӨПТІЛДІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Егемен Қазақстанның даму жылдары қоғамда көптілділік пен көптілділік қазақ тілінің құқықтары мен қадір-қасиетіне нұқсан келтірмей отырғанын көрсетіп отыр, дегенмен өз ана тілімен қатар, өзге тілді де қатар меңгеретін мектеп оқушыларының психология тұрғысынан қарастырғанда тілінің даму ерекшеліктерін, ойлау қабілетіне әсері деңгейін зерделеудің өзектілігі өз маңыздылығын жойған емес.

Көптілділіктің немесе мультилингвизмнің қазіргі уақытта маңыздылығы арта түсуде және қазіргі ақпараттық қоғамның ажырамас атрибуты болып табылады. Еліміздегі үш тілді білім беру процесінің әлдеқайда басталып кеткендігі, сонымен қатар кіші мектеп жасындағы оқушылардан бастап үш тілде оқытылып жатқандығы баршамызға мәлім. Бұл жұмыс тіпті оң нәтижелерін беріп те үлгеріп жатыр. Сол себепті де, мультилингвалды балалардың ана тілі мен екінші, үшінші тілде білім алу барысында оқушының жай-күйі мен тілінің даму ерекшеліктерін зерделеудің өзектілігі алынғы орында тұруы тиіс.

Көптілділік тақырыбындағы орталық проблемалардың бірі - балалардың мультилингвизмі тұжырымдамасы, өйткені оның шығу тегі әр түрлі болып келеді және екіұштылыққа ие. Баланың тілдерді игеруі әлеуметтену және өсіру кезеңдерімен бір уақытта да, параллель де жүруі мүмкін. Ұзақ уақыт бойы көптілділіктің артықшылығы немесе кемшілігі бар ма деген сұрақ өзекті болып қала береді. Көп тілді меңгерудің жағымды жағы бар екеніне күмән жоқ. Тілдерді меңгеру қабілеті туа біткен емес, бірақ баланың маңызды ересектермен сөйлеу әрекеті процесінде лингвистикалық ортаға енуіне байланысты дамиды. Үлкендер тарапынан баланың сөйлеу тіліне сыртқы бақылау болмаған кезде бала "жүйесіз" мультилингвизмге ие болады. Балада мультилингвизм жүйесіз дамыған кезде, тіл шатасуы пайда болады, сөйлеу әрекетінде қателіктер байқалады. Осылайша, жүйесіз мультилингвизм екінші тілді толық емес түрде меңгеруге немесе тіпті "жартылай тілділікке", яғни екінші тілді ғана емес, бірінші тілді де дұрыс пайдаланбауға әкелуі мүмкін. Бірнеше тілдің дамуы бір жағынан параллель, сонымен қатар кезекпен және екінші жағынан дәйекті түрде жүруі мүмкін. "Бір адам - бір тіл" қағидасы ерте көптілділікті дамыту үшін ең қолайлы деп саналады. Бұл қағида келесі жағдайларда кездеседі: мысалы, отбасында, отбасы мүшелерінің бірімен қарым – қатынас кезінде бала бірінші тілді, ал екіншісімен екінші тілді қолданады; сонымен қатар оқу ортасында да болады (мысалы, мектепте немесе балабақшада бала орыс немесе ағылшын тілін қолданады, ал үйде тек қазақ тілін қолданады). Бұл принцип балалардың көптілділігіне оң әсер етеді.

Л.С. Выготскийдің еңбектері шыққаннан бері және әлі күнге дейін отандық ғылымда мультилингвизмнің мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы

балалардың психикалық дамуына әсері туралы нақты ой-пікірі жоқ деп айтуға болады [1;716]. Көптілділіктің оң аспектісі ретінде Л. С. Выготский бір ойды бірнеше тілде білдіру қабілетіне баса назар аударды, бұл балаға өз тілін басқалардан ажыратуға және оны бір ерекше жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді және оның лингвистикалық операцияларында ерекше санаға әкеледі.

Г.Л. Зайцева мен А.А. Комарова көптілділік балалардың басқа мәдениеттерге көбірек сезімталдығына ықпал етеді деп санайды, көптілді балалардың ойлау көкжиегі құрдастарымен салыстырғанда кеңірек болады. Бір тілден екінші тілге ауыса отырып, көптілділер бір уақытта бірнеше тапсырманы орындай отырып, жақсы назар аудара алады. Сонымен қатар, тіл мәдениеттің бір бөлігі ретінде қоғамдағы құндылықтар жүйесі мен мінез-құлық заңдылықтары туралы түсінік береді. Лексика мен фразеологизмдермен қатар, ана тілі арқылы қоғам нормаларын түсіну үшін қажетті ақпаратты игереді. Көптілділік есте сақтау, интеллект, реакция жылдамдығы, математикалық дағдылар, тілдік құбылыстарды түсіну, талдау және талқылау қабілетіне оң әсер етеді. Көптілді баланың бір тілдіден айырмашылығы, лингвистикалық құбылыстарға көбірек қызығушылық танытады, өйткені оның тілдік тәжірибесі әлдеқайда кең. Көп тілді балалар сөздердің семантикасын білуге қызығушылық танытады, өйткені бір тұжырымдаманы тек өз тілінде ғана жеткізуге болмайды. Бұл бір тілден екінші тілге аудару дағдыларына, сондай-ақ атауларды ынталандыру мүдделеріне ықпал етеді. Екі тілді білу балаларға сөздердің өзіндік этимологиясын шығаруға көмектеседі.

Көптілді балалардың жоғары лингвистикалық және дискурсивті қабілеттері, кең жеке тезаурусы бар. Өздерінің барабар мотивациялық үлестерімен олар басқа тілдік қауымдастыққа сәтті еніп, олардың жоғары танымдық мүмкіндіктері туралы айтуға мүмкіндік беретін басқа мәдениеттің тәжірибелері мен құндылықтарын қабылдайды. Көптілді балалардың қабілеттері назар аудару, шоғырлану, маңызды емес ақпаратты басу сияқты процестерге жауап беретін монолингвистермен салыстырғанда ең жақсы атқарушы бақылаумен байланысты. Олар маңызды ақпаратқа жақсы көңіл бөледі, оны талдайды, бастысы оңай бөлінеді [2; 82 б].

В. Ламберт пен Э. Пол мультилингвизм мәселесін зерттеудегі және тұлғаның дамуындағы маңызды көзқарасты тұжырымдады. Олар эксперимент жүргізіп, келесі тұжырымдар жасады: көптілді балалар монолингвальды құрдастарға қарағанда интеллектуалды дамудың жоғары деңгейіне ие; көптілділер ойлаудың икемділігі мен ұғымдармен жұмыс істеуге шығармашылық көзқарасты көрсетеді; көптілді балалар бір-бірінен тәуелсіз көптеген ойлау қабілеттеріне ие, бұл оларға тест тапсырмаларын шешу тәсілдерінде әртүрлілік пен икемділікті көрсетуге мүмкіндік береді.

Көптілді балалар тілдің құрылымын жақсы түсінеді және айтылғанның мағынасын түсінеді. Көптілді балалардың тілдік қабілеттеріне тікелей семантикалық дамуға ықпал ететін сөздің мағынасы мен формасы арасындағы байланыс негізінде пайда болатын тілді қолданудың икемділігі жатады. Мультилингвистерде оқу дағдыларының артықшылығы олардың сауаттылығына ықпал ететін өкілдік функцияның ерте дамуында көрінеді.

Сонымен қатар, мультилингвистерде лингвистикалық танымдық өңдеуге қатысты кемшіліктер мен қиындықтардың да белгілі бір түрі бар.

мультилингвистерде тиісті тілдік жүйені таңдау қажеттілігі олардың қарапайым лингвистикалық өңделуін қиындатады. Көптілді балалардың сөздік қоры бір тілді балаларға қарағанда төмен. Көптілді балалар бірнеше тілдің сөздік қорын жинайтындығын ескере отырып олардың көп сөздерге ие болатындығын айтуға болады. Алайда, әр тілден алған сөздік қоры аз болады және олар дұрыс сөзді таңдауда көп уақытты қажет етеді. Бір уақытта бірнеше тілді меңгерген кезде орталық жүйке жүйесіндегі кейбір өзгерістерді байқауға болады, бұл өз кезегінде тұншығуға немесе тіпті сөйлеудің толық болмауына әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайларда бала кез-келген тілдік жүйені қолдануды мүлдем тоқтата алады немесе сөйлеу байланыстарына сирек кіре алады. Сонымен қатар, кез-келген тілде сөйлеудің қалыптаспауынан туындаған психологиялық бұзылулар байқалуы мүмкін, бұл өз кезегінде сөйлеу-ойлау құрылымын бұзады.

А.В.Цветков, М.А.Трубачеваның зерттеулерінің нәтижелері бойынша көп мәдениетті кеңістікте дамып келе жатқан, бірнеше тілде сөйлейтін балалардың, оның ішінде бастауыш сынып оқушыларының психикалық дамуының жағдайы бір тілді меңгерген балалардан айтарлықтай ерекшеленеді. Ана тілін бірдей білмейтін көптілді балаларда бастауыш мектеп жасындағы барлық категориялар бойынша сөздік қорының тарылуы байқалады. Олар сөйлеудің предикативті жағы монолингвистикалық балалардан айырмашылығы тез дамымайды, бұл өз кезегінде тіл құрылымын игеруге әсер етеді. Көптілді балалардағы сөйлеу мен ойлаудың дамуына ықпал ететін және әрекетті реттейтін бейнелер-идеялар сферасының қалыптасуы монолингвистерден айырмашылығы басқаша дамиды. Екі тілді балаларда компенсаторлық механизм ретінде сөйлеу дамуына қатысты психомоторика мен бейнелі сфераның ("сөйлеудің сенсорлық негізі") дамуы әрекет етеді[3; 456]

Жоғарыда атап өткендей, көптеген ғалымдар білім берудегі, таным процесіндегі көптілділіктің артықшылықтары өте көп, алайда зиянды жағы да аз емес. Дегенмен кез келген нәрсенің екі ұшы болатынын ескеру қажет. Бүгінгі жаһандану заманында көп тілді білу, заман талабына сай болу, әлемдік өркениеттен қалыс қалмау маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

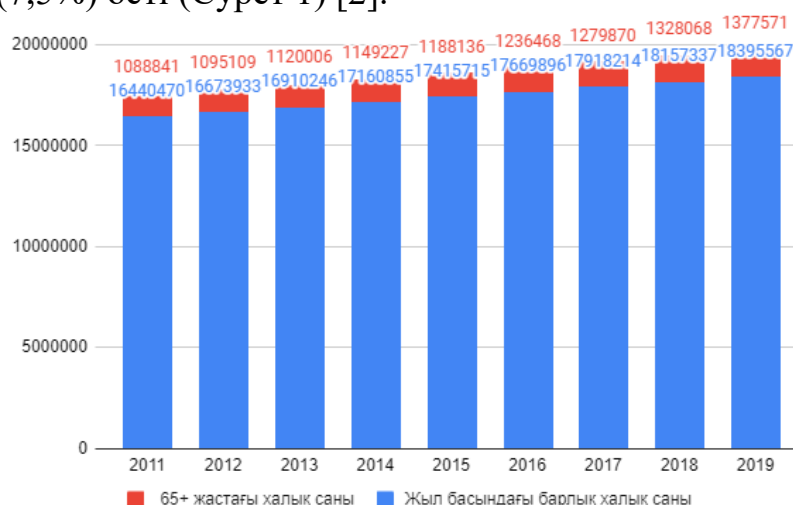
1. Протасова Е.Ю. Бала кезіндегі көптілділік / Е.Ю. Протасова, Н.М.Отан.— Санкт-Петербург: Златоуст, 2011. – 274 б.
2. Соколова И.В. Билингвизмнің тұлғаның әлеуметтік-танымдық дамуына әсері / И.В. Соколова // Білім және ғылым. – 2012. – № 8 (97). – Б.81-95.
3. Цветков А.В. Көптілді балалардың психомоторлық және сөйлеу дамуын салыстырмалы талдау/А.В.Цветков, М.А.Трубачева//Мәскеу мемлекеттік облыстық университетінің хабаршысы. Серия: Психологиялық ғылымдар. – 2009. – № 4. – Б. 43 – 49.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖОҒАРЫ ЖАСТАҒЫ ХАЛЫҚТЫҢ ЕҢБЕК БЕЛСЕНДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Қоғамның жас құрылымының қарт адамдар үлесінің ұлғаюына қарай өзгеруі, оның жалпы құрамы көптеген елдердегі демографиялық жағдайды сипаттайтын үрдіс болып табылады. Сондықтан бүгінгі күннің негізгі міндеті-қысқа және ұзақ мерзімді болашақта әлеуметтік даму мен әлеуметтік саясатты жоспарлау және болжау кезінде осы үрдісті қоғамдық тәжірибеде ескеру жолдарын іздеу. Демографиялық қартаюдың жалпы үрдісіне сүйене отырып, күміс буын адамдарын еңбек қызметіне белсенді тарту қажеттілігі артады [1].

Шетелдік ғалымдардың нарықтағы жоғары жастағы адамдардың еңбек тәртібін талдауға арналған жұмыстары көптеген мәселелерді қамтиды, дегенмен бұл тақырып Қазақстан үшін жеткілікті зерттелмеген сала болып табылады. Зерттеудің мақсаты – зейнетақы жасындағы халықтың еңбек белсенділігінің қазақстандық еңбек нарығына әсерін бағалау.

Қазақстанда бүгінде жалпы санында аға буын адамдардың үлесі тұрақты өсуді көрсетіп отыр, 2011 жылмен салыстырғанда (6,53%) бұл көрсеткіш 2019 жылы 0,97% - ға (7,5%) өсті (Сурет 1) [2].



Сурет 1. 2011-2019 жылдардағы Қазақстан Республикасындағы халық санының динамикасы

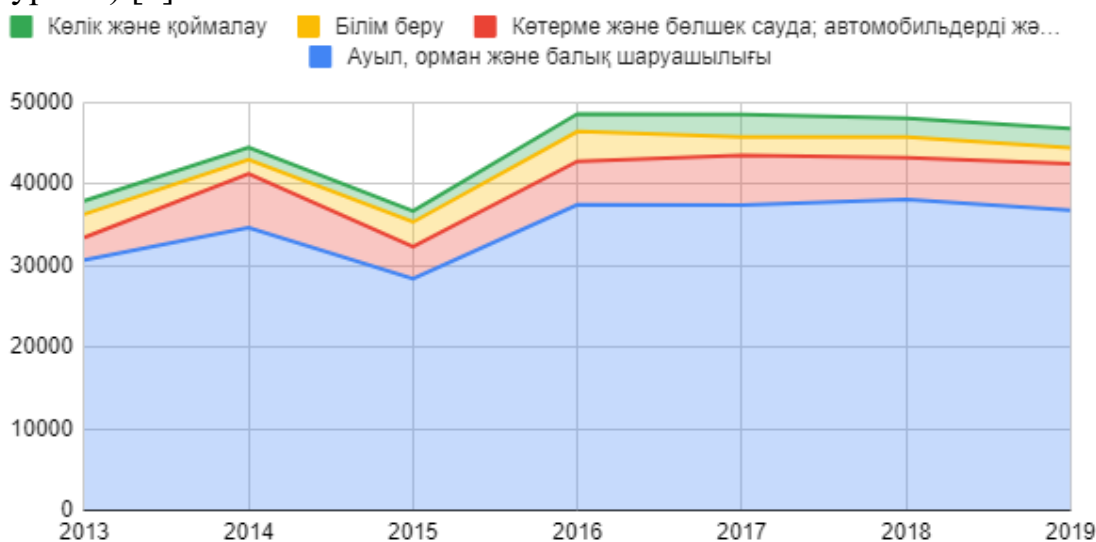
БҰҰ мамандары әзірлеген демографиялық шкалаға сәйкес бұл көрсеткіш 2030 жылғы БҰҰ сарапшыларының болжамдарына сәйкес халықтың қарттық табалдырығында тұрғандығын куәландырады, бұл индикатор 14% - дан астам деңгейде болады, ал 2050 жылға қарай Қазақстанда шамамен 18% - ды құрайды [3].

Жалпы, халықтың қартаюына әсер ететін бірқатар факторлар бар. Корреляциялық зерттеу нәтижелері бойынша елдегі халықтың қартаюының негізгі факторлары өмір сүру ұзақтығының өсуі, 15-45 жас аралығында елден кеткен адамдар санының артуы сияқты факторлар болып табылады.

Енді біздің жұмыстың негізгі мәселесі зейнетақы жасындағы халықтың еңбек белсенділігі қазақстандық еңбек нарығына қалай әсер ететіні туындайды. Талдау үшін Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми деректері пайдаланылды.

Зейнеткерлік жасқа жету қарт адамдардың еңбек белсенділігін тоқтатуға себеп емес. Дегенмен, соңғы жылдары Қазақстанда зейнет жасындағы қызметкерлердің жұмыспен қамтылуы төмендеу үрдісін көрсетіп отыр. Алайда, соңғы жылдары егде жастағы жұмыспен қамтылған адамдардың саны азайды, оның себептерінің бірі әйелдердің зейнеткерлік жасын кезең-кезеңімен арттыру болып табылады.

Жұмыспен қамтылғандардың құрылымында негізгі үлес 25-54 жас аралығындағы адамдар 78,2%, 11,5% - 15-24 жас аралығындағы жастар, 9,6% - 55-64 жас және 0,6% – 65 және одан жоғары жастағылар құрады. 2011-2019жж. аралығында зейнеткерлерді жұмыспен қамтудың ең жоғары көрсеткіші 2016 жылы байқалды, ол 62,7 мың адамды құрады. Алайда, 65+ жастағы когорттағы халықтың едәуір бөлігі ауыл, орман және балық шаруашылығында жұмыс істейді (Сурет 2) [2].



Сурет 2. Жоғары жастағы қызметкерлердің едәуір саны жұмыс істейтін салалар, мың адам

Жоғары жастағы адамдардың жұмыспен қамтылуының еңбек нарығына әсерін бағалау үшін Дунканның диссимиляция индексімен зерттеу жүргізілді, бұл халықты жұмыспен қамтудағы жас айырмашылықтарын салыстыруға мүмкіндік береді. Осы көрсеткіш кәсіби белгісі бойынша біркелкі бөлу үшін кәсіби саланы ауыстыруы тиіс қызметкерлердің үлесін есептейді [4].

Салыстыру үшін екі жас когорты алынды – 16-24 және 65+. Бірінші жас тобын таңдау бүгінгі таңда мыңжылдықтың басында туылған Z ұрпағы қоғамның еңбек процесінің белсенді қатысушысы болып, еңбек нарығындағы жоғары жастағы адамдарға бәсекелес болатындығына байланысты. Екінші жағынан, күміс буынның еңбек қызметі жастар жұмыссыздық көрсеткіштеріне

де әсер етуі мүмкін, осылайша NEET - жастардың, яғни еңбек және білім беру үрдістерімен айналыспайтын жастардың қатарын көбейтеді.

Осылайша, талдау үшін 2019 жылғы экономикалық қызмет түрлері бойынша 16-24 және 65+ жас топтары бойынша жұмыспен қамтылғандардың ресми статистикалық деректері іріктелді, онда жұмыспен қамтылғандардың ең көбі екі жас сегменті бойынша: ауыл, орман және балық шаруашылығы; көтерме және бөлшек сауда, мотоцикл автомобильдерін жөндеу; өңдеу өнеркәсібі.

Есептеулер нәтижелері бойынша 16-24 және 65+ жас топтары үшін индекс 0,28 құрайды. Ойлау логикасы келесіге әкеледі, қызмет салалары арасында жас топтарының біркелкі бөлінуіне қол жеткізу үшін бір жұмыс тобының 28% - ы жұмыс орнын өзгертуі керек. 16-24 жас тобы үшін индекс мәндері басқа когорттардан айтарлықтай ерекшеленбейді және 65+тобынан басқа барлық адамдар үшін 0,1-ге дейін. Ал екінші топ алдыңғы топпен салыстырғанда жоғары көрсеткіштермен сипатталады. Нәтижелерге сәйкес Дункан индексін есептеу еңбек нарығындағы ересектер мен жастардың жас топтары арасындағы кәсіби сегрегация маңызды емес деп айтуға болады. Осыған байланысты қарастырылған жас топтары арасында бәсекелестік бар, бірақ ол өте төмен.

Талданған салалық сегменттерге еңбек жастарының қатысуының соңғы жылдары қызмет көрсету саласына бағытын өзгертіп, сол арқылы үлкен жас тобына жұмыс орындарын беру фактісі де маңызды болып табылады.

Осылайша, халықтың қартаю үрдісі жоғары жастағы адамдардың еңбек қызметін жандандырады және қарт адамдардың жұмыспен қамтылуын ынталандыру мәселелері бойынша қолдаудың қалыптасуын негіздейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Агранович Н. В., Агранович В. О., Кульнева М. С. Повышение качества жизни пожилых людей путем пролонгирования активного образа жизни // Архив внутренней медицины. 2012. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-kachestva-zhizni-pozhilyh-lyudey-putem-prolongirovaniya-aktivnogo-obraza-zhizni> (дата обращения: 09.10.2020).

2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми деректері////<https://stat.gov.kz>

3. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Population Ageing 2019: Highlights (ST/ESA/SER.A/430) <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>

4. Ляшок, В.Ю. Пенсии, здоровье и спрос на труд как детерминанты экономической активности населения старшего возраста в России: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / В.Ю. Ляшок. – М., 2018. – 159 с.

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ В СОВРЕМЕННОЙ ЖИЗНИ

Развитие общества в XX веке показало, что существует два пути организации экономической жизни: рыночная и планово-административная экономика. Они решают экономические отношения по-разному: в каком объеме производить продукцию, место человека в системе общественного производства и распределения продукции, его нравственную ценность. В рыночной экономике эти отношения регулируются рынком (выпуск, потребление, распределение продукции, спрос на нее и др.) [1]. Рыночные отношения охватывают не только многогранные экономические отношения, но и политико-социальную, духовную жизнь общества. Рынок - основа демократизации экономической жизни.

Таким образом, экономическая основа рыночных отношений – это отделение собственности от государства и формирование многовариантной собственности. В то же время самостоятельность товаропроизводителей, активность потребителей продукции, рост спроса и предложения. Все эти процессы реализуются в масштабах региона, страны или мира. Доказательством этому служит экономическая и политическая жизнь развитых стран, живущих в рыночных отношениях. Если это так, рыночные отношения являются глобальной проблемой. Сейчас гонка в этой сфере набирает обороты среди стран мира (кто производит больше, кто производит больше качества, кто распространяет больше и т.д.).

В планово-административной экономике производство и распределение продукции находилось в распоряжении центральных органов управления (власти) [2]. Производители товаров в обязательном порядке выполняют государственный план. В какое-то время он не нуждается в потребителях продукта. В рыночной экономике предложение не регулируется государством (независимо от того, сколько выпускали производители), спрос никто не регулирует (покупатели самостоятельно решают, что им нужно, сколько им нужно). Теперь вопрос - цена. Цены тоже никто со стороны не регулирует. Его решает сам производитель продукции в соответствии со спросом и предложением. Таким образом, предложение и спрос будут сбалансированы. По этим признакам народное хозяйство регулируется рынком.

Существует два присущих ему объективно-экономических закона рыночных отношений: закон цены и закон предложения [3]. Первый формирует среднюю цену, второй: определяет соотношение денег и товара, которые появляются на рынке. После поступления товара на рынок (ярмарку другого потребителя, государство или другое производство) его цена измеряется деньгами, которые мы называем ценой товара. Однако цена товара в денежном выражении не является его настоящей ценой. Эта цена может быть выше или ниже стоимости товара. Это зависит от спроса и предложения. Если спрос выше

предложения (получателей больше, но товаров меньше) - цена товара будет выше. А если предложение выше спроса, то цена падает.

Расхождение в размере стоимости товара влияет на действия товаропроизводителя. Доход больше, если цена выше, а доход меньше, если цена ниже. Например, если цена на фрукт растет, его продукт эффективен, что побуждает его получать больше продукта. А если спрос не увеличится, то цена снизится. Следовательно, и спрос, и предложение регулируют цену. Производитель товаров ищет эффективный способ производства.

Таким образом, рынок – это некий регулятор производства, который через цену сообщает, что производить, в каком объеме его производить. Влиятельность рынка не ограничивается этим. Для того чтобы узнать его полное влияние, необходимо определить, будет ли себестоимость товара снижаться. Стоимость – это вещественная цена товара. В любом товаре есть заслуга не только одного, но и многих производителей. Например, предположим, что фабрика одежды производит группу платьев. В этих платьях есть заслуга не только портных, но и создателей ткани, других материалов или, например, электроэнергии и так далее, из которых сшито это платье. Вторым словом, есть не только новая цена, но и стоимость вещей (расход электроэнергии, эксплуатация машины), пришедших с трудом портных, но и ранее произведенных, стоимость ее износа. Фабрика должна продать первые выпущенные платья, чтобы произвести новое платье, получить новую ткань, другие материалы для получения прибыли, отремонтировать машины и, если это необходимо, получить новое, а также выплатить зарплату работникам.

Когда спрос на рынке выше предложения, цена ниже его стоимости. Если продать платье того же производства за 150 тысяч тенге, то прибыли не будет. Полученные средства оправдывают только убытки.

Варианты способов получения прибыли. Например, нужно экономить на материалах, которые идут на пошив платьев. Если их стоимость будет уменьшена на 20 тысяч, то и прибыль вырастет на 20 тысяч. Второй путь - это повышение производительности труда. Для этого необходимо использовать новые машины, в результате чего можно получить 400 тысяч тенге, если удвоить количество сшитых платьев и продать по средней цене. Тогда 200 тысяч из них пойдут на возмещение издержек производства, 50 тысяч на выплату заработной платы, а 150 тысяч останется чистой прибылью.

Вывод из этого: необходимо снизить неэффективность хозяйства, развивать оперативность, повышать производительность труда. Неэффективное ведение дела, низкая производительность труда приводят к нежелательности организации производства (низкая прибыль) или останавливают (банкротство). В плановой экономике также может возникнуть вопрос о том, что производство не было организовано таким образом. Разница в том, что тогда не было самостоятельности производства, платье за двести тысяч тенге не проходило, фабрика продолжала его воспроизводить по плану. В случае ущерба, он был оплачен государством. Поэтому фабрика не заботится ни о чем, не стремится к повышению производительности труда, снижению сырья. А в странах, перешедших на рынок, его потери никто не компенсирует, ни завод, ни фабрика,

которые не получают прибыли, не могут компенсировать потери. Поэтому рынок просто заставляет работать более эффективно.

В рыночной экономике существует также рынок труда и капитала. Рынок труда (как и товарный рынок) имеет три признака: спрос, предложение, цена. Здесь тоже продают и покупают. Продается специальный товар, то есть рабочая сила. Здесь также влияет соотношение спроса и предложения. Если специалистов определенной профессии много (скажем, в одной отрасли, на заводах), то их нужно меньше, им платят меньше, а кто-то остается без работы. И наоборот, если профессии или хозяйство нуждаются в большом количестве специалистов, а на рынке труда таких специалистов мало, то хозяйство будет вынуждено содержать их с большей заработной платой. Однако с такой нуждой рыночная экономика не согласна. На рынок труда быстро готовят таких специалистов, платят им зарплату. А во время плановой экономики ищут, готовят владельцев, необходимых для профессии. Но обладатели специальных профессий (несмотря на свою малость) будут получать только зарплату, установленную сверху, даже меньше, чем нужно. Поэтому мотивация к труду отпадает. В зависимости от экономического положения конкретной страны деньги – валюта этой страны конвертируются в валюту другой страны в определенном соотношении. Научно-техническая революция на информационном рынке повышает ценность знаний. Доля интеллекта в цене товара постоянно увеличивается. Поэтому выгодно продавать и покупать информацию, учение о способе деятельности, о новых технологиях. На ее основе развивается информационный рынок. Характерной чертой рынка является конкуренция между известными производителями за эффективность производства и реализации товара. В этой конкуренции могут выиграть только те, кто повысил производительность труда, расширил производство, улучшил качество товара. Для того, чтобы завоевать потребителя, необходимо повысить качество продукции, а также снизить ее цену.

Экономика тесно связана с другими науками: социологией, культурологией, политологией, историей. В экономической теории жизненные проблемы изучаются не с индивидуальной, а с общественной точки зрения, исходя из предположения, что человек может развиваться не изолированно от общества, а только как часть социума. Общество может существовать и развиваться лишь благодаря непрерывному возобновлению производственных процессов, поэтому экономика является фундаментом всякого общества.

Список использованных источников

1. Учебник «Курс экономической теории, 4-е издание, дополненное и переработанное» под общей редакцией профессора Чепурина М.Н., профессора Киселёвой Е.А., город Киров, «АСА», 2000 год.
2. Аубакиров Я.Н. Экономические проблемы стратегии Казахстана – город Алматы, 2005 год.
3. Национальная экономика: Учебник/ под общ. Ред. А.В.Сидоровича, А.А.Абишева. Город Алматы: Экономика, 2009 год.

ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ-ТӘУЕЛСІЗДІК ТҰҒЫРЫ

Мұратсыз ұлт – ұлт болып қалыптасуы да, сақталып қалуы да мүмкін емес. Ендеше ұлттық идеямыздың бес ғасырдан астам тарихы бар екен. Оның өзі бірнеше дәуірден тұрады. Қазақ хандығы тұсында ұлттық идеяның өзегін мемлекеттікті нығайту, этникалық территорияны қалыптастыру, бірде тілін, бірде тісін көрсеткен Ресей, Қытай, Жоңғар, Орта Азиялық мемлекеттермен оңтайлы қарым-қатынас орнату құрады.

Кеңестік Қазақстандағы ұлттық идеяның тарихы мен тағдырын бір ауыз сөзбен айтар болсақ, ол – ұлтжанды тұлғалардың қасіреті мен қуғын-сүргінге ұшырағаны, кешегі әралуан ұлттық идеяны әу бастағы тартымды мән-мағынасынан айырылған социалистік идеяның алмастырғаны, ол – өз еліндегі, өз жеріндегі қазақтың күшпен таңылған саяси-идеологиялық тапшыл ұрандар мен адасулар әсерінен қазақтан жатсынуға бет түзегені. Ұлтын сүйген, рухы биік ақын-жазушылар, ғалымдар, жекелеген тұлғалар туған халқының тілі, діні, мәдениеті, жері үшін отқа күйіп, суға түскенмен, қылышынан қан тамған тоталитарлық жүйе тілге жеңіл, жүрекке жылы ұлттық идеяны түзуге де, халыққа ұсынуға да жеткізбеді, көктей солдырды.

А.Байтұрсынов: «Қазақ – жоқ іздеген халық», - деген екен[1]. Иә, ол замандағы қазақ баласы білімнен, ғылымнан, өнеркәсіптен ала алмаған еншісін іздеді. Әлі де жоқ іздеп жүрміз. Биік технологиялардан кенже қалыппыз. Әлемдік бәсекеге даяр емес екенбіз. Елбасымыз «Қазақтың сана-сезімі өткендегі, қазіргі және болашақтағы – тарихтың толқынында өзінің ұлттық «МЕН» дегізерлік қасиетін түсінуге тұңғыш рет енді ғана мүмкіндік алып отыр... Бірақ бұл мүмкіндік қана: ол шындыққа, тек қазақтардың ғана емес, барлық қазақстандықтардың жаппай санасына орныққан фактіге айналуы қажет», - деп жазуында өмірлік мәні бар шындық жатыр. қажет.

Ұлттық идеяның негізі-ұлттық сана-сезім, ұлттық патриотизм, әр халықтың ұлттық ойлау қабілеті, ұлттық әдет-ғұрып, ұлттық салт-дәстүр қоршауында сақтайтын негізгі рухани байлық. Ұлттық сана-сезімнің қалыптасуы бала дүниеге келгеннен бастап отбасындағы ұлттық тәрбиеге тікелей байланысты. Егер отбасында ұлттық тәрбие болмаса, балалардың ұлттық тұлға болып қалыптасуы сондай теріс тәрбиеге лайықтанып қалыптасады.

Ұлттық өзіндік сана дегеніміз — этностық сананың жоғары, күрделіленген, жетілдірілген формасы. Ұлттық өзіндік сананы ұлттың өзінің әлеуметтік-этностық мәнін танып білуі, дүниежүзілік қауымдастық жүйедегі өзінің орнын және қандай орын ала алатынын, адамзат тарихындағы атқарып жүрген әрекеттік рөлін және оның қандайын атқара алатынын, адамзат жасап жатқан өркениетке қосқан және қоса алатын үлесін сезіп тұшынуы, сонымен қоса өзге халықтармен тең, еркін және тәуелсіз өмір сүрудің табиғи-тарихи құқығын түсінуі деп ұғуға болады.

Ұлттық сананың қалыптасуына және оның дамуына екі тұрғыдан қарауға болады: біріншісі-сезімдік, түйсіктік, екіншісі-саналы теориялық. Біріншісі өз елін, халқын, ұлтын сыйлайтын, сүйетін алғашқы ыстық сезімнен туса, екіншісі өз елінің, халқының, ұлтының өткенін, қазіргісін, келешегін толық біліп, тексеріп, халық тағдырына, ұлт мәселелеріне мемлекеттік, елдік, тіпті дүние жүзілік тұрғыдан теориялық ұлттық бағыт-бағдарлама тұрғысынан қарап, аңғару арқылы болатын саналы ойдан туады [2]. Ал, ұлттық сананың жасаушысы, қолдаушысы, қорғаушысы, сақтаушысы әрқашанда ұлттық интеллигенция, ұлттық зиялы қауым.

1. Жетілген адам, яғни «Сегіз қырлы, бір сырлы адам» тәрбиелеу.

2. Отанды, халқын, жерін, елін сүю. «Атаның ұлы емес, халықтың ұлын» тәрбиелеу.

3. Адал, арлы азамат тәрбиелеу, яғни «Малым жанымның садағасы, жаным арымның садағасы».

4. Жеті атасын білуге тәрбиелеу. «Жеті атасын білмеген жетесіз».

5. Отбасы шежіресі және мұрагерлік (туыстық қарым-қатынас, үш жұрт, отбасындағы кенже ұлдың ерекше рөлі). Ата-баба дәстүрін жалғастыру.

Оқу мен тәрбие егіз. Оны бір-бірінен бөліп қарауға болмайды. Тәрбиенің өзі күнделікті сабақтың әрбір кезінде-ақ оқушы бойына сіңе бастайды.

Елімізде ұлттық сананы қалыптастыруда бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) маңызы ерекше. Жаңа қазақстандық қоғамда жастардың теледидар мен радионы еркін пайдалануға мүмкіндік мол.

Өскелең ұрпақ білім мен ұлттық тәрбие негіздерін өзінің ұлттық мектебінен алатыны сөзсіз. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны аласың» демекші, ата дәстүріміздің қалыптаса беруіне отбасы тәрбиесінің ықпалы зор. Әйтседе, күнделікті тірлікте ортақ тәрбие құралы – бұқаралық ақпарат құралдарын баса пайдаланып келеміз.

Қазақтың айтулы қоғам қайраткері Мұстафа Шоқай кезінде былай деген: «Ұлттық мәдениеттен жұрдай рухта тәрбиеленген ұрпақтан халқымыздың қажеті мен мүддесін жоқтайтын пайдалы азамат шықпайды»[3].

Елдің туын көтеріп, тәуелсіздік талаптарын орындау ісіне батыл бетбұрыс жасаған бүгінгі таңда адамзаттық игіліктерді, халқымыздың ғасырлар бойы армандаған мәдени-рухани мұрағаттары мен ұлттық тәлім-тәрбие саласындағы, білім жүйесіндегі ізденістерін көрсету арқылы жастардың бойында ұлттық сананы қалыптастыру басты міндетіміз болып қала бермек. Ұлт толыққанды ұлт болып қалыптасып дамуы үшін оның ұлттық санасы, ұлттық құндылығы және ұлттық мүддесі болуы керек.

Ұлттық сана дегеніміз сол ұлтты құрайтын халықтың әр адамының жеке тұрмыс-тіршілігінің сыртында өз ұлтының мүддесін, халқының тағдырын, ұрпағының болашағын ойлау қабілетінің ұлттық деңгейге көтеріліп, жалпы қоғамға тән ортақ сипатқа ие болған ұжымдық түрі, яғни ұжымдық сана.

Ұлттық сана абстракты ұғым емес, ол ұлт тірлігінің тұрмыстық көрінісі, былайша айтқанда, сол ұлтты құрайтын халықтың бүкіл ғұмырнамасының, әдет-ғұрпының, салт-дәстүрінің, әдебиеті мен мәдениетінің, өнерінің, тұрмыс-

тіршілігінің тарихын білу дәрежесі, яғни халықтың өзін өзі жете танып, түсінуі. Ұлттық сана ұлттық дүниетанымға негізделеді.

Қазаққа тән игілік пен ұлттық сана дегеніміз ол - әдептілік, бауырмалдық, қонақжайлылық, еңбекқұмарлық, ұрлық, қиянат жасамау, үлкенді сыйлау, тағы сондай сияқты. Қазақ ойшылдарының көзқарасындағы басты идея «атаның баласы болма, адамның баласы бол, жақсы көпке ортақ, пайдаң еліңе, халқыңа тисін», деген гуманистік ой-пікірді қуаттау болды.

Қазақ халқы баланы жамандықтан жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болуын, сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі өң мен түрден ләззат ала білетін, һәм байсалды, ойламды, шымыр болып өсуін ұлт тәрбиесінің негізгі қағидасы етіп ұсынған.

Біздің қоғамда елдік мәселе ұлттық мүдде тұрғысынан шешілмей, тек қалайда табыс табу, пайда түсіру тұрғысынан ғана шешіліп келеді.

Құндылықтар ұлттық бірлік, тірлік, жігер мен қайрат. Бұл жөнінде Абай алтыншы қара сөзінде қазақтың «Өнер алды бірлік, ырыс алды тірлік» мақалы төңірегінде ұлттық бірлік туралы ой толғайды. Абайдың айтуынша бірліктің негізі ат ортақ, киім ортақ, дәулет ортақтық емес. Малыңды беріп отырсаң, атасы басқа, діні басқа, күні басқалар да жолданып бірлік құрады. «Жоқ, бірлік-ақылға бірлік, малға бірлік емес», - дейді Абай[4]. Абайдың айтып тұрғаны дәстүрлі мәдениет дүниетанымындағы философиялық ой-толғамдармен тәлім-тәрбиелік үрдіс негізіндегі рухани құндылықтар. Бұл құндылықтар құндылықтардың ішіндегі ең құндысы. Мәдени байлық және жеткен жетістіктер ұрпақтан ұрпаққа мирас болып, өткен дәуіріміздің құндылықтарының жиынтығы ретінде мәдени мұраға айналады. Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев айтуынша «ұлт тарихын түгендеу, ұлт руханиятын қайта түлету», «халық бірлігі мен ұлттық тарихты нығайту. Міне, ұлт санасындағы басты құндылық осы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы. - 5-т. - Алматы: Қазақ энцикл., 1998. - 168-б.
2. Нұрсұлтан Назарбаев: Бейбітшілік және қоғамдық келісім идеясы / Е.Л.Тоғжанов, Ә.Ә.Әбдәкімов, Н.П.Калашникова, В. Г.Коченов және т.б. – Астана. «Жасыл Орда», 2014 282 б.
3. Сейдімбек А.С. Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау. Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1997. – 464 б.
4. Қалмырзаев Ә. Қазақстандық патриотизм қалай қалыптасады // Егемен Қазақстан. - 10 қаңтар. - 1998. - 25б.

ЗДОРОВЬЕ ОБЩЕСТВА – НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРИОРИТЕТ СТРАНЫ

Здоровье - главная составляющая человеческой жизни и одно из ведущих условий успешного социального и экономического развития. Кроме генетического фактора на здоровье человека огромное влияние оказывает окружающая среда, условие и образ жизни человека, а также обеспечение медицинской помощи.

Для определения благосостояния страны большой приоритет занимает состояние здоровья граждан. Право на охрану здоровья человека гарантирует Конституция Республики Казахстан Статья 29:

«1. Граждане Республики Казахстан имеют право на охрану здоровья.

2. Граждане Республики вправе получать бесплатно гарантированный объем медицинской помощи, установленный законом» [1].

Вопросы здоровья нации одно из перспективных направлений развития социума. Главной целью вхождения в 30 самых конкурентоспособных стран мира является повышение благосостояния казахстанцев. В настоящее время проводятся широкомасштабные реформы, рассчитанные на динамичное развитие социально-экономических и общественно-политических основ государства, Министерство Здравоохранения Республики Казахстан стимулирует граждан ответственно относиться к своему здоровью, предпринимая меры для мотивации ведения здорового образа жизни, организовывая профилактические мероприятия для поддержания здоровья.

В Казахстане с 2010 г. внедрена Единая национальная система здравоохранения, основывающаяся на обеспечении свободного выбора пациентом врача и медицинской организации, формировании конкурентной среды оказания медицинских услуг, направленная на достижение конечных результатов и оплате медицинских услуг по фактическим затратам. Результаты проводимых работ в рамках внедрения ЕНСЗ отразились на улучшении показателей здоровья граждан.

ЕНСЗ позволяет:

«создать конкурентную среду между медицинскими организациями путем внедрения принципа свободного выбора пациентом врача и медицинской организации;

- повысить мотивацию медицинских организации (как поставщиков медицинских услуг) на оказание качественной и доступной медицинской помощи;

- обеспечить права пациентов на качественные и безопасные медицинские услуги;

- повысить прозрачность процесса оказания медицинских услуг» [2].

Меры по дальнейшему развитию национальной отрасли здравоохранения позволят полностью оснастить все медицинские учреждения необходимым оборудованием.

Для повышения уровня здоровья граждан Республики Казахстан по программе «Саламатты Қазақстан» на 2011 - 2015 гг. поставлены следующие пути решения задач: «повышение информированности вопросов о здоровом питании, формирование мотивации к ведению здорового образа жизни, создание условий и возможностей для населения к ведению ЗОЖ, включая строительство спортивных объектов в городах и селах, увеличение числа проводимых спортивно-массовых мероприятий, обеспечение населения безопасными и здоровыми продуктами питания, включая обеспечение сбалансированного питания в учреждениях образования и социального обеспечения» [3].

Основной целью государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016 - 2020 гг. является: «обеспечение развития эффективной и устойчивой системы охраны здоровья граждан, как основы социального благополучия и экономического процветания государства. Для успешной реализации государственной программы требуется усиление профилактических мероприятий, скрининговых исследований, совершенствование диагностики, лечения и реабилитации основных социальнозначимых заболеваний и травм, развитие здравоохранения в направлении высокотехнологичных технологий, совершенствование санитарно-эпидемиологической службы» [4].

На сегодняшний день для граждан доступна информация о наличии определенных лекарственных препаратов в мобильных приложениях во всех аптеках города, а также возможность записи на прием, переход от бумажной документации к электронному формату и получение результатов анализов в режиме онлайн, что в значительной мере повышает эффективность медицинской помощи. Для повышения качества медицинских услуг наблюдается развитие сферы электронного здравоохранения.

Обязательное социальное медицинское страхование (ОСМС) - комплекс мер по оказанию медицинской помощи за счет активов Фонда социального медицинского страхования. В эти услуги входят: оказание медицинской скорой помощи в экстренных ситуациях, проведение обследований в поликлиниках, оказание помощи в стационарных условиях, лечение и диагностика при обнаруженных заболеваниях. В рамках реализации предполагается солидарная ответственность со стороны государства, работодателей и граждан страны.

В обращении Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Кемелевича Токаева народу от 1 сентября 2020 г. излагается план действий для всех направлений долгосрочного развития страны. По вопросу развития здравоохранения даны следующие указания: «задача кардинального пересмотра подходов к организации первичной врачебной помощи. Эта услуга должна быть максимально оперативной и доступной для широкой общественности, особенно для сельских жителей, осуществлять меры по восстановлению транспортного врачебного обслуживания отдаленных регионов. К 2025 году будут введены в эксплуатацию 20 современных многопрофильных объектов здравоохранения.

Это значит, что на эти цели будет привлечено порядка 1,5 триллиона тенге инвестиций» [5].

Для здоровья граждан Республики Казахстан важна заинтересованность не только со стороны государства, но и со стороны самих граждан. Необходимо сохранять вовлеченность населения в укрепление собственного здоровья, соблюдать режим труда и отдыха, вести физически активный образ жизни и не забывать о роли правильного питания.

По данным ВОЗ здоровье человека на 50% зависит от образа жизни, который формируется под воздействием окружения человека, права выбора, качества жизни и доступности возможностей укрепления здоровья [6].

С целью улучшения качества жизни населения страны важно организовать условия для здорового образа жизни граждан. Требуется усовершенствовать деятельность организаций по вопросам дезинфекции, следует улучшить экологическую обстановку. Кризис, вызванный пандемией, показал важность профессии медицинских работников. В такой момент граждане и правительство по праву оценили вклад врачей для жизни всего населения.

В настоящий момент развиваются технологии обследования и лечения граждан, осуществляется модернизация медицинского образования, строятся больницы. С прошлого года начался процесс повышения заработной платы медицинским работникам. Для обеспечения охраны здоровья граждан должны быть достигнуты все поставленные цели. Таким образом, в современном мире здоровье играет огромную роль в жизни людей. Приоритет здоровья человека стоит на первом месте. Благодаря внедрению «Единой Национальной системы здравоохранения», программы «Саламатты Қазақстан», «Денсаулық», «Обязательного Социального Медицинского Страхования», проведению превентивных мер, профилактических скрининговых обследований предотвращено появление и развитие болезней у населения страны.

Список использованных источников

1. https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
2. <http://ezdrav.kz/posetitelyam/o-ensz>
3. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001113>
4. <http://4gorpol.kz/gosprog/>
5. https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g
6. <http://4gorpol.kz/gosprog/>

SOCIAL AND CULTURAL TRANSFORMATION IN CONDITIONS OF THE TRANSITION TO INFORMATION SOCIETY

Society development is determined not so much by evolution of political, economic, technological institutes, but by changes in values system. It is the system of values system that plays the determining role in personality adaptation in conditions of social and cultural transformation.

In the modern social philosophy, the problem of determining ontology of that social reality that followed the industrial society is as urgent as never before. The relevance and variability of issues has resulted in creation of many theoretical concepts of society that often come into confrontation with each other. According to F. Webster: "... Nowadays, among the scientists dealing with the problems of modern society there are fundamental contradictions: one group of researchers advocates the position that modern society is a fundamentally new type of society, another group of scientists repels the idea of social continuity and denies the emergence of a new structure of society "[1].

The concepts of "informational", "modern", and "networked" societies are used as equivalent, since, having a different methodological and research base, these categories come from an analysis of the same social phenomenon — the formation and development of a new type of society, different from industrial and post-industrial societies.

Such a society is characterized by the increasing role of information, knowledge and information technologies in society, an increase in the number of people employed in information technology, communications and production of information products and services, creation of a global information space that ensures effective information interaction between individuals through access to world information resources and information products and services, which in turn actualizes the problems of the person's adaptation to changing social and cultural conditions.

The sociocultural approach that considers society as a unity of culture and sociality formed by human activity, serves as the methodological basis of this work. Representatives of various philosophical paradigms focus on different aspects of studying the essence of human. Thus, in the tradition of historical materialism, human is defined as a biosocial being, and a personality as an ensemble of social relations. A number of philosophical trends within the framework of postmodernism have linked the understanding of the personality with the new ontology, identity problems, development of the information society, and the mass culture. The competing positions of these philosophical paradigms predetermined the difficulty in defining and interpreting the problem of personality in philosophy. In addition, the emergence of a new form of society organization, the informational stage of development, cast doubt on the possibility of an unequivocal interpretation of the problem of human. Despite the lack of an unambiguous interpretation of the category of personality, in the

proposed study we use the following definition: "Personality is a set of individual and social qualities of a person that is formed under the influence of the society values system, assimilates social experience and reproduces it throughout life."

Personality transformation at the informational stage of society development is inextricably linked with the virtualization of space and the large-scale influence of the Internet. This leads to the interactive nature of individual changes, lability of the content component of individuality and impossibility of explicating the constants of individual being.

The set of individual characteristics is not repeatable and is based on diversity that has its social analogs and variations. The individuality of a person as a social way of its existence makes it possible to analyze it from a social philosophical point of view, to link it with the processes and tendencies of social development, to reveal the value of individual development in a transforming society.

For the past twenty years, Kazakhstan society has been undergoing a process of transformation, a change in its social nature through destructing old and creating new social structures and institutions. President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev in his work "Kazakhstan on the threshold of the XXI century" insightfully and convincingly notes: "... Today, no one doubts that formation of social adaptation is greatly influenced by global information tools of communication, where not only personality becomes a subject of communication, but also entire social groups that simultaneously participate as active producers of social gradients and at the same time as consumers" [2].

The process of transformation of Kazakhstan society is a multitude of complex intertwining economic, political, and social cultural processes. The most profound, sometimes seemingly imperceptible changes occur in culture, they relate to its most important components: identity, norms and values, rules and standards of conduct. The result of transformation of Kazakhstan society is a change in personality that forms new individual qualities in a changing reality.

The study of the peculiarities of the personal adaptation process in the modern, rapidly changing world, in the process of society's transition to the informational stage of development, allows us to conclude that this process is fundamentally modified. Today, the content of the adaptation process is associated with the formation of an individualistic system of values that transforms both the person himself and the social reality where he exists

References

1. Webster F. Information Society Theory (in Russian) - M., 2004 - 310 p.
2. N.A. Nazarbayev Ne poroge XXI veka [On the threshold of the XXI century] - Almaty, 2003. - P. 113 – 340.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРТУ–ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ИГІЛІКТІҢ ЖЕМІСІ

Қазіргі қазақ елінің қоғамын жаңғырту - материалдық өндірістің маңызды салаларында қазіргі заманғы технологияларды қолдану мүмкіндіктерінің өсуін, тұтынудың қазіргі заманғы нысандарын кеңейтуді, сонымен бірге жаңа өндірісті дамыту үшін жағдайлар құруды білдіреді. ХХІ ғасырда, соның ішінде Қазақстанда жаңғырту түсінігі барлық қоғамның даму идеясының ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мемлекеттің қоғамы барлық салаларын жаңартуды, полиэтникалық Қазақстан үшін жаңғырту мен өзіндік болмыс принциптерін синтездейтін, заманауи мәдениеттің элементтерін ұлттың әлеуметтік-мәдени игілігіне бейімдейтін, осы игіліктің өзгеруін қамтамасыз ететін дамудың нұсқасы қажет екендігін дәлелдейтін қазіргі заманғы қазақстандық қоғамды жаңғырту парадигмасын іздеу қажет.

Елімізде жаңғырудың ең маңызды бағыттардың қатарына мыналар жатады: экономикалық бағдарлау саласында - капиталды және ғылыми білімді пайдалануға негізделген индустриялық технологияларды кеңейту, пайдалы табиғи қорларды кеңінен игеру, екінші ретті үрдістерді кеңейту, сауда және тауар нарықтарын, капитал мен жұмыс күшін дамыту; екінші әлеуметтік-бағдарланған салада – әлеуметтік стратификацияның тереңдеуіне, әлеуметтік және кәсіби дифференциацияның жоғарылауына, өндірістік арасындағы айырмашылыққа әкелетін кәсіби немесе нарықтық критерийлер мен жетістіктерге негізделген бұрын белгіленген әлеуметтік модельдердің әлсіреуі және жаңа ресми қатынастар аясының кеңеюі, саяси және әлеуметтік қызмет, урбанизацияның артуы және ауыл мен ауылдың «үлкен әлеммен» нарықтық қатынастарға қатысуы [1].

Жаңаша жаңғырту халықтың бұрынғы тұрмыстың және өндірістің іркіліс нысандарынан шығара отырып, неғұрлым дамудың кең жігін қамтиды. Жаңғырту үрдістері барысында әрдайым кәсіпкерлік қабаттардың күшеюі және жалдамалы еңбектің өсуі жүреді, бұл қоғамның стратификациясын ресімдеуді білдіреді. Ең алдымен ұлттық білім беру жүйесі шеңберінде рухани өндіріс адами капиталды қалыптастыру мен ұтқырлықтың маңызды саласы болып табылады.

Институционалдық жоспарда жан-жақты жаңғырту қызметтің жаңа нысандарын реттеу функцияларын өзіне қабылдайтын институттарды саралаудың өсуін білдіреді. Мәдени тұрғыдан елдегі немесе нақты аумақтық қауымдастықтағы этникалық, діни, идеялық-саяси және әлеуметтік-мәдени ахуал; білім беру жүйесінің деңгейі, кеңдігі және қол жетімділігі, бұқаралық ақпарат құралдарының даму дәрежесі; қатынастардың құқықтық реттелуі және т. б. ерекше рөл атқарады. Осылайша, мәдени-тарихи факторлар жаңа технологиялар, жаңа әлеуметтік немесе саяси институттарды қалыптастыру сияқты қоғамды толыққанды жаңарту үшін кем дегенде айқындаушы мәнге ие.

Өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының тарихында Қазақстан тәуелсіздік алған кезде біздің өмірімізді түбегейлі өзгертетін уақыт көп болды. Сана мен сезімнің шиеленісі тұрғысынан бұл ерекше жылдар болды. Бұл жылдар елімізде болашақ жолын айқындайтын маңызды шешімдер қабылданған жылдар болды, сол кезде қабылданған бір қате шешім еліміздің жолындағы бағытын айтарлықтай өзгерте алды. Біз неден бастадық, жол басында қолымызда не болды, сол кездегі біздің нақты мүмкіндіктеріміз қандай еді?! [2].

Әлеуметтік-экономикалық және саяси ахуал шын мәнінде сын көтермес күйде еді. Қазақстанның қаржылық және саяси мүмкіндіктері сырттан осылай бағаланды: экономикасы әлжуаз, мемлекеттік қазынасы бос, саяси жүйесі толық реттелмеген, одан бар болғаны белгілі бір әскери әлеует қана еншілеген ел саналдық. Дегенменде бұл сипаттамамызға қарамастан болашағымымызға зор, үлкен үмітпен қарадық. Бұған тарих куә, халқымыздың басынан талай қиыншылық өтсе де, қанаты талмаған ел болғанбыз.

Болжағанымыздай экономиканың түпкілікті реформасына бағдар ала отырып, біз қысқа мерзімде нарықтық жүйелі реформалар жүргізіп, тиісті заңнама құра алдық. Бүгінде Қазақстанда нарықтық экономика жұмыс істейді. Бүгінде экономикалық өсудің негізгі көзі елдің шикізат әлеуетін пайдалану болып табылады. Қазынаға миллиардтаған доллар тікелей шетелдік инвестиция тартылды. Бұл өте жоғары көрсеткіш. Барлық инвесторларға бүгінгі дамыған Қазақстан тұрақты, тиімді және сенімді серіктес болып табылатыны бұрыннан белгілі. Осы үстіміздегі ауыр жылға қарамастан, әрине жалпы дамуда өзгерістер, қиыншылықтар болды, дегенмен одан да өтіп жатырмыз, дамып жатырмыз.

Біз бәсекеге қабілетті мемлекет үлгісін таңдай отырып, бәсекелестікке қарымы мол басым салаларды дамытуға кірістік, сол арқылы қазақстандық керемет жүйесінің дамуына жол аштық. Осылайша біз өзіміздің әлемдік экономиканың бөлінбес бөлігіне айналып, жаһандық бәсекелестік арнасына еркін енгенімізге анық көз жеткіздік.

Бүгінгі таңда әлеуметтік жаңғыртудың мақсаты мен мәні қоғамды жаңа индустриялық-инновациялық экономика жағдайындағы өмірге дайындаудан, Қазақ мемлекетінің үдемелі экономикалық дамуы мен қоғамдық игіліктерді кеңінен қамтамасыз ету арасындағы онтайлы теңгерімді табудан, Ата заң қағидаттарына негізделген әлеуметтік қатынастарды бекітуден тұрады. Жан-жақты жаңғыру үдерісі аясында тағы да әрі қарай даму жолын жалғастыру үшін қандай басты міндеттерді шешу қажет? Аталған төмендегі тізім құрғақ және ұзақ болып көрінуі мүмкін, бірақ оны міндетті түрде белгілеу қажет. Өртүрлі мемлекетте болатын жанжалды жағдайлардың алдын алудың, реттеудің және шешудің әділ заңдары мен нақты құқықтық нормаларын, сондай-ақ әлеуметтік қатынастардың бүкіл жүйесінің жұмыс істеуін қабылдаған және қолданысқа енгізген орынды. Қазақ халқының, әсіресе маңызды болып табылатын экономикалық тұрғыдан белсенді халықтың сапалы әлеуметтік стандарттық талаптарына мен кәсіптік біліктіліктерінің жүйесін дайындау және енгізу міндеттері тұр. Негізінде мемлекеттің, жеке және маңызды салалары мен кәсіби бірлестіктердің әріптестік тетіктері болатын әлеуметтік-еңбек қатынастарының тиімді моделін құру маңызды.

Барлық Қазақстандықтардың өмірінде өзін-өзі ұйымдастыру, дамыту бастауларын, оның ішінде жергілікті өзін-өзі басқару мекемелерін дамыту, азаматтардың жаңаланған әлеуметтік бастамаларын іске асырудың пәрменді құралы болуға тиіс азаматтық қоғамның барлық институттарын "заманауиландыру" керек. Қазақ қоғамының, олардың мәнді өмірінің ақпараттық құрамдасын біршама арттыру, азаматтарды ақпараттандыру, сондай-ақ мемлекет пен халықтың тұрақты "кері байланысын" нығайту мәселелерінде де интернет-құралдарының жаңа заманға сай мүмкіндіктерін кеңейту міндеті тұр [3].

Барлық халықтың, орта таптың үздіксіз өсуіне, жаңа-инновациялық экономиканың басты қозғаушы күші – креативті және ерекше қабілетті таптың пайда болуы мен дамуына жағдай жасау маңызды. Масындық сияқты құбылыстарды еңсеру, жеке адам мен кәсіпкерліктің жоғары жауапкершілігіне, еңбек қатынастарының барлық субъектілерінің мемлекетпен әріптестік өзара іс-қимылына негізделген еңбек қызметі мен игілікке жаңа талаптар енгізу. Бұл ретте біз бәсекеге қабілетті, әлеуметтік бағдарланған экономика құруға бағытталған қоғамның әлеуметтік жаңғыртылуы жастардың адамгершілік және рухани дамуынсыз, рухани құндылықтарсыз, мұратсыз болуы мүмкін емес, ал, олар өз кезегінде Қазақстанның дамуы қалай және қаншалықты табысты болатынына байланысты топшылаймыз. Уақытында Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында ең маңызды стратегиялық міндет ретінде патриоттық тәрбие беруді атағаны тегін емес: «Өзімізді және ұрпақтарымызды Жаңа Қазақстандық Патриотизмге тәрбиелеу қажет». Жоғарыда атап өткен бағыттарды жана-жақты дамытуды жүзеге асырсақ келешекте ең керемет дамыған елдердің қатарында болатынымызға кәміл сенім бар!!!!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы.
2. Қазақстан Республикасының Президентінің Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру».- <http://www.akorda.kz>.
3. Назарбаев Н.А. На пороге XXI века. - Алматы, 2003. - 113 – 340б.

Ivleva E.N. (Karaganada, KTU)
Khmelnitskaya O.M. (Karaganada, KTU)

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE FORMATION OF KAZAKHSTAN PATRIOTISM IN YOUTH

The new concept of the educational policy of Kazakhstan, aimed at social consolidation and civic unity of Kazakhstani society, takes into account the great dynamism of the development of society, the rapid pace of the formation of young people in the educational and personal aspects. Higher educational institutions are called upon to play a special role in the spiritual and moral education of young people. To date, the goals and objectives of educating student youth at the university are determined by the objective needs of society. Modern social reality in Kazakhstan is different and characterized by significant changes in the system of values and ideals. The current reforms in education are aimed at the end result of training and upbringing. They include the solution of two main tasks: on the one hand, the transition of a developing constructive model, integration into the world educational space, on the other, the preservation of national identity, taking into account the peculiarities of the Kazakh mentality and ideas of Eurasianism.

According to the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev, “today the need to form a new Kazakhstani public consciousness, adequate to the essence of the reforms being carried out in the country, is on the agenda. Undoubtedly, it should include elements of universal human culture, modern knowledge and national traditions. Consequently, despite the changing world and new social requirements for education, the task of the education system remains unchanged - upbringing a full-fledged and competitive citizen, disclosing the role of knowledge not only in terms of obtaining economic benefits, but also in terms of educating future generations - thinking, responsible in front of society and citizens who empathize with the country. These elements should be instilled in every person in social institutions: family, school, university” [4, p. 367].

Having declared responsibility for the upbringing of citizens, the state, represented by state bodies, considers civil-patriotic upbringing in a broad social aspect as the most important direction of state activity, as an integral part of the country's internal ideological policy.

In the context of the ongoing modernization of the entire system of social relations in the republic, the problem of the formation of patriotism and civic values in the youth environment is acquiring special relevance, new meaning and significance. The analysis of the latest scientific research on the indicated problem testifies to the steady interest of scientists in the formation of civic consciousness and individual patriotism.

In recent years, Kazakhstani researchers have been intensively developing theoretical-methodological, scientific-pedagogical and psychological-pedagogical foundations of patriotic and civic education of students.

Modern Kazakhstani students represent a generation that grew up in the conditions of changed socio-economic relations, which could not but affect the value orientations of young people. Analysis of the main characteristics of the socio-demographic group, which is represented by student youth, makes it possible to highlight the following tendencies.

The overwhelming majority of students show a high level of positive attitude towards the future, with firm confidence in the future, as well as with a clear understanding that it is education that gives opportunities to successfully realize themselves in life, and not personal connections or money. They consider quality education to be the leading social value, increasing the level of which creates the preconditions for eradicating corruption.

Kazakhstani youth today is studying not just in universities that serve as a tool for the reproduction of knowledge, but in higher educational institutions aimed at forming a new generation of Kazakhstanis according to the "Intellectual Nation - 2020" project. Without formalism and "inflated" quantitative indicators, universities are called upon to concentrate intellectual resources and competitive human capital.

In the minds of a significant part of young people, legal nihilism dominates due to ignorance of their rights and opportunities, which manifests itself in contradictory judgments of young people regarding the observance of their civil rights and freedoms. The formation of moral and legal socialization of students is facilitated by youth associations and organizations.

In the youth environment, under the negative influence of the media advertising the gloss of an expensive lifestyle, there is a growing tendency towards a decrease in interest in work and its replacement with hedonistic attitudes.

The social mood of young people is affected by their low competitiveness in the labor market due to the lack of experience, qualifications and work skills. The youth unemployment rate continues to be high.

In connection with the significant growth in recent years of religious institutions in Kazakhstan, there are serious changes in the religious consciousness of young people, which has led to a trend towards an increase in the number of believers among students.

To a certain extent, the army continues to be the institution that fosters military-patriotic and civilian qualities in young people. Young people believe, on the one hand, that military service is a civic duty of every young man, on the other hand, a significant part of students is of the opinion that it is necessary to create a professional Kazakhstani army with service in it on a contract basis.

In recent years, there has been a tendency towards a noticeable increase in the political activity of students in connection with the growing need of young people to participate in the social and political life of the country. However, a significant number of young people are poorly oriented in politics and do not show interest in it.

Interethnic relations in student collectives are outwardly stable.

The student body, which is the vanguard of Kazakhstani youth, is characterized today by the growth of spiritual, moral, polycultural and patriotic potential. However, in the minds of a certain part of young people, patriotism is perceived superficially,

abstractly, only as a feeling that does not impose special responsibility on the individual for concrete deeds and actions.

The socio-pedagogical component of the content is dominant and constitutes its core. Only having formed the personality of a citizen and a patriot with his inherent values, views, orientations, interests, attitudes, motives of activity and behavior, one can count on the successful solution of more specific tasks in preparation for the implementation of the function of defending the Fatherland, for military and other types of public service related to it.

... The principles of patriotic education constitute an interconnected, holistic system, guided by which teachers ensure the effective implementation of the goals and objectives of education, embody the content of education and upbringing in pedagogical practice, subject to the obligatory condition of public and state regulation of the activities of educational and cultural institutions, public organizations, the media and families on patriotic education.

A huge contribution to patriotic education was made by Nursultan Abishevich Nazarbayev, President of the Republic of Kazakhstan: “Kazakhstan began the third twelve-year independence with great spiritual modernization. As part of my programmatic article, large-scale work has begun in all regions of the country. One of the important projects implemented on the basis of Rukhani Zhagyr is Tugan Zher. The land on which a person was born will always be in his heart. We are all proud of our native lands, we miss them, we take care of them. Love for the native land continues in love for the Motherland, care for the native land - in the care for the Motherland,” said the head of state [5].

References

1. Bizhanov A. Kazakhstani patriotism: problems and solutions // Kazakhstani patriotism: Problems of formation. - Almaty, 2007. - S. 42-56.
2. Lutovinov V.I. Civil-patriotic education today // Pedagogues. - 2016. - No. 5. - S. 52-59.
3. Youth of Kazakhstan: situation, trends, prospects: analytical report / Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. - Astana, 2016.- 56 p.
4. Nazarbayev N.A. Kazakhstani way. - Karaganda, 2018. - 372 p.
5. Sokolov A.V. Intellectual and moral differentiation of modern students // Sociological research. - 2015. - No. 9. - S. 91-97.

ҚАЗІРГІ САЯСИ ХАОС ПЕН МЕМЛЕКЕТТІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Басқарылымды хаос теориясының мәні мен мақсаттары бүгінгі саяси ғылым мен практикада өзекті мәселе болып отыр.

Басқарылымды хаос теориясының дамуына басты роль атқарған, «түрлі түсті революционерлер» үшін оқулық болған «От диктатуры к демократии. 198 способов борьбы» деген еңбектің авторы, Джин Шарп. XX-ы ғасырдың 80-і жылдарында басқарылымды хаос теориясы АҚШ-а белсенді түрде жасала бастады. 1984 жылы пәнаралық зерттеулер жүргізуші және оны дамытуға мамандандырылған Санта-Фе институты құрылды. 1992 жылы Стив Манн осы институттың конференциясында «Теория хаоса и стратегическая мысль» деген баяндама жасап, басымдылыққа қалай жетудің жаңа геосаясаттық концепциясының басты баптарын баяндады. Жаңа геосаясаттық концепцияның негізінде қарсылас-мемлекеттерді хаостау әдісі жатты. XX-ы ғасырдың 70-і жылдарында, ұлттық экономикалар мен әлеуметтік өрістерде басқарылымды хаос құралдары қолданылатын, шын мәнінде жарияланбаған дүниежүзілік майданның жаңа түрі ұйымдастырылды. Дәл сол жылдары Жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыруға бағытталған процестер байқала бастады. Осы процестердің негізгі идеологтары мен қатысушылары болып Рим клубы, ал одан соң Үш жақты комиссия, Бильдербергтік клуб, «Рэнд корпорейшн», Санта Фе Институты т.б. Шарп теориясы мен әдістерінің мәні өзге елдердегі саяси режимнің осал жерлерін табу. Шарптың кітабын, бүкіл дүниежүзінде, мемлекеттік билікпен күресушілер практикалық құрал ретінде қолданды. Мысалы - Бирмада, Боснияда, Сербияда, Литвада, Латвияда, Эстонияда, Украинада, Киргизияда, Иракта, Ливияда, Египте, Зимбабведе, Сирияда, ал енді Украина мен Арменияда. Осы елдердегі «американша демократиялануды» қолдайтындар Шарптың «От диктатуры к демократии» атты еңбегіне сәйкес саяси әрекет жасап нәтижеге жетті. Осы теория негізінде «басқарылымды хаос» доктринасы жасалды, оның негізгі баптары келесідей:

1. керек сәтте және келісілген кезеңде заңды жұмыс істеп тұрған үкіметке қарсы ыдыраңқы саяси күштерді біріктіру;
2. ел басыларының өз күші мен күш құрылымдырының сенімділігіне күмән келтіру;
3. елдегі жағдайды тұрақсыздандыру, үкметке сенімсіздік туғызу мен үрей туғызу мақсатында криминалды элементтерді қолдану арқылы наразылықты ұшықтыру;
4. әскери көтеріліс, «демократиялық» сайлау немесе басқа да жолдармен билікті ауыстыруды ұйымдастыру.

С.Ман ойынша, кез-келген территорияда хаос орнатудың келесідей құралдары бар: либералды демократияға қолдау көрсету; нарықтық экономиканы қолдау; тұрғындардың, ең бастысы элитаның, тіршілік

стандарттарын көтеру; ұлттық құндылықтар мен идеологиядан аластату. Қазіргі посткеңестік кеңістікте осы басты баптар «қызғылтсары революциялар» түрінде жүзеге асырылуда. Мұндай идеяларды жүзеге асыру үшін, тиімді ынтымақтастықты қамтамасыз ету үшін, ақпараттық технологиялардың ролін арттыру қажет болды. Бұл бағыттағы прогресс адамдардың бір бірімен байланысуымен қатар, олардың үлкен топ болып ұйымдасуларына мүмкіндік берді. Мысалы, 2001 жылы Таиландта адамдар наразылық ереуіліне СМС-хабарлар арқылы жинастырылды. Осыдан кейін әлеуметтік торлар пайда болды оларды көптеген елдерде «жаңа» революционерлер белсенді түрде қолданды. 2014 жылы Украинада да солай болды, нәтижесінде төңкеріс болып елдегі заңды билік заңсыз жолмен жойылды. Мұндай келеңсіз жағдай мемлекеттің ұлттық рухымен ұлттық-мәдени дәстүрлерін әлсіретіп экстремистік қозғалыстарға еркін мүмкіндік береді. Канадалық зерттеуші Наоми Кляйнның айтуынша XX-ы ғасырдың 70-і жылдарынан бастап бұл стратегияны Милтон Фридман басқарған Чикагалық мектеп капитализмнің әлеуметтік-жауапты кейнсиандық моделін жойып әлемде неолибералдық экономика кеңістігін жасау мақсатында қолданды. Фридманның Чикагалық мектеп идеясының ең бір қауіптілігі, қоғамның әлеуметтік жүйесінің даму барысындағы өткел кезеңдерде оның жат мәдениеттер ырқына оңай түсіп кететіндігін пайдаланып отыруында. Әлеуметтік жүйелердің дамуындағы өткел кезеңінің бірі ол: - бүгінгі трансформациялық транзит. Барлық жерлерде басқарылымды хаос орнатудың идеологиялық өзегі либералды демократияны орнату, нарықтық қатынастар мен реформаларды дамыта отырып дәстүрлі құндылықтарды шеттетіп қоғамды бейсаясаттандыру. Бұл концепцияның пайда болуы, «демократияны» тасымалдауды ұйымдастырушымыз деп бүркемеленгендер, көптеген елдер мен аймақтарда «басқарылымды хаос» режимін туындатып әлемді өз ырқына сәйкес қалыптастырумен байланысты. Басқарылымды хаосты ұйымдастырушылар негізгі екі мақсатқа жетуді көздейді: бір елдің немесе аймақтың басқару жүйесін қолға тартып алу және дамуға, әсіресе инновациялық дамуға қабілетті шын әлуегін тежеу. Шын мәнінде «басқарылымды хаос концепциясы» бұл – отарлау саясатының жаңа формасы, кейбір елдерді «таңдаулы елдердің» қызметшісіне айналдырудың ең сорақы құралы. Түбінде, «Басқарылымды хаос концепциясын» қолданудың нәтижесі бір елдің немесе аймақтың бейсубъектілігін ұйымдастыру. «Басқарылымды хаос» технологиясын қолдану, мемлекеттердің ішкі істеріне кіріспеу туралы қабылданған халықаралық нормалармен қарама-қайшы келіліп отырады.

Дамудың мақсаттылығын бейтараптындыру:

- елдің бірқалыпты жұмыс істеп тұрған басқару жүйесін бұзу, ең алдымен «чикаголық жастарды» кадрлық резерв арқылы енгізіп оларды қолдап отыру;
- сыбайлас жемқорлықпен инфекциялау, ақша культін қалыптастыру;
- мемлекеттік жүйені бюрократизациялау;
- елді басқару мен оның дамуынан ғылыми қауымдастықты қашықтату;
- миф жүйесін маңыздау: «батыстық барлық товарлар отандық товарлардан жақсы» [1].

Даму мүмкіндіктерін тежеу:

- отандық ғылым мен білім беру жүйесін бұзу;
- елді деиндустриализациялау шараларының жүйесін ұйымдастыру – келеңсіз жекеменшіктендіру көптеген өндірістерді банкроттыққа ұшырату; бәсекелес болмау үшін кәсіби білім беру жүйесін бұзу;
- елден капиталдың шығарылуын бақылауды тежеу;
- елді халыаралақ қаржылық жүйеге тәуелді;
- тіршілікке маңызды өрістердегі импорттық тәуелділікке жеткізу;
- елдің дамуына қоғамның белсенді қатысуын тежеу [2].

Коммуникативті байланыстарды ыдырату:

- қоғамды неолиберализм арқылы жіктеу, атомизациялау ;
- ұлтаралық және дінаралық қайшылықтарды туғызу;
- қоғамның бай кедей болып шектен тыс жіктелуі;
- ұрпақтар арасындағы байланыстың бұзылуына қарсы әрекеттерді тежеу;
- басқарылымды революциялық төңкеріс жасаушы кадрларды тауып оларды дайындауға;
- қоғамды идеологиялық тұрғыдан азғыруға; [3].

Міне, сондықтан Қазақстандағы ел басқарушылар жедел түрде мұндай істі болдырмаудың алдын алғандары қажет. Алдын ала жедел шаралардың кебіреулерін ұсынамыз:

- ресурстарды, жер мен инфрақұрылымдарды национализациялау;
- жариялы түрде ең сорақы сыбайлас жемқорлық істерді аяғына дейін тергеп, мәртебелік шендеріне қарамай, жауаптыларды сотқа беру;
- шетелдік мемлекеттік құрылымдардың бақылауындағы барлық ұйымдардың әрекеттерін тоқтату;
- шетелден қаржыландырылып отырған ұйымдармен бірге, шетелдік банкілерде қомақты активтері мен салымдары бар жеке азаматтардың мемлекет саясатын, ықпал ету мүмкіншіліктеріне тиым салу.

Мұндай әрекеттерді жасамаған жағдайда тіпті жоғары ұйымдастырылған қоғамдардың тұрақты элементтері жүйелі түрде, адамдарға өзінің күңгірт жағымен айналып, бақылаудан шығып мемлекет ыдырай бастайды. Әлемдегі бүгіндер болып жатқан процестер осыны көрсетіп отыр. Мысалы АҚШ- тағы президенттік сайлаудан кейінгі ахуалдар, Украина мен Белоруссия,Қырғыз республикасы мен Молдовада қалыптасқан жағдайларды айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шарп Джин - «От диктатуры к демократии». https://booksafe.net/book/sharp_dzhin-ot_diktatury_k_demokratii-30896.html
2. З.Бжезинский - «Великая шахматная доска: https://www.litres.ru/pages/mmd_search/?q
3. Стивен Манн - Теория хаоса и стратегическое мышление. <https://libking.ru/books/sci-/sci-politics/573420-stiven-mann-teoriya-haosa-i-strategicheskoe-myshlenie.html>

ВОЗМОЖНОСТИ ТЕХНОЛОГИЙ БЛОКЧЕЙН В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Сама жизнь показала актуальность слов Пифагора: «Миром правят числа». В сегодняшнюю эпоху глобализации мы окружены цифровыми технологиями. Достоинства века переплетаются с моделями интернета. Часто говорят, что интернет может помочь нам решить социальные проблемы, сэкономить время и сократить расходы. В связи с этим, может ли технология блокчейн, которая вступает в новую стадию развития интернета, предотвратить такие «болезни», как бюрократия и коррупция?

Сегодня акцент делается на таких ценностях, как справедливость и прозрачность, как на предпосылках построения гражданского общества. И роль цифровизации в обеспечении этой прозрачности растет. В Послании народу Президент Касым-Жомарт Токаев сказал: «Наша задача - укрепить лидерство в регионе по уровню развития информационно-коммуникационной инфраструктуры. Правительству необходимо адаптировать свое законодательство к новым технологическим явлениям, таким как 5G, умные города, большие данные, блокчейн, цифровые активы и новые цифровые финансовые инструменты. Казахстан должен стать своим собственным брендом в качестве открытой юрисдикции для установления технологического партнерства, создания и развертывания центров обработки данных, развития передачи данных и участия в мировом рынке цифровых услуг» [1].

Все отмеченные Президентом инновационные прорывы можно отнести к новому этапу развития интернета - технологии блокчейн. В конце концов, блокчейн как будущее и даже нынешний образ интернета, который так прочно укоренился в нашей повседневной жизни, может показать, что некоторые системы устарели и вытеснить ряд услуг. Чтобы расширить тему, давайте сначала кратко рассмотрим концепцию этого блокчейна.

Как следует из названия, blockchain означает «цепочка блоков» на английском языке. Это технология последовательного хранения данных в сети. То есть источник данных хранится одинаково во многих компьютерных базах данных, а не в конкретном хранилище данных. Следовательно, невозможно изменить или удалить набор данных, которые равномерно распределены в нескольких местах и прочно связаны друг с другом, как цепочка. Все пользователи блокчейна имеют свободный доступ к информации в любое время [2, 326 с.].

Поскольку у блокчейна нет общей базы данных, нет единого руководящего органа. Следовательно, с помощью этой технологии люди могут обмениваться информацией, товарами и услугами без привлечения третьих лиц, посредников. Доказательством этого является тот факт, что криптовалюты, которые больше не подчиняются банкам, вступили в силу.

Одно из главных преимуществ блокчейна - отсутствие посредников. Сегодня обмен документами, деньгами и другой информацией осуществляется с вмешательством

посредников. Прогресс и точность таких операций всегда контролируются государственными органами, банками и аналогичными организациями. Сложности во взаимодействии народа и государственного аппарата, непрозрачность системы в целом, в свою очередь, приводят к росту бюрократии. В результате появится очередная волна посредников, которые «помогут» зарегистрироваться, сдвинуть очередь, уклониться от штрафов. Здесь также свирепствует коррупция. Чем больше посредников, тем сложнее и дороже услуга [3, 432 с.].

Таким образом, похоже, что пришло время отдать приоритет технологии блокчейн, которая вытесняет деятельность таких посредников и обеспечивает прозрачность и доступность любой информации. Блокчейн позволяет хранить всю информацию, необходимую для работы госслужащих. Например, он вводит ссылки, отчеты, действия и отчеты в цепочку блоков и может получить к ним доступ в любое время. Все документы сложены по папкам, не гниют на полках, хранятся в цифровом виде. Поскольку документы, хранящиеся в цепочке блоков, доступны в других сетях, их нельзя воссоздать или удалить.

В связи с тем, что блокчейн - новая технология, она не получила широкого распространения не только в Казахстане, но и в других странах. Но это можно привести как пример стран, постепенно переходящих к инновациям. Например, Эстония - одна из стран, успешно реализующих проекты на основе блокчейна в государственных учреждениях. В этой стране инфраструктура основана на открытой системе, не подчиненной центральной системе. Только один проект Vitnation перенес в блокчейн такие операции нотариальных контор, как регистрация брака, свидетельства о рождении и коммерческие контракты. Это обеспечивает надежное хранение данных и устраняет необходимость печати на бумаге. В целом в 2018 году в Эстонии 94% граждан получили электронный сертификат, позволяющий им пользоваться системой блокчейн. Также в результате безбумажной работы в этой стране было сэкономлено 2% ВВП, оказано более 4 тысяч услуг в электронном виде. В результате Эстония стала мировым лидером по сбору налогов и по индексу электронной экономики.

Теперь Казахстан также заинтересован в максимальном развитии блокчейна. Подробно рассмотрены особенности внедрения этой новой технологии в области финансов, здравоохранения, образования, логистики, земельного кадастра, государственного и корпоративного документооборота. В городе Нур-Султан, где реализуются фундаментальные инициативы в рамках проекта «Умный город», полным ходом идут блокчейн-проекты. Например, блокчейн положительно повлиял на такие процедуры, как автоматизация очередей в детские сады, открытое распределение мест в программе «1000 мест для уличной торговли». Кроме того, эта технология поспособствовала эффективной организации недавно завершенной программы «Аренда жилья для работающей молодежи без права выкупа». Молодым людям, способным быстро освоить новый процесс, не нужно было заполнять документы вручную, а подавали заявки на конкурс в электронном виде. В целом такие проекты позволяют минимизировать человеческий фактор и сделать процедуры более прозрачными.

В государственных учреждениях все приказы и инструкции, а также постановления могут быть переведены в блокчейн. Это значительно упрощает задачу сохранения записей. Есть много структур государственного аппарата, которые должны выполнять функции бухгалтера [4, 271 с.]. Таким образом, технология блокчейн может использоваться для предоставления обратной связи для отчетности. Казахстан имеет возможность успешно реализовать несколько проектов. В частности, планируется рассчитать налог на добавленную стоимость (НДС), определить размер налога и перенести государственные базы данных в блокчейн. Казахстан богат минеральными и природными ресурсами. «Блокчейн также должен использоваться, чтобы облегчить им выход на мировой рынок», - сказал он.

Любой сектор госсектора требует прозрачного и безопасного учета данных. Риск коррупции из-за плохого учета и фальсификации данных может возрасти в таких системах, как государственные закупки, земельный кадастр, таможня, учет оружия и боеприпасов. Блокчейн предотвращает такие негативные ситуации. Однако блокчейн не гарантирует полной прозрачности. Важно понимать, что это только гарантирует, что информация не изменится. Прозрачность - это триумф автоматизации и оцифровки всего процесса благодаря доступности всех данных. За последние 3 года госструктуры стали больше интересоваться технологией блокчейн. В настоящее время решения на основе технологий блокчейн активно тестируются в госсекторе. Национальный банк разработал блокчейн-приложение «Invest Online» для инвестирования в государственные ценные бумаги. АО «Информационно-вычислительный центр» запустил блокчейн для учета операций с зерновыми расписками в рамках проекта «Qazchain.kz». Кроме того, Минфин реализует пилотный проект по созданию системы управления НДС.

Одним словом, индустрия блокчейнов в стране только начинается. Международный технопарк Astana Hub является домом для Казахстанской ассоциации индустрии блокчейнов и центров обработки данных. Данное объединение в настоящее время входит в рабочую группу по законопроекту «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан». Мы полагаем, что разрабатываемый документ определит закономерности в ряде вопросов, связанных с использованием новых технологий, и ускорит использование блокчейна на рынке Казахстана.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 2 сентября 2019г.
[URL//https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana](https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana)
2. Арефьева А.С. Перспективы внедрения технологии блокчейн. 2017. – 326 с.
3. Вигна П. Эпоха криптовалют. Как биткойн и блокчейн меняют мировой экономический порядок. 2017. – 432 с.
4. Воттенхофер Р. Наука о блокчейне. 2015. – 271 с.

ORGANIZATION OF STRATEGIC PLANNING OF THE ACTIVITIES OF THE GOVERNMENT AGENCY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Public authorities in any country of the world strive to achieve important economic, social and political goals in the interests of their citizens. At the same time, they are under pressure from the population to demonstrate a high level of efficiency in the management of public funds, the provision of public services and the achievement of political goals. To meet the challenges of the time, many Governments have adopted national development strategies, established strategic planning systems, and implemented performance management and performance reporting mechanisms that are used to provide work to the President, the legislature, and citizens [1].

Currently, the main structured document that outlines the goals and objectives of the government agency is the Joint Venture (Strategic Plan). The joint venture of a government agency is a logically constructed document, the designated goals and objectives of which are aimed at providing socially significant services to the population, and are interrelated with the functions, powers and tasks performed by the government agency within its authority. The modern format of the strategic plan of the government agency (GA) in Kazakhstan contains 7 sections in accordance with Figure 1.

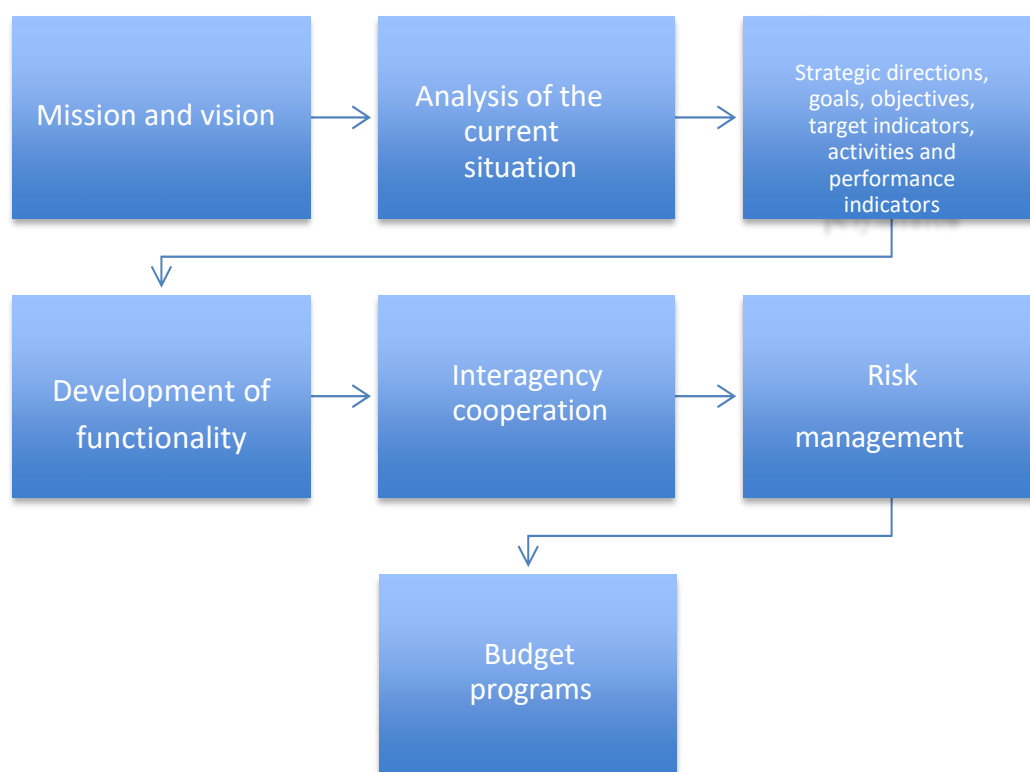


Figure 1-Format of the strategic plan of the state body.
Note-Based on [1]

Strategic plans of state bodies in the Republic of Kazakhstan are developed and approved by the state bodies themselves and are designed for a 3-year period. It should be noted that until the beginning of 2013, the main document on which the entire system of state planning (including the documents for planning the activities of GA) in Kazakhstan was based and directed was the development strategy "Kazakhstan2030" [3].

However, at the beginning of 2013, the key step in the reform of strategic planning in the Republic of Kazakhstan was announced by the President of the Republic of Kazakhstan in December 2012 "Strategy" Kazakhstan 2050": a new political course of the established state".

Therefore, the analysis of Kazakhstan's planning experience, based on theoretical and practical data, the opinions of leading experts, existing methodological approaches to planning, allowed us to identify the most essential problems that affect the quality of implementation of planning documents of the government agency and the ways to solve them.

These problems can be divided into three groups:

- 1) methodological issues;
- 2) organizational matters;
- 3) system.

It should be noted that the problems listed above, in our opinion, are of a systematic nature [4]. However, despite the depressing quantitative and qualitative characteristics, there is a noticeable positive trend in improving the regulatory framework, the institutional framework and mechanisms for implementing the main stages of planning the activities of the state body. Every year, all state organizations, the non-governmental sector, scientific and international organizations take an active part in improving the planning processes of the GA activities.

A practical analysis of the planning of the GA's activities showed that for further coordinated work in this direction, measures are needed to ensure the methodological support and quality of strategic plans, strengthen monitoring, evaluation and control.

In our opinion, a clear methodological framework plays a key role in the quality planning of the state body's activities.

The quality of strategic planning documents largely depends on the methodological tools that are available. The imperfection of the methodological support leads to the fact that the documents are not focused on the needs of ordinary citizens [5]. Strategic plans of state bodies should be focused on solving current problems, they should clearly observe the principle of decomposition of goals, and when developing them, alternative solutions to the problems that these documents are aimed at should be considered – in order to ensure the choice of the best and most effective of the available solutions.

Many indicators and indicators of sectoral programs are repeated in the Strategic Plans of the relevant state bodies, many quantifiable indicators with a low level of reliability are used, which leads to excessive proliferation and fragmentation of indicators, and the focus of state bodies on problem areas is reduced.

Analysis of the strategic plans of state bodies gives us reason to believe that most of the indicators do not reflect the real picture of the activities of the state body, while state bodies include their non-priority issues in the strategic plans and, accordingly,

receive resources for them. Consequently, the departments and their plans should be focused exclusively on the most important and priority tasks of Kazakhstan's development, which are reflected in the main strategies and should be correlated in their own strategic plans [5].

In addition, it is important not only to achieve the goals set by the state body, but also to choose priorities for funding, especially in conditions of severe resource constraints.

The government agency should know what indicators it is responsible for achieving, what measures it should take, and what intermediate goals should be achieved. Each of the indicators should be reflected in the relevant documents of the state planning system, in state programs, territorial development programs, and strategic plans of state bodies.

The authors of the study share the position on the implementation of the best international experience in planning the activities of the government agency of the Republic of Kazakhstan, which should take into account and contain the following requirements:

1. The strategic plans of public authorities should contain a comprehensive situational analysis and an adequate risk analysis, the results of which should be taken into account when determining priorities and levels of services and quality.

2. Strategic plans should focus on key strategic improvements in service delivery, organizational capacity, and outcomes, using a limited number of key indicators.

3. There should be a clear distinction between what the public authority controls (service delivery and capacity development) and what it influences (outcomes).

4. The definition of strategic directions and goals focused on the priorities of this period should be specific and focused.

References:

1. Dulatbekov A.N., Assylbayeva A.S. Process and problems of introducing performance budgeting on state administration level in Kazakhstan // [idosi.org/wasj/wasj26\(1\)13/16.pdf](http://idosi.org/wasj/wasj26(1)13/16.pdf).

2. Official website of the strategy "Kazakhstan-2050" Nasha sila // http://strategy2050.kz/ru/page/message_text2014

3. Kenzhebaeva A., Askarova Zh. Sistema otsenki strategicheskogo plana gosudarstvennogo organa [System of evaluation of the strategic plan of the state body]. <http://www.su.lt>

4. Strategic planning: a new look at the system // <http://www.zakon.kz/172117-strategicheskoe-planirovanie-novyjj.html>.

5. Starodubrovskaya I. V. Result-oriented budgeting at the regional and municipal levels: approaches and recommendations. - Moscow: IEPP, 2008. - 184 p.

30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ: ЗНАНИЕ ЯЗЫКА КАК ФАКТОР СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

После обретения независимости Казахстану требовалось в короткие сроки решить основные проблемы развития такие как, установление валюты чтобы наладить экономическую стабильность и принятие закона о государственном языке. Но тут возникает вопрос, какой же язык утвердить в роли государственного языка казахский язык или же русский, Основу любого государства формирует народ. По данным переписи 1999 года население Казахстана 1989 года составляло 16199154 [1] чел. Из них 6496858 [1] чел. – казахи, 6062019 [1] чел. – русские, 946855 [2] чел. – немцы, 320747 [3] чел. – татары, 875691 [3] чел. – украинцы, 1496984 чел. – другие национальности. Как видно по данным казахское население составляло только 33,8% население. Русские – 37,4%, немцы – 5,8%, татары – 1,9%, украинцы – 5,4%, другие национальности – 9,2%. Как видно из данных казахи в эти годы составляли меньше 50% и казахский язык был языком быта и частично торговли. В 1989 году 22 сентября в Законе о языках в Казахской ССР было введено понятие «государственный язык», а казахскому языку был придан статус государственного, за русским языком был закреплён статус как «языка межнационального общения». Позднее, поправками в Конституции Республики Казахстан определено, что «наравне с государственным официально применяется русский язык». В годы независимости, а точнее 1997 году был принят **Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-І «О языках в Республике Казахстан»**, где казахский язык укрепил в статусе государственного языка.

Как отметил Елбасы Н. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана от 10 января 2018 года, в основе социально-экономических успехов страны лежит гражданский мир, межнациональное и межконфессиональное согласие, которые продолжают оставаться нашей главной ценностью. В Послании отмечен ряд направлений языковой политики, которые уже позитивно влияют или будут позитивно влиять на социально-психологическое самочувствие различных этносов страны, способствуя развитию гражданского общества: внедрение новой методики изучения казахского языка в русскоязычных школах; пересмотр подходов к переводам казахского языка и приближение его к международному уровню; переход казахского алфавита на латинскую графику; преподавание русского языка в казахских школах с 1-го класса с 2016 года; переход к преподаванию на английском языке естественнонаучных дисциплин в 10 и 11 классах средней школы с 2019 года.

В результате реализации этих мер, по мнению Главы государства, молодое поколение будет владеть тремя языками, необходимыми для успешной жизни и работы в стране и в глобальном мире.

По данным переписи 1999 и 2009 года мы можем определить владение не только казахским и русским, но и английским языком.

Таблица 1 – Владение языками по данным переписи 1999 и 2009 года (в возрасте 15 лет и старше)

	1999 год	2009 год	1999 год в%	2009 год в%
Все население	14953126	12150912	-	-
Казахский	1697682	8988520	11,4	73,9
Русский	8193866	11467426	54,8	94,4
Английский	107055	1873589	0,7	15,4

Как видно из данной таблицы на казахском языке разговаривало меньше человек чем на русском как в 1999 году, так и 2009 году. Основной массой людей, владеющих казахским языком, были сами казахи. Если в 1999 году процент этих людей составлял 11,4%, то к 2009 году оно выросло в 6 раз. Русским языком в 1999 году владела 54,8% население в возрасте 15 лет и старше, а в 2009 году оно выросло почти 1,7 раз и составило 94,4%. Это почти все население Казахстана в те годы. Но самый большой скачок, конечно же, это английский язык, владение этим языком выросло в 22 раза.

В первую очередь, нужно отметить причину такого высокого роста изучения английского языка. Во-первых, это конечно же международная образовательная стипендия первого Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева «Болашак», цель которой заключалась в подготовке кадров и специалистов для приоритетных секторов экономики страны. Программа включала в себя как получение научной степени в высших учебных заведениях, так и научные и производственные стажировки в ведущих компаниях и университетах мира. Много казахстанцев начали изучать английский с возможностью получить образование за рубежом. Это программа дала возможность молодым людям не только поехать за рубеж за счет государства, но и значительно улучшить владение английским языком.

Но, как и во всем, что есть в этом мире, и у этой программы были свои минусы. Например, многие молодые люди после окончания учебы не захотели возвращаться в страну или не хотели работать на госорганах из-за низкой заработной платы. За всю историю программы «Болашак» за неуспеваемость **были отчислены более 300 человек. За их обучение деньги уже потрачены и не все из отчисленных студентов вернули долг государству.**

"Нам "шуруют" бакалавров, но они нам не подходят, потому что слабый уровень подготовки из-за того, что английский язык выучили в пивбарах, они лучше специалистами не стали. "Болашаковцы" разные бывают, поэтому мы в основном берем толковых, но их не так много", - сказал Мусабаев на заседании правительства РК [4]. Вот такие критики бывали в сторону болашаковцев.

Знание английского языка дает возможность государству конкурировать на мировой арене. В 2020 году по **уровню владения английским, – EF English Proficiency Index (EPI)** казахстанцы заняли 92 (очень низкий уровень владения английским) место из 100 стран и регионов, для которых английский язык не является родным [5]. Если брать всю историю, то мы можем наблюдать что Казахстан всегда находился внизу этого рейтинга.

Таблица 2 – Тенденций EF English Proficiency Index (EPI)

Год	Число стран	Место РК
2011	44	44
2013	60	57
2014	63	54
2015	70	54
2016	72	54
2017	80	67
2018	88	80
2019	100	93
2020	100	92

По данной таблице можно увидеть, что Казахстан все эти годы входил в категорию очень низкий уровень владения английским. По этим данным можно делать вывод что реализация политики по изучению английского языка требует доработки. Хотя в защиту программы можно сказать что на такие результаты также повлияли и демографические показатели. Люди, которые хорошо владеют языком чаще мигрирует за рубеж чем те, у кого этот показатель ниже среднего.

За 30 лет Казахстан стал государством, который не только следует тенденциям, но и задает их. Молодое поколение казахстанцев чаще стало проявлять себя на международных конкурсах, спортивных соревнованиях и на предметных олимпиадах. Государство активно поддерживает молодые дарования в разных сферах. Одной из форм поддержки стал проект «100 новых лиц Казахстана». Это истории конкретных людей из разных регионов, разных возрастов и национальностей, которые добились успеха за годы независимости. Инициатором проекта в 2017 году стал Елбасы Нурсултан Назарбаев [6].

Список использованных источников

1. Национальный состав населения Республики Казахстан. том 1. Итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Статистический сборник. (Под ред. А.Смаилова) - Алматы, 2000 – 199 стр. 6 стр
2. Национальный состав населения Республики Казахстан. том 1. Итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Статистический сборник. (Под ред. А.Смаилова)- Алматы, 2000 – 199 стр. 7 стр
3. Национальный состав населения Республики Казахстан. том 1. Итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Статистический сборник. (Под ред. А.Смаилова)- Алматы, 2000 – 199 стр. 8 стр
4. Казахстанский портал Nur.kz [Электронный ресурс]: <http://news.nur.kz/287959.html>
5. EF: [Электронный ресурс]: <https://www.ef.kz/epi/regions/asia/kazakhstan/>
6. КАЗИНФОРМ [Электронный ресурс]: https://www.inform.kz/ru/startoval-iv-sezon-proekta-100-novyh-lic-kazahstana_a3756020

МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ ЧЕРЕЗ НАСЛЕДИЕ ВЕЛИКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ

Говоря о модернизации общественного сознания, прежде всего, следует разобраться, что же включают в себя такие понятия как: «модернизация», «сознание», «общественное сознание», «духовность». Конечно же, это очень сложные и многогранные дефиниции.

Модернизация – это усовершенствование, улучшение, обновление. Дефиниция сознания используется и понимается в широком спектре. Сознание может включать мысли, восприятия, воображение, самосознание и многое другое. Многие философы рассматривают сознание как самую важную вещь в мире. Сознание – это субъективный образ объективного мира каждой личности. Общественное сознание – это духовная жизнь общества, которая проявляется в совокупности чувств, настроений, взглядов, идей, теорий. Духовность, на наш взгляд, это совокупность определенных качеств человеческой души, чувств, убеждений.

Успех модернизации зависит в первую очередь от уровня общественного сознания, где приоритетом является духовность. Поэтому духовное возрождение во все времена было приоритетной задачей. Модернизация общественного сознания находится в центре происходящих политических и экономических преобразований. Но изменения в обществе должны происходить с учетом менталитета, обычаев и традиций национальной культуры. А это сделать невозможно без опоры на национальные корни, без знания истории, литературы, философского наследия великих мыслителей страны. Исторический опыт показывает, что незнание культуры своего народа, его прошлого и настоящего ведет к разрушению связи между поколениями, и наносит колоссальный вред духовности. Мы должны быть патриотами своей страны, простая и емкая мысль «Казахстан – моя Отчизна» должна быть в сердце каждого из нас. Патриотизм начинается с любви к своей земле, с любви к малой Родине.

Трудно не согласиться с мнением Елбасы, который говорил: «Мы должны воспитывать молодое поколение в духе патриотизма, гражданственности, любви к своей родной земле, чтобы в сердцах и сознании каждого гражданина было заложено чувство ответственности за судьбу своей малой Родины, за судьбу страны. Необходимо сформировать человека новой эпохи, обладающего большим интеллектуальным потенциалом, набором качеств, достойных XXI века» [1]. Поэтому модернизация общественного сознания является очень важной на сегодняшний день. Будущее Казахстана зависит от степени готовности всех казахстанцев к изменениям, от умения дать достойный ответ на исторические вызовы.

Сегодня, в канун своего тридцатилетнего юбилея Независимости, Казахстан состоялся как государство, ставшее полноценным участником мирового сообщества. В статье: «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», Елбасы говорит: «Я убежден: начатые нами масштабные преобразования должны сопровождаться опережающей модернизацией общественного сознания. Она не просто дополнит политическую и экономическую модернизацию – она выступит их сердцевинной» [1]. Также он отметил, что именно от молодежи зависит будущее нашей страны. «В новой реальности внутреннее стремление к обновлению – это ключевой принцип нашего развития. Чтобы выжить, надо измениться. Тот, кто не сделает этого, будет занесен тяжелым песком истории» [1]. И в этом изменении поможет изучение духовного наследия Абая.

Слова Абая, сказанные почти полтора века назад, остаются актуальными и сегодня. Глубокие переживания за духовное будущее своего народа, стремление поднять его культуру описываются в философском труде, известном далеко за пределами Казахстана. Человеческая мысль не имеет границ, философия Абая достойна особого внимания и в наши дни. Актуально звучит мысль Абая о роли и значении труда в жизни и историческом развитии человечества. Причина прогресса, успехов и достижений в различных областях экономики и культуры заложена в честном труде.

Один из крупнейших казахских мыслителей конца XIX начала XX века, внёсший неоценимый вклад в развитие казахской духовности, Абай, верил в человека, в его разум и сердце, и прежде всего, в доброту и душевность. Возвеличивая разум, он сформулировал новые ценностные ориентиры, наполненные новым пониманием смысла и ценности жизни, человеческого счастья. Главными ориентирами для Абая были гуманность, сострадание, дружба, любовь. Абай считал, что в жизни необходимо руководствоваться добродетельным началом. В наше противоречивое время особенно актуальны эти мысли Абая.

Абай с болью говорит о моральных недостатках людей, об их пороках, особо выделяя невежество, леность, злодеяние. «Существуют три вещи, пишет Абай, способные унижить весь человеческий род, которых следует избегать. Это: невежество, то есть отсутствие знаний, без которых ничего нельзя добиться; отсутствие знаний равняет человека со скотом. Леность – злейший враг искусства: бесталанность, безволие, бесстыдство, бедность – порождение лени. Злодеяние – враг человечества; причиняя зло другим, человек отделяется от людей, уподобляясь дикому зверю» [3, с. 148].

Проблема формирования духовно-нравственной культуры любой личности очень важна, но в силу выбранной профессии, она особенно актуальна для врача. Современное поколение студентов живет в условиях динамичных перемен и противоречивых тенденций в развитии общества. На молодёжь, её духовный облик и ценностные ориентации влияют все глобальные проблемы современности. Исключительно важно пробудить в каждом студенте истинно человеческие качества, то есть духовность, волю

к самопознанию и самосовершенствованию, саморазвитию, а также осознанию своего места в современном мире.

Процесс формирования духовно-нравственной культуры является важным и сложным направлением в процессе получения будущей профессии. Довольно сложно отследить духовный потенциал личности студента и его развития. Мы полагаем, что чем более высока духовно-нравственная культура будущего специалиста, тем выше его социальная востребованность, социальная значимость для общества. А помочь студентам в модернизации их собственного сознания может изучение наследия великих мыслителей прошлого и настоящего. Чтобы не просто выжить, а жить лучшей, успешной жизнью, нужно научиться адаптироваться к новым условиям и начать мыслить критически. У Казахстана есть уникальный исторический шанс подняться на новый уровень и построить свое великолепное будущее путем модернизации общества. В новой реальности внутреннее стремление к обновлению – это ключевой принцип нашего развития. Чтобы выжить, надо изменить свой менталитет, сознание.

Список использованных источников

1. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – Астана, 12 апреля 2017.
2. Абай Кунанбаев. Слова Назидания / Абай Кунанбаев [Электронный ресурс] Режим доступа: abaikun.narod.ru
3. Бегалинова К.К. Ментальная духовность казахской философии как целостной системы. – Алматы, 2014. С. 1-180.

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТ ТҰТАСТЫҒЫ

Тәуелсіз Қазақстан КСРО ыдырағаннан кейін күрделі этнодемографиялық құрылымды оның ішіндегі негізгі этникалық топтар арасында айырмашылықтардың жоғары деңгейлі этномәдени мұрасын иемденді. Басқа дамушы мемлекеттерде этникалық қақтығыстардың алдын алу этносаясаттың басты мақсаты болып табылады. Қазақстанда этносаясаттағы жетекші рөл мемлекетке тиесілі әрине, ең алдымен, елбасы Нұрсұлтан Назарбаевқа тәуелсіздіктің барлық кезеңінде ұлтаралық тұрақтылық деңгейін жоғары дәрежеде ұстап тұрды. Этносаяси жетістіктер 90-шы жылдардың басынан бастап Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жаңаруы жағдайында мүмкін болды.[1] «Бірлік бар жерде — тірлік бар» дейді. Дана жұрт мұны тегіннен-тегін айта салмаса керек. Ауызбірлік пен түсіністік, қарапайым сыйластық үстемдік құрған жерлерге қашанда нәтижелі істердің үйір болатыны белгілі.

Біздің елімізде қалыптасқан ұлттар тұтастығы мен халықтар достығының арқасында бүгінде мемлекетіміз өркендеп, ілгері басып келеді. Қазақстанның көпұлтты халқының татулығы, ынтымақтастығы, бейбітшілігі біздің еліміздің ең басты байлығы. Оны көздің қарашығындай сақтауға тырысуымыз керек. Біздің мемлекетіміздің басты жетістігі еліміздің халықтарының ұлтаралық және конфессияаралық келісімі, өзара түсіністігі мен сыйластығы болып табылады. Бүгін елімізде 136 ұлт пен ұлыстың өкілдері бір тудың астында тату – тәтті ғұмыр кешіп жатыр. Қазақстан тарихының едәуір бөлігі – оны мекендейтін халықтардың этностық және мәдени өзара іс – қимылдардың тарихы. Әлемдік тарихта Қазақстанның көпұлттылығы ғасырларға созылып, уақыттардан жалғасын тауып, сабақтасып келеді. Еліміз жаңа ғасырға, жаңа мыңжылдыққа адамзат үшін ең қымбат қазына - ұлтаралық татулықты, конфессияаралық келісімді, өзара түсініктік пен құрмет сезімін, жарастық пен келісімді – қастерлеп сақтай отырып қадам басты. Елбасының , мемлекетіміздің стратегиялық мақсаттарында ұлтаралық татулықтың, халықтардың өзара түсініктігі мен келісімін нығайта беру, оларды алдағы уақытта топтастырып, жарастыра беру айырықша орын алды. Бүгінгі күні қоғамымыздағы ауызбірлік, тұрақтылық пен туысқандық қарым – қатынас соның нәтижесі деп айта аламыз. Бүгінде тәуелсіз мемлекет аталып, ел – халық болып қалыптасудың күрделі үдерістерін бастан кешіріп жатқан кезеңде ұлттық келісімді, дінаралық татулықты қамтамасыз ету бүгінгі күннің өзекті міндеті болуы да сондықтан. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасының елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты жолдауында: «Біз өзіміздің жатсынбас тұрпатымызбен, этносаралық, конфессияаралық татулығымызбен және өзара үндесуімізбен күллі әлемге танымалмыз», - деп ерекше атап өтілді.[2]

Қазақстан Конституциясы елдегі азаматтардың ұлтына, нәсіліне қарамастан, барлығына бірдей мүмкіндіктер мен құқық беретінін айта кету қажет. Әркім өзіне тән этномәдени мүддесін қорғауда тең құқыққа ие екендігіне конституциялық жолмен кепілдік беріледі. Сонымен қатар Қазақстанда тарихи - мәдени мұраларды қалыптастыруға, елімізді мекен еткен халықтардың мәдениетін сақтауға, дамытуға және жандандыруға мемлекет тарапынан айтарлықтай іс-шаралар атқарылып жатыр. Әр бір ұлттық мәдениет – адамзаттың рухани құндылықтарындағы бағалы байлық болып саналады. Сондай-ақ Қазақстан халықтарының тілдерін дамыту мемлекеттік саясаттың негізіне енгізілген және ұлттық саясаттың құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстанға қаншама тарих бойы көп ұлттар көшіп келген. Олардың біршамасы тәуелсіздік алған соң өз елдеріне оралған. Осы кезде миграция, оралман немесе қандас деген сөздер ойымызға келе бастайды.

Қазақстан Республикасының көші-қон саясатының мақсаты - еліміздің ұлттық бірдейлігі мен қауіпсіздігін сақтау және дамыту шеңберінде заңсыз көші-қонды қысқарту мен сұрыптаушылық көші-қонды қалыптастыру жолымен көші-қон процестерінің келеңсіз салдарын азайту болып табылады. Сонымен, мемлекеттің миграциялық қызметі, мемлекеттің басқа да қызметтері сияқты, Қазақстан Республикасының демографиялық мүдделерін қорғауға, демографиялық үрдістерді реттеуге, шешуге бағытталған. Елдегі халық санының өсуіне ықпал ететін, үлкен маңызға ие болып табылатын көші-қон үрдістерін реттеудегі мемлекеттің қызметін демография саласындағы мемлекет қызметінің бір бөлігі етіп белгілеуге болады. Көші-қон саясаты, сонымен қатар, демографиялық саясаттың өзі де мемлекеттің ішкі саясатының маңызды бөлігі болуы тиіс. Елімізде жүргізіліп отырған көші-қон саясаты мемлекеттің экономикалық, саяси, әлеуметтік жағынан өсіп-өркендеуге ықпал етуге, егеменділік пен тәуелсіздікті сақтап қалуға, мемлекеттік, ұлттық, экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, аумақтық біртұтастықты сақтап қалуға бағытталуы қажет.[3]

Тәуелсіздік алған жылдары Қазақстанға Қытай, Түркия, Монғолия, Өзбекстан, Ауғанстаннан қандастарымыздың біраз бөлігі оралды. Қазақстаннан тыс 6 млн. этникалық қазақтар 40-тан астам елде тұрып жатыр. Шамамен 1,5 млн. - Өзбекстанда, 1,5 млн. — Қытайда, 1 млн. — Ресейде, 100000 — Түркменстанда, 80000 — Монғолияда және 45000 — Қырғызстанда. Қазақ диаспорасының басым бөлігі Түркияда, Ауғанстанда, Иранда тұрады. [4] Қазақтар сондай-ақ, Батыс Европада және Азияда өмір сүреді. Шет елдегі этникалық қазақтардың басым бөлігі — 20-шы және 30-шы жылдары, саяси қуғыншылықтан, репрессиядан, аштық пен коллективизациялаудан қашып, Кеңес Одағын тастап кеткен азаматтардың тұқымдары. 200000 қазақтар сол кезде Қытай, Монғолия, Индия, Ауғанстан, Иран, Түркияға көшіп кетті, сондай-ақ көрші республикаларда 1926 жылдар мен 1930 жылдар арасында қазақтар 2,5 есе көбейіп, 794000 адам болды. Кеңес Одағы ыдырағаннан соң, Қазақстан этникалық орыстар мен немістердің эмиграциясының өсуіне байланысты халық санын азайтып алды. 1991 жылмен 2004 жылдар аралығында 3158400 адам елден кетті. Эмиграция, ағымының өсуімен бірге адам тууы азайды, иммиграция

төмендеді.[5] 2021 жылғы есеппен қазақ халқының саны көбейді. Бірақ, бүгінгі таңда елдің саяси басшылығы Қазақстанның алдына бірегей жаңа ұстанымдар ұсынып отыр, ол ұлтты құрудың, қазақстандық бірегейлікке негізделген күрделі міндет қойып отыр. Ұлттық интеграциясының негізін қалау болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кадыржанов Р.К. Культурная интеграция этносов в Казахстане. Алматы 2020.
2. Назарбаев Н.Ә. Құшағымыз бауырларға айқара ашық. // Дүниежүзі қазақтарының құрылтайы. 1993. <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/9034/>
3. Балғабаев С. Атажұрт деп соққан жүрегі. // Жас алаш. 2002 — № 17
4. Статистика Агенттігінің мәліметтері. 2005 ж.
5. Көші-қон мен демография: маңызы мен мәселесі. Абай газеті. 2018. <https://abai.kz/post/73064>

UDC 007.52

Makhmetova A. (London, King's College London)

KAZAKHSTAN'S 30 -YEAR WAY OF DEVELOPMENT

Abstract As other post-Soviet countries Kazakhstan experienced a way from planned to market economy. After the collapse of the Soviet Union Kazakhstan chose a transformational way of development with the focus on natural resources and export of them. Rich natural resources, advantageous location at the heart of trade routes, intellectual potential of the population allowed the country to grow and become dominant in Central Asian region. Despite the growth Kazakhstan faced systemic problems, such as oil dependency, corruption, and political and investment climate. This piece of paper describes the path to the market economy and features of oil-driven country.

Introduction Kazakhstan is one of the 15 post-Soviet countries and a current member of the Commonwealth of Independent States (CIS) and the Eurasian Economic Union (EAEU). It is a landlocked country located at the heart of Eurasia between two super-states and empires, Russia and China. Historically, Kazakh land has always been an advantageous location which other states fought for and tried to have influence on. Maneuvering between fights and wars, Kazakhs chose alliances for political stability and economic prosperity. Being under Russian protectionism for more than 200 years since the mid of 18th century till the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), development routes of both countries were consequently similar even after gaining the independence. Focusing on oil production, Kazakhstan developed and invested in extraction process without further refinery. Even though foreign capital has entered the country in the end of 1990s-beginning 2000s, the focus was made only on primary oil products and their export to neighboring countries. The program “Strategy of Industrial and Innovative Development for 2003-2015”

(SIID) pumped the oil sector of the country by “impetus to increased investment activity” (Kurmanov and Aibosynova, 2015). This paper narrates Kazakhstan’s 30-year route to market economy with the description of historical advantages and systemic drawbacks that influenced the development of the country. Oil as a main source of prosperity. The main source of national wealth and GDP driver is natural resource extraction: oil in western region of the country, on the shelf of the Caspian Sea, and other mineral resources all over the country. In 18-year period between 1992-2010 the country’s share of exports were: “73% of oil production, 70% of natural gas and 31% of coal” (Thomas, 2015). This demonstrates strong emphasis on energy sector and export volumes. Although natural resources gave the opportunity to grow and attract foreign companies to allocate their branches in the country and improve investment climate, the country’s economy became fully dependent. This dependency has been observed during financial crisis and devaluation of the currency due to fall in oil prices. From 2014 the national currency was devalued by more than 100% and forced the National bank to change monetary policy from interventionist to the market one. As known from macroeconomic principles, a weak currency is beneficial for export, because products are cheaper for foreigners. This has been true for many years, but XXI century demonstrates that oil-driven companies do not dominate as before. 2020 year’s coronavirus pandemic made oil industry suffer and panic with oil prices rapidly plummeting and oil tankers being overflowed. Such shock made the Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) cut oil production with the strong compliance of all countries-members. In spite of the conflict of interests of such oil giants as Saudi Arabia and Russia, it was obvious that aggressive oil extraction will result in no gain for any state. Today’s conditions dictate the necessity in innovations and stress on technology-driven sectors where cost economy is better and more flexible. It is obvious that technological progress as an input in production process will quantitatively and qualitatively contribute to the growth of the country. That is the reason why European countries with less natural resources make impact on technology sector and improvement of quality of life as a factor of human capital. The most crucial side effect of mining is ecological pollution. Environmental concerns force oil companies to find alternative routes for their activity to minimize emissions and reconsider traditional extraction approach. In the following years mining is expected to be under environmental pressure and eco-activism is supported by international organizations and governments, as Biden’s administration, for example. Transitional trend is seen as important by Kazakhstani state that created a program of digitalization, keeping mining sector as the most important. Kazakhstan government has had a list of initiatives, such as Kazakstan-2030, Kazakhstan-2050, Road map and Nurly Zhol, to diversify the economy, stimulate entrepreneurial activity, local production and revive agricultural sector. Though the government tries to implement these, construction is another major sector, besides mining industry. From Keynesian school, construction is one of the solutions to stimulate GDP by creating workplaces and spending. But continuous construction of apartments and state subsidies create a bubble and lead to unjustified growth of living prices which

decreases affordability for vast majority of the population. Kazakhstan views “Asian tigers”, i.e., Indonesia, Malaysia and Singapore as examples of success and transformation. The last two ones have national wealth funds, Khazanah and Temasek, which were a model for national wealth fund Samruk-Kazyna. Being inspired by Singapore miracle of Lee Kuan Yu, Kazakhstan needs to reduce corruption in state sector which harms Kazakhstani national brand.

According to 2015 Corruptions Perception Index, Kazakhstan takes 123rd out of 174 countries in the ranking (Sheryazdanova & Butterfield, 2017). Level of corruption is directly linked to investment climate, efficiency of judicial system and reputation as a whole. Kazakhstan as a “middle-income country with a transitional economy” is a leader in Central Asian region but faces risks from global trend of digitalization and potential less demand of oil in future (Olcott, 2010). Our main competitor, Uzbekistan, now is more attractive for investment and business due to lower labor costs, more stable political system and understandable laws. To illustrate, Uzbekistan embraced Nike, Adidas and Inditex companies to allocate their manufactories in the country. Such strategic decisions of world textile empires demonstrate that Kazakhstan lacks advantages in comparison to other developing countries in the region. Conclusion As most oil-rich countries, Kazakhstan extensively developed mining sector and accumulated national wealth due to large volumes of export of natural resources. Such heritage as oil, gas, coal and metals, made the country to choose a route of an extracting and exporting country. During 30-year history of independence Kazakhstan has grown in accordance with this scheme, but modern world changes and demands transformation in all sectors. Kazakhstan is at the frontier of new epoch where technology, human capital, political stability and transparent judicial system are key to success and long-term development. To follow the examples of Asian tigers and be competitive with neighboring Uzbekistan, Kazakhstan needs to diversify the economy, make a holistic change in state system and maintain market conditions.

УДК 323.232:378

Матвеевкова Л.Г. (Караганда, КарТУ)

РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Среди успехов и достижений Казахстана на пути становления государственного суверенитета особое место занимает межэтническое согласие, ставшее возможным благодаря реализации стратегии формирования гражданской идентичности.

Под гражданской идентичностью понимается идентичность индивида государству [1]. Содержанием гражданской идентичности является

гражданственность, понимаемая как «...психологическое отождествление себя с гражданином, полноправным членом политического сообщества; ... способность и готовность выступать в роли гражданина; ... приверженность интересам политического сообщества, чаще всего государства...» [2].

Становление казахстанской государственности происходило в условиях структурной ломки социально-экономических и политических отношений, сопровождавшейся разрушением и утратой старых ценностей и установок. Следствием этого процесса стал кризис гражданской идентичности, захвативший, прежде всего, так называемую русскоязычную часть населения, составлявшую на тот момент значительную часть населения республики. Став гражданами нового государства, многие люди продолжали идентифицировать себя с уже несуществующим государством – Советским Союзом либо с Россией, как его правопреемницей. Их неуверенность и растерянность подогревались этнополитическими процессами, происходившими во многих постсоветских республиках, где ставка была сделана на «национальную карту», что вызвало межэтнические конфликты, а также массовый исход представителей нетитульных этносов. Поэтому в условиях полиэтнического Казахстана решение проблемы гражданской идентичности непосредственным образом было связано с ответом на вопрос: «Кто мы такие – казахстанцы».

С первых дней обретения республикой суверенитета в качестве ключевых приоритетов ее государственной политики было обеспечение равенства всех этносов, населяющих страну, а также формирование политической нации, понимаемой не как этническая общность, а как общность политическая. Это стало решающими факторами успешного формирования гражданской идентичности в Казахстане.

Правовые условия формирования гражданской идентичности и политической нации были заложены Конституцией Республики Казахстан 1995 года, провозгласившей принципом национальной политики идею, записанную в Преамбуле: «Мы народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой...» [3].

Значительная роль в разработке стратегии формирования гражданской идентичности и обоснование понятий «казахстанцы», «народ Казахстана» принадлежит Первому Президенту страны Н.А. Назарбаеву, который еще в апреле 1996 года на III сессии Ассамблеи народа Казахстана поставил задачу формирования в республике гражданской общности как основы «новой идентичности, нового самоопределения народа нашей страны» [4], а уже в июне 1997 года на IV сессии этой организации формирование новой казахстанской гражданской ответственности определил в качестве одной из важнейших проблем, «затрагивающих основы нашей государственности» [5] и имеющих значение

для ее сохранения и развития. Следует заметить, что в данном случае речь шла о том, что результатом гражданского единства народ Казахстана должен стать не какой-то новой этнической суперобщностью, а общностью политической.

Необходимость формирования гражданской идентичности получила дальнейшее развитие в книге Н.А. Назарбаева «В потоке истории». В ней, анализируя условия укрепления государственности и внутривластной стабильности, он делает акцент не на формирование этнической общности, а на формирование гражданственности: «Многонациональный состав, полиэтничность страны ... - все это диктует необходимость двухуровневого подхода к решению вопроса об идентичности», а именно, во-первых, в отношении «народа Казахстана как единой гражданской и политической общности», а во-вторых, в отношении «национально-государственной идеи, которая формируется вокруг главной политической ценности – единого, территориально целостного и независимого Казахстана – Родины всех казахстанцев, независимо от национальности» [6].

Сегодня можно констатировать, что последовательная государственная политика, исходящая из понимания Казахстана как формы государственного самоопределения всех его граждан, независимо от того, к какой национальности они принадлежат, обеспечила межэтническое согласие в общества. Она стала основанием для формирования гражданской идентичности и новой политической общности – «народ Казахстана», «казахстанцы», для которых Казахстан – общий дом, общая Родина. Показателем успешности этого процесса можно считать и понятийный аппарат, который стал привычным и широко употребляемым в нашем обществе как на уровне власти, так и на уровне бытового общения: «национальная безопасность», «национальные интересы», «будущее нации». При этом каждому понятно, что данные термины предполагают весь народ Казахстана, а не одну какую-то этническую группу.

Список использованных источников

1. Гаджиев К.С. Национальная идентичность: концептуальный аспект. //Вопросы философии, 2011, ноябрь; <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
2. Политология. Энциклопедический словарь. М., 1993.
3. Конституция Республики Казахстан. Алматы. 2007.
4. Назарбаев Н.А. Выступление на III сессии Ассамблеи народа Казахстана. //Казахстанская правда, 1996, 30 апреля.
5. Назарбаев Н.А. Выступление на IV сессии Ассамблеи народа Казахстана. //Казахстанская правда, 1997, 6 июня.
6. Назарбаев Н.А. В потоке истории. Алматы, 2003.

HRM В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ КАЗАХСТАНА

В статье рассматривается развитие и практика системы human resource management (HRM) в государственном секторе или государственных организациях некоторых европейских стран и США. Была предпринята попытка сравнить его функционирование в Казахстане в период модернизации и реформирования. В связи со значимостью и общепринятым признанием роли HRM в государственном управлении, деятельность, направленная на внедрение мировых практик Агентством по делам государственной службы можно рассмотреть, как один из путей модернизации. По мере модернизации государственного сектора и стремления к повышению его эффективности, стратегическое управление персоналом становится актуальным вопросом.

Ключевые слова: *HRM, управление персоналом, государственная служба, государственное управление, стратегия развития.*

В данный период бурного экономического развития и модернизации страны происходит трансформация государственного устройства, где не маловажным моментом является кадровый менеджмент в государственном секторе. За 30- летний период обретения независимости реформы происходили неоднократно, но главным достижением в кадровом менеджменте является появление Агентства по делам государственной службы, которая преуспела в реформировании, на мой взгляд, более заметно для мирового сообщества, чем другие институты. Однако, вестернизация и переход на модели других стран требуют тщательной оценки и анализа. Последние попытки оптимизации штата государственных служащих и выборность акимов тоже относятся к области изучения с теоретическим осмыслением и практико-прикладным анализом. Перенос методов, технологий и процедур управления из коммерческой сферы в систему государственной службы, как показывает практика, может сопровождаться негативными последствиями. Иногда управление персоналом в системе государственной службы отождествляется с управлением персоналом, которое широко используется в неправительственных организациях и на предприятиях. Термин "управление персоналом" и система работы с персоналом выражается как управленческое и экономическое явление. Возможности использования кадрового менеджмента в системе государственного управления крайне ограничены. Эти два термина не случайно используются по-разному в литературе, они действительно различны. Управление персоналом - это старый и более традиционный способ управления персоналом на рабочем месте, тогда как HRM-это более современный и более специфический подход к управлению человеческими ресурсами в организации. Местные исследователи, исследующие этот феномен в государственном секторе, склонны использовать первое, а не второе. Несомненно, существенной причиной этого является незнание HR-инструментов, HR-сотрудники призваны вести организацию к ее целям. В обзоре

литературы рассматриваются факторы, приводящие к невыгодному функционированию кадрового менеджмента в системе местного самоуправления и возможному выходу на плановую оптимизацию персонала за счет сокращения работников бюджетной сферы.

Большинство анализируемых исследований проводятся в США, в странах Европы, хотя существует более широкий спектр исследований в странах Африки и Азии. Академическое сообщество уже наблюдало подобные изменения в других областях исследований, например, связанные с эмпирическими исследованиями развития HRM и организационного поведения в 1990-х и 2000-х годах. С начала 1980-х годов в области HRM произошла независимая эволюция двух независимых подполей (стратегического и функционального). Практики HRM констатируют, что по сравнению с деловым сектором в государственном и любом другом государственном секторе в большинстве постсоветских стран наблюдается частичное или полное отсутствие инструментов HRM. Тем не менее, после появления и текущего функционирования агентства по делам государственной службы мы можем наблюдать некоторое развитие кадрового менеджмента в этой сфере. При проведении научно-исследовательской работы будет учитываться ее эффективность.

Рассматривая развитие литературы по стратегическому HRM в хронологическом порядке, можно утверждать, что в 1980-е годы исследования носили преимущественно концептуальный характер, были заложены некоторые теоретические основы [1]. 1990-е годы можно охарактеризовать как прогрессивный период в теоретических исследованиях. Современные тенденции в стратегических разработках управления персоналом предполагают дальнейшее изучение устоявшихся идей [2]. Некоторые реализации стратегического HRM растут и продолжают вызывать интерес исследователей. Есть вопросы, которые были упущены из виду, например, какого рода напряженность и проблемы возникают со стратегическим позиционированием HRM на государственной службе в контексте новых демократических стран (Болгария, Чешская Республика, Эстония, Венгрия, Латвия, Литва, Польша, Румыния, Словакия, Словения) Центральной и Восточной Европы, которые присоединились к Европейскому союзу (ЕС). С одной стороны, большая часть исследований по HRM до сих пор была сосредоточена на организациях частного сектора, а не на государственном секторе [3].

Составляющая менеджмента - управление персоналом является залогом успеха любой организации, в том числе и государственной службы. Поэтому все нижеследующее в полной мере относится как к коммерческим организациям, так и к государственной службе. Изменения, происходящие на государственной службе и в экономике Казахстана, выводят управление персоналом на передний план управленческой деятельности, стимулируют в определенной мере развитие научных исследований в этой области. Концепция управления персоналом - это система теоретико - методологических взглядов на понимание целей и методов управления персоналом, а также организационно-практических подходов к формированию механизма его реализации в конкретных условиях функционирования организации. По мере модернизации государственного

сектора и стремления к повышению его эффективности и рентабельности все большее значение приобретает эффективное и стратегическое управление персоналом, и звучат призывы к тому, чтобы кадровая функция играла более стратегическую роль [4]. Критической точки, чтобы отметить, что HR-менеджмент-это значительно меньше изучены по сравнению с корпоративным управлением персоналом. Недооценка инструментов HRM для государственного сектора или государственных органов, или их ненадлежащее внедрение станут объектом моего исследования. Определенные ученые наблюдают значительные изменения в государственной политике, практике государственного управления и HRM [5]. Исследователи рассмотрели вопросы кадровых проектов и проанализировали влияющие на них недавние события в Турции, решение народа Великобритании проголосовать за выход из Евросоюза, избрание Дональда Трампа в 2004 году, политику правоцентристского правительства Дании и т.д.

Закон предусматривает определенный порядок поступления любого гражданина на административную гражданскую службу. Этот порядок предусматривает конкурсный отбор, квалификационные требования к претендентам. Существуют также некоторые процедуры приема и сдачи экзамена при поступлении на государственную службу. Занятие административной государственной должности осуществляется на конкурсной основе. Существуют исключительные способы перевода, если он соответствует квалификационным требованиям на соответствующую вакантную должность с согласия государственного служащего и уполномоченного органа или его территориального подразделения. Таким образом, участники конкурса, получившие положительное заключение конкурсной комиссии, имеют право занимать административную государственную должность. А лицо, имеющее право назначать, обязано принять на заявленную должность участника, получившего положительное заключение конкурсной комиссии [6].

Человеческие ресурсы - это люди, которые составляют рабочую силу организации. Иногда его используют как синоним человеческого капитала [7]. Служба управления персоналом институционально независима от других структурных подразделений государственного органа, находится в подчинении ответственного секретаря или руководителя административного аппарата, либо руководителя государственного органа без должностей ответственного секретаря и руководителя административного аппарата [6]. В исследованиях, проведенных в Австралии, результаты указывают на положительную взаимосвязь между степенью передачи оперативной деятельности по управлению персоналом линейным менеджерам, влиянием на управление персоналом и выполнением функции управления персоналом. Не было обнаружено никакой связи между уровнем стратегического участия отделов кадров и предполагаемым выполнением этой функции [8]. Результаты исследования индийских ученых позволяют сделать вывод о наличии большого числа сходств и различий в практике HRM среди индийских компаний государственного и частного секторов. Интересно, что результаты показывают, что разрыв между практикой HRM компаний государственного и частного

секторов не очень значителен. Однако был сделан вывод о том, что в практике HRM в качестве компенсации, обучения и развития индийские компании частного сектора приняли более рациональный подход по сравнению со своими коллегами из государственного сектора [7]. Есть вопросы, которые были упущены из виду, например, какого рода напряженность и проблемы возникают со стратегическим позиционированием HRM на государственной службе в контексте новых демократических стран (Болгария, Чешская Республика, Эстония, Венгрия, Латвия, Литва, Польша, Румыния, Словакия, Словения) Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ), которые присоединились к Европейскому союзу (ЕС) [2]. С одной стороны, исследования HRM были сосредоточены на организациях частного сектора, а не на государственном секторе [3]. HRM можно разделить на жесткий и мягкий подходы. “Жесткая” версия HRM подчеркивает необходимость управления людьми как любым другим ключевым ресурсом для достижения максимальной отдачи, в то время как “мягкий” подход подчеркивает, что сотрудники должны рассматриваться как ценные активы и источник конкурентных преимуществ благодаря их приверженности и высокому качеству навыков и производительности [9]. Истоки и изменения в теориях и практике HRM были обусловлены более широкими изменениями в социальном, экономическом, политическом и институциональном контексте. HRM возникла в 1980-х годах в Северной Америке с целью восстановления конкурентоспособности американской промышленности [10].

Вывод. Авторы, проводившие исследования в постсоветских странах, отмечают, что специалисты, принимающие решения в экономических, политических и социальных проблемах посткоммунистического переходного периода, имеют тенденцию уменьшать и дискредитировать административные реформы и развитие кадровых стратегий государственной службы в меньшей степени [2]. Хотя реформа государственной службы обычно причисляется ко “второму поколению” реформ переходного периода, правительства стран ЦВЕ понимали, что слаборазвитая Государственная служба, сформированная несовместимой и неадекватной кадровой политикой, скорее всего, поставит под угрозу политические и экономические реформы. Стратегия "Казахстан-2050" предусматривает кардинальные изменения в экономической и социальной структуре казахстанского общества через переход к комплексному экономическому прагматизму, основанному на принципах рентабельности, окупаемости инвестиций и конкурентоспособности, что предъявляет совершенно новые требования к государственному управлению [11]. Модернизация в этой сфере предполагает совершенствование системы государственного планирования, децентрализацию управления, построение эффективной и ориентированной на результат государственной службы [12]. Как уже было сказано выше, что кадровые работники призваны вести организацию к ее целям, менеджеры по персоналу должны учитывать важность этих практик для достижения целей государственными служащими, в целях конкурентного достижения целей государства.

Список использованных источников

1. Lengnick-Hall M. L. et al. Strategic human resource management: The evolution of the field //Human resource management review. – 2009. – Т. 19. – №. 2. – С. 64-85.
2. Järvalt J. Strategic human resource management in the public service: evidence from Estonia and other Central and Eastern European Countries //Tallinn University of Technology Doctoral Theses Series I: Social Sciences. – 2012. – №. 18.
3. Strategic Human Resource Management: People and Performance Management in the Public Sector by Dennis M. Daley (Hardback, 2001). Цит. 55
4. Maguire S., Redman T. The role of human resource management in information systems development //Management Decision. – 2007.
5. Brunetto Y., Beattie R. Changing role of HRM in the public sector. – 2020.
6. Конституция Республики Казахстан, законы Республики Казахстан "О государственной службе", "О борьбе с коррупцией", "Об административных процедурах", "О нормативных правовых актах", Кодекс чести государственных служащих Республики Казахстан.
7. Singh, A. Review of Literature on HR Practices in Indian Banking Sector. 2007.
8. Teo S. T. T., Rodwell J. J. To be strategic in the new public sector, HR must remember its operational activities //Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in alliance with the Society of Human Resources Management. – 2007. – Т. 46. – №. 2. – С. 265-284.
9. Storey, J. (1989). Human resource management in the public sector. Public Money & Management, 9(3), 19-24.
10. Millmore M., Lewis P. Strategic human resource management: contemporary issues. – Pearson Education, 2007.
11. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» — Официальный сайт Президента Республики Казахстан (akorda.kz).
12. Кульжамбекова А. Е., Сулейменова Г. К. Система персональной работы в государственных органах. Издается совместно с Академией государственного управления при Президенте Республики Казахстан. -2014.

Осыко И.В (Кокшетау, КУ им. А. Мырзахметова)
Кропачева О.В. (Кокшетау, КУ им. А. Мырзахметова)

РОСТ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ КАК ОДИН ИЗ ЭТАПОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ КАЗАХСТАНА

Развитие возобновляемых источников энергии (ИЭ) на развивающихся или развивающихся рынках началось всего несколько лет назад после огромного успеха в США и странах ЕС. Китай сегодня является ведущей страной в мире с четкой и уже достигнутой целью завоевать мировой рынок возобновляемых источников энергии. Из имеющейся информации об отрасли видно, что в настоящее время в США и ЕС достигнуто плато, поэтому они сосредоточены на вопросах регулирования и проблемах стабильности в производстве электроэнергии, в то время как развивающиеся страны очень быстро их догоняют [1].

Инвестиции в развитие стран превосходят разработки нескольких лет назад и продолжают расти. С другой стороны, индустрия ИЭ превзошла традиционные нефтяные, газовые и угольные отрасли за счет единовременных инвестиций. В то время как некоторые страны все еще спорят о привлекательности новой энергии для конечных пользователей, другие берут на себя сильное лидерство.

В США эта работа была усилена участием администрации Барака Обамы, которая разработала и внедрила программу „Миллион солнечных коллекторов“. Эта программа получила широкую поддержку среди населения. В Калифорнии была построена и введена в эксплуатацию крупнейшая солнечная система мощностью 500 МВт. Ожидается, что доля ИЭ в общем объеме производимой электрической энергии будет продолжать расти в будущем [2].

Среди стран СНГ, безусловно, лидирует Украина, которая делает ставку на быстрое и полное внедрение возобновляемых источников энергии по всей стране из-за неясной ситуации в отношении поставок газа. Результатом является преодоление значительного порога в 1 гигаватт общей установленной мощности в 2016 году.

Самый негативный опыт был сделан в Испании, где правительство изначально оказывало производителям ИЭ слишком высокую материальную поддержку в виде высоких тарифов, что приводило к очень стабильной ситуации для испанских энергетических сетей и хаотичному развитию отрасли. Казахстан пошел своим путем в 2013 году, когда парламент принял первый закон о продвижении возобновляемых источников энергии, который ввел систему тарифов на питание для запуска проектов солнечной, ветровой, водной и биомассы. Еще одним важным шагом стала подпись президента под новой концепцией перехода страны к „зеленой“ экономике, в которой возобновляемые источники энергии являются фокусом. Сильную поддержку сектор ИЭ получил от независимого министерства окружающей среды, которое позже стало частью

крупного министерства энергетики, которое включает в себя добычу нефти, газа, угля и урана. Были установлены четкие цели, согласно которым возобновляемые источники энергии должны достичь 3% доли в общем производстве электроэнергии в 2020 году; в 2030 году она должна составлять 10%, а в 2050 году - 50% [3].

В рамках реализации концепции 2014 установленными правительством льготных тарифов для производителей: 34,61 тенге за КВтч (без НДС) для солнечных установок, 22,68 тенге за КВтч для ветрогенераторов, 16,71 тенге за КВтч, для малых ГЭС (малых гидроэлектростанций менее 35 МВт и без плотины) и 32,23 тенге за КВтч, для биогазовых установок.

При действующем в то время обменном курсе 182 тенге за доллар США введенные тарифы были привлекательными для инвестиций. Это привело к запуску первых крупных и малых проектов в этой области, и интерес к этой отрасли заметно вырос как у казахстанских, так и у сельских инвесторов [4].

С тех пор было разработано и запущено несколько крупных промышленных проектов, среди них выделяются, прежде всего, крупнейшие: солнечная электростанция в регионе Джамбул (на юге страны) с мощностью от 50 МВт, ветропарк Ерементау в Акмолинской области мощностью 45 МВт, завод по сбору солнечных панелей в столице Астаны и небольшая солнечная электростанция в Капшагайском районе. Все они возникли при прямой поддержке правительства путем участия национальных обществ. Международные финансовые учреждения, такие как ЕБРР (Европейский банк реконструкции и развития), ЭДБ (Евразийский банк развития), оказывали финансовую поддержку. Следующая устойчивая мера заключается в установлении инвестиционно-привлекательного режима для частных компаний, который позволит им выйти на рынок и реализовать проект.

Ситуация в сфере возобновляемых источников энергии коренным образом изменилась в 2015 году из-за мирового падения цен на энергоносители, прежде всего на нефть и газ. Это развитие продолжалось и в 2016 году, когда возникли трудности с балансировкой бюджета Республики Казахстан. Это, в свою очередь, повлияло на курс национальной валюты по отношению к другим основным валютам мира, прежде всего к доллару США: курс тенге снизился с 182 тенге на доллар США до 345 тенге на доллар США - девальвация более чем на 40%.

Эта девальвация национальной валюты оказала прямое влияние на инвестиционную привлекательность сектора возобновляемых источников энергии как для иностранных, так и для казахстанских инвесторов, поскольку высокая отдача от инвестиций не гарантировалась, прежде всего, из-за покупки почти всех инвестиций в жесткой иностранной валюте [5].

В конце апреля 2016 года президент подписал закон о поправках, касающихся перехода Казахстана к зеленой экономике. В нем содержатся все необходимые изменения, призванные восстановить интерес к отрасли ИЭ.

Министерство энергетики приняло в конце прошлого года новый пакет мер стимулирования, в том числе ежегодную индексацию цен тарифов на 70% от ежегодного обесценивания предложения национальной валюты тенге и на 30% ежегодной инфляции или индекса потребительских цен, что должно покрыть

возможные валютные риски полностью. Другая мера-предоставление полугосударственных гарантий для создания специального органа Центра финансового урегулирования возобновляемой энергии для обеспечения его финансовой стабильности в качестве партнера по приемке всех существующих и предстоящих проектов ИЭ. Существенной мерой является обновление (улучшение) существующего договора о покупке электроэнергии в соответствии с международными стандартами, что должно сделать его более выгодным для международных финансовых учреждений и взаимных фондов. Для дальнейшего повышения инвестиционной привлекательности отрасли необходимы следующие шаги:

1. Разработка государственной программы по продвижению возобновляемых источников энергии, которая должна учитывать все проверенные лучшие практики и рекомендации по национальному и международному опыту

2. Определение недавно созданного центра ИЭ в качестве основного посредника правительства Казахстана инвесторам и бизнес-сообществу, а Министерство энергетики должно сосредоточиться на разработке политики и разработке необходимых законов и правил

В качестве важной последующей меры был разработан новый международный центр зеленых технологий и инвестиционных проектов, который фокусируется на разработке конкретных промышленных проектов и технологий в подходе к одному окну. Центр будет работать на трех уровнях: национальном, региональном и международном. При этом вы начнете с историй успеха дома и расширите их.

Список использованных источников

1. Бутырина Е. Рынки: Часть III. Перспективы использования ВИЭ [Электронный ресурс] // Панорама. <http://panoramakz.com/>
2. Кожантаева У. Реальное и формальное [Электронный ресурс] // Деловая неделя. <http://www.dn.kz>
3. Упушев Е.М. Ресурсосбережение и экология: учебное пособие. – Алматы: Экономика, – 320 с.
4. Республика Казахстан. Закон от 4 июля 2009 года № 165-IV. О поддержке использования возобновляемых источников энергии [электронный ресурс] // http://online.prg.kz/Document/?link_id=1001090139
5. Камбаров М.Н. Возобновляемые энергоресурсы Казахстана, аспекты вовлечения в энергобаланс // Энергетика и топливные ресурсы Казахстана. – 2002. – №9. – С. 67-78.

МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ «ТҮТАС ТҮРКІСТАН» ИДЕЯСЫ

Ресей империясының, кейін көп жағдайда оның мұрагері ретінде танылған Кеңес Одағының құрамындағы қазақ, өзбек, қырғыз және басқа да түркі тектес халықтардың ұлт-азаттық қозғалысы тарихында Мұстафа Шоқайұлының алатын орны ерекше. Алайда отандық және шетелдік әдебиетте қазақ қайраткерінің шығармашылық мұрасы мен қоғамдық саяси көзқарастарына көбірек көңіл бөлінеді де, ұйымдастырушылық, дипломатиялық, жай адами қырларын пайымдау аз қарастырылып келеді. Сондай мәселелер қатарына жиырма жылдан аса уақыт бойы Еуропаның төрінде тәуелсіздік үшін күрес туын көтерген саяси ұйымды құрудағы М.Шоқайұлының ерен еңбегін жатқызуға болады.

Тәуелсіздік үшін күресте Ресейді мекендейтін түркі халықтарының басын біріктіру, олардың бірыңғай саяси ұйымын құру идеясы әлдеқашан-ақ пісіп жетілген еді. Бірінші орыс революциясы тұсында «Мұсылман одағы» құрылса, 1905 жылы 19 қарашада одан да кең көлемдегі «Автономияшылар одағы» дүниеге келеді. Осы уақыттан-ақ отарлық езгіге қарсылық жадидтік және түркішілдік қозғалыстың басты сипаты айқындалады. М.Шоқайұлы болса осы қозғалысты жаңа жағдайда, жаңа деңгейде жалғастырушы болды. Бір орталыққа бағынған ұйымдастырушы, бағыт беруші орталықсыз отарлық озбырлықтарға қарсы күрестің нәтижелі болмайтындығы жөніндегі пікірге М.Шоқайұлы сонау студенттік кездерінде-ақ келген болатын.[1]

Қазақ, өзбек, қырғыз, түркмен, татар, башқұрт халқтарының басын бір орталыққа біріктіретін саяси ұйымды құру мәселесін Ақпан төңкерісінен кейінгі ахуал жеделдетеді. Бұрыннан белгілі «Шуро-и Исламия», басқа да ұйымдар Түркістанда күн санап күрделеніп келе жатқан жағдай талаптарына жауап бере алмайды. 1917 жылы 17-20 қыркүйекте Ташкент қаласында Түркістан және қазақ мұсылмандарының съезі өтіп, оған осы өлкенің әр аймағынан және Орал, Торғай облыстарынан делегаттар қатысады, съезде саяси, қоғамдық және экономикалық мәселелер талқыланады. Пікір алысқан ең маңызды тақырып Түркістан мен Қазақстан Мұсылмандарына басшылық жасайтын саяси партия құру туралы шешімнің қабылдануы еді. Партия «Мұсылмандар одағы» («Иггифок-и-Муслимин») деп аталады да, Шуро-и-Исламия мен «Тұран ұйымдары» таратылып, олардың орнына «Мұсылмандар одағының» бөлімдерін құрмақшы болды.

Бұл шешім съездің ең үлкен жетістігі болғанымен, саяси оқиғалардың одан әрі өрбуі оның жүзеге асырылуына мүмкіндік бермейді. Большевиктер ұлттық құрылымдардың бірінен кейін бірін талқандап, «Түркістан Мұхтарияты» («Қоқан автономиясы») қанға бөктіреді.[2]

Осындай қиын-қыстау кезеңде ұлт-азаттық күрестің жаңа формалары мен әдістерін іздестіру барысында М.Шоқайұлы 1918 жылдың басында Екатеринбургте «Түркістан» астыртын ұйымын құрады. Оның орталығының

төрағасы М.Шоқайұлының өзі, ал орынбасары болып А.З.Валиди тағайындалады. Ұйым Түркістан, Башқұртстан және Татарстандағы ұлттың басын біріктіреді. Мария Шоқай өзінің күйеуі туралы естеліктерінде олардың 1918 жылдың қараша айында Екатеринбургте аялдағандары, онда құрылтай жиналысына кандидаттар Ілияс Алкин, Вадим Чайкин, Мұнауар Каримен бірге болғандары жөнінде жазылады. 19 қарашада Құрылтай жиналысы таратылады.[3]

Осыдан кейін Америка Құрама Штаттарына визаға дейін алып қойып, жолға шыққалы отырған Мұстафа Шоқайұлы мен оның серіктестерінің жоспары бұзылып, бас сауғалауға тура келеді. М.Шоқайұлы Челябинскиге жетіп, одан әрі қазақ даласы арқылы Әзірбайжанға, кейін Грузияға, 1921 жылдың ақпан айында Түркияға өтеді.

Орта Азия мұсылман қоғамдары федерациясының ІІІ конгресі 1922 жылы 18-22 қыркүйекте Ташкентте конспиративтік жағдайда өтеді. Жанама мәліметтерге қарағанда жиын Ташкенттің нағыз орталығында орналасқан Қазақ Мұсылман фракциясының хатшылығы. Бұл оның Ресейдегі қайраткерлермен, Дума депутаттарымен араласуына, іс жүзінде жалпы мұсылмандық, жалпы түркістандық идеяларды қолдауына алып келді. Азаттық алу үшін езілген халықтардың тізе қосуы қажет екенін Мұстафа сол кезде анық түсініп, өмірінің соңына дейін бұл пікірінен айныған жоқ.[5]

1917 жылғы Ақпан төңкерісін Мұстафа Петербургта пікірлес достарымен бірге қуана қарсы алады, патша үкіметінің құлауы оларға бостандыққа жетуге жол ашқандай болады. Бірақ, құрылған уақытша үкімет олардың күрісін басып тастады. Ал Қазан төңкерісінен соң билікті басып алған большевиктер оларды «Сауатсыз азиялық, қара тобырға» жатқызды.[6]

Осындай жағдайда В.И. Лениннің жариялаған «Ұлттардың өзін-өзі билеу құқы» туралы декларациясына сүйенген Мұстафа Шоқайұлы басқа да түрік қайраткерлерімен бірлесе отырып, өлкеге (Түркістанда) ұлттық мемлекет құру үшін 1917 жылы 26 қараша Қоқан қаласында өлкелік төтенше ІV мұсылмандар съезін шақырады.

Съезд үш күн жұмыс істеп, көптеген қаулы-қарарлар қабылдайды. 27 қараша күні сағат 12:00-де қабылданған съездің қарарында: «... Съезд Түркістанда мекендеген ұлттардың өзін-өзі билеуге деген ұмтылысын қанағаттандыра отырып, Түркістанда Ресей Федеративті демократиялы республикасы құрамындағы территориялы республикасы құрамындағы территориялық автономия» деп жазылған.[7] Құрылған Түркістан автономиясының президенті болып Мұхамеджан Тынышбаев сайланып, Сыртқы Істер министрі қызметін Мұстафа атқарды.

ТҰО-нің жұмысын жолға қою, эмиграциядағы азаттық қозғалысы жетекшілерінің бір мақсат жолында бастарын біріктіру оңайға түспеді. «Түркістан Ұлттық комитеті», «Түркістан Ұлттық одағы», «Орта Азия комитеті» деген бұрын жеке-жеке құрылған ұйымдардың ТҰО атынан емес, өз алдына дербес әрекет етуге тырысушылығы орын алады. Ұйым басшыларының араларындағы пендешілікке негізделген түсінбеушіліктер, кеңес барлау органдарының іріткілік әрекеттері де ұйымға теріс ықпалын тигізеді.[8] Әсіресе,

А.Валидидің М.Шоқайұлын орынсыз кінәлауы, қазақ қайраткерлерінің орыс эмигранттарының баспасөздерімен шығармашылық қарым-қатынаста болуын ұйым мақсатына кереғар келеді деп пайымдауы үлкен алаңдаушылық туғызады. Осы себепті 1927 жылы М.Шоқайұлы «Түркістан Ұлттық Бірлігі» ұйымының Орталық Комитеті құрамынан шығып кетеді. Ол бұл қадамға бару себебін грузин қайраткері С.Г.Мдиваниға жазған хатында (1928 жыл, 2 маусым) «орыс эмигранттарының баспасөзімен ынтымақтастығы» деген жалаң айып тағылуға байланысты деп түсіндіреді.[9]

М.Шоқайұлы мен А.Валиди араларындағы кикілжіңнің бір қыры «Жаңа Түркістан» журналының идеялық бағытына нұқсан келтіретін кейбір материалдардың жарық көрінуінен туындады. Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуы мен фашистік Германия басшыларының М.Шоқайұлын өз мақсат-мүдделеріне жұмыс істеуге көндіруге әрекеттенуіне, осы себепті қазақ қайраткерінің түркістандық істерінен қол үзуіне байланысты ТҰБ бірте-бірте жұмысын тоқтатуға мәжбүр болады. Қазақ қайраткерінің жұмбақ өлімінен кейін ұйым қажыр-қайрат пен ақыл-ойдың қайнар кезінде қайталанбас тұлғадан айырылды.[10] Алайда ұзақ жылдар бойы Түркістан халықтарының бірлігі мен тәуелсідігі жолындағы күресі тарихында өз орны бар «Түркістан Ұлттық Бірлігі» де, оның рухани көсемі бола білген М.Шоқайұлы ұрпақтар жадында ұмытылмайды. 20-30 жылдары Түркістанда кеңестік билік іске асырған жер-су реформасы, мемлекеттік аппараты жергіліктендіру, байлар меншігін тәркілеу, көшпенділерді отырықшы тұрмысқа көшіру, оларды ұжымдастыру сияқты ауқымды эксерименттерді сыни тұрғыдан талдауда М.Шоқайұлы мен оның басылымдарының ең белсенді рөл атқарғанын тарихи шындыққа сәйкес келмек. Оның «Кеңестер билігіндегі Түркістан» атты еңбегі мәселемен тек сырттай ғана таныс батыстық интеллигенттің еңбегі емес, Түркістанда атқарылып жатқан істердің түп-төркінінен, терең астарынан хабардар, мәселенің тарихын жақсы білетін осы өлкеден шыққан зерттеушінің талдауы болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. М.Шоқай Таңдамалы. Бірінші том. Алматы, 1918.
2. Есмағанбетов К. Тәуелсіздіктің таңшолпаны // Егемен Қазақстан. 2007. 9 қаңтар. -6-б.
3. Қойгелдиев М. Тұтас Түркістан идеясы және Мұстафа Шоқай // Егемен Қазақстан. 1997. -1 ақпан. -1,3-б.
4. Назарбаев Н. Тарих толқынында. -Алматы. Атамұра, -1998. -237б.
5. Шілдебай С. Мұстафа Шоқайұлы // Ақ желкен. -1999. -13-4. -19-б.
6. Ахметова Ж. Мұстафа Шоқай // Қазақ тарихы. -2004. -32. -119-121б.
7. М.Шоқай. Таңдамалы. 2 том. Алматы. 1998
8. Алдабек Н. М.Шоқай. Халықаралық саясат, сарапшысы. Қазақ тарихы. 2005X3.54-57б.
9. Кыдыргали Д. «Мұстафа кімнің қолынан ажал құшты?» Жас Алаш. №155. 2003 ж. 27 желтоқсан.
10. Досжан Д. «Сүргін» М.Шоқай туралы. Қазақ тарихы. 2004 №22 20-23 б.

Ошыбаева З.Ж. (Қарағанды, М.Жұмабаев атындағы гимназия)
Орынбаева И.К. (Қарағанды, М.Жұмабаев атындағы гимназия)

ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТАРИХИ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 30 жыл. Бұл атаулы күн – бүкіл Қазақстан халқының көп жылғы еңбектерінің, үміттерінің, жоспарлары мен іске асырылған армандарының жемісі. Қазақ халқы көптеген ғасырлар бойы тәуелсіздікке ұмтылды. Тәуелсіздікке қол жеткізуде көптеген ұрпақтың зор еңбегі бар. Өткен жылдар ел үшін ерекше болды: егеменді мемлекеттіліктің, ішкі және сыртқы саясаттың, экономиканың қалыптасуы, өз Конституциясы мен заңнамалық актілерінің қабылдануы, өзінің мемлекеттік валютасын енгізу, елдің өзіндік даму бағытын айқындау. Қазақстан дербес өмірінің алғашқы күнінен бастап дамыған экономика мен басқа елдермен тату көршілік қатынастар құрылысының нық бағытына аяқ басты. Бүгінде барша қазақстандықтарды ортақ құндылықтар – жасампаз еңбек, бейбітшілік пен келісім, халықтың бірлігі, отан үшін мақтаныш, оның ұлы тағдырына қатыстылық біріктіреді. Жас ұрпақ мұны өмір бойы білуі керек. Бүгінде заманауи Қазақстан мұраттарына тәрбиеленген патриоттардың жаңа ұрпағы өсіп, өсіп келеді. Жас ұрпақ өз еңбегімен, білімге құштарлығымен және нақты істерімен біздің елімізді даңққа бөлеуі тиіс. Қазіргі ұрпаққа Тәуелсіздікті сақтау мен нығайтудың ерекше тарихи жауапкершілігі жүктелген. 30 жыл бойы тарихи дамуда адам сенгісіз серпіліс жасап, қазақстандықтар Ұлт Көшбасшысы, Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың басшылығымен қуатты, серпінді, қазіргі заманғы мемлекет құру жолында бірлесіп еңбек етіп келеді. Бірліктің, тұтастықтың және рухтың беріктігінің арқасында біз экономикалық дамуға, азаматтық келісімге қол жеткіздік. Ал 30 жыл бұрын Қазақстан халқы тәуелсіздікке қол жеткізіп, дамудың жаңа жолына енді ғана аяқ басты. 1991 жылғы 16 желтоқсанда "Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы" тарихи Конституциялық заң қабылданғанын бәріміз білеміз. Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың арқасында Қазақстан алғаш рет егеменді мемлекеттің әлемдік қоғамдастық мойындаған заңды ресімделген мәртебесіне ие болды. Бұл дәуірлік оқиға-халқымыздың көптеген ұрпақтарының орындалған армандары мен үміттерінің нәтижесі. Бүгінде Қазақстан-әлемдік қоғамдастықтың беделді мүшесі, экономикасы дамыған және шаруашылық әлеуеті жоғары, адамдардың лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ететін қазіргі заманғы демократиялық мемлекет. Бүкіл әлемнің көз алдында қазіргі Қазақстан-ұлы халық және ұлы ел..

Бүгінде әлемдік қоғамдастық Қазақстанның тұрақты, табысты, бәсекеге қабілетті мемлекет құру жөніндегі жетістіктерін, ұлттық бірлікті нығайтудағы жүргізіп отырған саясатын жоғары бағалайды.

Егемендік жылдары көпэтносты және көпконфессиялы халықтың күшімен жаңа тәуелсіз ел құрылды. Біз бүгін тұрақты және серпінді елімізді құруды жалғастыра отырып, әлемде, қауіпсіздікте өмір сүріп жатырмыз. Біздің мемлекетіміздің 30 жыл бойы жұмыс істеп келе жатқан жастарына ерекше көңіл бөлінеді. Елімізде мемлекеттік жастар саясатының мақсаттары мен міндеттері, жастармен жұмыстың бағыттары мен басымдықтары айқындалған. "Жұмыспен қамту жол картасы", "Қолжетімді тұрғын үй", "Дипломмен ауылға" және басқа да бағдарламалар жастардың өзін-өзі билеуі және қажеттіліктері мен қабілеттерін іске асыру, кәсіби өсуі үшін жағдай жасауға бағытталған. Зияткерлік және шығармашылық қызмет үшін жағдай жасалған. Білім беру саласындағы қазақстандық жобалар жастарға әлемдік стандарттар деңгейінде білім мен алғашқы тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Жылдан жылға жастар инфрақұрылымы кеңейіп, жастар бастамалары қолдау табуда. "Нұрлы Жол", "Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам", "Мәңгілік Ел", "бес институционалдық бағдарламаны іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам "Ұлт жоспары," Қазақстан – 2030 "және" Қазақстан – 2050 "стратегиялары және басқалары біздің Президент бастамашылық еткен Мемлекеттік бағдарламалар біздің Отанымыз дамуының негізгі векторларын айқындайды, оларды іске асыру әлемдік аренада қарышты дамуды және орнықты беделді қамтамасыз етеді.

Қазақстандықтардың алдында біздің қасиетті және лайықты "Мәңгілік Ел" еліміз жолында әлі де көптеген жаңа міндеттер, табыстар мен жетістіктер күтіп тұр. Мемлекет және еліміздің әрбір азаматы Тәуелсіздікті сақтау үшін бар күш-жігерін жұмсауға тиіс.

Ғылыми әлеует орнықты және қауіпсіз дамудың маңызды ресурсы және кез келген елдің тарихи перспективаларын айқындайтын факторлардың бірі болып табылады.

Әлемнің неғұрлым дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіру жөніндегі міндет отандық ғылымды дамытуды талап етеді.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың ғылымды басқару жүйесін жаңғырту, ғылыми әлеуеттің сапасын арттыру, қаржыландыру және инновацияларды енгізу туралы тапсырмасы экономикамыздың тиімділігін айтарлықтай арттыруға қабілетті қағидатты жаңа шешімдерді талап етеді.

Табиғи сұрақ туындайды: мұндай технологиялық серпінді қалай жүзеге асыруға болады? Шетелдік технологиялар трансфертімен, жабдықтар мен өндірістік желілерді сатып алумен шектелу жеткілікті ме? Жауап айқын: өсіп келе жатқан жаһандық бәсекелестік жағдайында шет мемлекеттер өздерінің соңғы жетістіктерімен бөлісуге дайын болады деп күту қиын. Жақсы жағдайда біз 5-7 жыл бұрын технологиялық шешімдерді ала аламыз. Бұл ретте осы шетелдік технологияларды енгізу үшін де тиісті ғылыми әлеует талап етіледі. Демек, алда тұрған міндеттер кешенін отандық ғылымды дамытпай, ғылыми зерттеулер шеңберін кеңейтпей және қазіргі заманғы инновациялық орталықтарды қалыптастырмай шешу мүмкін емес.

Сандық ғылым

Ғылымды цифрландыру және ғалымдар үшін есептілікті қысқарту жөніндегі шаралар біздің басты назарымызда. Қаржыландыруды алу үшін өтінім беру, аралық және қорытынды есептерді тапсыру толығымен цифрлық форматқа ауыстырылады.

"Қазақстан ғылымы" бірыңғай ақпараттық жүйесі әзірленуде, онда ғылыми қызметкерлердің деректер базасы мен Қазақстандық ғылыми дәйексөз индексі ұсынылатын болады. Әрбір отандық ғалым аяқталған және іске асырылып жатқан зерттеулердің қысқаша сипаттамасымен, Жарияланымдар тізімімен, ББСЖ-де өзінің өзекті профайлына ие болады.

Цифрландырудың мақсаты-ғылымға бөлінетін мемлекеттік қаражатты бөлу, пайдалану процесінің толық ашықтығын және нәтижелілігін қамтамасыз ету.

Бұдан басқа, осы базалар тиімді басқарушылық шешімдер қабылдау үшін қазақстандық ғылымның жай-күйі, үрдістері және даму проблемалары туралы объективті ақпарат жинауға мүмкіндік береді.

Біз мақтан тұтатын нәрсе бар. Ғылыми ортаның халықаралық деңгейде танылуы беделді жарияланымдардың саны және олардың дәйексөзділігі, ғылыми әсер ету индексі және т. б. арқылы көрінетін ғалымдардың зерттеу әлеуетіне байланысты.

Тек соңғы бес жылдың ішінде қазақстандық ғалымдардың әрбір бесінші жарияланымы әлемдегі ғылыми журналдардың топ-25% - ына кірді. 2020 жылы өзінің пәндік саласы бойынша әлемдегі ең дәйексөз келтірілген жұмыстар авторларының 1% - ына қазақстандықтар Ратбай Мырзакулов, Максим Здоровец, Артем Козловский, Жақсыбай Жұмаділов, Самат Қожахметов, Андрей Халимон, Төлеген Сейлханов, Ержан Өтеулиев және т. б. кірді.

Дәл біздің ғалымдарымыз - Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Ұлттық биотехнология орталығының қызметкерлері рекордтық мерзімде, небәрі 6 күннің ішінде штаммы болмай, covid - 19 диагностикасына арналған жоғары сезімтал ПТР тест-жүйесін әзірледі. Осы жүйенің арқасында аурудың алғашқы күндерінде COVID-19 диагнозы мүмкін болды. Сонымен қатар, биологиялық қауіпсіздік мәселелері ғылыми-зерттеу институты мен Ұлттық биотехнология орталығының бір топ ғалымдары COVID-19 вакцинасымен жұмыс істеуде, бұл вирустың пандемиясымен әлемдік қоғамдастықтың күресіне өз үлестерін қосады.

Ғылымның басқа салаларындағы зерттеушілер де елдің дамуы үшін белсенді жұмыс істеуде. Мысалы, ШҚМТУ ғалымдары ұнтақты қорғаныс жабындарын жағудың плазмалық тәсілдерін жетілдірді. Конструкциялық болаттарды электролиттік-плазмалық, химиялық-термиялық өңдеудің ресурс үнемдеуші тәсілдері зерттелді және әзірленді. Бұл нәтижелер отандық машина жасау үшін өте маңызды.

Тұтастай алғанда, мемлекеттің айқын пайымы бар, ал қазақстандық ғылымның - ғылымды қажетсінетін экономика мен қазақстандықтар үшін қолайлы өмір сүру ортасын құру үшін жеткілікті креативті әлеуеті бар.

Садвакасова Р.М. (Қарағанда, ҚарТУ)
Ниязова В.Е. (Қарағанда, ҚарТУ)

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖЕТІСТІКТЕР ЖОЛЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ

Қазақстандық қоғамды әлеуметтік модернизациялаудың негізгі принциптерін Қазақстан Республикасының Бірінші Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өзінің мақаласында: «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға ортақ еңбек қоғамына қарай 20 қадам» деп атап көрсетті. Президент өте маңызды проблемаларды атап өтті, олардың шешімінсіз ел алға жаңа қадам жасай алмайды. Елбасы әлеуметтік жаңғыртудың тұтас моделін әзірлеуді ұсынды.

Модернизация адамның дамуынсыз, жоғары құқықтық сауаттылығы, рухани-адамгершілік құндылықтары және, әрине, әлеуметтік әл-ауқаты бар жетілген қоғамды қалыптастырусыз мүмкін емес.

Әлеуметтік жаңғырту - бұл қазіргі уақытта біздің жас мемлекетімізге өте қажет нәрсе және біз Президенттің тапсырмаларын одан әрі дамытып, жүзеге асыруға бар күшімізді саламыз. Қазақстан - қуатты және табысты мемлекет. Басты жетістік - республиканың тәуелсіздігі. Қазақстан аумағында жаңа астана Нұр-Сұлтан қаласының пайда болуы өзін-өзі танудың дамуының келесі кезеңі, әлеуметтік қайта құрудың хабаршысы болды. Бұл біздің символымызға және мақтанышымызға айналған заманауи қала, барлық еуропалық стандарттарға сай келетін қала.

Мемлекет басшысының «Жалпыға ортақ еңбек қоғамына қарай 20 қадамдағы» тапсырмалары біздің алдымызға басты мақсат қойды - қоғамды жаңа индустриялық-инновациялық экономика жағдайында еңбек адамы алға шыққан кезде өмірге дайындау. Осы мақсатта сыртқы экономикалық қызметтің инфрақұрылымы белсенді түрде қалыптасуда. Қазіргі уақытта жиырмадан астам сыртқы экономикалық бірлестіктер мен одақтар бар, сыртқы экономикалық байланыстарға қатысушылар саны өсуде. Өнімдердің экспортын, республикаға қажетті тауарлар мен технологиялардың импортын, сондай-ақ бірлескен кәсіпорындарды ұйымдастыруды жеңілдетуге бағытталған басқа да ұйымдастырушылық шаралар қабылдануда. Қазақстан аумағында шетелдік инвестициялармен 5000-ға жуық кәсіпорын тіркелген. Сонымен қатар, республиканың заңнамасы Қазақстанда жүз пайыздық шетелдік капиталдың қатысуымен кәсіпорындар құруға мүмкіндік береді.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев өз мақаласында өзекті мәселелерді көтеріп, нақты өндірістік еңбек біздің әлеуметтік саясатымыздың негізі болуы керек деп баса айтты. Бұл - қазақстандықтардың әл-ауқатын және өмір сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін еңбек. Бұл демократияландыру мен ырықтандырудың тұрақты процесін көрсетеді: «Алдымен экономика, содан кейін саясат» [1].

Қазақстан біздің елімізде түрлі әлеуметтік, этникалық және діни топтардың келісімі мен татулығы бар екенін мақтанышпен айта алады. Біз қазақ халқына, отандық мәдениет пен тілге қатысты тарихи әділеттілікті қалпына келтірдік. Қазақстан 140 этнос пен 17 конфессия өкілдерінің үйіне айналды. Азаматтық бейбітшілік пен ұлтаралық келісім - біздің басты құндылығымыз. Қазақстан халқы Ассамблеясы мәдениеттер диалогының бірегей еуразиялық моделіне айналды. Қазақстан жаһандық конфессияаралық диалогтың орталығына айналды. Біздің ел Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығында бірінші болып жеке меншікке, еркін бәсекелестікке және ашықтық принциптеріне негізделген нарықтық экономиканың заманауи моделін қалыптастырды. Елге 160 миллиард доллардан астам шетелдік инвестиция тартылды. Кәсіпкерлік қызметтің негізгі шарттары қалыптасып, заманауи салық жүйесі қалыптасқан. Стратегия-2030 қабылданған 15 жыл ішінде біздің мемлекет әлемдегі ең қарқынды дамып келе жатқан бес елдің қатарына енді. Қазіргі уақытта біз «Қазақстан 2050» Стратегиясының басым бағыттарын жүзеге асырып жатырмыз. Нәтижесінде, 2020 жылдың соңында Қазақстан ЖІӨ көлемі бойынша әлемдегі ең ірі 50 экономиканың қатарына енді. Дүниежүзілік экономикалық форумның рейтингінде біздің республикамыз қазірдің өзінде 39-орынды иеленіп отыр.

Қазақстандықтар әлеуметтік тұрақтылық пен келісімді қамтамасыз еткен мықты әлеуметтік саясатты мақтан тұтады. 15 жыл ішінде қазақстандықтардың табысы 16 есе өсті. Табысы күнкөріс деңгейінен төмен азаматтар саны 7 есеге, жұмыссыздар саны екі есеге азайды.

Қолайлы білім беру мүмкіндіктері жасалуда. Соңғы 15 жыл ішінде біздің елде білім саласына шығындар 9,5 есе өсті. Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы жүзеге асырылуда, ол білім берудің барлық деңгейлерін түбегейлі модернизациялауға бағытталған - мектепке дейінгі дайындықтан бастап жоғары білімге дейін. Курс үнемі қол жетімді және сапалы білім беруді дамытуға бағытталған. 1997 жылдан бастап бүкіл республика бойынша 942 мектеп салынды, сонымен қатар 758 аурухана және басқа денсаулық сақтау мекемелері. Әлемдік деңгейдегі зияткерлік мектептер мен кәсіптік колледждер желісі дамып келеді. Соңғы 12 жылда жоғары білім алуға арналған гранттар саны 182% өсті. 1993 жылы бірегей «Болашақ» бағдарламасы қабылданды. Нұр-Сұлтан қаласында заманауи зерттеу университеті құрылды. Бұл өзгерістер қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жаңаруының расталуы болып табылады. Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығы бүкіл Қазақстан халқының одан әрі прогрессивті іс-қимылдарының мотиві болды.

Әлемдік тәжірибені қорыта келе, елбасы Н.Ә.Назарбаев ерекше эволюциялық жолдың авторы болды, ол шетелде «қазақстандық жол» деп аталды. Қазақстанның жүйелі жаңару саясаты, азаматтық бейбітшілік пен ұлтаралық келісім моделі халықаралық кеңінен танылды.

Әлемдік саясатта біздің мемлекет - халықаралық беделге ие жауапты және сенімді серіктес. Қазақстан Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесін шақыру туралы бастама көтерді. Бүгінде АӨСШК 3 миллиардтан астам халқы бар 24 елді біріктіреді. Соңғы жылдары Қазақстан

Республикасы Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына, Шанхай ынтымақтастық ұйымына, Ислам ынтымақтастық ұйымына және Ұжымдық қауіпсіздік шарты ұйымына төрағалық етті. Астана экономикалық форумында Қазақстанға диалогтың жаңа форматы - G-global ұсынылды. Бұл жобаның басты мақсаты - әділетті және қауіпсіз әлемдік тәртіпті құруда барлығының күш-жігерін біріктіру. Үдемелі индустрияландыру бағдарламасы аясында 2010 жылдан бастап жалпы құны 1 797 миллиард теңгені құрайтын 397 инвестициялық жоба іске асырылып, 44 мыңнан астам жұмыс орны құрылды. Қазақстандықтардың орташа айлық жалақысы 9,3 есеге өсті. Зейнетақы төлемдерінің орташа мөлшері 10 есеге өсті. Бес инновациялық денсаулық сақтау нысанын қамтитын медициналық кластер құрылды: балаларды оңалту орталығы, аналар мен балаларға арналған орталықтар, нейрохирургия, шұғыл медициналық көмек және кардиологиялық орталық. Соңғы 15 жылда халық саны 14-тен 17 миллионға дейін өсті. Өмір сүру ұзақтығы 70 жасқа дейін өсті [2, с.24].

Елдің заманауи және тиімді қоғамдық-саяси реттеу жүйесін құруы республика азаматтарының әл-ауқатының өсуін қамтамасыз етеді, тұрақтылық пен өркендеудің кепілі болып табылады. Аға ұрпақтың даналығы, жетілгендердің тәжірибесі және жастық шақтың күші - бұл біздің елімізді жаңа мақсаттарға жетелейтін факторлар.

Қазақстан - қысқа мерзім ішінде өзін әлемдік қауымдастықта жариялап, керемет жетістіктерге қол жеткізіп, барлық бастамалардағы Жеңістердің символына айналған қуатты мемлекет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Асымбеков М.Б. Президенттік институт саяси жаңару құралы ретінде. - Елорда. -А, 2002 ж.
2. Кожокин Е.А. Жаңа қауіпсіздік философиясын іздеуде. - М., 1997 ж.

30-ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ЭПОХА ФОРМИРОВАНИЯ РЕЛИГИОЗНОГО ПЛЮРАЛИЗМА

История Независимости Республики Казахстан не только ознаменовалась как эпоха кардинальной смены политических, экономических и культурных устоев общества, но также этот период стал новой вехой для преобразования духовной жизни народа. Суверенитет страны широко открыл двери религиозному миру. Благодаря закону от 1992 года «О свободе вероисповедания и религиозного объединения» духовная жизнь общества покрылась многообразием религиозных вероубеждений. К примеру, с 1991 года по 2011 годы на территории Республики были зафиксированы 4551 религиозных объединений, представлявших более 40 конфессий [1]. Данная тенденция заставляла задуматься о вопросе, как с таким многообразием религий Казахстан сохранил уникальную историю межконфессиональной солидарности?

Согласно нашему предположению за историей межконфессиональной солидарности лежит глубинная архитектура религиозного плюрализма, построенной на основе гуманизма. Образ кочевой жизни и невыносимые исторические испытания, такие как, Голодомор, Великая Отечественная Война, Социалистический режим и т.д. заложили фундамент человечности в мировоззрении казахов. Данная человечность, несмотря на обратную конфессионализацию общества, осталась в виде основного параметра социальной коммуникации. В этом случае, гуманизм стал базовым фактором проявлению феномена религиозного плюрализма.

Религиозный плюрализм стал актуализироваться в годы Независимости страны тогда, когда начала институционализироваться многоконфессиональность. Появление религиозного плюрализма конечно нельзя полностью относить к заслугам гуманизма, в этом отношении, значительный вклад внесла государственная политика Республики Казахстан.

Если подробно интерпретировать природу религиозного плюрализма в Казахстане, вернее начать с определения его понятия. Значение этого феномена складывается из двух понятий: религии и плюрализма. Плюрализм происходит от латинского слова «pluralis», что в этимологическом смысле означает «разнообразие» [2]. Однако, в энциклопедии А. Бардона, М. Бернбауна, Л.Ли и К.Штоклома, плюрализм ассоциируется с восприятием разнообразия как нормативного обязательства, то есть для каждого гражданина нормально иметь собственное мнение и не соглашаться с другим мнением. В этом случае государство не имеет права навязывать гражданам свои взгляды и модели. Граждане должны иметь возможность принимать добровольные решения в пределах своих возможностей. Таким образом, вышеупомянутые авторы понимали плюрализм как явление, возникшее в

результате распространения либерализма и ограничения государственной власти [3]. В целом, возводится видение о различии между «многообразием» и «плюрализмом». Данное различие сказывается в смысле религиозного плюрализма. В. Бакрач в своем определении концепции религиозного плюрализма предложил различать понятия «религиозное многообразие» и «религиозный плюрализм». По его словам, «религиозное многообразие» означает условие существования разных религий, тогда как «религиозный плюрализм» характеризуется наличием руководящих принципов, поддерживающих сосуществование различных религий, то есть преобладанием идей, оправдывающих сосуществование различных религий [4].

Таким образом, мы поняли, что под понятием религиозного плюрализма лежит не просто существование многообразных конфессий в одной среде, но в первую очередь существование принципа по восприятию религиозного многообразия как нормы. Теперь возникает следующий вопрос, как возникает такой принцип по восприятию религиозного разнообразия в виде нормы?

В целях ответа на данный вопрос, нам следует объяснить данную тенденцию на примере истории Независимости Республики Казахстан. Религиозный плюрализм, по сути, не мгновенное явление. Он требует определенных условий для своего появления. В первую очередь здесь важную роль играет мировоззрение общества. Думаю, неудачно создавать религиозный плюрализм, где не преобладает гуманизм, то есть базовые ценности для взаимоотношения людей, не построенные на общечеловеческих ценностях. В этом случае, люди будут видеть друг в друге, в первую очередь, не людей, а этническую, расовую, конфессиональную особенность. Этот опыт казахстанцев миновал тем, что опыт сосуществования и исторические события позволили видеть взаимную человечность. Несмотря на либерализм начальных лет, сформированная многоконфессиональность взаимодействовала на основе межчеловеческой солидарности. Однако, в конце 90-х годов религиозные объединения активизировали свою деятельность. Среди религиозных объединений были множество тех, кто прибыли из зарубежных стран. Некоторые из данных объединений оставляли плохую репутацию в обществе. Благодаря тому, что они пытались монополизировать сознание людей своими верованиями. Они стали углублять вовнутрь конфессии и подменивать духовно-нравственное, социальное значение религии на финансовые и политические интересы. Мы были свидетелями, как некоторые граждане разрушали свои семьи, утрачивали связь с родственниками, перерегистрировали свои дома на имя религиозных организаций, проводили террористические акции против власти и т.д.

Государство, анализируя данную ситуацию, стала вникать в религиозную сферу для укрепления институтов религиозного плюрализма. Государство административными и нормативно-правовыми путями проводило активные меры по контекстуализации религий. Политика власти по контекстуализации религий, понималась тем, что реализовывалась деятельность по созданию государственного органа по делам религии, принятию нового, более жесточенного закона «О религиозной деятельности и религиозных

организациях, сотрудничеству с традиционными религиозными организациями и т.д. Все действия государства главным образом обеспечили порядок в религиозной деятельности. Таким образом, власть существенно устранил риски межконфессиональных конфликтов. По результатам политики государства нам стало известно, что религиозный плюрализм без надлежащего регулирования религиозной деятельности невозможен.

Как было нами выше проанализировано, религиозный плюрализм зависит от уровня ценностей гуманизма в обществе и выверенной государственной политики. Некоторые эксперты подчеркивают о роли толерантности в формировании религиозного плюрализма. Однако, необходимо понять, что толерантность является элементом гуманизма и она актуальна порой, когда существуют гуманные взаимоотношения.

В целом 30-летие Независимости Казахстана стало эпохой формирования религиозного плюрализма.

Список использованных источников

1. Мустафаева, Анар А. Возрождение ислама в Казахстане в 90-е годы XX века // Вестник КазНУ, 2013., 65 (4). // Электронный ресурс [Режим доступа] Articlekz.com/article/11739
2. Национальная энциклопедическая служба. Религиозный плюрализм. [Электронный ресурс] <https://terme.ru/termin/plyuralizm-religiozny.html>
3. Bardon A., Birnbaum M., Lee L., Stoeckl K. Religious pluralism: a resource book. //Электронный ресурс [Режим доступа] <http://hdl.handle.net/1814/37704>
4. Bakrac, V. Religion, pluralism, dialogue // Research Result. Sociology and management. – 2019. - 5 (1). – С.3-11.

Seydinova M.A. (Karaganda, KTU)

Akhmetkalieva K.Zh. (Karaganda, KTU)

Kirschenman A.A. (Karaganda, KTU)

ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF INDIVIDUALS, THROUGH THE HISTORICAL PRISM

The word "Kazakh" means "free", "freedom-loving", "independent", which accurately describe people of this nationality.

In the XV century, Janibek and Kerey migrated from Abulkhair (Uzbek khan) and formed their own independent state. And the year 1465 marked the beginning of the development of our great country. [1]

Starting a state from scratch has always been a difficult task, since at the initial stage other countries may not allow the germ to germinate, extinguish the spark in a matter of time. Especially if we are talking about the Middle Ages, when war was considered the norm and fought for years on end to take their place under the sun. History reveals to us Kerey and Zhanibek as strong, brave, courageous individuals who dared to move away, not obeying the will of the ruler, trying to protect their people, establishing their own state, knowing that they would be overtaken by war. But the founders of the Kazakh Khanate were peaceful, their main goal was to unite the Kazakh tribes into one state on their independent land.

Our First President N. A. Nazarbayev was guided by the same goal. He revived the activities of Kerey and Zhanibek, following their example – courageously separated from the state in which he was (the USSR), not being afraid of the crisis that the country had to face. But Elbasy had a clear vision of the strategy by which he moved together with the united people, was able to lead and firmly strengthen our country on the world stage. Also, N. A. Nazarbayev is similar to the founders of our state in that he was always peaceful. This is evidenced by the state symbols: the flag characterizes the peaceful sky, the shanyrak on the coat of arms – friendship and unity of the people. [1]

Another khan with whom N. A. Nazarbayev is compared is Abylai Khan, who, in turn, made a huge contribution to the socio-economic development of the country, being a far-sighted politician and the smartest diplomat. It is known from history that the Kazakh Khanate at that time was in the grip of powerful empires – the Russian and Qin. In order to maintain its territory in the South – West, Abylai has accepted the sovereignty of China in Beijing. At the same time, he also accepted Russian citizenship – this was a diplomatic move, since Abylai knew that he was recognized by the people, that his power extended despite the fact that he had formally sworn to citizenship on the papers. And even those states to which he swore an oath, perceived him as a full-fledged ruler of the Kazakh Khanate. All this was done for the benefit of the people.

Our First President also started from the very beginning to build diplomatic relations with other countries, to strengthen his position and gain friends and allies. According to information data, as of February 2019, N. A. Nazarbayev has

established strong relations with 183 UN member states, as well as with UN observers. This is the evidence that our Elbasy is an excellent diplomat and a far-sighted politician.

Living in radically different conditions, Kazakh educators offered their innovative ideas that solved pressing problems. But despite the time difference, their ideas and ways to solve problems remain relevant in our time.

As you know, education is one of the most important priority areas of the Development Strategy "Kazakhstan - 2050". After all, it creates the foundation for future generations. High-quality education ensures the human resources potential and development of Kazakhstan as a technologically successful country. In addition, education is a powerful tool for carrying out socio-economic modernization, as it forms in young people a readiness for the changeable present, prepares them to challenge modern realities. However, all this must be done without forgetting about their past, origins, customs and traditions, while preserving their national identity.

As in his programs, N. A. Nazarbayev emphasizes the need for a qualitative reform of the educational system. In 2017, in the program "Looking to the Future: Modernization of public consciousness", he notes the need to improve the dual system of education in educational institutions. In addition, under its existing program "Kazakhstan in a new reality: time for action," President Tokayev K. J. also tells about the prospects of the research and educational interactions between educational institutions and major industrial companies. [2]

It is these issues that are given great attention in our time, but still I. Altynsarin, in his writings, mentioned the possible success of creating agricultural and technological industries at schools and colleges, or as he calls them "craft" schools. His considerations were based on economic needs and the state of the area. This is what we now call a dual education system. It should be noted that in addition to the issue of education, his project also solved economic issues in parallel. Such a small production did not compete with large enterprises, and the products produced would allow the local population to sell goods at low prices, which would have a positive effect on the latter. [3]

Ch.Valikhanov also spoke about the social modernization of society. He argued that "simplicity" and "limited needs" do not allow us to bring production to a new level. Speaking about economic reforms, they meant a change in land relations, a transition to sedentarism and agriculture. But this was a question of the future, since before moving on to such reforms, Ch. Valikhanov considered it necessary to educate the people. [4]

Remembering the events of the recent past, you can see how our Elbasy used a similar method. After gaining independence, in the process of implementing economic and political reforms and gaining valuable experience, it became clear that the weak point was the lack of a long-term perspective, clearly defined priorities and strategies for their implementation. People were simply not prepared for such drastic changes.

In this regard, on October 10, 1997, President N. A. Nazarbayev addressed his annual Address to the people of Kazakhstan "Kazakhstan-2030 Prosperity,

Security and improvement of the well-being of all Kazakhstanis". This program reflects the need to change society, prepare it for modern realities, and create a competitive nation. [5]

The great poet-thinker A. Kunanbayev also spoke about the modernization of production. In his works, he urged: "To have prosperity, you need to learn a craft. Cattle die from jute, and the craft always remains in the hands. " Abai urged the students not to try to become tsarist officials, clerks, translators, lawyers and military personnel, but to study industrial specialties, thereby ensuring honest work and the development of the state. Decades later, this question remains relevant. In the state program of industrial and innovative development for 2020-2025 much attention is paid to the production and automation of production. Despite the fact that there have been significant changes, the need to increase interest in production, to improve it, remains and will always exist, since society does not stand still. [6]

I. Altynsarin, A. Kunanbayev, Ch. Valikhanov realized the importance of improving education, increasing the level of literacy among the population, especially among the younger generation, and increasing the number of specialists in the field of production and industry. In the same way, the current leaders and educators, represented by the heads of state, pay special attention to these issues.

References

1. Abuseitova M. H. Kazakh Khanate in the second half of the XVI century. - Alma-Ata, 1985.
2. Article of the Head of State "A look into the future: modernization of public consciousness" dated April 12, 2017 [Electronic resource] Access mode: <https://www.akorda.kz>
3. Kabdiev D. Development of economic thought in Kazakhstan: late 19th-early 20th centuries. Alma-Ata, 1978. -192 p.
4. Eleusizov M. K. Economic Outlook of Chokan Valikhanov
5. Address of the President of the country to the people of Kazakhstan in 1997 "Kazakhstan-2030 Prosperity, security and improvement of the well-being of all Kazakhstanis "[Electronic resource] Access mode: <http://adilet.zan.kz>
6. Abay Words of edification. Almaty, 1993. – 263s.

ҒИМАРАТТЫҢ ИНЖЕНЕРЛІК ҚОНДЫРҒЫЛАРЫНЫҢ ЭНЕРГИЯ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Энергия тиімділік – отын-энергетика ресурстарын тиімді пайдалану - техника мен технологиялардың қазіргі даму деңгейі және сонымен бір мезгілде қоршаған ортаға техногендік әсердің азаюы кезінде отын-энергетика ресурстарын пайдаланудың жоғары нәтижелі, техникалық жағынан мүмкін болатын, экономикалық жағынан ақталған тиімділігіне қол жеткізу;

Отын-энергетика ресурстарын пайдалану *тиімділігінің көрсеткіші* - белгілі бір өнімге, жұмыстарға және қызметтер көрсетуге отын мен энергияның үлестік шығыстарының нормативтер мен стандарттарда регламенттелетін шамасы;

Энергия үнемдеу – энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалануға және де өндірісте, тасымалдауда, энергияны өндіруде энергия шығынын азайтуға бағытталған құқықтық, ғылыми, өндірістік және техникалық шараларды және сарқылмайтын энергия көздерін қайта қолданысқа еңгізуді айтамыз.

Энергия үнемдеу технологиялары, жабдығы және материалдары - қол жеткен деңгеймен салыстырғанда отын-энергетика ресурстарын пайдалану тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін технологиялар, жабдық пен материалдар [1].

Ғимараттарды жылулық қорғау – ғимараттың сыртқы және ішкі қоршау конструкцияларының қосалқы жылу қорғау қасиеттері. Конструкциялар өз кезегінде жылулық энергияның шығын мөлшерінің шамадан тыс аспауын қамтамасыз етуі қажет (жылу кіру), яғни ауа алмасу және ауаның кіру мөлшері қабылданған мөлшерден аспауы қажет және шамадан тыс ылғалдануға жол берілмеу керек.

Ғимараттың жылулық режимі – ғимаратты қолдану кезіндегі ішкі жылулық микроклиматтың сақталуына көмектесетін бүкіл факторлардың және процесстердің қосындысы. Микроклимат түсінігі, оптималды параметрлері. Микроклиматтың тиімді параметрлеріне қарасты стандарттар.

Ғимараттың инженерлік қондырғыларының энергия тиімділігін арттыру. Энергия шығындарын тасымалдау және өндіру кезінде азайту. Инженерлік қондырғыларды және желілерді басқаруды автоматтандыру.

Өртүрлі ғимараттың энергия тиімділігін салыстыру үшін еуропалық жіктеуді қарастырып көрейік (қолдану кезінде энергия тұтыну мөлшері).

Ескі үйлер (1970ж дейін салынған үйлер) жылына 300 кВтс/м² қажет етеді (жылыту және суыту үшін).

Жаңа үйлер (1970-2002жж аралығында Еуропада салынған үйлер) – жылына 150 кВтс/м² қажет етеді.

Энергияны аз тұтынатын үйлер (2002ж бері Еуропада энергияны көп тұтынатын үйлерді салуға тиым салынған) - жылына 60 кВтс/м² қажет етеді.

Пассивті үйлер (қабылданған заң бойынша Еуропада 2019ж бастап пассивті үйдің стандартынан төмен үйлерді салуға тиым салынған) жылына 15 кВтс/м² қажет етеді

Ноль энергиялы үй – (сәулет бойынша пассивті үйдің стандартынан өзгеше емес бірақ бүкіл тұтынатын энергияны өзі өндіретін үй) жылына 0 кВтс/м² қажет етеді.

Плюс энергиясы бар үй – (орнатылған инженерлік қондырғы нәтижесінде: күн батареясы, коллекторлар, жылу сораптары, рекуператор және т.б. тұтынатын энергия шамасынан артық энергия өндіретін үй).

Пассивті үйлерді жобалаудың басты шарттары

Пассивті үйлерді жобалаудың басты шарттары бар:

1. Ландшафтты-жобалау

Күнге байланысты ғимараттың дұрыс орналасуы:

- желден солтүстік жақты қорғау, ол жақтың жабық болуы: жасыл көгалдандыру, орман, басқа ғимарат және т.б.;

- оңтүстік жақтан ашық болу, оңтүстік қасбеттің көлеңкелі болмауы.

2. Көлемдік-жобалық:

- максималды ықшамдылық. Ықшамдылық – қоршаушы конструкциялардың ауданының ғимараттың бүкіл ауданына қатынасы (тиімді ауданы). Қоршаушы конструкциялардың ауданы жалпы ауданға қатынасы неғұрлым аз болса, соғұрлым ықшамды болып саналады.

- эркерлердің, ішкі бұрыштардың, қылтималардың (балкон) мүмкіндігінше болмауы. Ең тиімді форма ол жерге кірген жарты шар болып саналады.

- аймақтау: буферлі және тұрғын аймақтарға бөлу.

- көмекші бөлмелерді буфер қылып солтүстіктен орналастыру.

- тұрғын аймақты оңтүстік-шығыста орналастыру.

- қысқы бақтарды оңтүстік жақта орналастыру.

- жазғы күннен қорғау үшін шығып тұрған сәулеттік элементтердің болуы: эркерлер, ернеу (карниз), қылтима, террас, күн өткізетін конструкцияларға көлеңке түсіретін элементтер.

3. Қасбетті (ғимаратты дұрыс шынылау)

- солтүстік жақтан күн өткізетін элементтерді орналастырмау, олар арқылы жылу сыртқа шығуы мүмкін.

- оңтүстік жақтан күн өткізетін элементтерді орналастыру, олар арқылы жылу қыс уақытында терең үйге кіруі керек.

- терезелер және және басқа да сәуле кіргізетін элементтер қасбетте келесі қатынаста орналасуы қажет: бүкіл терезелердің 70-80% оңтүстік жағынан, 20-30% - шығыс жақтан, 0-10%- батыс жақтан және солтүстік жақтан мүлде болмауы.

4. Жинайтын (аккумулялирующие):

- ғимараттың ішінде массивті аккумуляциялайтын элементтерді орналастыру, олар күн сәулесі тура түсетін жерлерде орналасып жылуды сіңіріп, сақтап және сыртқа шығара алады. Массивті элементтер ретінде толық (полнотелый) кірпіш немесе бетоннан жасалған және ішінен сазбен сыланған қабырғалар болуы мүмкін. Егер қабырғалар ішінен гипсокартонмен қапталса

онда ол массив бола алмайды. Егер қабырғалар бос кірпіштен (пустотелый), пено немесе газоблок, ағаштан жасалса, онда да массив бола алмайды.

- тромб қабырғаларды қолдану.
- терең емес бөлмелерді жобалау, бұл кезде қысқы күн сәулелері артқы қабырғаға түсіп оны жылытады.
- ғимараттың ішіндегі массивті элементтер (ішкі қабырғалар) жазғы түнде суықтың жиналуына әсер етеді.
- аккумуляциялайтын элементтердің үйдің ішіндегі (үй аспаптары, адамдар, шамдар, компьютер және т.б.) жылуды жинауы.

5. Изоляциялық

- Ғимараттың сыртын сапалы түрде жылу изоляциялау: ғимараттың әрбір жағын толық қаптау (іргетас, қабырға, төбе және т.б.)

Сапалы жылу изоляциялау дегеніміз сыртқы қоршаушы конструкциялардың жылу өткізгіштігі (іргетас, қабырға, төбе және т.б.) пассивті үйлерде $0,15 \text{ Вт}/(\text{м}^2\text{К})$ -тан аспауы керек. Терезе мен тағы басқа сәуле өткізетін конструкциялардікі $1 \text{ Вт}/(\text{м}^2\text{К})$ -тан аспауы керек.

- жылу изоляциялық материалдың сапасы: оның жылу өткізгіштік коэффициенті, бу өткізбеу шамасы және жылу шағылыс қасиеттері, жылытқыштың керекті қалыңдығы (утеплитель).

- жылу изоляциялық материалды салу сапасы: бөліктерінің (тіркес, тігіс, бөлшек) арасындағы ашылулардың болмауы, жылу көпіршелерінің болмауы (мостик тепла). Ол тепловизор көмегімен термография арқылы тексеріледі.

- ғимараттың сыртқы бөліктерінің герметикалығы жоғары болуы (ауа өткізбештік).

6. Инженерлік:

- рекуперациясы бар бақыланатын вентиляция (приточно-вытяжной);
- су немесе ауаны пассивті алдын ала жылытатын (суытатын) құмды жылу алмастырғыштарды қолдану. [2].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Куликова, Л. В. Жарықтандыру қондырғылары ««Электрлік энергетика және электрлік техника» 140400 дайында у бағытының «Жарықтандыру қондырғылары» пәні бойынша Әдістемелік нұсқа улар/ Л. В. Куликова - И. И. Ползунов атындағы Алт . Мем. Тех. У н-т . -Барна ул : Баспа АлтМТУ , 2011. - 206 бет.

2. Меновщиков, Ю.А. Дәстүрлі емес және жаңғыртылатын энергия көздері: [140200 бағыт бойынша оқу құралы – Барлық оқу үлгілеріне сонымен қатар қосымша білім беру жүйесіне арналған электр энергетика]/Ю. А. Меновщик ов, Л. В. Куликова; Ресей Федерациясы Білім және ғылым министрлігі, Ауыл шаруашылығы министрлігі, 2007. - 353 бет .

Ә.Ә.ЕРМЕКОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ

Әлімхан Әбеуұлы Ермеков (1891, Қарқаралы уезі, Семей облысы, - 22 маусым 1970, Қарағанды) — мемлекет және қоғам қайраткері, Алашорда үкіметінің мүшесі, математикадан тұңғыш қазақ профессоры.Арғын тайпасы, Қаракесек руының Сары Танас бұтағынан шыққан.

Балалық шағы

Әлімхан Ермеков 1891 жылы осы күнгі Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданы, Бөріктас деген жерде дүниеге келеді. Әкесі Әбеу халыққа қадірлі, озық ойлы, орысша сауаты бар, өз дәуіріндегі зиялылардың бірі болған. 1899 жылы Қарқаралыдағы қалалық училищеге оқуға түседі. Мектеп қабырғасында зейінді, алғыр болған Әлімхан мектепті үздік бітіріп, 1905 жылы Семейдегі ерлер гимназиясына түседі. Осы оқу орнын 1912 жылы алтын медальмен бітіріп, Томск технология институтының тау-кен факультетіне қабылданады.

Томскідегі оқуы

Томскте оқып жүріп орыстың озық ойлы ойшылдарымен, ғалымдарымен танысады. Шоқан Уәлихановтың досы Григорий Николаевич Потанин Әлімханның бойындағы білімге деген талпынысты көріп, тәнті болады. Қарт Потанин Әлімханға ағалық ақыл беріп, оған: «Әлімхан сенің білімің - ол қазақтың білімі. Сол себепті жақсы оқы және өзгелерді оқыт» - деп, үлкен үміт артқан. Осы сөздерді Әлімхан аға өмірлік ұстанымына айналдырып, ақтық демі қалғанша ұлтымызға еңбек етті. Григорий Потанин Ермековке бекер назар аудармағанын уақыт дәлелдеді. Әлімхан Ермеков өз қолымен толтырған анкетарларда ағылшын, неміс, француз, итальян тілдерін білетінін көрсеткен. Қызметтес болған, шәкірт болған және Әлімхан Ермековпен өмір жолы тоғысқан тұлғалардың барлығы дерлік Әлімхан жайында жылы лепес білдірген. Терең білімді, көркем-мінезді Әлімхан Ермековтың замандасы Сұлтанмахмұт келесі өлең жолдарын арнаған:

Әлімхан Ермекұлы жас жігіттен,
Келеді екінші болып бұл ретпенен.
Қазақта мұндай жігіт көрмедім, - деп,
Ардақты қарт Потанин лепес еткен.
Томдағы инженерлік сабағында,
Жетеді біл жылдан соң тамамына.
Өткізбекші өмірін ілім үстінде,
Бір түрлі биіктік бар талабында.
Сөйлеп кетсе, қозғалар бойда жаның,
Тас болса да ерітер жүрек қаның.

Шындығы, тереңдігі, әділдігі,
Тусаң ту осылай, - дегізер жанның бәрін.
Адалдық, ақжүректік, ақтығына,
Бір ауыз қарсы айта алмай құрыды әлің.
Меніңше Ермеков - деген бала,
Ұқсайды ұшқыр қыран қаршығаға.
Сөз, білімін сынайтын жер ілгері,
Әзір адал кісі ғой, жеке дара.

Алаш қозғалысы

Патша өкіметі құлатылғаннан кейін елдегі қалыптасқан жағдайды айқындап, алда не істеу керектігін шешіп алу үшін жер-жерде қазақ съездері ашылып жатты. Ә.Ермеков, алғаш рет саяси іске алаш қозғалысына, 1917 жылы 27 сәуір, 7 мамыр аралығында өткен Семей облыстық қазақ съезіне қатысады. Онда ол басқа да адамдармен бірге съезд президиумының хатшылығына, одан кейін съезд шешімімен Семей облыстық қазақ комитетінің мүшелігіне сайланады.

Әмбе ол, қазақтар жағынан Халел Ғаббасов екеуі Семей облыстық атқару комитетінің төрағасының орынбасары болады.

Шілде айындағы жалпықазақтық съезде Семей облысынан Бүкілресейлік құрылтай жиналысына депутаттыққа ұсынылады.

1917 жылы 8-17 қазанда 1-Сібір облыстық съезіне, делегаттар жиналысы атынан қатысады да, оның президиумына Семей облысынан кіреді. Съезде Сібір автономиясының негізгі заңын жазатын комитет құрылып, оған қазақ делегаттары Ә.Ермековті кіргізеді.

Міне, алаш жолындағы көптеген саяси істерге қатысып, шындалған Әлімханды «Қазақ» газеті «Технологический институтқа асқан зеректер ғана түседі. Әлімхан білімді, шешен, өткір, халыққа қызмет етуді өзіне парыз санаған жігерлі жас азамат», — деп сипаттайды. Осындай жан-жақты дарын иесі жас сұңқардың желтоқсанда өткен жалпы қазақ съезінде Алашорда үкіметінің мүшелігіне өтуі таңғажайып емес еді. Әмбе ол, «Алаш» партиясының Семей облыстық комитетінің мүшесі де болатын.

Әлихан Ермековтің тарихи зор еңбегінің бірі — Қазақ автономиясы шегарасының біртұтастығын жанқиярлықпен қорғауы. Осы орайда ол 1920 жылы 17 тамызда Лениннің төрағалығымен өткен қазақ өкілдері қатысқан Халық комиссарлары кеңесінің мәжілісінде Қазақ автономиясы туралы мәселе қаралғанда, Қазақстанның жағдайы туралы Ә.Ермеков баяндама жасайды. Онда ол жер, Қазақстанның шегарасы туралы мәселелерді қамтып, өктемшіл, озбыр, отаршылдық пиғылдағы өкілдермен қызу айтысқа түсіп, өз пікірін тиянақты, жан-жақты, бұлтартпас дәлелдермен қорғап шығады. Окупанттар өз кінәсін мойындап, нәтижесінде, кезінде қазақтардан тартып алынған Каспийдің теріскей жағалауындағы ені бір шақырымдық және Ертістің сол жағалауындағы он шақырымдық ұлан-ғайыр жер Лениннің тікелей қолдауымен Қазақ еліне қайтарылады.

Кеңес Үкіметі

Қазақ автономиясын құруда Ә.Ермековтің өлшеусіз еңбегін зерделей отырып, онан кейінгі жасампаздық жолдары Қазақ елінің шаруашылық жайын қалыптастырып, нығайтуға халықты ағарту сияқты нақты істерге бағытталғандығына көз жеткіземіз. Қарқаралыда мектеп ашады, Ташкент пен Алматыдағы жоғары оқу орындарында математикадан дәріс оқиды. «Ұлы математика курсы» 1-бөлім (1935), «қазақ тілінің математика терминдері» (1936) атты оқулық, кітаптарды жарыққа шығарады. Қазақ арасынан тұңғыш математика ғылымының профессоры атағын алады. Сонымен бірге нағыз білім мен біліктілікті қажет ететін сала — Халық шаруашылығын жоспарлау комитетінде және басқа да жауапты қызметтерде болады. 1929-1930 жылдары бір топ қазақ зиялылары абақтыға алынып, тергеуге түскенде, Ә.Ермековті де түрмеге қоса қамайды. Алаш ісінің мүлдем құртылып, ұрпақтық сабақтастық үзіліп қалмау және ұлт зиялылары болашақты ойлап, Алаштың жас түлек дарындары М.Әуезов пен Ә.Ермековті сақтап қалу мақсатында олар, «кінәларын мойындап» сол жолы бостандыққа шығады.

Алайда 1937 жылғы қара бұлт Ә.Ермековтің басына тағы да үйіріліп, 1939 жылы сотталып, 1947 жылға дейін түрмеде отырып шығады. Түрмеден шыққаннан кейін жаламен қайта ұсталып, 1958 жылы босайды. 1957 жылы 26 қарашада толық ақталып, Қарағанды Мемлекеттік техникалық университетінде математикадан дәріс оқиды. 1970 жылы қайтыс болады.

UDC 332.02(574)

Sharipova R.M. senior lecturer of KTU

SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION OF KAZAKHSTAN

After gaining independence in Kazakhstan, a transition to a market economy took place, a democratic state was gradually formed. All the achievements of our Fatherland are due to the role of the First President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev - the recognized Leader, always the first in everything. It was he who developed and determined the strategy of the socio - economic modernization of the country, was responsible for reforms, for the fate of his people, his country.

Elbasy thought strategically. He decided that the first step in reforming should be economic changes, and only after economic changes come political changes. Practice and the successful result of modernization processes have shown that this choice was accurate. Formula N. A. Nazarbayev's "first-economy, then-politics" has become a classic expression of the methodology of successful reforms in the former Soviet space.

The beginning of fundamental changes in the economy was characterized by the transition from a planned economy to a market economy. There was a process of transformation of forms of ownership during the denationalization and

privatization. Despite the deepest social difficulties, economic and legal difficulties of that period: the lack of experience in reforming, the necessary legislative framework, Kazakhstan withstood and continued its path to improving the country, thanks to the strategy of social and economic modernization of the country and the unity, cohesion of the people of Kazakhstan. The unity of the people is the property of the Republic of Kazakhstan. The Assembly of the People of Kazakhstan is a unique body in the post-Soviet space, which was created in 1995 and represents the interests of all ethnic groups living in the country. The Assembly of the People of Kazakhstan is a kind of model of social harmony and national unity of Kazakhstan. This is a vivid example for many powers of how different ethnic groups live peacefully in the same territory.

An important link in the socio - economic modernization of the country was the exit from the ruble zone. There is a release of the most important attribute of economic independence - the national currency. "I had to work with economists for months, to build a market economy. But it was these reforms that led to us investments that raised the economy of Kazakhstan and turned it from a backward periphery into the most successful economic state that became the leader of reforms in the CIS, "Elbasy said at the conference" 30 years of Leadership» [8]. Kazakhstan was the first reformer in the post-Soviet space. In the country, thanks to the introduction of the tax reform, taxes began to be considered not only as a method of replenishing the state budget, but also as a tool to stimulate investment and production activities. Our country has become a leader among the CIS countries in terms of the development of foreign direct investment per capita, and small and medium-sized businesses have begun to develop successfully. In 2001, the Law "On Employment of the Population" was adopted, which sets out the principles of forming relations in the labor sphere, already directly in accordance with the requirements of a market economy. These principles are about granting a person the right to choose whether to participate or not to participate in social labor and to ensure the right to work by the state, support in employment and material support in case of unemployment. The social security system was also formed. The important elements of this system are basic social payments, solidarity pensions from the state budget, pension payments due to mandatory pension contributions and pension payments due to voluntary pension contributions. This system made it possible to distribute responsibility between the state, employer and employee.

The Strategy for Kazakhstan's entry into the top 50 most competitive countries, put forward by the Elbasy in 2006, has implemented a number of breakthrough projects of national and international importance.

An important document for the innovative way of development was the Message of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev dated January 27, 2012 "Socio-economic modernization is the main vector of development of Kazakhstan", where the main issues for the coming decades were the modernization of the economy and social sphere ... The ongoing reforms of the social and economic modernization of Kazakhstan are primarily aimed at improving the well-being of the people, the quality of life of citizens. Elbasy puts forward ten priority areas for solving problems in this area.

A responsible and important step on the path of modernization processes is the implementation of the Elbasy Strategy - 2050.

The next stage in strategic terms is the implementation of the Address of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev "The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness." In the programmatic article "Bolashaka baqqdar: rukhani zhagyru", Nursultan Abishevich Nazarbayev noted that "the processes of political and economic modernization begun in sovereign Kazakhstan should be accompanied by advanced modernization of public consciousness, which will become their core." And "...new modernization is a platform that connects the horizons of the past, present and future of the people. In addition, the most important mission of spiritual modernization is to reconcile the various poles of national consciousness. "Social, economic, political events over 30 years of independence of our country force us to take a fresh look and evaluate all the processes that are taking place, which allows us not only to better understand our past, but also to influence the transformation processes of the future of our country. In the minds of compatriots, the idea that the state is not an endless donor, but a partner that creates conditions for increasing and improving the quality of life of citizens of Kazakhstan should be strengthened. After all, the main aspect of creating any economic system is the formation of social responsibility of citizens for the results of economic development.

It is important to note that the Elbasy and the President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokayev emphasize that the constant improvement of the social well-being of Kazakhstanis is the primary task of all modernization reforms in the country.

The Kazakh people feel the support of their state, the president. Kazakhstan has passed a long way during the years of Independence, now the Kazakh people, looking back, do not believe that it was once different, of course, the process of the collapse of the Union and the process of gaining Independence by Kazakhstan will remain in memory, but this memory of the past makes us treat the present and future of our Kazakhstan with special value and respect.

During the years of Independence of the Republic of Kazakhstan, many strategic projects were implemented, the purpose of which was to optimize production processes and production, as well as to minimize costs. All this testifies to the correctness of the chosen path at the dawn of our statehood.

The people of Kazakhstan look forward to the future with confidence, and we are confident that all the modernization processes carried out by the state are aimed at improving the quality of life and well-being of the country's citizens.

In modern economic and socio - political literature, such a concept as "Kazakhstani model of development" has become widespread, which consists in forward movement along a clearly defined course - on the basis of a balanced and deeply thought out strategy. Kazakhstan has become a strong, reliable partner with whom major world powers are negotiating on a dialogue platform. In a short, by historical measure, period of time, Kazakhstan from the periphery has become a successful economic state - the leader of reforms in the commonwealth of independent states (CIS).

References

1. Programme article "Strategy of formation and development of Kazakhstan as a sovereign state" 1992.
2. Development strategy "Kazakhstan 2030".
3. Message of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev dated January 27, 2012 "Socio-economic modernization is the main vector of development of Kazakhstan."
4. Development strategy "Kazakhstan-2050".
5. Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. January 31, 2017 "The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness."
6. Program document of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev "Bolashaka baqqdar: ruhani zhagyru" - "Course into the future: spiritual renewal" dated April 12, 2017.
7. Andirzhanova G.A. "Economic and social modernization of Kazakhstani society" <https://ia-centr.ru/experts/iats-mgu/ekonomicheskaya-i-sotsialnaya-modernizatsiya-kazakhstanskogo-obshchestva/>
8. Shulembayeva R., Manbeteev U. The phenomenon of Nursultan Nazarbayev: thirty years of leadership/ / Kazakhstanskaya Pravda 24.06.2019.

ЖАҒАНДАНУ ҮРДІСІНДЕ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

КІРІСПЕ. Жаһандану тақырыбына арналған зерттеулер көп болғанымен, бұл феноменнің жаңа қырлары мен даму бағыттарын сараптаптайтын, жаһанданудың дамушы мәдениеттерге әсері әлеуметтанушылар мен мәдениеттанушыларды және басқа да ғылым салалары үшін әлі де маңызды.

Әлеуметтану ғылымы жаһандану мәселелеріне ерекше мән береді, ең алдымен жаһандық әлемнің орталығында жүйенің әлеуметтік-мәдени өзегі және осы әлемнің барлық негізгі қасиеттері, өзара әрекеттесу мен қақтығыстар сипаты, одан әрі жаһанданудың бағыттары мен тенденциялары, ескі және жаңа құндылықтар арасындағы қатынас сипаты және т.б., тұрады.

Жаһандану жағдайындағы үдерісті талдауда жағымды және жағымсыз жақтарын сараптайтын пікірлер көп. Біз аталмыш мақаламызда жаһандану үрдісінің ұлттық мәдениетке қаншалықты негативті әсер тигізетініне және ұлттық болмысты сақтап қалудың жолдарына тоқталамыз.

Жаһандану мәселесімен айналысатын Хабибулы Хака Хонгира: «Жаһандану-жеңіске жеткізетін батырлық үрдіс, әрі жаһандану-залалды үрдіс. Кейбіреулері жаһандануды жолындағының бәрін жоятын поезд ретінде көрсе, басқалары экономиканы өсіріп, жаңаруға апаратын пайданың көзі. [1, 1 б.] – ғалымның пікірінше жаһандану жағдайында жетістікке жету немесе жеңіліске ұшырау ұлттық мәдениет пен мемлекеттік ұстанымға тікелей байланысты.

Жаһандану идеологы М.Уотерс, жаһандану әлемінде аумақтық шекаралар мен елдер арасындағы саяси және экономикалық қатынастардан, ұлттық мүдделерден тәуелсіз жаңа әлем қалыптасада. Қалыптасқан әлем, біртұтас қоғамды, біртұтас мәдениетті бейнелейді яғни, мәдениеттердің жалпы адамзаттық мәдениетке ерікті интеграциясы болады[2].

Жаһанданумен айналысатын ғалымдардың кейбірлерінің пікірлерінше «*әлемдік бірігу*» барлық салаларда көрініс тапқанымен «*дін*», «*мәдениет*», «*ұлт*» секілді ұғымдардың төңірегінде жылдам қарқынмен жүзеге аспайды. С. Хантингтон: «Біз батыстық идеологияның прогрессивті дәуірінің аяқталуын бастан өткеріп жатырмыз, енді жаңа дәуірге қадам басқан әртүрлі мәдениеттер өзара әрекеттесу мен бәсекелестікте өмір сүреді»[3] – десе, басқа мақаласында ғалым мәдениет пен дінді адамзатты жік-жікке бөлетін, соғысты тұтандыратын қақтығыстардың бастауы деп есептеген [4]. Гарвард университетінің профессоры С.Хоффман «*әлемдік мәдениеттің жаһандануы мәдени әртүрлілікті туғызып, ұлттық мәдениеттердің әдет-ғұрыптарын, құндылықтарын, нормаларын жаңғыртуға бағытталған әртүрлі мәдениеттердің плюралистік синтезі (локоглобализация)*» [5] деп санайды. Бұны, Макс Вебердің сөзімен «*Әлемді ашуландыру*» бірігуге қарсы реакция. С. Хантингтон мен С. Хоффманның тұжырымдауларында мәдени унификация бірден жүзеге асып

кетпейтін үрдіс, керсінше бұл салалар болашақта қақтығыстын ошағына айналуы мүмкін деп санайды. Сондықтан, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Сындарлы он жыл кітабында» жаһандану феноменін керекті дәрежеде түсінбейінше, геосаяси және тарихи субъект ретінде бірде-бір қадам жасауға болмайтындығын ескертеді. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың біздің заманымыздың зомбылық, фанатизм, экстремизм және терроризм сияқты теріс көріністерді болдырмауға септігін тигізетін Әлемдік және Дәстүрлі Діндер Лидерлерінің Съезімен елдегі этносаралық мәселелер бойынша Ассамблея жұмыстарын жүргізуі аталмыш қақтығыстардың алдын-алатын механизмдердің бірі деп есептеуге болады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ. Жаһандану жағдайында ұлттық бірегейлікті сақтаудың жолдарын қарастырмас бұрын; *Ұлттық бірегейлік дегеніміз не? Ұлттық бірегейліктің индикаторларына не жатады?* деген сұрақтардың мәнісін ашып, одан әрі ұлттық индикаторларды заманның талабына сай жетілдіру жолдарын іздеу қажет.

«Бірегейлік» дегеніміз латын тіліндегі «idem», «identity» «ұқсау», «бірдей болу» адамның біреуге ұқсауын, сонымен өзін теңестіру әрекеті.

Э. Эриксон, З. Фрейдтің бірегейлік туралы ойын дамытып, жас баланың психосоциалды бірегейлігі дүниеге келген күннен бастап қоршаған ортамен араласу негізінде қалыптасатынына, уақыт өте келе адамның өзгермелі ортада өзіндік «МЕНИ»-нің тұрақтылығын арттыра түсетіндігіне тоқталған. С. Хантингтон өзінің танымал «Біз кіміз?» атты еңбегінде бірегейлікті индивидтің немесе топтың өзіндік санасы деп көрсетеді. Бірегейліктің ішіндегі ең маңыздысы ол – ұлттық бірегейлік. Ұлттық бірегейлік адамның белгілі бір ұлтқа, елге, мәдени кеңістікке жататындығын білдіретін бірегейліктің құрамдас бөлігі. Ұлттық бірегейлікті зерттеу барысында ғылымда примордиалистік, конструктивистік және инструменталистік тәсілдер қалыптасқан.

ШЕШУ ЖОЛДАРЫ. Ұлттық бірегейліктің қалыптасуындағы маңызды факторларға: территория, жер, шаруашылық, мемлекет, мемлекет құраушы халық, сыртқы сын-қатерлерге тұра білу, мемлекет құраушы ұлттың тілі мен мәдениеті жатады. Мемлекет діндегінің мықты болуы аталмыш факторларға тікелей байланысты.

Біріншіден, мемлекеттің территориясы мен жері мемлекет құраушы ұлтқа тиесілі екенін дәлелдейтін тарихи мәдени құжаттардың болуы шарт. Қазақ мемлекетінің территориясы мен жеріне қатысты ежелгі түркі халықтарының, қазақ халқының тарихын түсінуде Қазақстанның ежелгі тарихын зерттеуге үлкен мән берген М.К. Қозыбаевтың, этноантропологиялық негізде зерттеген О. Смағұловтың және басқада тарихшылардың еңбектері маңызды.

Ұлттың діндегінін қалыптастырудағы келесі маңызды факторлар ұлттың шаруашылығы, тілі мен мәдениеті.

Бұл факторлар ғылым тілінде энтелехия деп аталады. ұғымын Энтелехия – белгілі бір ұлттың мыңдаған, миллиондаған жылдар үзбей тірнектеп жинап, тырнақтап жетілдірген аса қымбат – энергиялық өрісі. Этностың өзін өзі сақтаушы қуат қорғаны, имани иммунитеті, салт-дәстүрін ассимиляциядан

сақтайтын берік қамалы. Энтелехиялық қуаты әлсіреген халықтың болашағы күмәндә. Жер бетінен жойылып кету қаупі жоғары. Ұлттың энергиялық өрісі тарылып, энтелехиялық тұтастығының ыдырауына бірінші себеп – тіл бірлігінің бұзылуы дейді әлеуметтанушылар. Біздің пайымдауымызша, тілдің бұзылуын жеделдететін жолдың бірі ұлттың ежелден келе жатқан шаруашылығының жойылуы және діннің сакрализациялануы.

Әлемдегі дамыған Жапон мемлекеті робот, кеме, машина және технология жасау бойынша әлемдік көшбасшы мемлекет екені белгілі. Олар үшін бұрынғы бабаларынан қалған күріш шаруашылығы елдің экономикасын дамытуда тиімді болмасада, Жапон үкіметі мәдениетінің діңгегі саналатын күріш шаруашылығын мемлекеттік тұрғыда қаржыландырады. Ал, қазақ халқының дүниетанымы, математикалық есептеуі, тілінің дамуы мал шаруашылығымен тікелей байланысты.

Мемлекеттің мықты болуының келесі факторы ол – мемлекет құраушы халық. Халықты тәрбиелеу үрдісі балалық кезден басталу қажет. Баланың алғашқы әлеуметтену орталығы отбасы, бала бақша, мектеп. Қазақстандық психолог ғалым Қ. Жарықбаев «доминант» теориясы бойынша баланың алғашқы әлеуметтену кезеңінде ақпараттар қай елдің тілінде баланың санасына бірінші болып орнықса сол басымдыққа ие болатынын айтады. Сондықтан баланы тәрбиелеуде Жапон халқының тәжірибесіне сүйену біздің ойымызша өте ұтымды қадам.

ҚОРЫТЫНДЫ.Рухани – адамгершілікке тәрбие міндеттерін жүзеге асыру ұлттық мәдениетті сақтаудың ең маңызды шарты, қоғамның рухани қауіпсіздігінің басты алғышарты ретінде қарастырылады, өйткені тек «мәдени мұра» - бұл халықтың ұлылығы мен тәуелсіздігініңкепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. HabibulHaqueKhondkerGlocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept// Bangladesh e-Journal of Sociology, Vol. 1. No. 2. July, 2004 P.1-9.
2. WATERS M. Globalization. – L.; N.Y.: Routledge, 1996. – XIV, 185 p.
3. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. N.Y.: Simon & Schuster, 1996. 367 p.
4. Hungtington S. The Clash of Civilization? // Foreign Affairs. Sum. 1993.P. 22
5. Гревцева А.А. Культурная глобализация – проблемы и парадигмы // Известия РГПУ им. Герцена. 2008. № 70. С. 145-149.
6. М.К. Козыбаев «Казахстан на рубеже веков: размышления и поиски. Память народа». Книга первая. Алматы, 2000.

FEATURES OF SOCIAL MODERNIZATION OF THE SOCIETY OF KAZAKHSTAN

Today, the rapid development of Kazakhstan in all directions is a modern social need. In addition to the development of innovative technologies, increasing imports and entering the world market, the spiritual development of people living in Kazakhstan is important. Increasing the level of development, increasing the social situation, all these are called social modernization. In the philosophical encyclopedic dictionary, modernization is "a complete renewal of society".

Modernization is usually associated with the movement of pre-industrial societies based on traditional forms of sociality, economic, social and political systems, as well as with the mass culture characteristic of developed countries of capitalism. In the process of modernization of Kazakhstan, spiritual values, labor orientations, "symbolic structures", and mentality formed in society play a special role. At the same time, modernization is accompanied by the revival of the former spiritual well-being, which is of great importance for ensuring the independence and originality of society. Great importance of the character of the social institutions and elites, the degree of their sensitivity to the new and their ability to maintain stability.

In the article of the first president of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev "looking to the future: modernization of public consciousness", the leader of the nation called on all of us to work for the benefit of the country, put forward topical issues related to the social modernization of the country, and set specific tasks for the relevant places. To achieve this goal, we must allow our consciousness to move ahead of what we are doing. [1].

As candidate of Social Sciences S. Ermakhanov say, the factor that stops the modernization of Kazakhstan's society is the "human factor" (79.6%). S. Ermakhanov pointed out that this group includes: the lack of people capable of organizing business, the tendency of the population to traditional socio-cultural images that contradict the new democratic and liberal values. Among the negative factors, the author identified: "lack of law and order" (33.5%), "technological stagnation" (27.3%). Also, in addition to the above-mentioned factors, S. Ermakhanov emphasizes the lag in modernization due to the wrong thinking of the factors that activate and stimulate the process of modernization in Kazakhstan [2].

Of course, it is impossible not to agree with the author in assessing the impact of "human factors" on the social development of Kazakh society, but, in turn, it is possible to refute the opinion of S. Ermakhanov that "the general modernization strategy as a whole is not exhaustive".

The program article of the Head of State "Social modernization of Kazakhstan: 20 steps to a Society of Universal Labor" in the same year became a logical

continuation of the State "Socio-cultural modernization – the main vector of development of Kazakhstan".

This document is a balanced sign of social and labor relations, a new approach to work, opening the way to the social well-being of every citizen of Kazakhstan. The cult of labor, the value of productive labor, and the man of labor is accused of mass dependency as a significant obstacle to the social ignition of society.

The social modernization of the country requires, first of all, a real transformation of the consciousness of citizens from dependent attitudes to an active life position. At the heart of the distorted motive for work is the phenomenon of social insouciance "work less – earn more", which has no place in our society.

The role of the state as an economic entity in solving socio – economic problems is being strengthened, not only in creating normative legal acts regulating economic activity, depending on the goals and objectives set. Such innovations will allow to correctly coordinate the various interests of the state, the population and economic entities. Due to this, it is possible to form an effective national economy that can provide a decent standard of living for the population of Kazakhstan and, consequently, accelerate the process of social transformation.

To successfully complete the process of transition of our country from a traditional society to a modern one, it is necessary to observe a number of conditions and, above all, to ensure a dynamic balance between changes in various spheres of society. On the one hand, it is objectively necessary to preserve political stability as an important condition for social development in general, and, on the other hand, to expand the opportunities and forms of political participation of various segments of the population in the ongoing changes [3].

The scale and dynamics of changes taking place both in the world and in Kazakhstan require accelerating social modernization.

In this regard, the address of N. Nazarbayev to the people on five social initiatives, a fairly broad, meaningful social program was proposed, which raised topical socially significant issues of society: tax cuts, affordable mortgages, high-quality higher education, small business development, and the country's gas supply. In Article I of the Constitution of the country, the main principle of the state is the maintenance of a harmonious and rich existence of various strata of society, in which the Republic of Kazakhstan will establish itself as a social state [1].

Reducing the tax burden and raising the President's salary helped improve the well-being of young professionals, especially those who receive salaries from public organizations. Tax reduction became the basis for increasing the motivation of workers and employees. The 7-20-25 program (this year the program was updated to 5-10-20) helped young people stay at home and improve their living conditions, as well as solve housing problems. The increase in government grants each academic year has increased the availability of higher education and the desire of young people to study. This strengthened their confidence in the government and encouraged their zeal for life. Spiritual and social modernization of the country is carried out with a high intellectual potential of an educated society. Construction of student dormitories and gasification of settlements was one of the good steps in the public interest. Successful

and fruitful implementation of social projects is carried out, first of all, with the support of all segments of the population and national unity [3].

Therefore, we consider it an important task to improve the educational goals of the young Kazakh generation in order to form such qualities as patriotism, citizenship and social responsibility. The growing peacekeeping capacity of the country will continue to be carefully preserved and developed. The unity and harmony of social groups in our community is the basis for the prosperity of the government. The philosophy of social and spiritual renewal is based on the originality of national identity and social harmony.

Modernization is impossible without human development, without formation of a perfect society with a high level of legal literacy, spiritual and moral values and social well-being.

Despite all the factors that hinder the process of modernization in the Republic of Kazakhstan, today we can say that our country has overcome the transition to a market economy and now is entering a new stage of development as an independent and sovereign state. On the agenda are new socially significant tasks related to both the dynamics of the country's development and global requirements. The modern tasks of the Republic of Kazakhstan is entering the international arena as one of the most competitive and dynamically developing states, requiring a more dynamic modernization of the entire system, not only of a social nature, but also of socio-economic and socio-political relations. This will allow Kazakhstan to maintain its leadership status in the Central Asian region. Kazakhstan is a strong country that in a short time was able to assert itself in the world community.

References

1. President Nursultan Nazarbayev's program article "The course towards future: Modernization of public consciousness"
2. General theory of law and the State / Edited by V. V. Lazarev. M.: Lawyer, 2014.
3. Sagyn M. K. «Civil society in the context of globalization» // Almaty, Politics -POLICY, 2011, №4, 15-16 p.

**ОБЩЕСТВЕННО-
ПОЛИТИЧЕСКАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
А.А. ЕРМЕКОВА**

НАСЛЕДИЕ АЛИМХАНА ЕРМЕКОВА

В этом году исполняется 130 лет со дня рождения видного государственного и общественного деятеля, одного из руководителей партии Алаш, первого казахского профессора математики Алимхана Ермекова. В настоящее время в Национальном музее Республики Казахстан хранятся труды и личные вещи деятеля Алаш.

Алимхан Ермеков родился в 1889 г. в Каркаралинском уезде Семипалатинской области. В 1899 г. восьмилетнего Алимхана отец привозит на учебу в трёхклассное городское училище, которое заканчивает в 1905 г.

В 1905-1912 годах учился в Семипалатинской мужской гимназии [1, С.7-18]. После успешного окончания гимназии первый из казахов поступает в Томский технологический институт.

В 1917 году после октябрьского восстания большевиков, Ермеков прерывает учебу и отбывает в Семипалатинск для участия в общественно-политической жизни страны. Здесь он знакомится с Алиханом Букейхановым, Ахмет Байтурсыновым, Мыржакып Дулатовым и другими представителями казахской интеллигенции и участвует в создании казахской автономии. 5-13 декабря 1917 года в Оренбурге на 2 всеказахском съезде партии «Алаш» Ермеков наряду с другими представителями казахской интеллигенции был избран в состав Народного совета Алашской автономии.

Вот как охарактеризовал молодого Алимхана его наставник А. Букейханов: «его мысли о национальном государстве смелы и уверенны; сильны и точны шаги, которыми он идет к цели; решителен и отважен, когда основывает и доказывает свои цели; а когда защищает их, становится зубаст-клыкаст; в сложных и трудных ситуациях не теряется, настаивает на своем; политические выигрыши и поражения соображает с общим направлением; умело совмещает государственную политику и национальные цели, умеет их внушить другим; в логике безупречен; обладает очень высокой культурой; очень профессионально освоил язык политических формулировок; когда ему необходимо довести до слушателей свою мысль, становится красноречивым мастером слова – оратором; когда он говорит, то кажется, что «взорвался и бушует вулкан», весьма развитая личность» [1, С.450]. Поэтому, Алимхан Букейханов, учитывая его глубокие знания и способности, несмотря на молодость, поручал важные вопросы, касающиеся государственной политики.

Алимхан Ермекова внес огромный вклад в сохранение целостности казахской земли. В этой связи, в августе 1920 года, в должности члена Киргизского Центрального исполнительного комитета, Алимхан Ермеков командирован в Москву, где на заседании под руководством Ленина выступил с докладом «О положении Казахского края вообще, и по вопросу о границах, в особенности». В процессе острых споров, Ермеков добился возвращения

Казахстану очень важных территорий. Среди них Акмолинская и Семипалатинская области, северное побережье Каспийского моря.

После окончания гражданской войны и установлением советской власти деятели Алаш продолжают служить национальным интересам. Основные задачи, которые ставили перед собой алашевцы было просвещение и подготовка кадров. Для реализации этих задач им написаны учебные пособия по всем предметам, открыты школы и высшие учебные заведения. Так, для просвещения казахской молодежи Магжан Жумабаевым было составлено учебное пособие «Педагогика», Ахмет Байтурсынов создает первый казахский букварь, «Тіл құралы», «Оқулық құралдары» и мн.др.

В развитие образования Казахстана внес свой вклад и Алимхан Ермеков. В 1921 году в Каркаралинске он основал двухступенчатую школу и педагогический техникум. В 1926-1935 годах работает в высших учебных заведениях Алматы и Ташкента [3]. В 1935 году ВАК СССР присваивает ему звание профессора математики и теоретической механики.

В 1935 году профессор Алимхан Ермеков написал на казахском языке для студентов высших технических вузов и педагогического института «Курс Высшей математики. Часть 1». Учебник был издан в Кызылорде в латинской транскрипции. После того, как автор подвергся репрессиям, учебник был запрещен. Единственный экземпляр его был найден в фондах архива и в 1995 году переиздан в кириллице. В настоящее время Национальном музее Республики Казахстан хранится один экземпляр переизданного учебника. Кроме учебника «Курс Высшей математики» А. Ермеков опубликовал на казахском языке словарь-справочник «Қазақ тілінің математика терминдері. Түсіндірме сөздігі» (Термины математики на казахском языке).

Большой интерес представляет рукопись Алимхана Абеуовича. Текст написан черным карандашом на нескольких страницах. В начале текста Алимхан Абеуович описывает традиционное хозяйство казахов следующим образом: «Основное занятие населения составляло экстенсивное пастбищное скотоводство. Этот образ жизни диктовался суровыми природными условиями, так как казахские степи на большем своем пространстве представляли пустыни, полупустыни. И только на севере и юге в предгорьях представляет удобные места для заселения. Население вынуждено было использовать свои территории, подчиняясь суровым природным условиям и кочуя со своим скотом из края в край в поисках корма для него». Далее автор пишет о сложном положении казахского народа в конце XIX-начале XX веков: об отсутствии очагов промышленности среди казахского населения, а мелкая, затчаточная горнодобывающая промышленность находилась на концессии иностранных капиталистов, снимавших богатства края без особой затраты; о размещении школ и больниц только в уездных центрах по преимуществу с русским населением, татар и узбеков.

Одним из ценных экспонатов являются настольные часы ученого. Из воспоминаний внука Алимхана Ермекова – Олега Магавьяновича : «Когда у деда встали старые золотые часы, которые он носил в кармане жилетки на цепочке, отец отдал свои наручные. Дед был очень расстроен, что часы с которыми он

ходил много лет встали. И тогда, через несколько дней отец купил и принес ему еще одни часы – комнатные. Хорошо их помню, в них есть механизм с красивым боем, как у больших напольных часов. Прослушали мы этот бой один раз и отключили. Дед сказал, что от часов ему нужно время, а не звуки и пока он видит, а не только слышит, бой часов ему не нужен».



**Настольные часы и линейка А. Ермекова.
Национальный музей РК**

Кроме настольных часов в музее хранятся линейка-лупа, очки, наручные часы, принадлежавшие ученому. Линейка из органического стекла имеет на одном конце лупу. Этот предмет Алимхану Ермекову подарил его сын Магавья для того, чтобы смог прочитать мелкий шрифт на инструкциях лекарств.

В настоящее время труды и личные вещи Алимхана Ермекова представлены в экспозиции музея, посвященной деятелям Алаш. Наследие деятелей Алаш, боровшихся за независимость казахского народа имеет большую ценность для потомков. И сегодня, нашей задачей является их изучение, сохранение, а также популяризация среди подрастающего поколения.

Список использованных источников

1. Кыдыралина Ж. Алимхан Ермеков. – Астана: Фолиант, 2015. 440 с.
2. Журтбай Т. Гордость моя, боль моя – Алаш. – Астана: Аударма, 2016. 1104 с.
3. Кыдыралина Ж. Алимхан Ермеков: служение Отчизне // Мысль. 2012.

А.А.ЕРМЕКОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ

Қазақ халқының ғасырлар бойғы тәуелсіздік жолындағы күресінің жарқын беттерінің бірі - Алаш қозғалысының тарихы және оның даңқты көсемдері. Алаштың бұрынғы қайраткерлері мен қазақ әкімшілік элитасының өкілдері, ғылыми және шығармашылық зиялы қауым қазақ мемлекеттілігінің негізін қалады. Олар шекараларды анықтау және қазақ жерлерін біріктіру процестеріне белсенді қатысты, қазақ территориясының тұтастығын қамтамасыз етуге бар күш-жігерін жұмсады.

Мемлекеттік мүдделерді қорғаудың жоғары миссиясын сеніп тапсырған жас және талантты Ә.Ермеков, Ә.Бөкейханов және А.Байтұрсынов болды. 1918 жылы 19-21 наурыздың өзінде Ә.Бөкейхановтың нұсқауымен Мәскеуде Ленинмен және Сталинмен тікелей телеграфтық әңгімеде Ә.Ермеков пен Х.Ғаббасов қазақ территориясының тұтастығын мойындаудың басты мәселесін көтерді. және большевиктер алдында автономия құру.

Әлімхан Ермековтің қызметінің маңызды және сәтті нәтижелеріне оның құқық, этнос тарихы, экономикалық география мәселелерін терең білуі, өзінің салыстырмалы түрде жас (29 жаста) болғанына қарамастан, сирек кездесетін қабілетімен қарсыластарын сендіру ықпал етті. Халық пен оның басшылары арасында А.Ермековтің беделі жоғары және танылды. Алашорда ісі бойынша тергеу барысында көпшілік «барлық алашордалықтар Ермековті қатты құрметтейді және ол олардың арасында ұлттық көшбасшылардың үлкен сеніміне ие болған өте беделді адам екенін атап өтті. Халықтың қайсысы Ермековті - кедейлерді, орта шаруаларды немесе байларды жақсы көреді деген сұраққа олар - бүкіл қазақ халқы деп жауап берді. «

Алаш көсемдері адамгершіліктің, Отанға қызмет етудің жоғары серпіндерінің, халық игілігі үшін жанқиярлықтың мысалдарын келтіреді. Әлімхан Ермеков көрнекті ғалым-ұйымдастырушы және тамаша ұстаз ретінде де танымал болған.

Өмірінің барлық жылдарында Отанға қызмет етуге берілген нағыз патриот Ә.Ермеков халық шаруашылығы саласында мамандар даярлап, халыққа білім беру саласында жұмыс істеді.

Өткен XX ғасырда күрделі қайшылықтарға қарамастан, осы дәуірдің барлық драматургиясы мен трагедиясы, сонымен бірге, үлкен жетістіктер ғасыры және әлеуметтік-экономикалық, рухани, мәдени, ұлттардың ғылыми және білім беру дамуы. 1926 жылы 29 қазанда Ташкентте Қазақ жоғары педагогикалық институты ашылды. Қазақстанда жоғары білікті кадрларды даярлау үшін осы жылдары жоғары оқу орындары құрылды. 1934 жылы Алматыда Қазақ мемлекеттік университеті, тау-кен металлургия институты, журналистика институты ашылды.

Адамға өмірде ештеңе үлкен қиындықсыз келмейді. 1932-1937 жж. математика профессоры Ермеков ғылыми математикалық терминологияны

дамытумен және қазақ тілінде математикадан оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдарды құрумен шұғылданды. Республиканың Халық ағарту комиссариатының арнайы тапсырмасы бойынша ол бастаған математиктер тобы (Н.Бақаев, Р.Бөкейханов, Р. Маскеев) қазақ тілінде математикалық терминология бойынша бірнеше бюллетеньдер әзірлеп, сәтті шығарды. Бірақ 1990 жж ортасына дейін шығарылған математиканың әр түрлі салаларына арналған бірде-бір оқулықта да, шоғырландырылған терминологиялық сөздікте де Ермаковтің аты аталған жоқ.

А.Ермаковтың «Жоғары математика курсы» оқулығы қазақ тілінде жоғары техникалық оқу орындары мен педагогикалық университеттерге арналған. Ол 1935 жылы Қызылордадағы «Қазғос» баспасында латын графикасында 10 мың дана тиражбен жарық көрді. Оның мазмұны сол кездегі қолданыстағы бағдарламаларға сәйкес келсе де, қазіргі кезде ескірген болса да, оқулық замандастарының қызығушылығын тудырады.

Отандық математика ғылымында XX ғасырдың басында қазақ тілінде математика оқулығының алғашқы авторы, ол туралы бірнеше рет айтылғандай, Міржақып Дулатов (Есеп құралы. Орынбор: “Дин уа мәгишат”, 1914) Математика ғылымының күрделі бөлімі мен пәні - алгебра, К.И. Сәтбаев алғаш рет 1924 жылы араб графикасы туралы алгебра оқулығын жазды (қолжазба көлемі 592 бет), содан кейін 1929 жылы латын графикасына аударды (1400 бет).

Сонымен, А.Ермаков университеттерде 5 жыл оқытушы, доцент, 9 жыл профессор және математика кафедрасының меңгерушісі болып жұмыс істеді. Педагогикалық жұмыс өтілі орта білім беру ұйымдарында 29 жылды құрады, оның ішінде жоғары оқу орындарында - 20 жыл, ал мамандық бойынша жалпы жұмыс өтілі - 45 жыл. Жала жабу мен орынсыз айыптаулардың нәтижесінде дарынды мұғалім мен ғалым 18 жыл бойы жемісті ғылыми-педагогикалық шығармашылық қызметпен айналысу мүмкіндігінен айырылды.

Әлімхан Ермаковтің бүкіл өмірі мен шығармашылығы - біздің қиын кезеңдердегі жеке ұстанымдарды айқындаудың айқын және лайықты үлгісі. «Қазақстан-2050» Стратегиясында басқалармен қатар тарихи сана мен патриотизмді қалыптастыру міндеті қойылды. Республиканың білім беру мекемелеріне көрнекті мемлекет қайраткері, мұғалім Әлімхан Әбеуұлы Ермаковтің есімі берілуі азаматтық-патриоттық сезімдер мен шынайы адамгершілік нұсқауларын тәрбиелеуге толықтай қызмет етер еді. Алаш ұрпағының ұлы тұлғалары өз ұлтының шамшырағы болды, олар адами рухтың және Отанға қызмет етудің өшпейтін нышандары болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қыдыралина Ж.У. Әлімхан Ермаков. - Алматы: ЖШС «Литер М», 2012. - 320 ж.
2. Садыгов Т. Толығанды тол тарихының жазылуына сенемін // Қазақ тарихы. - 2008. - No 1. - 14 б.
3. Тарихтық тағылым айдыны (Абай атындағы Қаз Ұ ПУ-дық тарих факультеті 75 жыл). - Алматы: Атамұра, 2009. -- 288 б. (14,16,17,19,33).
4. Ермақұлы Ә. Математика курстары / Қазақстан Республикасының Білім министрлері. -1 болім. - 2 негіз. -Алматы: Республикалық Баспа Кабинеті, - 280 б.

Abilda G.D. (Karaganda, KarTU)
Arystan A.Zh. (Karaganda, KarTU)
Oshanov N.Z. (Karaganda, KarTU)

ORIGINS OF FORMATION OF SOCIO-POLITICAL VIEWS OF A.A. ERMEKOV

Alimkhan Abeuovich Ermekov (1891-1970) is one of the most famous personalities of the Republic of Kazakhstan, who made an invaluable contribution to the formation of state independence. He had the chance to live a bright, fruitful life: a student of the Tomsk Technological Institute (1917-1923), a delegate of the I and II (extraordinary) Siberian regional congresses, one of the founders of the Alash party, a scientist, the first Kazakh professor-mathematician.

The meeting with the famous Russian geographer, ethnographer, folklorist, botanist, publicist and public figure Grigory Nikolayevich Potanin left an unforgettable mark on the formation of socio-political views of Alimkhan Abeuovich. In memoirs made many decades later, A.A. Ermekov wrote: "In 1912 I entered the Tomsk Technological Institute, the Faculty of Exploration. Arriving in Tomsk, he got a job with housing, got used to it and decided to visit G.N. Potanin. In his face, it seemed to me, all the sorrows of the sadness of our people gathered. Potanin showed great interest in foreigners, knew their life, morals and in every possible way contributed to the preservation of an original culture... Once G.N. Potanin looked me directly in the eyes and said: "Look, Alike, your knowledge is the knowledge of all Kazakhs. Learn and teach others. "[1] Also, the Great October Revolution of 1917, which interrupted his studies, had a huge influence on the formation of the socio-political views of Alimkhan Abeuovich Ermekov.

As you know, from December 5 to 13, 1917 in the city of Orenburg, the II All-Kazakh (All-Kazakh) Congress was held, which unanimously decided to form national-territorial autonomy as part of democratic federal Russia. At the congress, an interim government of autonomy was elected - the People's Council of Alash-Orda. The Council consisted of 25 members (10 seats were left for representatives of other nationalities inhabiting Kazakhstan). The government was headed by Alikhan Bukeikhanov. A.A. Ermekov joined the government, along with other representatives of the advanced national intelligentsia. With his own determination, he did everything to ensure that his people gained freedom and independence.

In 1920 A.A. Ermekov as the member of the Central Election Commission of the Kazakh SSR is sent to Moscow where he at a meeting under the chairmanship of V.I. Lenin makes the report on position of Kazakhstan: "I was sent by the resolution Kirvovenrevkoma to Moscow with mandate No. 2043 of May 18, 1920 for the report on position of the Kyrgyz edge in general, on borders in particular" [2, page 151]. In the course of the heated debate about republic borders he managed to achieve return to Kazakhstan of a number of very important territories which belonged to Russia earlier: Korostylevsky steppe, Semipalatinsk, Akmola regions and northern coast of the Caspian Sea. The patriot of the people, the brilliant expert on life of Kazakhs, their

relationship with neighbors, he appeared in the necessary hour in the most historical point of events.

An important event in the life of Alimkhan Abeuovich, which influenced the formation of public views, was his appointment from September 1, 1921 to September 1, 1924 as director of the 2nd level school in Karkaralinsk. At pedagogical councils, A.A. Ermekov often repeated: "Learning and education are the finest, multifaceted art, involving many forms of work. A teacher who is not passionate about his discipline will not be able to interest the student. " A.A. Ermekov continued the pedagogical activity as the teacher of mathematics and the dean of natural and mathematical faculty of the Kazakh highest Pedagogical Institute in the city of Tashkent from 1926 to 1928, in 1928 worked as the associate professor of mathematics of the Almaty Pedagogical Institute and Kazakh university, from 1930 to 1935 worked in Alma -

Atinsky veterinary and zootechnical institute as the associate professor, professor, the head of the department of mathematics and in 1935-1937 there was professor, the head of the department of mathematics and theoretical mechanics, a dean of all-technical faculty of the Almaty mining and metallurgical institute. A great merit was the assignment to Alimkhan Abeuovich of the highest attestation commission of the USSR the title of professor of mathematics and theoretical mechanics in 1935.

From 1932 to 1936 On behalf of the People's Commissariat of Industry of the Kazakh SSR, Alimkhan Abeuovich was engaged in a serious question on the compilation of mathematical terminology in the Kazakh language (due to the need to translate textbooks for secondary school into Kazakh). At the same time, he prepared a textbook of higher mathematics in the Kazakh language. The complexity of this work was determined by the teaching of higher mathematics at higher education institutions of Kazakhstan in the Kazakh language and the lack of manuals. Alimkhan Abeuovich continued his pedagogical activity in 1955 to 1958 at the Karaganda Polytechnic Institute (now KarTU).

From the above it follows, A.A. Ermekov - the first Kazakh mathematician, professor, author of a textbook on higher mathematics in Kazakh, a connoisseur of a number of European languages, he was an example of a versatile educated, highly cultured and erudite teacher.

References

1. Popov Yu. Alimkhan Ermekov: a new return to Karkaraly. URL: <http://inkaraganda.kz/articles/140408> (case date 15.02.2021)
2. Zhurtbay TC Movement Alash: Collection of materials of trials of Alashevites. Kn. 1. - Almaty, 2011. – Page 417.

Ә.Ә ЕРМЕКОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ

22 маусым біздің мақтанышымыз Әлімхан Әбеуұлының туған күні, биыл 130 жылдығы. «Алаш» партиясы мен Алашорда қозғалысы жетекшілерінің бірі, қоғам қайраткері, математик, ұстаз. Математика саласы бойынша профессор атағын алған тұңғыш қазақ.

Қазақстан Мемлекеті құрылуының басында тұрған тұлғалардың бірегейі – Әлімхан ЕРМЕКОВ екенін қайталап айта берудің өзі артық қазір. Қазақ халқынан шыққан тұңғыш профессор-математик, Қазақстанның қазіргі межедегі мемлекеттік территориясын тұңғыш рет ресми белгілеп, заңдастырушы. Тұңғыш қазақ тіліндегі математикалық терминологиялық сөздікті, жоғары математика оқулығын құрастырушы. Тере берсе, «тұңғыш, тұңғыш, тұңғыш» ...

1936-1937 жылдары профессор Ә.Ермековтің «Қазақ тіліндегі математикалық терминологиялық сөздігі» және «Жоғары математика оқулығымен» қатар, «Жоғары математика курсының» екінші бөлімі де әзірленді. Бірақ, кейінгі еңбек жарыққа шықпай қалған? Сонда Алаш арысының өзі ақыл-білімінің арқасында қорғап қалған қазақ даласындағы күллі шәкірт кезінде математика пәнінен алғаш сауатын Ермеков еңбектерінің арқасында ашты деген сөз. Қазір аруақты Алаш ардагерінің есімі тілде бар да, ділде жоғы қынжылтады бізді. Осыдан үш-төрт жыл бұрын Қарағанды мемлекеттік техникалық университетіне Әлімхан Ермеков есімін беру жөнінде тұңғыш бастама көтерген де біздің газет еді. Содан бері біршама уақыт өтті. Арыстың туғанына биыл 125 жыл толса да, бастама қолдаусыз қалып келеді. Анығы, біз Әлекеңе керек жоқпыз, Әлекең бізге керек. «Өліні құрметтесе, бабасын қастерлесе, халықтың қасиеті бұрынғы қалпына түседі» дейді. Мен емес – қытайдың ұлы ғұламасы Конфуций айтқан. Күні бүгінге дейін осы данышпандарының ойымен алға жылжып келе жатқан қытай қандай, біз қандай?!

Қазақ жанын берсе де, жерін алып қалып отырған қашаннан. Ұлт көсемі Әлихан Бөкейхановтың өзі бір мақаласында «Жер, жер және жер! Жер болмаса, мемлекет жоқ. Жер болмаса, ел де, Отан да жоқ», – деп қатаң ескертеді. Бірақ, орыс үкіметінің отарлау саясаты Қазақстанның шұрайлы өңірлері – солтүстік, батыс аймақтарының төл тұрғындарын тықсыра бастады. Тіпті, 1920 жылға дейін еліміздің ең құнарлы солтүстік шығыс бөлігі – Шығыс Қазақстан, Семей, Ақмола, Қызылжар, Көкшетау, Қостанай, Ақтөбе облыстары – Ресейдің құрамына, Алматы, Талдықорған, Тараз, Шымкент, Қызылорда облыстары – Өзбекстан территориясына, Маңғыстау түбегі – Түркіменстанға бөліп беру туралы жоспарланып қойылса керек. Бұл туралы жазбаларында Әлімхан Ермеков: «Ол кезде жауапты қызметкерлердің арасында, партия мекемелерінде: «Қазақстанды Орталық Азия федерациясының құрамына қосады екен-мыс. Сөйтіп, Қазақстан одақтас

республиканың дәрежесіне көшеді екен-мыс», – деген қауесеттер шығып жүрді. Осы мәселе жөнінде Москвадан келген Ежов жолдасқа ашық түрде: «Орта Азия федерациясына Қазақстанды қосып, солтүстік аймақтық шекараны межеллеу – шаруашылық мүддесі тұрғысынан да, мәдени байланыс тұрғысынан да пайда әкелмейтінін айттым», – дейді.

Қазақстан-Ресей шекарасы туралы мәселе 1919 жылдан бастап түрлі жиындарда бірнеше мәрте қаралады. Ең соңғы шешуші Бүкілодақтық Халық комиссарлары Кеңесінің мәжілісі В.Лениннің төрағалығымен Мәскеуде 1920 жылы 17-26 тамыз аралығында өтеді. Бірнеше күнге созылған даулы мәселеге төрағалық еткен Ленин қайта-қайта комиссия отырыстарын өткізіп, өзі бақылауға алады. Әлімхан Ермеков тамыздың 17 мен 24-і күндері жасаған баяндамалары барысында, талан-таражға түскелі тұрған Қазақстанның жарты жерінің тұтастығын сақтап, аман алып қалады.

Осындай қызу талас-тартыстардан соң Ленин: «Қаулы дайын. Әлімхан Ермековтің қайта баяндама жасағаны дұрыс», – деп тұжырады. Нәтижесінде, тамыздың 24-і күні Ленин Автономиялық Қырғыз ССР-і туралы құжатқа қол қойса, 26 тамыз күні құжат заңды күшіне енді. Сөйтіп, бөліске түскелі тұрған жеріміз бүгінгі ұрпақ игілігіне тұтасымен көшті. Басқасын айтпағанда, Әлекеңнің осы жалғыз еңбегінің өзі үшін оның атына Қазақстанның үлкен бір қаласын берсе – артық емес. Оқу орны былай тұрсын! Ойланайық! Ермековтің ерен еңбегі болмаса, қазіргі Астанамыздың өзі Ресей аумағында кетер еді ғой...

Ә.Ермеков осындай саяси жұмыстарға қатысумен қатар, өзінің саналы ғұмырын білім беру саласына жұмсады. 1921 жылы Әлімхан Ермеков Қарқаралыда екі сатылы мектеп пен педагогикалық техникум ашқан. 1925 жылы Ермеков Семейге шақырылып, Орынбордағы Қазақстан Госплан төрағасының орынбасары болып бекітіледі және осымен бір уақытта өндіріс секциясына жетекшілік жасайды. 1929-1930 жылдары алаш жетекшілерін қуғындау басталғанда Ә.Ермеков те тұтқынға алынып, соңынан бостандыққа шығарылады. 1927-35 жылдары Ташкенттегі Қазақ педагогика институтының оқытушысы, ҚазПИ-де доцент, Алматы зоотехника және мал дәрігерлік институтының профессоры және математика кафедрасының меңгерушісі, 1935-37 жылдары Алматы кен-металлургия институты математика және теориялық механика кафедрасының меңгерушісі болып, дәріс беріп, ағартушылық қызметпен айналысқан. Осы жылдардағы жемісті еңбегінің нәтижесінде жоғары оқу орындарына арналған алғашқы қазақ тіліндегі математикалық кітаптар жазды. Ғалымның «Ұлы математика курсы» оқулығы жоғарғы техникалық оқу орындары мен педагогикалық институттарға арналып, қазақ тілінде латын қарпімен 1935 жылы Қызылорда қаласындағы «Қазақстан» баспасынан 3500 данамен жарық көрді.

Қазақ автономиясын құруда Ә.Ермековтің өлшеусіз еңбегін зерделей отырып, онан кейінгі жасампаздық жолдары Қазақ елінің шаруашылық жайын қалыптастырып, нығайтуға халықты ағарту сияқты нақты істерге бағытталғандығына көз жеткіземіз. Қарқаралыда мектеп ашады, Ташкент пен Алматыдағы жоғары оқу орындарында математикадан дәріс оқиды. «Ұлы

математика курсы» 1-бөлім (1935), «қазақ тілінің математика терминдері» (1936) атты оқулық, кітаптарды жарыққа шығарады. Қазақ арасынан тұңғыш математика ғылымының профессоры атағын алады. Сонымен бірге нағыз білім мен біліктілікті қажет ететін сала — Халық шаруашылығын жоспарлау комитетінде және басқа да жауапты қызметтерде болады. 1929-1930 жылдары бір топ қазақ зиялылары абақтыға алынып, тергеуге түскенде, Ә.Ермековті де түрмеге қоса қамайды. Алаш ісінің мүлдем құртылып, ұрпақтық сабақтастық үзіліп қалмау және ұлт зиялылары болашақты ойлап, Алаштың жас түлек дарындары М.Әуезов пен Ә.Ермековті сақтап қалу мақсатында олар, «кінәларын мойындап» сол жолы бостандыққа шығады.

Алайда 1937 жылғы қара бұлт Ә.Ермековтің басына тағы да үйіріліп, 1939 жылы сотталып, 1947 жылға дейін түрмеде отырып шығады. Түрмеден шыққаннан кейін жаламен қайта ұсталып, 1958 жылы босайды. 1957 жылы 26 қарашада толық ақталып, Қарағанды Мемлекеттік техникалық университетінде математикадан дәріс оқиды. 1970 жылы қайтыс болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ақсұңқарұлы С. Алашорданың соңғы тұяғы. Әлімхан Ермековты білесіз бе? Өмір-ай. – 2017. – 18 қаңтар . – Б.4-5
2. «Қаракесек шежіресі», екінші том, Павлодар, «ЭКО» ЖШС баспаханасы, Т.А. Еңсебаев . Кітаптың таралымы – 500 дана. 2017
3. Ақсұңқарұлы С. Алашорданың соңғы көзі // Қазақ үні.-2017.-23ақпан
4. Алаш ақиықтары: мақалалар, деректі құжаттар, аудармалар.- Алматы:Алаш,2006.-228 б.
5. Алаш қозғалысы: энциклопедиялық анықтамалық.- Алматы:Сардар,2014.-Б168-169
6. Алаштың тілдік мұрасы: электронды қолжазба.-Алматы: КИЕ лингвоелтану инновациялық орталығы,2009. – 364 б.
7. Арыстан И. Ескірмейтін еңбек // Егемен Қазақстан. – 2010.-13 қараша.- Б. 7

ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ АЛАШСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ЛЕТОПИСИ ИСТОРИИ

Современный Казахстан развивается в условиях ускоренной экономической, политической и социальной модернизации. Перед казахстанским обществом поставлена стратегическая задача вхождения Республики в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира. Ее успешное решение невозможно без активной жизненной позиции граждан, которая во многом обусловлена глубоким осознанием ими уроков истории. Это особенно важно в настоящее время, когда происходит преодоление наследия тоталитарного периода. Как отмечал Первый Президент РК – Елбасы Н.А. Назарбаев: «...Порой возникает непонимание необходимости осмыслить наше тоталитарное прошлое. Между тем я глубоко убежден в том, что уроки истории надо осваивать постоянно, из поколения в поколение» [1]. Уроки истории особенно необходимы для выработки гарантий предупреждения и недопущения повторения трагедий и преступлений прошлого в настоящем и будущем. Нравственный долг и святая обязанность ныне живущих поколений заключается в осмыслении тех трудных лет, когда наши отцы и деды были под пятой тоталитарного режима.

Объективное изучение отечественной истории будет служить основой формирования общественного единства, укрепления суверенитета Республики Казахстан, способствовать сохранению гражданского мира и национального согласия, патриотическому и межнациональному воспитанию подрастающего поколения в духе дружбы и братства, консолидации народа Казахстана для строительства демократического, правового общества.

Начало XX века в Казахстане - период подъема национального самосознания народа. Национальное движение в казахском обществе было неоднородным, существовали его различные течения, возникали рабочие, революционно-демократические молодежные организации и политические партии. Было создано около двадцати организаций и кружков, объединивших интеллигенцию, учащуюся молодежь, учителей: «Жас казах», «Революционный союз казахской молодежи», «Жас журек», «Талап» и многие другие. Особое место среди них занимают партии: «Алаш», «Уш жуз», «Шуро-и-Исламия». Выразителем различных идейно-политических мнений и течений среди национальной интеллигенции была газета «Казах», а также журнал «Айкап». «Казах» выражала идеи либерально-демократического направления, вокруг которых консолидировались А. Букейханов, А. Байтурсинов, М. Дулатов и другие. Издателем и редактором «Айкап» был М. Сералин, в журнале сотрудничали С. Торайгыров, С. Сейфуллин, Б. Майлин. Объединяло эти издания то, что они выражали общенациональные идеи возрождения и интересы казахского общества. Все эти партии и организации сыграли весомую роль в

истории казахского народа и становлении Казахстана как независимого государства.

20 - 30-е гг. XX в. – это время, когда волны репрессий тоталитарного режима одна за другой уничтожали казахскую интеллигенцию. «В 1928 году по ложному обвинению были арестованы 44 человека, так называемых «буржуазных националистов» — бывших деятелей «Алаш-Орды», в том числе А. Букейханов. А. Байтурсынов, М. Жумабаев, Ж. Аймаутов. В 1930 году была арестована другая группа интеллигенции, около 40 человек, в том числе М. Тынышпаев. Х. Досмухамедов. В 1937 - 1938 годах репрессии приняли массовый характер» [2, с.322].

В исправительно-трудовых лагерях тоталитарный режим содержал талантливых представителей интеллигенции всех народов СССР. «В годы репрессий была уничтожена и наиболее высокообразованная часть казахской элиты – Жакып Акбаев, Алихан Букейханов, Алимхан Ермеков, Сакен Сейфуллин, Магжан Жумабаев и многие другие. Видные представители интеллигенции, выступавшие за демократическое устройство государства, служившие верой и правдой народу, были репрессированы и сосланы в лагеря» [3, с.2].

Возрождая традиции и достижения предшествующих поколений создаются условия для поступательного движения в будущее, и в этом велика роль образования, как фактора обеспечения мира и стабильности путем воспитания молодежи в духе толерантности и согласия. В статье «Независимому Казахстану – жить и здравствовать» Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев отмечал: «Нельзя правильно понять ни одну эпоху, не имея представления об ее великих людях. Ибо сквозь человеческие судьбы мы не только видим ход истории, но и проникаемся ее духом» [4].

В настоящее время возвращены народу имена Алихана Букейханова, Алимхана Ермекова, Ахмета Байтурсынова, Магжана Жумабаева и многих других видных деятелей Казахстана. Казахская интеллигенция начала XX века, обладая обостренной социальной и нравственной ответственностью, постоянно поднимала вопросы о положении личности в социуме, об отношении ее к созданию нового общества, о правах каждого человека на демократические свободы, доступ к достижениям и завоеваниям человеческой культуры. Наследие общественной мысли и духовного опыта Алашской интеллигенции навсегда останется в памяти нашего народа и в летописи мировой истории.

Список использованных источников

1. Назарбаев Н.А. Историческая память, национальное согласие и демократические реформы – гражданский выбор народа Казахстана // Казахстанская правда. – 1997. – 6 июня.
2. История Казахстана с древнейших времен до наших дней. – Очерки / - под ред. М.К. Козыбаева. – Алматы: Дәуір, 2005. – 416 с.
3. Шаймуханов Д. А., Шаймуханова С.Д. Карлаг. – Карагагда, 1997.
4. Назарбаев Н.А. Независимому Казахстану – жить и здравствовать // Казахстанская правда. - 1998. - 16 декабря.

Елемесов А.Қ.
Жетекшісі: Хасенова Б.О.
(М.Жұмабаев атындағы гимназияның тарих пәні мұғалімі)

«ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВ – ТҮЛҒА, ҒАЛЫМ, ҰСТАЗ»

*- Қазақта мұндай жігіт көрмедім деп,
Ардақты қарт Потанин лепес еткен...
Меніңше, Ермеков деген бала,
Ұқсайды ұиқыр қыран қаршығаға...*

Сұлтанмахмұт Торайғыров

Биыл көрнекті қоғам қайраткері, «Алаш» партиясы мен «Алашорда» қозғалысы жетекшілерінің бірі, қазақтың тұңғыш математигі, профессор, ғұлама ғалым, белгілі ағартушы, қазақ тіліндегі тұңғыш «Жоғарғы математика курсы» оқулығының иесі Әлімхан Ермековтың туылғанына 130 жыл толып отыр.

Әлімхан Әбеуұлының білім алған оқу орындарына тоқталатын болсам, 1905 жылы Қарқаралы қаласындағы үш сыныптық училищені, 1912 жылы Семей ерлер гимназиясын алтын медальмен бітіріп, Томск технологиялық институтының тау-кен факультетіне оқуға түседі. Институтта оқып жүріп Г. Потанинмен танысады. Шоқан Уәлихановтың досы Григорий Николаевич Потанин Әлімханның бойындағы білімге деген талпынысты көріп, тәнті болған. Қарт Потанин Әлімханға ағалық ақыл беріп, оған: Әлімхан сенің білімің-ол қазақтың білімі. Сол себепті жақсы оқы және өзгелерді оқыт», -деп үлкен үміт артқан [2].

Әлімхан Әбеуұлы Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, Ж.Ақбаев, М.Дулатов сияқты зиялы қауым өкілдерімен, ғалымдармен етене жақын араласып, ұлт азаттығы жолындағы күреске қатысқан. Әлімхан Әбеуұлы қоғамдық қызметін 1917 жылы Алаш автономиясы құрылғанда, 26 жасында жаңа үкіметтің жаңа премьер-министрінің орынбасары, әрі ел шаруашылығын жоспарлау комитетінің төрағасы болып тағайындалғанда бастаған. Сол жылы ІІ Бүкілқазақтық съезіне Семей облысынан делегат болып қатысып, Алашорда үкіметіне мүшелікке қабылданған [1].

Әлімхан Ермековтың қазақ халқы үшін ерен еңбегінің бірі-Қазақ автономиясы шекарасының біртұтастығын аман сақтап қалуы. Осы орайда ол 1920 жылы 17 тамызда В.И.Лениннің төрағалығымен өткен қазақ өкілдері қатысқан Халық Комиссарлары Кеңесінің мәжілісінде Қазақстанның жағдайы туралы баяндама жасайды. Ол жерде Қазақстанның шекарасы туралы мәселелерді қамтып, өз пікірін тиянақты, жан-жақты дәлелдермен қорғап шығады [2].

1930-1947 жылдар аралығында Әлімхан Ермековке «ұлтшыл», «контрреволюцияшыл», «халық жауы» аталып, үш рет сотталды. 20 жылдан астам өмірін түрмелер мен саяси ұғын-сүргінде өткізіп, азап шекті. Кеңес өкіметінің жазалау органдарының қуғындауында ұзақ жылдар болғанымен, ол адамгершілік қасиеттерін, ғалымдық, ұстаздық іс-әрекетін кір шалдырмай сақтай білген [3].

Әлімхан Әбеуұлының қазақ математикасы ғылымына қосқан үлесі ұшан-теңіз.

Алашорда үкіметінің министрі болған Әлімхан Әбеуұлы «Ұлы математика курсы» оқулығы жоғарғы техникалық оқу орындары мен педагогикалық институттарға арналып, қазақ тілінде латын қарпімен 1935 жылы Қызылорда қаласындағы «Қазақстан» баспасынан жарық көреді. Кітапта жоғары математика элементтері аса қарапайым, жеңіл тілмен түсіндіріледі. Автор тілінің айқындығы, теориялық топшылаулары, есептердің шығарылу дәрежесі, келтірген мысалдары үйренушіні баурап алады [3].

Сонымен бірге, ол 1936 жылы өзінің ұстаздық тәжірибесі негізінде «Қазақ тілінің математика терминдері» атты түсіндірме сөздігін шығарады. Әлімхан Әбеуұлы қазақ тілінде оқулықтар мен оқу құралдарын жоғарғы математика пәні бойынша дайындап, математикадан ғылыми терминология даярлаумен шұғылданды. Оның ғылыми зерттеу еңбектерінің негізгі бағыттары - ықтималдық теориясы, математикалық статистика, теориялық механика, математикалық терминология мәселелері болды [4]. Әлімхан Ермековтің математика саласы бойынша республикадан басқа жерлерде де еңбегі жоғары бағаланып, 1935 жылдың 5 қарашасында СССР ЦИК жанындағы Жоғарғы техникалық білім беру комитетінің Жоғарғы аттестациялық комиссиясы оған профессор атағын беруге және де ғылым докторы дәрежесін қорғауға ұсынды. Осылайша Ә. Ермеков – қазақтың тұңғыш профессор-математигі атанады.

Әлімхан Әбеуұлы саяси жұмыстарға қатысумен қатар, өзінің саналы ғұмырын білім беру саласына жұмсаған. 1921 жылы Әлімхан Ермеков Қарқаралыда екі сатылы мектеп пен педагогикалық техникум ашқан. 1927-35 жылдары Ташкенттегі Қазақ педагогика институтының оқытушысы, ҚазПИ-де доцент, Алматы зоотехника және мал дәрігерлік институтының профессоры және математика кафедрасының меңгерушісі, 1935-37 жылдары Алматы кен-металлургия институты математика және теориялық механика кафедрасының меңгерушісі болып, дәріс беріп, ағартушылық қызметпен айналысқан. 1955 жылы Қарағанды тау-кен институтында оқыған, Ә. Ермековтің сүйікті оқушыларының бірі Ю. Попов ұстазы туралы: «...Ақ шашты, мықты, өте мейірімді. Студенттерге сабақты өте байсалдылықпен байыппен түсіндіргені ұнайтын. Лекторымыз Ермековтың қызықты әдеті бар еді. Жидесінің оң жақ қалтасында міндетті түрде бор жүреді. Тақтаға өте үлкен әріптермен, түсінікті жазатын. Сабақ біткен соң жазған борын сол оң жақ төс қалтасына қайта салып қояды. Бұның себебін студенттер білетін», - деп естеліктерінде жазады.

1957 жылы 26 қарашада толық ақталып, Қарағанды Мемлекеттік техникалық университетінде математикадан дәріс оқиды [5].

Абақты-ғұмырдан 1955 жылы босап шыққан Ә.Ермековке Қарағанды жерінде тұру туралы шешім шығарылып, Қарағанды политехникалық университетінде зейнет демалысына дейін қызмет етеді. Қарағанды мен Қарқаралыда көшелер, мамандандырылған кітап үйі бар. 1998 жылы ғалымның туған жері Ақтоғайда Алашорда көсемдері Ә.Бөкейханға, Ә.Ермековке және Ж.Ақбаевқа ескерткіштер ашылған[6].

Қорыта келе айтарым Алаш зиялысы Әлімхан Әбеуұлының өнегелі өмірі, жүріп өткен қиын-қыстау жолы ұрпақтан-ұрпаққа үлгі болып қала бермек. Бүгінгі ХХІ ғасырдың жастары Әлімхан аталарындай білімді, ұлтының қамын ойлайтын жастар болуы қажет деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://www.inform.kz/kz/ermekov-alimhan-abeuuly_a2205152
2. Қ.Өскембаев. Алаштың Әлімханы
3. Алашорда энциклопедия
4. <https://abai.kz/post/8214>
5. <https://e-history.kz/kz/news/show/927/>
6. <https://adebiportal.kz/kz/blogs/view/3840>
7. http://alash.semeylib.kz/?page_id=86

М.А. ЕРМЕКОВ – ПУТЬ К ВЕРШИНАМ ГЕОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

Алимхан Ермеков был принят в Томский технологический институт по конкурсу аттестатов, где произошла его встреча с выдающимся русскими путешественником - исследователем Казахстана, Сибири, Китая, этнографом, публицистом, географом и фольклористом Г.Н.Потаниным, которая оставила в душе молодого человека след на всю жизнь.

В 1920 году Алимхан Ермеков становится председателем Коллегии по управлению краем при ВЦИК. После окончания Томского технологического института получает диплом горного инженера и специальность геологоразведчика.

В 1921 году Алимхан Ермеков открывает в Каркаралинске двухступенчатую школу и педагогический техникум. В 1925 году Ермеков приглашается в город Семипалатинск и утверждается заместителем председателя Госплана Казахстана в Оренбурге и одновременно руководит секцией промышленности. С 1926 года, как один из немногих высококвалифицированных специалистов он привлекался к работе в вузах Ташкента (высший педагогический институт), затем в вузах Алматы.

В 1935—1937 гг. был деканом общетехнического факультета Алма-Атинского горно-металлургического института. Высокоэрудированный специалист, знаток многих европейских языков, прекрасный преподаватель.

С 1955 года работает в Карагандинском политехническом институте. В 1958 году вышел на пенсию, но продолжал совмещать работу на кафедре. На главном корпусе технического университета установлена мемориальная доска. Учитывая громадные заслуги Алимхана Абеуовича Ермекова в истории становления Казахстана, его государственности, его неоценимый вклад в науку и культуру нашего государства, его именем названы улицы в городах Караганда и Каркаракалы, специализированный «Дом книги» в Караганде, СШ № 131 в Агадыре, гимназия №102 в Караганде.

Однако, так уж случилось, что геология не стала главным предметом занятий Алимхана Ермекова. По зову души и складу мышления, Алимхан Ермеков увлекся математикой. К сожалению, в Томске тогда не было факультета математики, поэтому Алимхан занимался геологией. Но он сдал экстерном экзамены и получил второй диплом физико-математического факультета. Алимхан Абеуович мог бы достигнуть еще больших высот в развитии науки Казахстана.

Все эти и другие материалы сберег и систематизировал его сын, Магавья Алимханович Ермеков. Он продолжил дело отца и на научном поприще. Профессор, доктор геолого-минералогических наук, член-корреспондент, затем академик Академии наук Республики Казахстан.

Магавья Алимханович Ермаков родился в ауле №6 Абайского района Восточно-Казахстанской области. В 1951 году окончил Казахский горно-металлургический институт (ныне Казахский национальный технический университет имени К.Сатпаева) и аспирантуру этого же института. В 1950-1958 годы старший геолог, руководитель тематического отряда треста «Казахуглегеология» Министерства угольной промышленности СССР. В 1958 году в Казахском горно-металлургическом институте защитил кандидатскую диссертацию на тему: «Методика изучения газоносности угленосных отложений Карагандинского бассейна в процессе геологоразведочных работ на примере Чурубай-Нуринского района».

В 1958-1963 годы - заведующий кафедрой Химико-металлургического института академии наук Республики Казахстан, в 1963-1970 годы - старший научный сотрудник, начальник лаборатории Карагандинского научно-исследовательского угольного института Министерства угольной промышленности СССР. В 1967 году в Казахском политехническом институте защитил докторскую диссертацию на тему: «Газоносность угленосных отложений и газообильность шахт Карагандинского бассейна»

В 1968—1970 годах— начальник лаборатории Карагандинского отделения ВостНИИ. В 1970-1989 годы - заведующий кафедрой геологии Карагандинского политехнического института (ныне Карагандинский технический университет). С 1989 года - профессор Карагандинского технического университета. Специалист в области борьбы с газами в угольных шахтах. Автор нетрадиционного метода моделирования сложных процессов. Соавтор книг «Газоносность угольных бассейнов и месторождений Казахстана», «Газоносность угольных бассейнов и месторождений СССР», Москва, 1979 г., «Статистико-детерминированный метод построения многомерных моделей с использованием ЭВМ», Караганда, 1988 г. Награжден орденом Отечественной войны 1-степени и медалями.

«В последнее время, – говорил Магавья Алимханович, – возрос интерес к архиву отца». Магавья Алимханович написал книгу «Мой отец - Алимхан Абеуович Ермаков.

Список использованных источников

1. Попов Ю.Г. Алимхан Ермаков: страницы жизни // Индустриальная Караганда. 1992.

2. Сибирская старина Томск, 1994, №6, с.27-314. Дело Семипалатинск. 1917, 3 сентября. 5. Личный архив А.А. Ермакова. 6. Попов Ю.Г. Выпускник Томского технологического // Томская старина. 1999, № 2.

3. Государственный архив Карагандинской области. Ф. 1558. Оп. 1. Д. 72. Л. 1, 2, с.

Коровина Н.Н. (Караганда, КАТК)
Нурлигенова З.Н. (Караганда, КарТУ)
Дильдабеков А.Т. (Караганда, КарТУ)

ИСТОКИ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ А.А. ЕРМЕКОВА

Алимхан Абеуович Ермеков (1891-1970 гг.) одна из известнейших личностей Республики Казахстан, внесшей неоценимый вклад в становление государственной независимости. Ему довелось прожить яркую, плодотворную жизнь: студент Томского технологического института (1917-1923 гг.), делегат I и II (чрезвычайного) Сибирских областных съездов, один из основателей партии «Алаш», ученый, первый казахский профессор-математик.

На становление общественно-политических взглядов Алимхана Абеуовича незабываемый след оставила встреча с известным российским географом, этнографом, фольклористом, ботаником, публицистом и общественным деятелем Григорием Николаевичем Потаниным. В своих воспоминаниях, сделанных спустя немало десятилетий А.А. Ермеков писал: «В 1912 году я поступил в Томский технологический институт, на геологоразведочный факультет. Приехав в Томск, устроился с жильем, пообык и решил навестить Г.Н. Потанина. В его лице, казалось мне, собрались все горести печальника нашего народа. Потанин проявлял большой интерес к инородцам, знал их быт, нравы и всячески содействовал сохранению самобытной культуры... Однажды Г.Н. Потанин взглянул мне прямо в глаза и сказал: «Смотри, Алике, твои знания – это знания всех казахов. Учись и учи других» [1]. Также огромное влияние на формирование общественно-политических взглядов Алимхана Абеуовича Ермекова оказала Великая Октябрьская революция 1917 г., которая прервала его обучение.

Как известно с 5 по 13 декабря 1917 г. в городе Оренбурге проходил II Всеказахский (Общеказахский) съезд, который единогласно постановил образовать национально-территориальную автономию в составе демократической федеративной России. На съезде было избрано временное правительство автономии – Народный совет Алаш-Орда. Совет состоял из 25 членов (10 мест оставили для представителей других национальностей, населяющих Казахстан). Правительство возглавил Алихан Букейханов. В состав правительства, наряду с другими представителями передовой национальной интеллигенции вошел и А.А. Ермеков. Со свойственной ему целеустремленностью он делал все для того, чтобы его народ обрел свободу и независимость.

В 1920 г. А.А. Ермеков в должности члена ЦИК Казахской ССР командирован в Москву, где на заседании под председательством В.И. Ленина делает доклад о положении Казахстана: «Постановлением Кирвоенревкома я был командирован в Москву с мандатом № 2043 от 18 мая 1920 года для доклада о положении Киргизского края вообще, по вопросу о границах в особенности» [2, с. 151]. В процессе острой дискуссии о границах республики ему удалось

добиться возвращения Казахстану ряда очень важных территорий, которые ранее принадлежали России: Коростылевская степь, Семипалатинская, Акмолинская области и северное побережье Каспийского моря. Патриот своего народа, блестящий знаток жизни казахов, их взаимоотношений с соседями, он оказался в нужный час в самой исторической точке событий.

Важным событием в жизни Алимхана Абеуовича, оказавшем влияние на формирование общественных взглядов, стало его назначение с 1 сентября 1921 г. по 1 сентября 1924 г. директором школы 2-ой ступени г. Каркаралинска. На педагогических советах А.А. Ермаков часто повторял: «Обучение и воспитание – тончайшее, многогранное искусство, предполагающее множество форм работы. Преподаватель, не увлеченный своей дисциплиной, не сможет заинтересовать ученика». Свою педагогическую деятельность А.А. Ермаков продолжил в должности преподавателя математики и декана естественно-математического факультета Казахского высшего педагогического института в городе Ташкенте с 1926 по 1928 гг., в 1928 г. работал доцентом кафедры математики Алма-Атинского педагогического института и Казахского университета, с 1930 по 1935 гг. работал в Алма-Атинском ветеринарно-зоотехническом институте в качестве доцента, профессора, заведующего кафедрой математики и в 1935-1937 гг. был профессором, заведующим кафедрой математики и теоретической механики, декан общетехнического факультета Алма-Атинского горно-металлургического института. Большой заслугой стало присвоение Алимхану Абеуовичу высшей аттестационной комиссией СССР звания профессора математики и теоретической механики в 1935 г.

С 1932 по 1936 гг. по поручению Наркомтяжпрома Казахской ССР Алимхан Абеуович был занят серьезным вопросом по составлению математической терминологии на казахском языке (в связи с необходимостью перевода на казахский язык учебников для средней школы). Одновременно им был подготовлен учебник высшей математики на казахском языке. Сложность этой работы определялась преподаванием высшей математики в ВУЗах Казахстана на казахском языке и отсутствием пособий. Педагогическую деятельность Алимхан Абеуович продолжил в 1955 по 1958 гг. в Карагандинском политехническом институте (ныне КарТУ).

Из выше изложенного следует, А.А. Ермаков – первый казах-математик, профессор, автор учебника по высшей математике на казахском языке, знаток ряда Европейских языков, он являл собой образец разносторонне образованного, высококультурного и эрудированного педагога.

Список использованных источников

1. Попов Ю. Алимхан Ермаков: новое возвращение в Каркаралы. URL: <http://inkaraganda.kz/articles/140408> (дата обращения 15.02.2021 г.)
2. Журтбай Т.К. Движение Алаш: Сборник материалов судебных процессов над алашевцами. Кн. 1. – Алматы, 2011. – С. 417.

Ә. Ә. ЕРМЕКОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Әлімхан Әбеуұлы Ермеков (1891-1970 жж.) - мемлекеттік тәуелсіздіктің қалыптасуына өлшеусіз үлес қосқан Қазақстан Республикасының танымал тұлғаларының бірі. Ол жарқын, жемісті өмір сүрді: Томск технологиялық институтының студенті (1917-1923 жж.), Сібір облыстық съездерінің I және II (төтенше) делегаты, "Алаш" партиясының негізін қалаушылардың бірі, ғалым, алғашқы қазақ профессор-математигі.

Әлімхан Әбеуұлының қоғамдық-саяси көзқарастарының қалыптасуында белгілі ресейлік географ, этнограф, фольклорист, ботаник, публицист және қоғам қайраткері Григорий Николаевич Потанинмен кездесу ұмытылмас із қалдырды. Араға ондаған жылдар салып жазған естеліктерінде А.А. Ермеков былай деп жазған: "1912 жылы Томск технологиялық институтына, геологиялық барлау факультетіне оқуға түстім. Томскке келіп, тұрғын үймен, түскі аспен жұмысқа тұрды және Г. н. Потанинге баруды шешті. Оның атынан, Менің ойымша, біздің халқымыздың қайғы-қасіреті жиналды. Потанин шетелдіктерге үлкен қызығушылық танытты, олардың өмірін, әдет-ғұрпын білді және ерекше мәдениетті сақтауға барлық жағынан көмектесті... Бірде г. н. Потанин менің көзіме тіке қарап: "қарашы, Алике, сенің білімің-бұл барлық қазақтардың білімі. Үйрен, және өзгелерді үйрет" [1]. Сондай-ақ, Әлімхан Әбеуұлы Ермековтың қоғамдық-саяси көзқарастарының қалыптасуына оның оқуын тоқтатқан 1917 жылғы Ұлы Қазан төңкерісі үлкен әсер етті.

1917 жылғы 5-13 желтоқсан аралығында Орынбор қаласында II Жалпықазақ (жалпықазақ) съезі өтіп, ол бірауыздан Ресей демократиялық федеративтік республикасының құрамында ұлттық-аумақтық автономия құруға қаулы етті. Съезде автономияның Уақытша үкіметі – Алаш-Орда Халық Кеңесі сайланды. Кеңес 25 мүшеден тұрды (10 орын Қазақстанда тұратын басқа ұлт өкілдеріне қалдырылды). Үкіметті Әлихан Бөкейханов басқарды. Үкімет құрамына алдыңғы қатарлы ұлттық интеллигенцияның басқа өкілдерімен қатар Ә.Ә. Ермеков та кірді. Өз халқының бостандық пен тәуелсіздікке ие болуы үшін ол өзіне тән мақсаттылықпен бәрін жасады. 1920 жылы А.А. Ермеков Қазақ КСР ОСК мүшесі лауазымына Мәскеуге іссапармен жіберіледі, онда В. И. Лениннің төрағалығымен өткен отырыста Қазақстанның жағдайы туралы баяндама жасайды: "Кирвоенревкомның қаулысымен мен жалпы Қырғыз өлкесінің жағдайы туралы, әсіресе шекарасы туралы мәселе бойынша баяндама жасау үшін 1920 жылғы 18 мамырдағы № 2043 мандатпен Мәскеуге іссапарға жіберілдім" [2, 151 бет]. Осы жылдары Орта Азия мен Қазақстан жерің межелеп, ұлттық шекарасын бекітуге кіріскен уақыт. Жер межелеуге байланысты Алаш көсемі А.Бөкейхановпен бірге Ульянов Ленинмен кездесіп өзінің айтарлықтай үлесін

тигізген. Республиканың шекаралары туралы өткір пікірталас барысында ол Қазақстанға бұрын Ресейге тиесілі бірқатар маңызды аумақтарды: Коростыль даласын, Семей, Ақмола облыстарын және Каспий теңізінің солтүстік жағалауын қайтаруға қол жеткізді. Өз халқының патриоты, қазақтар өмірінің, олардың көршілерімен қарым-қатынасының тамаша білгірі, ол оқиғалардың ең Тарихи нүктесінде қажетті сағатта болды.

Қоғамдық көзқарастардың қалыптасуына әсер еткен Әлімхан Әбеуұлының өміріндегі маңызды оқиға оның 1921 жылғы 1 қыркүйектен 1924 жылғы 1 қыркүйекке дейін Қарқаралы қаласының 2-саты мектебінің директоры болып тағайындалуы болды. Педагогикалық кеңестерде А.А. Ермеков жиі қайталайтын: "Оқыту мен тәрбиелеу – жұмыстың көптеген түрлерін болжайтын аса нәзік, сан қырлы өнер. Пәнге құмар емес мұғалім оқушыны қызықтыра алмайды". Өзінің педагогикалық қызметін А. Ермеков 1926 жылдан 1928 жылға дейін Ташкент қаласында Қазақ жоғары педагогикалық институтының математика оқытушысы және жаратылыстану-математика факультетінің деканы, 1928 жылы Алматы педагогикалық институты мен Қазақ университетінің математика кафедрасының доценті, 1930 жылдан 1935 жылға дейін Алматы қаласында зооветеринарний институттың доценті, математика кафедрасының меңгерушісі, профессоры, жалпы техникалық факультетінің деканы болып жұмыс атқарды. КСРО-ның Жоғары Аттестаттау Комиссиясы Әлімхан Әбеуұлына 1935 жылы Математика және теориялық механика профессоры атағын беру үлкен жетістікпен мақтаныш болды.

1932 жылдан 1936 жылға дейін Қазақ КСР Халық Комиссариатының тапсырмасы бойынша Әлімхан Әбеуұлы қазақ тілінде математикалық терминологияны құрастыру бойынша маңызды мәселемен (орта мектепке арналған оқулықтарды қазақ тіліне аудару қажеттілігіне байланысты) айналысты. Сонымен қатар ол қазақ тілінде Жоғары математика оқулығын дайындады. Бұл жұмыстың күрделілігі Қазақстанның жоғары оқу орындарында жоғары математиканы қазақ тілінде оқытумен және жәрдемақылардың болмауымен айқындалды. Әлімхан Әбеуұлы педагогикалық қызметін 1955-1958 жылдары Қарағанды политехникалық институтында, жалғастырды.

Жоғарыда айтылғандардан, Ә.Ә. Ермеков – алғашқы қазақ-математик, профессоры, қазақ тіліндегі жоғары математика оқулығының авторы, бірқатар еуропалық тілдердің білгірі, ол жан-жақты білімді, жоғары мәдениетті және білімді педагогтың үлгісі болған. Біздің ойымызша, «Зобалан жылдарында», репрессияға ұшырап аман қалған, ұлтымыздың жарық жұлдызы, тұғыры биік тұлға осы ҚарТУ-де сабақ беруі бізге ерекше мақтаныш. Әрбір студент ол адамның өмір жолын білуі міндет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Попов Ю. Әлімхан Ермеков: Қарқаралыға қайта оралу. URL: <http://inkaraganda.kz/articles/140408> (өтініш берген күні 15.02.2021 ж.)
2. Жұртбай Т. К. Алаш қозғалысы: алаштықтарға қатысты сот процестері материалдарының жинағы. К. 1. – Алматы, 2011. – Б. 417.

АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗДІК

Биылғы жылы Қазақстан тәуелсіздігінің алтын таңының атқанына 30 жыл толады. Осы уақыт аралығында дүниежүзілік қауымдастықтан өз орнын тауып, берік орнықтырған Қазақстан демократиялық мемлекет ретінде болашаққа нық сеніммен қадам басып келеді.

Тамыры ғасырлар қойнауына кеткен ұлттық мемлекеттіктің қалыптасуы мен дамуының тарихында екшелеп, талдауды қажет ететін кезең - XX ғасырдың басы. Қазақстандағы мемлекеттік құрылыстың тарихы туралы айтқанда қоғамның жаңа конституциялық жаңару кезеңдері негізгі орын алады. Осы орайда 1917 жылы қабылданған «Алаш» партиясы бағдарламасының маңызына тоқталған жөн. Барлығы он пункттен тұратын бағдарламаның мазмұнында қазіргі демократиялық қоғамның белгілері көрініс тапқан. Атап көрсетсек, жергілікті бостандық, яғни, құрылатын Қазақ автономиясы басқа жұрттармен бірге Ресейдің әзірге бір бөлігі болып, реті келсе өз алдына бөлініп шығуы; қазіргі Қазақстан Республикасы Конституциясының «Адам және азамат» бөліміндегі адам мен азаматқа қатысты жеке бас бостандығы құқықтары: сөз, ой бостандығы, жиналыс жасау, баспасөзге еркіндік берілді. Бағдарламаның 9-шы пунктінде тегін оқу, ана тілінде бастауыш білім беру, қазақ тілінде мектептер, университеттер ашу, 10-шы пунктінде жерге байланысты оның сатылмайтындығы, жердің мемлекет меншігі екендігі айтылған. Жердің асты-үсті байлығы сол мемлекетте тұратын халыққа тиесілі екендігі, жер байырғы, жергілікті халыққа берілуі керектігі, жерге алдымен қазақ халқын орналастыру, оған дейін қоныс аударушыларды тоқтата тұру, қоныс аударушылар отырмаған жерлерді қазаққа қайтару туралы айтылған [1].

Ерекше назар аударатын жайт, Алаш зиялыларының ұстанымдарында ешқандай басқа ұлттарға деген теріс көзқарастың жоқтығы. Бұл пікір 1917 жылы 5-13 желтоқсанда Орынборда өткен II Жалпықазақтық съезде жарияланған Алаш автономиясының органы Алашорда үкіметінің құрамын сайлаудан көрінді. Нақтырақ айтқанда, Алашорда үкіметінің құрамы 25 адамнан тұрса, ондағы 15 орын қазақтарға, ал қалған 10 орын басқа ұлт өкілдеріне берілді. Қазіргі кездегі идеология тұрғысынан қарайтын болсақ, нағыз толеранттықтың көрінісі деп нық айтуға болады.

1919 жылы 4 сәуірде кешірім жасалғанына карамастан, Әлихан Бөкейханов бастаған Алаш ұлттық-демократиялық зиялылары саясаттан, биліктен аластатылды. Алайда олар азамат соғысынан кейінгі жеті-сегіз жыл ішінде Қазақстандағы ғылымның, оқу-ағарту ісінің, әдебиеті мен өнерінің, халық шаруашылығының дамуына қомақты үлес қосты. Абайдан кейінгі қазақ поэзиясының алыбы Мағжан Жұмабаев осы кезеңде өзінің шоқтығы биік «Көкшетау», «Батыр Баян» шығармаларын жазды. Сөйтіп, олардың іс-әрекеттері қоғамдық өмірдің әр саласында олардың әрқайсысына тән ерекшеліктерімен тарихта қатталып қалды.

Алаш партиясының бағдарламасындағы мәселелер 20-30 жылдарда-ақ Кеңес өкіметі аясында біртіндеп жүзеге аса бастады. Алаштың ізін басқан кейінгі толқын - Нығмет Нұрмақов, Жағыпар Сұлтанбеков, Жалау Мыңбаев, Абдолла Асылбеков, Ораз Жандосов, Смағұл Сәдуақасов, Ыдырыс Мұстамбаев, Сейітқали Меңдешев, Сұлтанбек Қожанов, Ұзақбай Құлымбетов, Сәкен Сейфуллиндер Қазақ өлкелік комитетінің жауапты хатшысы Ф. Голощекиннің Қазақстанда жүргізген «Кіші Қазан» саясатына қарсы күресті.

Ал бұлардың ұстазы кім еді? Оларды оятқан, ұлттық саналарын жебеп, жігерлендірген Алаш зиялылары болатын. Бір сөзбен айтқанда Алаш зиялылары қазақ зиялы қауымының үлкен буынын тәрбиелеп шығарды.

1920-1936 жылдар Қазақстанның дамуында терең із қалдырды. Республика өзінің мәдени, ағарту саласындағы табыстарымен, экономикалық әлеуетінің артуымен 1936 жылы Кеңес Одағындағы одақтас республика дәрежесіне көтерілді. Одақтас республика мәртебесін иелену – Қазақстанның болашағы үшін аса маңызды қадамға негіз қалады. 1936 жылы қабылданған КСРО Конституциясында біздің бүгінгі тәуелсіздігімізге, тұтастығымызға негіз болған екі бап бар. Олар: 15 бап - «Қазақ КСР-і КСРО-дан еркін бөлініп шығу құқығын сақтайды» және 16 бап – «Қазақ КСР-інің территориясын Қазақстанның келісімінсіз өзгертуге болмайды». Осы заңдарды басшылыққа алған еліміз іргесі сөгілмей 1991 жылы Кеңес Одағы ыдырағанда өз тәуелсіздігіне қол жеткізді.

Сайып келгенде, тәуелсіздіктің тарихы, оның өзегі сонау XX ғасырдың басынан басталады, яғни, 20-30 жылдардағы Алаш арыстарының, қазақ зиялыларының өлшеусіз еңбегінің, төккен терінің арқасы десек қателеспейміз. Қарастырылған кезеңде КСРО-да ел экономикасын дамыту ұлттық жұмысшы мамандарды даярлаумен қоса жүрді: фабрика-зауыт оқыту мектептері, кәсіптік-техникалық мектептер, кешкі курстар, өнеркәсіптік оқулар, техникалық үйірмелер ашылды. Автономиялы республикалар мен облыстарда жұмысшыларды Кеңес Одағының, Ресей мен Украинаның ірі өндірісті қалаларына іссапарға жіберіп білікті мамандар даярлау, тәжірибе үйрену кеңінен жүргізілді. Бұдан Қазақстан да тыс қалмады.

Алайда, Қазақстанның орасан мол жер асты қазба байлығы бола тұра біржақты, тек шикізаттық бағытта дамуының бастауы да осы кезеңге тиесілі. Осы тақырыпта қарама-қарсы пікірлер, қызу айтыстар жүріп, соңында қазақ зиялылары жеңіліске ұшыраған болатын. Ұлы аштық, тәркілеу, жаппай саяси қуғын-сүргін де осы кезеңнің еншісінде. Дей тұрғанмен, үлкен шығындармен қоса Қазақстанның экономикалық, мәдени, ағарту, әлеуметтік жағынан өсіп, дамығандығын жоққа шығаруға болмас. Республика индустриялы-аграрлы елге айналып, ұлттық жұмысшы кадрларды, инженерлік-техникалық интеллигенцияны қалыптастырудың негізі қаланды.

Жалпы бұл кезең - тарихтағы аса ауыр кезең. Осы бір ауыр кезеңде қазақ зиялылары өзінің ұлылығын танытты. Олар өмір сүрген кезеңді Академик М. Қозыбаев «...асуы болса да шатқалы көп, өзендері болса да өткелі жоқ, тауларының панасы жоқ, ханы көп болса да қайырымы жоқ, наласы көп заманда өмір сүріп, ұлылығын таныта білді олар» деп айтқан болатын [2]. Ұлтжанды

зиялылардың барлығы да 1937-1938 жылдары сталиндік репрессияның құрбаны болды. Олардың ісі ата тарихымен бірге мәңгілік жасайды.

Сондықтан Алаштың мұраты болған тәуелсіздік бүгінде Алаштың бізге қалдырған мұрасы дейміз. Себебі, олар сөз жүзінде емес, іс жүзінде тәуелсіздіктің берік экономикалық, мәдени, ағарту, әлеуметтік іргетасын қалап кетті. Осы қасиетті мұраны қастерлеу, сақтау, қорғау - әрқайсымыздың міндетіміз. Осыдан бір ғасыр бұрын Алаш зиялылары көтерген мәселелер бүгінгі күні өзектілігін арттырмаса жоғалтқан жоқ.

«Жер! Жерсіз Отан жоқ» - дейді Әлихан Бөкейханов. «Қазақтың байырғы жерін қашан қазақтар өз бетінше ғылым мен техникаға сүйеніп толық игермейінше, жер жеке меншікке де, қоныстанушыларға да берілмейді.

Жердің астындағы, үстіндегі байлық – қазақ мемлекетінікі. Оның әр бір түйір тасы қазақтың өңіріне түйме болып қадалу керек. Қазақтың жерінде өндірілген бір уыс жүн сол мемлекеттің азаматтарының үстіне тоқыма болып киілуі керек» деп, Қазақстанды дайын өнім шығаратын елге айналдыруды, еліміздің байлығын ысырап етпей, игілігін халықтың көруін мақсат етті [3]. Жердің ешкімге сатылмауын, жердің тек мемлекетке тиесілі болуы туралы қағиданың қазығын қадап кетті.

Бүгінде Қазақстан халқы Алаш көсемінің бұл қағидасының елімізде іске асырылып отырған саясатпен ұштастығына, жалғасын тапқанына куә болуда. Күні кеше Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаев ауыл шаруашылығы мақсатындағы жердің шетелдіктерге сатылмайтыны және жалға да берілмейтіндігі туралы жария етті [4]. Осылайша көптен бері елдің көкейінен кетпей, мазалап жүрген ойларға нүкте қойылды. Экономикалық тәуелсіздік – саяси тәуелсіздіктің қашанда берік негізі болмақ.

Тәуелсіз еліміздің болашағы жарқын, экономикасы мықты болуы үшін әрқайсымыз Алаш зиялыларының отансүйгіштік, ұлтжандылық қасиеттерін, білімі мен танымын, өресі мен өрлігін бойымызға сіңіруіміз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан: мемлекеттілік кезеңдері. Конституциялық актілер – Казахстан: этапы государственности. Конституционные акты / Құраст. Ж. Бәйішев. – Алматы: Жеті жарғы, 1997.
2. Тұғыры биік тұлға - / С.Сейфуллин туралы зерттеулер, естеліктер, мақалалар. – Алматы: Үш қиян, 2002.
3. Бейсенбекова Н.А. Әлихан Бөкейханов – ұлт мақтанышы: монография. – Қарағанды, 2006. – 198 б.
4. <https://khabar.kz/kk/news/sayasat/item/131937>

АЛИМХАН ЕРМЕКОВ В ВОСПОМИНАНИЯХ РОДНЫХ И БЛИЗКИХ

Начало XX века в Казахстане ознаменовалось подъемом национального самосознания народа. Казахская интеллигенция начала XX века, трудившаяся на ниве народного образования и просвещения, науки и литературы, социально-правовой сферы, закономерно стала тем критически мыслящим центром сосредоточения вековых надежд, устремлений и ценностных ориентиров, которые составляли существо духовной жизни казахского общества, выражали самые острые проблемы его жизнедеятельности. Особую значимость и актуальность приобретают вопросы исследования общественно-политической деятельности казахской национальной интеллигенции начала XX в., и их роль в становлении государственности.

Алимхан Абеуович Ермеков – видный общественно-политический деятель, ученый – первый казах-математик, получивший звание профессора, член правительства Алаш-Орда, участвовал в вопросах по уточнению границ Казахстана с Алтайским краем, Коростелевской степью, включению Семипалатинской и Акмолинской областей в состав Казахстана.

Родился в 1891 г. в Темиршской волости Каркаралинского уезда (ныне Актогайский район совхоз «Қызыларай»). В 1899 г. поступил на трёхклассное обучение в Каркаралинское городское училище. В 1905 г. отец отправил его в мужскую гимназию в Семее. После окончания гимназии с золотой медалью, в 1912 г. поступил в Томский Технологический институт без участия в конкурсе, в 1917 г., будучи еще студентом Томского университета, оставил учёбу и отправился в Семей, где сблизился с Алиханом Букейхановым. В этом же году стал членом партии «Алаш». Был избран в состав Народного совета Алашской автономии на II-ом съезде партии, который проходил в Оренбурге с 5 по 13 декабря 1917 г. В 1920 г. Алимхан Ермеков от имени Семейского губревкома отправился в Оренбург, где решением военно-революционного комитета ему был предоставлен мандат за № 243 и он был направлен в Москву для доклада «О положении Казахского края вообще, и по вопросу о границах, в особенности» [1, с. 220 – 221]. В Москве А.А. Ермеков выступит с докладом на заседании комиссии под председательством В.И. Ленина.

В 1921 г. Алимхан Ермеков в Каркаралинске основал двухступенчатую школу и педагогический техникум. В 1923 г. окончил Томский политехнический институт, получив диплом горного инженера по специальности «геологоразведчик». В 1924 - 1925 гг. преподавал в педагогическом техникуме в Семипалатинске, в 1926 - 1928 гг. работал в Казахском высшем педагогическом институте в Ташкенте, с 1928 по 1930 гг. был доцентом математики в Казахском государственном университете и педагогическом институте в Алма-Ате, в 1930 - 1935 гг. преподавал в Алма-Атинском ветеринарно-зоотехническом институте, в 1935 г. утверждён в звании профессора математики и теоретической механики

в 1935 - 1937 гг. был деканом Алматинского горно-металлургического института. С 1937 г. - заведующий кафедрой математики Куйбышевского планового института. В 1938 г. был осуждён на 10 лет за контрреволюционную деятельность, отбывал заключение в Енисейлаге. После освобождения в 1947 г. работал в Чимкентском технологическом институте строительных материалов. В следующем был вновь арестован и осуждён на 9 лет. В 1955 г. освобожден и до выхода на пенсию работал в Карагандинском горном институте, на пенсию вышел в 1958 г. Умер в Караганде 22 июня 1970 г. [2, с. 300 – 302].

Кожамбай Мадениет Сейтжанұлы – племянник Алимхана Ермекова, сын Сейтжана Ермекова, двоюродного брата Алимхана Ермекова, описывая родословную Алимхана в авторской книге, отмечал: «Его прадед Жиынбай и дед Ермек правили не только Темирчинской волостью в Каркаралинском районе, но и Сарыаркой, народом Среднего жуза. Этим они и были очень известны. Жиынбай был очень известным, авторитетным родоначальником, но и у него были завистники. Эти завистники всегда ставили ему в палки в колёса, каждый раз напоминая ему, что нет у него продолжателей его рода. Тогда его друг решил пробудить его к действиям:

- «Жиынбай бар ма, шығып кетсін», - громко произнес друг Жиынбая, не слезая с лошади. Не ожидавшая таких слов байбише Жиынбая резко ответила:

- «Кім болсаң да аттан түс!». Будто ждавший такого ответа друг Жиынбая на коне:

- «Балаң болса жүгіріп шықпас па еді!», - ответив, ускакал далеко.

После этого случая байбише Жиынбая, позволила Жиынбаю взять токал (вторую жену). От второй жены у него будет 7 мальчиков. Самого старшего будут звать Ермек, после него Жалбыр, Байтас, Байбек, Кошербай, Кенжебек. Отец среди сыновей уделяет особое внимание Ермеку, будущему главе семьи. После смерти Жиынбая Ермек становится главой семейства. Тогда уже его сыновья Абдрахман и Абеу были повзрослевшие и возмужавшие. Абеу тоже был лидером своего времени, только что занявший место отца. Абеу умер в 1911 г. в возрасте 54 лет. Амирхан, Алихан, Алимхан - эти три человека есть сыновья Абеу. Тогда еще никто не знал, что средний сын Алимхан будет движущей силой народа Казахстана» [1, с. 218].



Слева направо: Алимхан Ермеков, Садуакас Ермеков, Сейтжан Ермеков

Алимхан Ермеков еще с детства был очень любознательным, целеустремленным, увлечен был процессом познания. Уже в гимназии учил русских детей латыни и математике в доме у одного местного Семипалатинского полковника. Тогда друзья полковника удивлялись, что казах-мальчик учит русских детей. К этому делу он пришел по рекомендации преподавателя В.И. Несмелова. «У Алимхана уже было много друзей. Среди них - преподаватель гимназии математик ссыльный поляк Фаддей Ромуальдович Дульский и историк Дмитрий Алексеевич Юринский. Особенно Алимхан любил долгие и искренние беседы с Фаддеем Ромуальдовичем, который говорил: «Ваш поэт Абай сказал, что солнце казахов всходит со стороны России. Золотые слова. Читай, мой молодой друг, Пушкина, Белинского, Добролюбова, Писарева» [3, с. 17]. В юношеские времена Алимхан очень увлекался мазуркой - традиционным польским танцем. В те времена мазурка была очень популярна среди молодежи. Однажды Ф. Дульский - любимый учитель Алимхана, подошел к нему и сказал: «Али, вы из среды своего народа. Вас здесь мало. Ваш народ темный. Не мазуркой вы сейчас должны заниматься, а ставить своей задачей поднимать культуру. Подумайте об этом!» [3, с. 17]. С этого времени он активно вступает на тернистый путь борьбы за независимость своего народа.

В настоящее время реабилитированы имена Алихана Букейханова, Алимхана Ермекова, Ахмета Байтурсынова, Магжана Жумабаева, Жусыпбека Аймауытова, Мыржакыпа Дулатова, Сакена Сейфуллина и многих других видных деятелей Казахстана, всю свою жизнь они посвятили делу освобождения своего народа от социального гнета, его просвещения и процветания. И я очень горд, что среди таких великих личностей есть мой прадедушка – Алимхан Абеуович Ермеков, который является достойным примером стойкости духа, патриотизма и верности Родине. А.А. Ермеков неустанно трудился для счастья нынешнего поколения, благополучия страны и целостности земли казахского народа. Следующие поколения не должны забывать об этом. Для формирования патриотического сознания у современной молодежи необходимо знание о лучших традициях своего народа, его героической борьбе, талантах лучших сынов и понимание исторических событий.

Список использованных источников

1. Қожамбаев М.С. Шығар шыңым Қызыларай, шырқар әнім Ақтоғай. – Петропавловск: «Северный Казахстан», 2011. – 352 с.
2. Кыдыралина Ж.У. Алимхан Ермеков/ Под общ.ред. докт. ист. н., проф. Б.Г. Аягана. – Алматы: ТОО «Литера - М», 2012. – 320 с.
3. Ермеков М.А. Мой отец – Алимхан Ермеков. – Караганда, 2001.

«ВОЗВРАЩЕНИЕ» АЛИМХАНА ЕРМЕКОВА

(по исследованиям К. Нурпеиса)

В мае 1970 г. Алимхан Абеуович Ермеков, как вспоминал ректор Карагандинского политехнического института Абылкас Сагинович Сагинов, пришел устраиваться на работу после своего освобождения из заключения [1, 119]. Немногие знали тогда о судьбе А. А. Ермекова, осужденного за членство в движении Алаш; широким кругам общества было мало, что известно, а если что-то и знали, то это было далеко от исторической правды. Такое положение дел сохранялось еще долго, это отметил позднее в предисловии к своей книге «Алаш һәм Алашорда» известный казахстанский историк Кенес Нурпеис (Нурпейіс): «20-30 жылдардан кейін дүниеге келген ұрпақ, Алаш туралы білмейді, ал біле қойған жағдайда, онысы шындыққа жанаспайды» [2, 5].

В конце 1980-х – 1990-е годы К. Нурпеис стоял у истоков современного алашеведения. «Алаш қозғалысы тарихы 60 жылдан астам өкімет тарапынан тыйым салынған тарихымыздың «ақтандақ беттері» болып келгендіктен оны зерттеушілер соңғы үш-төрт жылда Алаш пен Алашордаға жаңа көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік алды», – так поясняет он сам [2, 3-4]. Именно в это время – время крушения идеологических догм и демократизации общественного сознания стало возможным активизировать исследование истории движения Алаш и его членов, среди которых был и А.Ермеков.

К. Нурпеис ставит Алимхана Ермекова в один ряд с руководителями Алаш – Алиханом Букейханом, Ахметом Байтурсиновым, Миржакупом Дулатовым, Мустафой Чокаем, Мухамеджаном Тынышпаевым и Халелом Досмухамедовым [2, 3]. Он публикует «Список членов движения Алаш...» («Алаш қозғалысына мүше болғандар мен ниеттестер тізімі»), в котором указывает – «Ермеков Әлімхан Әбуұлы» [2, 217].

В исследованиях Кенес Нурпеиса нашли отражение факты участия А.Ермекова совместно с Ж. Акпаевым и Х. Габбасовым в подготовке и проведении областного съезда в Семипалатинске в апреле 1917 года, в повестку дня которого, были поставлены серьезные социально-политические проблемы [2, 92], как и то, что именно эти руководители семипалатинского съезда были утверждены на I всеказахском съезде в числе 81 депутата [2, 117-118] для участия в работе Учредительного собрания осенью 2017 года.

Многие факты общественно-политической деятельности Алимхана Ермекова, которые будут подробно исследованы позже историками, впервые увидели свет на доказательной источниковой базе в работах К.Нурпеиса. Например, избрание А. Ермекова в Национальный совет Алаш-Орды [2, 154] на II всеказахском съезде, проходившем 5-13 декабря 1917 года.

В 1993-1995 годах К. Нурпеис получил возможность работать в архиве КНБ РК с материалами ОГПУ, как отмечает Ж. Кыдыралина, «Кенес Нурпеисов, один из первых исследователей, внимательно изучивших следственные протоколы Ермакова» [3, 239]. Тщательная работа с документами, глубокое проникновение в содержание, стиль, правовую основу заявлений и показаний, позволили ему в 1993 году перевести на казахский язык и опубликовать в журнале «Ақиқат» [4, 52-59] коллекцию документов, связанную с первым арестом А. Ермакова в 1930 году.

Российский исследователь, автор фундаментальных монографий по истории движения Алаш, Д. Аманжолова [5, 20] выделяет работы К. Нурпеиса наряду с работами М. Койгельдиева, как одного из первых в Казахстане, кто предпринял попытку анализа историографии и истории Алаш. И в этих трудах Алимхан Ермаков занимает по праву достойное место.

Список использованных источников

1. Сагинов А.С. О пройденном пути. – 2-е изд. – Караганда: «Изд-во КарГТУ», 2005. – 270 с.
2. Нұрпейіс К.Н. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: «Ататек», 1995. – 256 б.
3. Кыдыралина Ж.У. Алимхан Ермаков: судьба и время / Ж.У.Кыдыралина. – Астана: «Фолиант», 2015. – 440 с.
4. Нұрпейісов К.Н. Әлімхан Ермаков ОГПУ тергеушілері алдында // Ақиқат. – 1993. – №4. – 52-59 бб.
5. Аманжолова Д. А. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана. – Алматы: Издательский дом «Таймас», 2009. – 412 с.

А.А. ЕРМЕКОВТЫҢ АУЫР ӨМІРЛІК ЖОЛЫ

1917 жылы Ақпан төңкерісі кезінде Алимхан Ермеков Томск технологиялық институтының төртінші курсына оқып жүрген. Бірақ, 1917 жылдың қазан айында большевиктер жасаған екінші саяси төңкеріс оны оқуын тоқтатуға мәжбүр етті.

1917 жылдың желтоқсанында Алимхан Ермеков Орынборда өткен «Алаш» партиясының Екінші жалпықазақ құрылтайына (съезіне) қатысып, Алихан Бөкейхан бастаған Алаш-Орда ұлттық-аумақтық автономиясын жариялайды. Ұлттық кеңестің немесе Үкіметтің құрамына ұлттық элитаның басқа өкілдерімен қатар Әлімхан Ермеков та сайланды.

1938 жылы Алимхан Ермеков тұтқындалып, он жылға сотталып, сәл кешірек мерзім алты жылға дейін қысқартылды. Бірақ екінші дүниежүзілік соғыстың басталуына байланысты оны лагерьде 1947 жылға дейін тоғыз жыл ұстады. 1948 жылы-тағы да он жылға қамауға алынды. Бұл тұтқындау мен репрессияның үшінші толқыны болды.

ГУЛАГ-та Алимхан Ермеков ар-намысы мен адами қадір-қасиетін жоғалтпады, рухына түспеді, сыртқы әлеммен байланыста болды.

Алимхан Ермеков 1955 жылы наурызда босатылды. Оған туған жеріне оралуға рұқсат етілді. 1955 жылдан бастап Қарағанды политехникалық институтында жұмыс істеді.

1917-1938, 1947-1948, 1955-1958 жылдары республиканың және елдің түрлі жоғары оқу орындары: жаңадан ашылған - Ташкенттегі Қазақ жоғары педагогикалық институтында, Қазақ мемлекеттік университетінде, содан кейін Алматы қаласындағы Қазақ педагогикалық институтында, ветеринариялық-зоотехникалық, тау-кен металлургия институттарында, Куйбышев жоспарлау институтында, Шымкент құрылыс материалдары технологиялық институтында, соңғы жылдары-Қарағанды тау - кен (кейінірек – политехникалық) институтында жұмыс істеді.

1958 жылы зейнетке шықты. Оның жерлеу рәсімі 1970 жылы Қарағандыда тыныш өтті.

ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВ – ҒАЛЫМ ЖӘНЕ МАТЕМАТИК

Өткенді білмей болашақты құруға болмайды демекші, өзіміздің тарихымызды білмей біз алға қарай алмаймыз. Біз өзгереміз, біздің айналамыз өзгереді. Біз өзінің жаңа тарихы қалыптасып келе жатқан мемлекетте тұрамыз. Бүгінгі таңда біздің әкелеріміз бен аталарымыз ойламаған мүмкіндіктер өте көп. Бірақ көбінесе елдің табысты дамуына ата-бабамыздың мүмкіндік туғызғанын, олардың ұрпақтары - біз көп мән бермейміз.

Қазақстан Тәуелсіздікке қол жеткізгелі көп жағдай өзгерді. Біздің еліміз егеменді мемлекетке жетуде ұзақ және қиын жолдан өтті. Қазіргі таңда Қазақстан туралы бүкіл әлем біледі. Тұңғыш Президентіміз Н.Ә.Назарбаевтың басшылығымен еліміз үлкен трансформация жолын өтті.

СССР құлдырауы үлкен із қалдырды. Қазақстан басқа да мемлекеттер сияқты жаңа мемлекеттілікті құру мақсатын алға қойды. Сонымен бірге, тағы бір негізі алға қойған мақсаты нарықтық экономикаға өту және демократиялық қоғам құру болды. Ұлттық идея кез келген халықтың өмір сүру мәнін анықтайды, сондықтан біздің Республикамыздың басты мақсаты болып табылады.

Назарбаев саяси өзгерістерден бұрын экономикалық даму сұрағын алға қойып, экономикалы кезеңмен реформа жүргізу тәсілін таңдады. Қысқа мерзім ішінде Қазақстан саяси сонымен қатар экономикалық тәуелсіз мемлекетке айналды.

Біздің тәуелсіз дамуымыздың мәнін түсіну үшін еліміздің оқиғалар туралы білімдеріне сүйенуіміз қажет. Өткен ғасыр шежіресі қазақ халқының тәуелсіз ұлттық мемлекет құрудағы үздіксіз күресін көрсетті.

Бірінші, қазақстандық саяси «Алаш» партиясы және Алаш-Орда үкіметінің пайда болуы кездейсоқтық емес. Бұл қазақ халқының тәуелсіздік үшін ғасырлар бойғы көрнекті қадамы болды. Қазақ мемлекетінің құру идеясын ірі Ресейлік оқу орындарында заңгерлік білім алған алаш-ордалықтар алға тартты. «Алаш» партиясының мүшелері бірнеше тілде сөйлеу білетін, жоғарғы білімді азаматтар болды.

Бүгінгі таңда «Алаш» туралы зерттеулер өте көп. Сонымен қатар бұл тарих белсенді даму үстінде және жаңа деректер мен толықтырылуда. Жақында Жанна Қыдыралинаның «Әлімхан Ермеков» монографиясы жарыққа шықты. Монографияда «Алаш» қозғалысының және «Алаш» партиясының көш басшысы, Алаш Орда үкіметінің мүшесі, Қазақ автономды совет мемлекетін құруда белсенді үлесін қосқан талантты мемлекеттің және қоғамдық қайраткер Әлімхан Ермеков туралы жазылған.

Әлімхан Ермеков – Алаш қозғалысының ең жас, ең белсенді қайраткерлерінің бірі. Ол мемлекеттің мүдделерін қолдау миссиясын алға тарту құрметіне ие болған. Оның «Жалпы Қазақстан территориясының жағдайы және

жекелеген шекара сұрағы бойынша» баяндамасын В.И.Ленин қолдады[1]. Төрт айға созылған мұқият әрі тыңғылықты жұмысының арқасында, орталық аппараттағы әртүрлі мемлекеттік қызметкерлердің көптеген ойларына карамастан, Әлімхан Ермеков Қазақстанға өте маңызды территорияларды қайтарылуын жүзеге асырды (Каспий жағалауларын, Семей және Ақмола облыстарын).

Халық Ермековты өте қатты сыйлады. Ол халық арасында да «Алаш» өкілдері арасында да беделі зор болды. Оған сенім артты, барлық қазақ тұрғындары оны адамгершіліктің үлгісі деп білді[2].

Әлімхан Ермеков – аңыз адам. Ол ештеңеге карамастан, адамгершілік қасиеттері мен тектілігін сақтай отырып тағдырдың қиыншылықтарын сүрінбей өтті.

Алаш өкілдері халық үшін өзін құрбан ету, елімізге жоғарғы деңгейде қызмет көрсету, адамгершілікке толы істерін мысалға келтірді. Әлімхан Ермеков, «Алаштың» басқа да интеллектуалды белсенділермен бірге жеделдетілген ұжымдастыру курсының жайқын салдары туралы ескерту жасады.

Әлімхан Ермеков этникалық тарих және құқықтық сұрақтарда терең білімді болды. Ол, сонымен қатар, географияны жақсы білді. Ермеков адамды сендіруге шебер еді. Өз уақытында белгілі ақын С.Торайғыров «Алаш» өкілдеріне арналған өлеңінде Әлімхан Ермеков былай мінездеме берді: «Жас Ермеков тез ұшатын және өткір көзді сұңқар тәрізді, айқын көздейді және жұлқынып тұр»...

Ол ұлттық идеяны қорғады «Қазақ» жалпыұлттық газеті сол уақытта қоғамдық көзқарастың ортасы болып табылады. Әлімхан Әбеуович газет беттеріне Томск жоғарғы оқу орнында оқып жүрген қазақ студенттері туралы мақалалар, өз уақытындағы бетке ұстар, сонымен қатар ең қаныққан, алашордалықтардың басылым органы ретінде бұл газетті ұлттық газет деп бағалады.

Н.Ә.Назарбаев қазақ тілін латын ғаріпіне көшу идеясын ұсынды қазіргі таңда біздің мемлекетіміз үшін ең басты сұрақтарының бірі болып табылады.

Әлімхан Ермеков 1935 жылы қазақ тілінде (латын графикасында) жоғарғы оқу орындарына арналған жоғарғы математика, сонымен қатар математикалық терминдер лексикасы бойынша оқулық шығарған. Сол кезде Қ.И.Сатпаев та латын ғаріпіне математика бойынша оқулық жазды.

Әлімхан Ермеков ғылымда ұлағатты ұстаз және ғалым ретінде қалды. Ол еліміздің әртүрлі жоғарғы оқу орындарында Ташкенттегі Қазақ жоғарғы педагогикалық институтында, Қазақ мемлекеттік университетінде, кейінен Қазақ педагогикалық институтында, Алматы қаласындағы ветеринарлық-зоотехникалық, металлургиялық институттарында, Күйбышев жоспарлау институтында, Шымкенттік құрылыс маталарының технологиялық институтында, Қарағанды тау-кен институтында (кейінгі политехникалық) қызмет атқарған[3].

Әлімхан Ермековтың өмірі мен қызметі бәрімізге үлгі болып табылады. Еліміздің жетістігі әрбір азаматқа байланысты. Демократиялық тәуелсіз мемлекет құру – бұл біздің еліміздің жақын жылдарға қойған басты мақсаты.

Тарихи сананы ,патриотизмді қалыптастыру – бұл «Қазақстан - 2050» Стратегиясының басты постулаты. Әлімхан Әбеуович халықта патриотизм сезімін тәрбиелеуге әсерін қалдырды. Ол белгілі мемлекеттік қайраткер және педагог ретінде белгілі. Әлімхан Ермековтың ұрпақтары да республикамыздың білім және ғылым саласына зор үлестерін қосты.

Сонымен қатар «Алаш» қоғам қайраткерлері тек қазақтардың мүддесін қорғап қана қоймай, қазақ қоғамының жағымсыз мәселелерін, оның ішінде әйелдер езгісінің мәселелеріне де баса назар аударды.

«Алаш» негізін қалаушылар,ұлт жанды азаматтар –азаматтық соғыс бейнесіне ене отырып, қазақ халқының саяси мүддесін қорғауды жүзеге асырмақшы болды. «Алаш» идеологиясы қазіргі демократиялық қоғам идеологиясына жақын ,яғни саяси плюрализм және құқықты алға қоя отырып, қазақ халқының мүддесін қорғады.

«Алаш» - барлығына үлгі боларлық, мейрімділік, ақиқатқа ұмтылу, аяушылық таныту - бұл Алаш Орданың ұлы тұлғаларына тән қасиеттер. Біз бұл адами қасиеттерді алға тартуымыз қажет Тек осы қасиеттердің арқасында біз өзгеріске толы және назар аударуды талап ететін әлемде лайықты орын ала аламыз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтурсынов А. Революция и казахи// Жизнь национальностей. 1920. 14 августа.
2. Бочагов А. К. «Алаш-Орда». Краткий исторический очерк о национально-буржуазном движении в Казахстане периода 1917-19 гг. Кзыл-Орда, 1927.
3. Аманжолова Д. Партия «Алаш»: история и историография. Семипалатинск, 1993.

ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВТІ ЕСКЕ АЛУ ТУРАЛЫ

Мағауия Әлімханұлы Ермеков профессор геология-минералогия ғылымдарының докторы,, Қазақстан Ғылым Ұлттық Академиясының Академигі. Көмір кен орындарының газдылық саласындағы үлкен маман иесі, табиғаттың күрделі құбылыстарын модельдеудегі және компьютерлік технологияны пайдалана отырып, оларды оңтайландыру мақсатымен технологиялық үрдістердің жаңаша негізін салушы

Мағауия Әлімханұлы 1950 жылы Алматы тау – кен - металлургиялық институтында геология және пайдалы қазбалардың кен орнын барлау

бөлімінің инженер-геолог атағымен бітірді. Содан кейін осы жылы Қарағандыдағы «Қазақкөміргеология» бөлімінде аға геолог болып қызмет атқарды.

Басында көмірге дейін, стратегиялық шикізаттарға оны жібермеді және ол содан кейін жергілікті құрылыс материалдарымен айналысты.

Басында көмірге дейін, стратегиялық шикізаттарға оны жібермеді және ол содан кейін жергілікті құрылыс материалдарымен айналысты.

1953 жылы Қарағанды көмір бассейнінде газділік көмір жатысның пайда болуына жетекшілік қызметі беріледі.

1957 жылы құрамында газділіктен үлгі алу техникасын және әдістемелікпен оны тазартады.сонымен қатар Қарағандыда бұл проблема жүйелі түрде үйретілді.

1957 жылы М. А. Ермеков жылдық сырттайғы аспирантурадан кейін кандидатурлық диссертацияны өте жақсы аяқтайды.

1958-1970 жылдар арасында ол газділік бассейнін проблемасымен айналысты. 1963 жылы Химико- металлургиялық институт АН Қаз.ССР, КНИУИ, ВостНИИ зертханалық бастығы болды.

1967 жылы геология-минералогия ғылымдарының доктор атағына ғылым іздестіру жолында диссертациясын қорғады.

1968 жылыдан бастап Қарағанды политехникалық институттың геология кафедрасының профессорі болды, ал 1970 жылдан бастап геологияны барлау, құрылым және инженерлік геология, гидрогеология, тау –кен және құрылыс мамандықтары бойынша, мұнай кен орны және газ дәрістемесі геофизикалық студенттерге дәрістемелік курстар жүргізді. Кафедра меңгерушісі болып 19 жыл қызмет етті.

1970-89 жылдар аралығында проф. М.А Ермеков кафедраның қалыптасуы мен дамуына үлкен үлес қосты.

Біруақытта газділік көмір қабатын зерттеумен айналысты. Жерқойнау термодинамикасы, геологиялық фактірлердің газділігінің әсерін бағалау санын әдістемелік нақтылығымен жұмыс жасады.

Қарағанды бассейнінің газділік картасын ең алғақ жасады.

1980 жылы циклді жұмыс бойынша жүргізілген физико-химиялық негіздегі күрес қауіпті жарылғыш метан шахтасында оған Диплом және сыйлық Академик А. А. Скочинсктің атынан ұсынылады.

1979-80 жылдары оның үш томдық «Газоносность угольных бассейнов и месторождений СССР» және М. А. Ермаков СССР Мемлекеттік сыйлық номинаттын екінші рет иегері болды.

1983 жылы М. А. Ермаков тапсырманы ұйымдастырушы ретінде жас және барлық берілген дарындылығымен қатар мықты маман ретінде обылыстық қосымша бағдарлама А. А. Маховтың еңбегі бойынша жоспарланған әдістемелік жұмыс жасады және компьютерлік технологияны қолданды.

М. А. Ермаков тау-кен және геология мамандығының 13 ғылым кандидаттарын қорғауға дайындады. Тағы бес ғылыми дәреже ізденушілерінің жұмыстары М. А. Ермаковтың қол астында және өзінің қатысуымен жүргізілген математикалық модельдерді есептеу негізінде жасалған.

Компьютерлік технологияны қолданумен модельдеу мәселелері 1983-

2001 жылдар аралығындағы 25 жұмыста берілген, мұның ішіндегі 5 жұмыс геологияның жалпы мәселелеріне және геологиялық барлау әдістеріне арналған.

Сол кезде модельдеу әдісі дәстүрліге қарағанда бірқатар маңызды артықшылықтарға ие болды:

- біріншіден , өте қажет, сенімді моделдер алу үшін , ол керекті экспериментердің көлемін ондаған және мыңдаған рет қысқартуға рұқсат берген;
- екіншіден, арнайы процедураларды қолдану, факторден жекешеленген әрқайсысының жалпы қортындысын бағалауға әсерін тигізген. Әр факторлар бойынша оптимизациялық процесстің қортындысын өткізуге ие болатын еді.

Кең мақұлдама берілген әдіспен өткізілді. Практикалық жұмыстарда әр түрлі бағыттарда көптеген зерттеулерде қазіргі уақыттарда кең қолданылады.

Бұл әдіс геофизикалық аймағында диссертациялық жұмыстардың қатарына негізінен жатады, тау-кен жұмысы, химия, экономика, медицина (олардың арасында кардиология, фармакология, профаурулары) және т.б.

Ермаков М.А. тау-кен мамандығы және геологиялық 13 кандидаттар ғылымын қорғауға дайындады. Математикалық үлгілердің қатысуымен және оның жетекшілігімен дәрежелі оқымыстылар ізденушілердің бесеуі негізінен есептелген жұмысын орындады.

Москаленко А.И., геол.-мин. Ғылым кандидатның есінде қалғаны.: «Мағауия Әлимханұлы Ермаков жетекшілігімен 20 жылдай бірге жұмыс істедік, оның ішінде ұмытылмайтын жылдарды жиі еске аламыз. Бірінші таныстық өзінің қолайлы әсерін қалдырады, барлық жылдарда ол өзгермей қалады. Бұл әсер адаммен кездескендегі ерекшелігімен: жоғарғы сынаудағы ойшыл, ойшылдығымен, тілектестігімен және жылы қарауымен ерекшеленеді.

Мағауия Әлимханұлының білімді баяндамасын тыңдағанда, Қарағанды көмір бассейнінің көмір қалдықтары газмолшылығымен және газділігімен негізгі ғылымдардың әдісі бойынша оқу бағыты, А.А.Скочини академигі атындағы мәртебелі сыйлықтың лауреаті цикл жұмысы үшін физико-химиялық негізбен шахтадағы газбен күресу, оқытушылар және студенттер жаңа білім алып қана

қоймай, қуат жарығы және сергектік, тілек және лайықты немесе жарамды бір нәрсе істеуге ұмтылу болатын.

Мағауия Әлимханұлы туралы сенімді айтуға болады, сол уақытта, жауапкершілікпен және өзіне тән қуатымен, Карағанды политехникалық институты геология кафедрасы жинақтап қазіргі мамандықтарды және жоғарғы білімді оқытушыларды, олардың көбісі ғылыми дәрежелерге ғана ие болған жоқ сонымен қатар үлкен өндірістік стажымен. Басқа жоғарғы оқу орындарының кейбір кафедралары ұқсастығымен қызғанышта. Бұл өте тату ұжым. Бұл татулыққа Мағауия Әлимханұлы Ермеков сөзсіз цементін қалаған.

Мағауия Әлимханұлы жәй оқытушы ғана емес ол кафедра жетекшісі, өзінің оқушыларымен өздік ғылыми жоспарларымен көп жұмыс істеді, ол әрқашанда ғылыммен айналысты. Оның жетекшілігімен 13 адам кандидаттық диссертация қорғады. Олардың ішінде үшеуі (Б.Д. Билялов, А.Б. Байбатчаев және Р.С. Хидурели) қорғағаннан кейін кафедрада доцент болып қалды.

Оқытушылардың шеберлігімен өсуіне көңіл аударып М.А.Ермеков арасында стажировканы жалғастыру үшін үлкен жоғарғы оқу орындарына стажировкаға ірі елдерге (Ленинград, Мәскеу және т.б.) жол ашқан.

Мағауия Әлимханұлы Ермеков менің есімде осындай болып қалды. Ең ірі оқымысты және оқытушы үлкен жанды адам. Бар жүрегімен жұмыста, қарым-қатынасы абыроймен және оның намысында болатын.

Аталған үштомдық монографиядан басқа 160-тан астам баспа жұмыстары әртүрлі одақтық басылымдарда жарық көрді, төрт авторлық куәліктер алынған. Жұмыстардың көбінде көмір қатпарларындағы газдылық мәселелері, ерекше аспаптар және газды сынамау, қойнау термодинамикасы мәселелері көтерілген.

Газдинамика бойынша көмірді кен орынды зерттеу оны көмірді шахтада метанұстамды анықтау пункті газды геодинамикалық бойынша көмір кен орнын зерттеу және СНГ елінде ғана, сонымен қатар Чехия, Польша, Словакия, США, Канада, Австралияда кеңінен қолданылатын.

Мағауия Әлимханұлы Ермековтің тағдыры туралы бірнеше сөзбен ғана айтуға болады: Мағауия Әлимханұлы әкесінен үлгі алатын, өмір баяаны адам таңқалатындай. Ол математик болған, қажымайтын, демалыссыз жұмыс істеп, әрқашанда істеген ісімен көрсете білді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан XX ғасырдың басында. Алматы, 1994, 18 бет.
2. Назарбаев Н.Ә., Тарих толқынында. Алматы, 2003, 172 бет.
3. Назарбаев Н.Ә., Ұлы дала ұлағаттары, Егемен Қазақстан.
4. Қойгелдиев А., Алаш қозғалысы, Алматы, 1995, 293-299 бет.
5. Тілегенов Е., Қамзабекұлы Д., Алаш қозғалысы, Алматы, 2014, 29-30, 252 б.

О ПРИРОДЕ СМЫСЛОВ ЖИЗНИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Общеизвестно, что во все времена интеллигенция занимала особое место в жизни общества. Впервые термин «интеллигенция» возник во Франции. Он обозначал особый круг людей, первой общественной функцией которых является умственная деятельность, обладавших особым складом и особыми общественными интересами. В научный оборот термин «интеллигенция» был введен в середине XIX в. писателем П.Д. Боборыкиным для обозначения людей, занимающихся преимущественно умственной деятельностью. Следует отметить, что именно в этот период входит в научный оборот сам термин «интеллигенция», хотя люди интеллектуального труда существовали всегда, у каждого народа были свои ученые мужи, «ни один народ не вышел на сцену истории без собственной интеллигенции» [1].

Вместе с тем, не говоря о скудности феноменологического анализа, предполагающий теоретико-методологическое осмысление неизменной смысловой структуры определенного явления (в нашем случае в генезисе и эволюции национальной интеллигенции), в научной литературе разночтению подлежат значения используемых исследователями применительно к рассматриваемой категории дефиниций, как: «ұлттық элита», «зиялы қауым». [2].

Предвестниками этого феномена в казахской действительности стали «Қазақ Ағартушылары», «Зарзаман Ақындары», движение которых следует рассматривать в качестве естественной реакции и рефлексии на формирование нового социокультурного пространства и миропорядка, спровоцированные трансформационными процессами российской истории эпохи нового времени. То есть, в XIX веке Казахстан втягивается в сферу большой геополитики (казах хорошо усвоил закон «теллуократии» - «власть посредством земли»). В культурное сознание казаха проникло представление о силе власти как таковой, безотносительно к личным достоинствам и качествам. Такая задача, как бывшая воля прежних кочевников свергать неудобных, уже не могла стоять перед народом в иной исторической обстановке. Однако морально-нравственное состояние народа породило группу людей, которые в своих произведениях оценивали эти явления как наступление «ақыр заман» (трагическое миростояние), «зар заман» (эпохи скорби). Именно в таком контексте зародилось поразительное по силе воздействия течение «Зар-заман», апокалиптическое по своей сущности и содержанию. Он оказал фундаментальное воздействие на становление казахской ренессансной интеллигенции начала XX века.

Если первым «смысл деятельности» были связаны в преодолении трудностей наступающей колонизацией «явление», то вторым становился очевидным тот факт, что надо бороться со всей системой политического и экономического строя олицетворяющих царский режим вообще. Именно это стремительно распространяющееся среди «зиялы қауым» убеждение,

ознаменовало следующий этап в обновлении и уточнении смыслов деятельности казахской интеллигенции. Так сказать, переболев «болезнью утраты независимости», поколение культурной элиты, унаследовавшее от Абая, Ыбырая, Шоқана и многих других Ақынов-жырау «дело свободы», обратили взор не только на осмысление своей культуры, но и своих корней, своего места в государстве, стране и мире с позиции нового «самоопределения». Им предстояло взять в свои руки дело за возрождение и модернизацию национальной государственности. В этом-то и заключалась высота мышления национальной интеллигенции начала XX века.

Хотя, это признание осуществлялось по-разному: от пантюркистов, пантуранистов до панисламистов, нацеленных на кардинальное преобразование Казахстана. Исходя из того, какие пути этого преобразования обосновывались и предпочитались, интеллигенция разделилась на исламские, либеральные и революционные общности, смысл деятельности которых формировали такие политические силы как «Алаш», «Үш жүз», «Шуро-и-ислами» и «Шуро-и-улеми»

Вхождение в политическую борьбу выражало их стремление добиться создания демократического общества, в котором должен быть «открыт правомерный путь в порядке общегосударственного законодательства для установления местной автономии и областных представительных собраний, обладающих правом участия в осуществлении законодательной власти». Это направление в политической движении становится ядром новой генерации, стремившееся соединить традиции казахского общества с началами общечеловеческой демократии и модернизированного общества. Между тем главной целью лидеров было создание автономной казахской государственности в составе России. «Россия должна стать демократической федеративной республикой. Каждое отдельное государство в федеративной республике автономно и управляется само собой на одинаковых правах и интересах», - так подчеркивалось в программе партии «Алаш Орда». По поводу землеустройства Алашевцы были против введения частной собственности на землю, полагая, что это в условиях Казахстана преждевременным, поскольку привело бы казахов к люмпенизации. «Все ранее отобранные у казахов переселенцами земли должны быть возвращены обратно, и казахи должны быть с землею в первую очередь», - так ставился вопрос в программе партии «Алаш». Лидеры казахской элиты стремились достичь независимости казахов законным, конституционным путем, посредством политической борьбы. Они принципиально выступали против диктатуры одного класса над другими, были не согласны с большевиками по вопросу о классово-репрессивной природе государства как орудия классового угнетения. В вопросах демократизации государственного устройства они выступали за наиболее передовую тогда президентскую форму правления и демократический характер выборов, обеспечивающий участие в выборах всех без различия происхождения, а также неприкосновенности личности, свободу слова, печати и союзов [3].

Следующий этап в эволюции смыслов жизни казахской, а затем и советской интеллигенции наступил в 1917 г., когда к власти пришли большевики. В целом, казахская интеллигенция встретила революцию

неоднозначно: некоторые не только осудила, но и вступила в вооруженный конфликт; другая часть, поддержала или заняла выжидательную позицию.

Победа большевиков в Гражданской войне заставило эту группу интеллигенции как Алашордынцев, пересмотреть свои взгляды. Они считали, что если казахский народ сделал выбор в пользу большевиков, то дальше надо идти вместе со своим народом. Стоит отметить, что смысл действий этой части казахской интеллигенции при всем ее несогласии с происходившими процессами в Казахстане не отрицал защиты Казахстана и казахского народа.

Смысл казахской интеллигенции сосредоточился на активном участии в намечавшихся грандиозных преобразованиях. Она увидела в этом начале по строительству принципиально нового строя возможность проявить свои способности и таланты. Именно ее самые передовые представители стали инициаторами таких грандиозных новаторских проектов как ликвидация неграмотности в стране и т.д. и т.п.

Именно прежний смысл жизни интеллигенции - служить народу - приобрел новые черты и новые особенности. Теперь этот смысл сосредоточился на коренном преобразовании страны в целом, тех планов и проектов, которые обеспечат кардинальное переустройство жизни.

Эта интеллигенция, несмотря на свое особенное происхождение, была сплавом двух мировоззренческих установок: с одной стороны, идей социалистической ориентации, пропагандируемой партией большевиков, с другой стороны, они находились под влиянием идей традиционной интеллигенции, которым они в большинстве своем реализовывали принципиальную установку - служить народу.

Список использованных источников

1. Абжанов Х.М. Формирование и судьбы казахской интеллигенции // Мысль. - 1993. - № 5. - С. 83 - 87.

2. Оразбаева А.И. К вопросу о феноменологии казахской национальной интеллигенции // Судьбы российской интеллигенции: прошлое, настоящее, будущее: сб. статей XX Международ. теоретико-методолог. конференции, РГГУ, 9 апр. 2019 г. / под общ. ред. Ж.Т. Тощенко; редактор-составитель Цыбикова Д.Г.; РГГУ, Социолог. фак., Центр социолог. исследований. - М.: РГГУ, 2019. - 455 с.

3. Нұғман Б.Ғ. Культурфилософский анализ кочевой цивилизации (введение в историю Казахстана): Монография / Карагандинский государственный технический университет. - Караганда : Изд-во КарГТУ, 2012. - 177 с.

ҰЛЫ МАТЕМАТИК ЖОЛЫ

Ермеков Әлімхан Әбеуұлы (1891-1970) – көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, «Алаш» партиясы мен «Алашорда» қозғалысы жетекшілерінің бірі, қазақтың тұңғыш математигі, профессор, ғұлам ғалым, белгілі ағартушы, қазақ тіліндегі тұңғыш «Жоғарғы математика курсы» оқулығының авторы. Семей облысы, Қарқаралы уезі, Темірші болысында, қазіргі Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданында дүниеге келген. 1905 жылы Қарқаралы қаласындағы үш кластық училищені, 1912 жылы Семей ерлер гимназиясын алтын медальмен бітіріп, Томск технологиялық институтының тау-кен факультетіне оқуға түседі. Институтта оқып жүріп Г.Потанинмен танысады. Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, Ж.Ақбаев, М.Дулатов сияқты зиялы қауым өкілдерімен, ғалымдармен етене жақын араласып, ұлт азаттығы жолындағы күреске қатысқан. 1917 жылы Алаш автономиясы құрылғанда, 26 жасында жаңа үкіметтің жаңа премьер-министрінің орынбасары, әрі ел шаруашылығын жоспарлау комитетінің төрағасы болып тағайындалған. Сол жылы II Бүкілқазақтық съезіне Семей облысынан делегат болып қатысып, Алашорда үкіметіне мүшелікке өтеді. 1917-1918 жылдары Алаш автономиясы, Уақытша Сібір үкіметі, Комуч, Башқұрт үкіметі, Сібір облыстық думасы, Уфа директориясы атынан Колчактың Омбы үкіметімен келіссөздер жүргізеді. 1919-1920 жылдар аралығында Қырғыз (қазақ) өлкесін басқару жөніндегі әскери-ревком комитетінің мүшесі, әрі коллегия төрағасы, Семей губревкомының мүшесі болып, Кеңес үкіметінің саяси басқару жүйесінде қызмет істеп, қазақ жерінің тұтастығын сақтау, шекарасын анықтау сияқты маңызды жұмыстар атқарып, қазақ жерлерін Қазақ АКСР-і шеңберінде тұтас дерлік топтастыруда айрықша еңбек сіңірген. 1920 жылы 17 тамызда В.И.Лениннің төрағалығымен өткен Халық Комиссарлары Кеңесі мәжілісінде Қазақ автономиясы туралы баяндама жасады, нәтижесінде республикамыздың шекаралық тұтастығын қорғап, отаршыларға тойтарыс бере отырып қалпына келтіріп, заңды құжатпен бекіттірді. Батыс Қазақстан өңірінің, Каспийдің солтүстік жағалаулары мен Семей, Ақмола облысының жерлерінің, кейіннен Коростелев даласының Қазақстанға қайтарылуына зор үлес қосады. Еліміздің саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени өміріндегі маңызды өзгерістерге басшылық жасап, Қарқаралыда халық ағарту ісімен айналысқан. 1921 жылы Ермеков туған жері Қарқаралыға екі басқышты мектеп ашады. Қарқаралы – Ұлытау – Баян өлкесінің жастарын өнер-білім алуына ұйтқы болады. Осы оқу орнына Сібірден жер аударылған Петроград – Мәскеу қалаларының білікті ғалымдарын шақырады. Бірінші қабаты қызыл кірпіш, екіншісін ағаштан өргізіп жаңа оқу орнын іске қосады. 1937 жылы педагогикалық техникум педагогикалық училище болып қайта құрылады (1945 жылы бұл педагогикалық техникум Абай есімін иеленіп, 1953 жылы Саран қаласына көшіріледі). Осы жылдары Ә.Ермеков Қызыларай өңірінде бастауыш мектеп ашып үлкен еңбек сіңіріп, жастардың білім алуына жағдай жасайды. Бұл оқу орнын бітірген көптеген жастар осы өңірде,

республика көлемінде халық арасында өнер білім таратып, жауапты қызметтерде болды. Ермеков Әлімханды Ташкентте 1926 жылы тұңғыш ашылған оқу орны – Қазақ педагогикалық институтына арнайы шақырылып, 1927-1928 жылдары сонда математика пәнінен сабақ береді. Институт ректоры Т.Жүргеновпен Ә.Ермеков өте жақын арласады. 1930 жылы Қазақ Мемлекеттік зоотехникалық – мал дәрігерлік институты болып қайта құрылғанда Әлімхан Ермеков жаңа институтта профессор міндетін атқарып, кафедра басқарады. Осы кезде жоғары оқу орындары үшін «Ұлы математика курсы» атты іргелі еңбегін жазады. «Ұлы математика курсы» жоғарғы техникалық оқу орындары мен педагогикалық институттарға арналып, қазақ тілінде латын қарпімен 1935 жылы Қызылорда қаласындағы «Қазақстан» баспасынан жарық көрді. Орыс тілінен аударылған бұл оқулық соңында берілген «Детеминант теориясының элементтері» қосымшасынан бөлек «Координат методы», «Функциялық байланыс және оны көрсету тәсілдері», «Сызықтық функция», «Екінші реттік қисықтар», «Кеңістіктегі координат методы», «Жазықтық», «Түзу сызық» деп аталатын 7 тараудан тұрады, көлемі 10 баспа табақ, таралымы 3500 дана.

Бұл еңбектің тілдік, терминологиясы жағынан да өзіндік ерекшелігі бар. Тіпті оқулықтың атының өзінен қазіргідей жоғары математика деп атамай ұлы математика деп алуының өзі соны меңзейді. Тілі сол кездердегі стильмен жазылып, синтаксистік орамдар кездеседі. Сонымен қатар, оқулықта қазіргі қолданыста жүрген мынадай математика терминдері қолданылады: қосынды, қосу, нүкте, теңдеу, шаршы, шеңбер, үшбұрыш, теріс бұрыш, түзу, жазықтық, алым, бөлім, жатық сызық, сабақ, кесінді, тұйықтаушы вектор (замыкающий вектор), теріс бұрыш (отрицательный угол), тұрақты шама (постоянная величина) т.б. «Қазақ топырағында алғаш ана тілімізде дүниеге келген бұл ғажап оқулық, әрине, еш уақытта өзіндік тарихи маңызын жоймайтын, ірі оқиға болып табылады» – деп жазады Әмен Әзиев пен Нұрсағат Әділбеков 2 мың данамен 1995 жылы қайтадан басылып шыққан оқулықтың кіріспесінде. Кітапта жоғары математика элементтері аса қарапайым, жеңіл тілмен және терең ұғымды, кең ауқымды түсіндіріледі. Жаңа ұғым, ережелерді талдағанда, автор өз тәжірибесінен жинақталған тәсілдерді молынан қолданады. Кітапты жаңадан баспаға дайындаған кезде, Советтік және әлемдік математика ғылымындағы қалыптасқан терминдер, теңдеулер, формулалар тиісінше енгізілді. Бұрынғы латын әрпінен бүгінгі алфавитімізге көшірілгенде, оның мазмұнына ешқандай нұсқан келмеуі ескеріледі. Бастапқы басылымдағы әріптен, емледен, жеке сөздер мен сөйлемдерден кеткен қателердің баршасы түзетіледі, кейбір тұжырымдардың ғылыми ұғымдық жағы бір ізге келтіріледі.

Әлімхан Ермековтың абзал бейнесі кейінгі ұрпаққа патриоттық, ұлттық сана сезіміне әсер етер және қазақ математиктері мен Қазақстан математикасының даму тарихын зерттеу кейінгі жастарымыздың ғылыми еңбектеріне арқау болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алаш ақиықтары: Мақалалар, деректі құжаттар, аудармалар.- Алматы: Алаш, 2006.
2. Ахметов Б, Қойшыбаев «Ұлы есімдер» Қазақстан баспасы. –Алматы, 1971.
3. Орталық Қазақстан, 1989 жыл. -2 қыркүйек.

АЛИМХАН ЕРМЕКОВ – ЧЕЛОВЕК-ЛЕГЕНДА

«Молодой Ермеков хваток и прозорлив,
как быстролетный и зоркий сокол...».

С. Торайгыров

За годы Независимости наша страна преодолела большой и очень непростой путь от постсоветской периферийной республики к суверенному, признаваемому во всем мире государству. Всего за тридцать лет Республика Казахстан успешно прошла совершенно фантастический путь грандиозных преобразований. В связи с этим, современный этап развития общества выдвигает дополнительные требования ко всем казахстанцам, главные из которых – патриотизм и гражданственность.

Много полезных уроков преподносит нам история. Так, одной из ярких страниц в многовековой борьбе казахского народа за независимость является история движения Алаш и его славных лидеров. Бывшие деятели Алаш и представители казахской управленческой элиты, научной и творческой интеллигенции заложили фундамент казахской государственности. Они приняли активное участие в процессе определения границ и воссоединения казахских земель, прилагали все усилия для обеспечения целостности казахской территории. Деятели Алаш были высокообразованными людьми, владели несколькими языками. В когорте блестяще образованных и закончивших с золотой медалью учебные заведения России был и Алимхан Абеуович Ермеков, уроженец Каркаралинского уезда Семипалатинской губернии (ныне – Актогайский район Карагандинской области).

А.А. Ермеков был одним из самых молодых и деятельных представителей Алашского движения. Именно ему было доверено отстаивание наиважнейших государственных интересов. Так, в марте 1918 г. по прямому телеграфу с В.И. Лениным и И.В. Сталиным в Москве А.А. Ермеков и Х.Д. Габбасов поставили перед большевиками вопрос о признании целостности Казахской территории и создании автономии. В 1920 г. А.А. Ермеков выступил с докладом «О положении Казахского края вообще, и по вопросу о границах, в особенности» [1] в г. Москве. Именно тогда, в процессе четырехмесячной кропотливой работы, Алимхан Абеуович Ермеков добился возвращения Республике Казахстан очень важных территорий (побережье Каспия, Акмолинская, Семипалатинская области). Значительным и успешным результатам деятельности А.А. Ермекова способствовали глубокое знание им вопросов права, истории этноса, экономической географии, редкое умение, несмотря на сравнительно молодой возраст, убеждать оппонентов.

В период с 1932 по 1937 годы А.А. Ермеков занимался разработкой математической терминологии на казахском языке и издал словарь «Қазақ тілінің математика терминдері. Түсіндірме сөздігі» [2]. В 1935 году тиражом 10

тыс. экземпляров в Кызылорде вышел в свет его учебник для ВТУЗов «Ұлы математика курсы». Оба издания после ареста А.А. Ермекова будут изъяты, и их обнаружат в годы Независимости. В 1937 г. он сдал в печать учебник «Детерминант теориясының негіздері», к публикации была рекомендована вторая часть «Ұлы математика курсы», но они так и не были изданы. В 1995 г. учебник Алимхана Абеуовича Ермекова по высшей математике был переиздан [3]. Также А.А. Ермеков внес значительный вклад как незаурядный ученый-организатор и яркий педагог. В 1917-1938, 1947-1948, 1955-1958 годах он работал в различных высших учебных заведениях: в Казахском высшем педагогическом институте в г. Ташкенте, в Казахском государственном университете, в Казахском педагогическом институте, ветеринарно-зоотехническом, горно-металлургическом институтах в г. Алма-Ате, Куйбышевском плановом институте, Чимкентском технологическом институте строительных материалов, в последние годы – Карагандинском горном (ныне – Карагандинском техническом университете) институте. А.А. Ермеков пошел устраиваться на работу в Карагандинский горный институт с тревожной мыслью: решится ли ректор взять его? Ректором был А.С. Сагинов. Он принял на работу Алимхана Абеуовича Ермекова и позже рассказывал, что сам переживал и волновался, когда узнал, что ему «придет САМ Алимхан Ермеков». Студенты разных потоков, оставляя свои занятия, приходили на лекции А.А. Ермекова. Студенты-казахи, вынужденные постигать дисциплины на русском языке, которым плохо владели, с сожалением говорили между собой о том, что когда-то А.А. Ермеков написал на казахском языке учебники по математике для ВУЗов. Многим было известно, что труды репрессированных «врагов народа» изымались и уничтожались. А.А. Ермеков проработал всего 3 года; в 1958 году в возрасте 67 лет вышел на пенсию [1].

Первый казахский профессор математики, внесший большой вклад в становление Казахстана – А.А. Ермеков был полностью реабилитирован 7 марта 1955 года и восстановлен в своих правах.

Вся жизнь и деятельность Алимхана Абеуовича Ермекова – наглядный и достойный пример для нас, современников, в определении личной позиции в наше непростое время. Ведь успех модернизации Республики Казахстан и строительства подлинно конкурентоспособного, развитого демократического государства будет зависеть от каждого гражданина, его жизненной позиции и отношения к обществу.

Список использованных источников

1. Как Алимхан Ермеков отстоял государственную границу Казахстана. URL: <http://www.exclusive.kz/expertiza/obshhestvo/120552/> (дата обращения 01.03.2021 г.)
2. Ермеқұлы Ә. Қазақ тілінің математика терминдері. Түсіндірме сөздігі. – Алма-Ата: Казиздат, 1936.
3. Ермеқұлы Ә. Ұлы математика курсы – I бөлім. – 2 басылым. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1995.

Нурлигенова З.Н. (Караганда, КарТУ)
Дильдабеков А.Т. (Караганда, КарТУ)
Торбаев Э.М. (Караганда, КарТУ)

СОЦИАЛЬНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ КАЗАХСТАНА В 2021 ГОДУ

Сегодня Казахстан вступает в четвертое десятилетие своего суверенитета – важнейшего периода для нашей страны. Глава государства подчеркнул, что во время празднования этой знаменательной исторической даты нельзя допускать суеты и расточительства, каждое мероприятие должно быть связано с конкретными шагами, которые принесут пользу стране. Планируется реализация новых проектов в экономике, социальной сфере, образовании и науке. Следует отметить, что на IV заседании Национального совета общественного доверия Касым-Жомарт Токаев объявил о решении провозгласить 2021 год Годом 30-летия Независимости: в этом году нас ожидает новые реформы, которые должны улучшить благополучие граждан Казахстана в лучшую сторону.

По словам президента Республики Казахстан, «предстоящий год станет для нас рубежным. Он пройдет под знаком 30-летия Независимости нашей Родины. Это время для подведения итогов и осмысления пройденного пути. Мы отметим эту важнейшую для нашего народа дату конкретными делами и новыми проектами. Мы уйдем от формата громких акций и пафосных мероприятий» [1].

В новые реформы этого года входят увеличения пособия и пенсии, а также у женского населения нашей страны повысили пенсионный возраст до 60 лет. Касым-Жомарт Токаева также отметил, что были осуществлены прямые выплаты казахстанцам в размере 42 500 тенге. Финансовую помощь получили более 4,5 млн. граждан. Предоставленная отсрочка по кредитам позволила не допустить дефолта порядка 1,9 млн. казахстанцам.

Для поддержки врачей, находящихся на передовой в борьбе с коронавирусом, было выделено около 200 млрд. тенге. Также была принята новая госпрограмма по развитию здравоохранения до 2025 года, на реализацию которой запланировано выплата более 3 трлн. тенге.

В течение следующих трех лет в правоохранительных структурах и армиях будут увеличены выплаты в среднем на 30%. Выросла зарплата у представителей сфер культуры и искусства на 50%, у врачей на 30%, у педагогов на 25%. Благодаря данной госпрограмме индексация пенсии увеличится на 2% выше инфляции. Так же сообщается что с 1 января размер пенсии вырос на 7% благодаря закону о «Республиканском бюджете на 2021–2023 годы».

Минимальный размер государственной базовой пенсионной выплаты увеличился на 1 689 тенге и составил 18 524 тенге. Минимальный размер пенсии увеличился на 4,6 тысячи тенге и составил 43 272 тенге. Единовременное пособие по рождению первого-третьего ребенка выросло со 105,5 тыс. до 110,8 тыс. тенге, на четвертого и более ребенка – со 175 до 183,7 тыс. тенге. Ежемесячное пособие многодетным матерям также выросло:

✓ на четырех детей – с 44,5 до 46,7 тыс. тенге;

- ✓ на пятерых детей – с 55,6 до 58,4 тыс. тенге;
- ✓ на шестерых детей – с 66,8 до 70,1 тыс. тенге;
- ✓ на семерых детей – с 77,9 до 81,8 тыс. тенге;
- ✓ на восьмерых детей – с 88,8 до 93,3 тыс. тенге;
- ✓ на девятерых детей – со 100 до 105 тыс. тенге;
- ✓ на десятерых и более детей – со 111,1 до 116,6 тыс. тенге [2].

Так же новые реформы затронули зарплаты, минимальный размер, который в 2021 году остался на уровне 42 500 тенге. Зато с 1 января 2021 года в полтора раза увеличили оплату труда более 38 тысячам социальных работников. Повышение зарплаты коснулось: основного персонала – социальные работники; руководящего состава, осуществляющего свою деятельность в медико-социальных учреждениях стационарного типа – дома для престарелых и инвалидов; руководящего состава, осуществляющих свою деятельность в медико-социальных учреждениях полустационарного типа – отделения дневного пребывания, реабилитационные центры; в учреждениях временного пребывания – центры реабилитации для лиц без определенного места жительства, жертв бытового насилия; соцработников, оказывающих услуги на дому.

Новые реформы также коснулись и систему образования. Касым-Жомарт Токаев добавил, что «мы должны уделить большое внимание повышению уровня читательской грамотности. Важную роль в этом деле могут сыграть библиотеки, которые нуждаются в модернизации и цифровизации». Также с этими реформами были изменены и налоги. 10 декабря 2020 года Президент подписал изменения в Налоговый кодекс: по новым правилам срок уплаты налога на транспорт переносится с 31 декабря на 1 апреля следующего года, т.е. есть автовладельцы до 1 апреля 2021 года должны будут уплатить налог за 2020 год. В 2021 году по обязательствам 2020 года предусмотрено объединение налогов на имущество и земельного налога физических лиц. В этом году они будут считаться по отдельности, как и сейчас, но налогоплательщику предъявляться к уплате одной суммой. Также в 2021 году отменен земельный налог для собственников многоквартирных жилых домов.

В 2021 году можно досрочно снять пенсионные накопления на улучшение жилищных условий, лечение и для передачи в доверительное управление финансовым организациям. В Послании народу Президент Касым-Жомарт Токаев отметил, что в 2021 году часть пенсионных накоплений досрочно смогут использовать 700 тысяч казахстанцев. Снимать будет разрешено сумму с учетом «порога достаточности» [3].

Еще одним из нововведений 2021 года является – отпечатки пальцев. С 1 января 2021 года должен был вступить в действие закон «О дактилоскопической и геномной регистрации», который предполагает сбор, обработку и защиту дактилоскопической и геномной информации. Граждане столкнутся с процедурой при получении новых, уже биометрических документов – удостоверения личности, в котором уже будет установлен чип, и загранпаспорта нового образца, также со встроенным чипом. Однако в декабре Министерство внутренних дел совместно с заинтересованными госорганами внесло предложение в Парламент о переносе срока введения в действие отдельных норм

законов в части дактилоскопической регистрации на 1 января 2023 года [4]. Информация из Парламента по этому вопросу пока не поступало. По данным закона, детей в возрасте от 12 до 16 лет после 1 января 2021 года могут подвергнуть дактилоскопии только с их согласия и в присутствии родителей или опекуна, а с 16 лет сдача отпечатков будет для казахстанцев обязательной. К слову, менять сразу свои документы с 2021 года не обязательно, они будут действовать до конца указанного в них срока. Отказ граждан от прохождения обязательной дактилоскопической регистрации влечет штраф в размере 2 МРП – 5 834 тенге в 2021 году. Сбор ДНК-данных будет проводиться только у осужденных, неустановленных лиц и родных без вести пропавших, с их согласия. Как заверили в МВД, дактилоскопическая информация граждан Казахстана будет обезличена, то есть в базе данных будет содержаться только цифровая модель отпечатков пальцев и уникальный идентификатор, персональные данные, Ф.И.О. и ИИН, в ней отсутствуют.

Республика Казахстан стремится попасть в число 30 ведущих стран мира к 2050 году. Определенные шаги на пути к этой цели уже сделаны, тем не менее, если Казахстан хочет добиться таких темпов роста, при которых уровень жизни приблизится к более развитым западным странам, потребуется решить ряд серьезных проблем, которые изменять социальный аспект всех казахстанцев в лучшую сторону. При этом, следует отметить, что Государственная политика, проводимая на всем протяжении со дня провозглашения Независимости Республики Казахстан, всегда оставалась социально-ориентированной.

Список использованных источников

1. Токаев К.: Мы отметим 30-летие Независимости РК конкретными делами. URL: <https://khabar.kz/ru/news/politika/item/130334-k-tokaev-my-otmetim-30-letie-nezavisimosti-rk-konkretnymi-delami> (дата обращения 11.02.2021 г.)
2. Что изменилось в Казахстане с 1 января 2021 года. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/chto-izmenilos-v-kazahstane-s-1-yanvarya-2021-goda-424735/ (дата обращения 15.02.2021 г.)
3. Как снять пенсионные накопления прямо сейчас: инструкция. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/snyat-pensionnyie-nakopleniya-priamo-seychas-instruktsiya-413486/ (дата обращения 11.02.2021 г.)
4. Дактилоскопическую регистрацию граждан перенесли на 2023 год URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/92380/daktiloskopicheskuyu-registratsiyu-grazhdan-perenesli-na-2023-god.html> (дата обращения 23.02.2021 г.)

ИСТОКИ СТАНОВЛЕНИЯ СУВЕРЕННОГО КАЗАХСТАНА

История провозглашения Казахстана, как суверенного государства, прошла многовековой и сложный путь. Государство и институты регулирующие социальные отношения возникли на нашей территории еще до нашей эры. Рассмотрим основные этапы становления государственности кочевников – казахов начиная с древнего периода.

Бескрайняя Великая Степь древнего Турана с ее несметными богатствами: залежами полезных ископаемых, реками, озерами, лесами, животными и зверями – родина древних кочевников тюрков и их прямых правопреемников современных казахов. К сожалению, истинную роль кочевых народов в развитии мировой цивилизации пытаются игнорировать до сих пор. Гумилев Л.Н. автор многотомных книг по древним тюркам утверждает: «Никем не доказано, что каменная лачуга или глиняная мазанка есть высшая форма жилища по сравнению с войлочным шатром, теплым, просторным и легко переносимым с места на место». [1]. В своих трудах Л.Гумилев отметил, что штаны, колеса, колесный транспорт, обувь с каблуками, бронзовые наконечники стрел, переносные жилища и многое другое изобрели именно номады Евразийских степей. «Уникальнейший памятник древности, памятник мировой культуры, заставивший ученых всего мира по новому взглянуть на историю и культуру Южного Урала Казахстана и Турана находка города Аркайым». [2]. В каждом жилище были обнаружены металлургические и гончарные печи. В городе существовала система водоснабжения, водостока и водоотстойники, обнаружены водопроводы в желобах и небольшие бассейны. Конная степная культура, которую в науке ошибочно принимают за индоевропейскую или индоиранскую, зародилась древними ариями-туранцами. Туран – родина древнейшей цивилизации ариев, мировой религии, боевых колесниц, пишет Кляшторный С.Г. в своей книге «Летопись трех тысячелетий Казахстана». Таким образом, Казахстан является колыбелью коневодства, очагом ранней металлургии, градостроительства, религии и первоисточником письменности. Ранние номады на своих неутомимых конях завоевывали немыслимые пространства оседлых государств. Благодаря номадам Восток-Запад получили взаимовлияние и взаимообогащение.

Ярким примером государственности средневековья может служить Великая Тюркская империя созданная в 552 году. Деятельность тюркских каганов высеченная на каменных стеллах руническим письмом, найденные на территории Монголии, Казахстана, обессмертили культуру и роль тюрков средневековья. Основным материалом для письма у тюрков были деревянные дощечки. «Біті-біті бітідім бес ағачқа бітідім». «Узун ағач басында улуг біті

бітідім». Эти и другие поговорки свидетельствуют о широком распространении письменности среди тюркоязычных народов.

Величайшей империей созданной на осколках Тюркского каганата стала «Великая Татария», «Улуг Улус», -«Алтын Орда», иначе называемая «эпохой Чингисхана» и «татаро-монголов». «Улуг Улус» известный в науке как «Алтын Орда»- «Золотая Орда» имеет прямое отношение кочевым племенам Казахстана и является фундаментальным образованием казахской государственности. Есть целый ряд важных событий и памятников, связанный с историей Золотой Орды, который торжествовал в степных просторах Евразии несколько столетий. В настоящее время роль Золотой Орды как уникальное наследие в системе современных ценностей пересматривается. В связи с этим Президент Казахстана Қ.Тоқаев в ходе официального визита в Улытау подчеркнул важность исследования истории «Алтын Орда» в контексте новых подходов, а также дал указание поднять значимость великих ханов Золотой Орды и Казахского ханства, для формирования новой государственной идеологии.

После падения Царского самодержавия в 1917 году деятели партии Алаш, в первых рядах которого был и Алимхан Ермеков, пропагандируя национальные ценности сумели выработать программу национально - территориальной автономии Казахстана. В 1917 в декабре в столице Казахстана Оренбурге прошел все казахский құрылтай-съезд. На съезде было принято решение о создании национально-территориальной автономии Алаш, высшим исполнительным органом которого стала «Алаш Орда Халық Кеңесі» с центром город Семей-Алаш.[3].

В 30-ые годы XX-го века Казахстан становится одной из Союзных Республик Советского Союза. Именно в эти годы огромный вклад для становления казахской науки внес А.А.Ермеков. В 1935 году ВАК Советского Союза за особые достижения присвоил звание профессора математики и теоретической механики.

С 1932 по 1936 гг. был занят составлением математической терминологии на казахском языке. В эти же годы в тесно сотрудничал с первым наркомом просвещения Т. Жургеневым. Одной из его заслуг является издание первого учебника высшей математики на казахском языке. Мы должны помнить, что А.А. Ермеков очень много внимания уделял воспитанию подрастающего поколения. Он считал, что обучение и воспитание – тончайшее, многогранное искусство, предполагающее множество форм работы увлеченного преподавателя со студентом. Политика перестройки в СССР 1985 года начатая М.Горбачевым показала, что Советская система изжила себя и начинается провал экономических и политических реформ. В конце XX века с политической карты мира исчезла крупнейшая держава – Советский Союз. Союзные республики видят, что созрела объективная необходимость кардинальных, революционных перемен не только в экономике, но и в общественно-политическом устройстве страны. На обломках Советского Союза возникают ранее существовавшие национальные республики, получившие суверенитет. В газете «Казахстанская правда» от

17.06.15г., Н.Назарбаев отметил: «Развал Советского Союза нельзя объяснить просто неудачным проведением перестройки, слабостью руководящих методов Горбачева, сепаратизмом славянских республик, влиянием Запада и другими многими причинами. Развал Советского Союза – закономерный итог, порождаемый в целом самой природой империи. [4]. 16 декабря 1991 года Казахстан провозгласил днем Независимости. Путь к долгожданному суверенитету и Независимости Республики Казахстан был отмечен эпохальными историческими событиями. К их числу относятся смена общественной системы, возрождение и формирование новой государственности, формы правления, формирование новой социальной структуры, социальной стратификации и структурные экономические реформы. Исходя из вышеизложенного, мы видим, что государства создают личности. Независимость и суверенитет Казахстана возник благодаря заслуге деятелей Алаш Орды, немаловажную роль в которой играл и А.А.Ермеков. Сотрудники Карагандинского Технического Университета чувствуют особую ответственность – ведь здесь, в этих стенах работал такой скромный и великий человек.

Список использованных источников

1. Лев Гумилев. Древние тюрки С-П.2002, С.80-81.
2. Нарымбаева А.К. «Туран колыбель древних цивилизаций» Алматы, 2009.с-17.
3. (Алаш Орда: Сборник документов. /Составитель Н. Мартыненко. - Алматы: Малое //Айқап, 1992. -192с.).
4. «Казахстанская правда» от 17.06.15г.

Әлімхан Ермеков және Алашорда үкіметі

Әлімхан Ермеков – Алаш Орда үкіметін, Алаш партиясын құрушылардың бірі, жарқыраған талант иесі, мемлекет және қоғам қайраткері болған қазақтың айтулы азаматы. Алаш қозғалысының көшбастарларының бірі, көрнекті мемлекет қайраткері, әрі ғалым, ұстаз, белгілі ағартушы Әлімхан Әбеуұлы Ермековтің 1891-1970 жылдардағы Отан тарихында алатын орны ерекше. Ермеков тәрізді тұлғаның өмірі мен қызметіне дұрыс баға беру тарихымыз үшін, егемен Қазақстанның жас ұрпағын рухани және саяси тұрғыдан тәрбиелеу үшін өте қажет.

Тұлға кеңестік Қазақ автономиялы республикасын құруға белсене қатысушы, қазақ жерлерін біріктіруге жасаған қызметі бүгінгі күнде жұртшылықтың қызығушылығын танытуда. Оның есімін атауға ұзақ уақыт тыйым салынып келді және қазіргі уақытта да ол туралы жазылған еңбектер көп емес. Әлімхан Әбеуұлы Ермеков – жоғары интеллектуалды тұлға. Ол сол кездегі жарқыраған білімді жас қазақ азаматтарының қатарында жүріп, Ресейдің оқу орнын үздік бітіріп, бірнеше шет тілдерін меңгерген. Әлімхан Ермековтың жалындаған жастық шағы қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге дәл келіп ертерек саяси істерге араласа бастады. Алаш партиясы 1917 жылы 21-26 шілдеде Орынбор қаласында өткен Бірінші бүкілодақтық съездің шешіміне байланысты құрылған еді. Бұл съезге Ақмола, Семей, Торғай, Орал, Жетісу, Ферғана, облыстарынан және Бөкей ордасынан делегаттар қатысқан. Съезде қаралған 14 мәселенің ішіндегі ерекше маңыздысы қазақ қоғамының сол кездегі алдында тұрған мақсаттарына сәйкес қазақтың дербес саяси партиясын құру болатын. Бұл мәселені талқылау барысында съезд іс жүзінде партияны Ұйымдастыруға арналған Құрылтай Жиналысына айналады. Жаңадан құрылған партия қазақ атауының синонимі "Алаш" деген атқа ие болды. Оның құрамына қазақтың ғылыми және шығармашылық зиялыларының белгілі өкілдері - М.Тынышбаев, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердиев, Ғ.Қарашев, С.Торайғыров, Х.Ғаббасов, Ж.Досмұхамедов, М.Дулатовтармен бірге Әлімхан Ермековте кіреді.

Осының бәрі Ә.Ермековтің 1917-1919 жылдардағы саяси және қоғамдық қызметінің сан қырлы болғанын көрсетеді. Алайда, Ресейді жайлаған Азамат соғысының жалыны Қазақ даласын да аямай оңды –солды көктеп өтті. Батыс және шығыс Алашордасы болып екіге бөлініп кеткен автономиялық құрылымдардың екеуі де қару - жарағы сайлы Қызыл армияның егеурініне төтеп бере алмады. 1919 – жылдың соңында Қазақстан жері түгелде Кеңестердің қол астына көшті.

Ұлттық мүдде үшін, туған халқының игілігі үшін күрескен Ә.Ермеков сияқты қайраткерлер Кеңес үкіметіне жақпады. Олар құрған Алашорда атты

үкімет тарих сахнасынан күштеп кетіріліді. Сөйтіп, Алашорданың игілікті ісі, «өз мемлекетін құру» үміті қайғылы аяқталды. Қазақтың Ә. Бөкейханов, Ә. Ермаков сияқты оқыған ұлт өкілдерінің осынау ыстық жігері, ұлттық рухы сол кезде қалыптасқан саяси оқиғалардың себебінен жүзеге аспай қалды. Ә.Ермаковтің Кеңес үкіметінің саяси басқару жүйесіндегі қызметі 1919 жылы желтоқсанынан басталып, жиырмасыншы жылдардың соңына дейін жалғасты. Осынау тарихи қысқа мерзімнің ішінде- ақ, Ә.Ермаков Қазақстан Республикасының саяси тарихының беттерінде өзінің жарқын бейнесін мәңгіге қалдырып үлгерді. Оның тікелей қатысуымен қазақ жерінің тұтастығы сақталып, шекарасын анықтау сияқты ең маңызды жұмыстар жүргізілді. Атап айтқанда, Батыс Қазақстан өңірінің, Каспийдің солтүстік жағалаулары мен Семей, Ақмола облыстар жерлері, кейінен Коростелев даласы Қазақстанға қайтарылды.

Қазақстандасаяси қуғын- сүргіннің негізгі толқындары 1928- 1932,1937-1938,1947-1953 жылдары болып өтті. Әлімхан Ермаков осы жылдар аралығында «ұлтшыл», «контрреволюцияшыл», «халық жауы» аталып, сол үш толқында үш рет сотталып, өмірін түрмелер мен саяси қуғын-сүргінде өткізіп, азап шегіп, аса ауыр моральдық соққыға ұшырады. ГУЛАГ тұтқыны болып, 1938 жылы тұтқындалып, он жылға сотталды. Кейінірек жаза мерзімін алты жылға дейін төмендетеді. Бірақ екінші дүниежүзілік соғыс басталып кетіп, оны 1947 жылға дейін лагерде ұстап, тоғыз жылдан кейін ғана шығарды. 1948 жылы қайтадан тұтқындап, тағы да он жылға соттады. Бұл – тұтқындау мен қуғын-сүргіннің үшінші толқыны болатын. Тек Әлімхан Ермаков қана емес, «Алаш» қозғалысының барлық қайраткерлерінің жазаланары әуел бастан-ақ белгілі болатын. Болшевиктік билік оларға әзер шыдап келді.

Ә.Ермаков ГУЛАГ-та адамдық бет-бейнесін жоғалтқан жоқ, рухы сынбады, сыртқы әлеммен байланысып отырды. Бұл жайында жазушы және тарихшы Мұхтар Мағауиннің әңгімесінде айтылған. Әңгіме 1951-1955 жылдары Воркутадағы сталиндік лагерлердің бірінде Әлімхан Ермаковпен бірге отырған әкесі Мұқан Мағауинге арналған. Жазушы Мұхтар Мағауин әкесінің мұғалім болғанын, кішірек кезінде кезекті қуғындаудан тығылып, үйлерінде бой тасалап жатқан Міржақып Дулатұлы мен Әлихан Бөкейханды көргенін жазады. Әлімхан Ермаковпен кездесу Мұқан Мағауинге ұмытылмас әсер қалдырды дейді Мұхтар Мағауин. Әлімхан Ермаков оның есінде өте ақылды, ұстамды адам ретінде қалған.

1955 жылы 7 наурыз күні КСРО Мемлекеттік Қауіпсіздік Министрлігінің ерекше кеңесінде, контрреволюциялық қылмыстары үшін сотталып, лагерьлерде, коллонияларда, түрмелерде және айдауда жүргендердің істерін қайта қарау үшін жиналған Орталық Комиссияның шешіміне сәйкес «Ермаковтың 1949 жылы 9 наурызда қозғалған №269834 ісіндегі үкім тоқтатылсын және Ә.Ермаков тұтқыннан босатылсын», -деген қаулы қабылданды. Ә.Ермаков және оның төңірегіндегілер ақталғанын кейін де, олар туралы ақиқат айтылған жоқ. Қарағанды тау-кен институтына жұмысқа ораналасқаннан кейін өзінің профессорлық, тіпті доценттік атағын қайтарып алу туралы жазған арызы аяқсыз қалды. Сөйтіп, Ә. Ермаков ол заманда

шындықтың түбіне жете алмай кетті. Оның негізгі себебі Ә.Ермековтің жазықсыз айыпталып, Сталин заманында «халық жауы» деген атаққа ие болуы. Мұндай атаққа ұшыраған талай жазықсыз жандар ақталып, еліне оралғаннан кейінде түпкілікті шындыққа жете алмай жатты. Институттың ғылыми кеңесінің шешіміне қанағаттанбай, Ә. Ермеков 1958 жылы ақпанның 2 күні сол кездегі партия мен үкімет басшысы Н.С.Хрущевтің атына шағым-арыз жазады. Мұнда, Ә.Ермеков өзінің басынан кешкен өмірбаянын айта келіп, шындықтың қалпына келуін, өзі сияқты Сталин заманында жазықсыз зәбір көргендерге толық кешірім болса екен деген өтініш білдірген болатын. Хрущевқа жетті ме, жетпеді ме, ол белгісіз, бірақ сол кездегі Жоғары оқу министірлігіне және ВАК-қа жеткен, алайда, одан ешбір қайыр болмаған. Ә.Ермеков бұл институтта оқытушылық қызмет жасаған жылдары Республика көлемінде әр түрлі шаруашылық саласына болашақ мамандар дайындауда қажырлы еңбек етіп, өз үлесін қосты. Ол институтта ғана емес, қоғамдық қауым арасында да үлкен сый – құрметке ие болды.

Ә.Ә. Ермеков 1970 жылы 23 маусымда 79 жасында ауыр науқастан қайтыс болды. 1998 жылы 18-19 қыркүйекте Ақтоғайда Алаштың көсемдері Ә.Бөкейхановтың, Ж. Ақбаевтің, Ә.Ермековтің құрметіне еңселі ескерткіш орнатылды.

Ескерткішті жасаған Қарағандылық мүсінші белгілі суреткер Жаубасар Қалиев. Бүгінде Қарағанды, Қарқаралы қалаларының орталық екі көшесіне, Ақадыр станциясының № 131 орта мектебіне мен Ақтоғай ауданы Қаратал ауылындағы орта мектепке Ә.Ермековтің есімі беріліп отыр. Қарағанды қаласында М. Құл-Мұхаммедтің ұсынысы мен Ермеков көшесінде « Әлімхан Ермеков» атты үлкен кітап дүкені ашылды. 2000 жылдан бастап, Қазақстан Республикасының мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министірлігінің сұранысы бойынша Президенттік мәдени орталығындағы мұражайда Ә.Ермековке байланысты құжаттар мен фотосуреттер жинақталуда. Сонымен қатар 2017 жылы Қарағанды қаласы, М.Жұмабаев атындағы гимназия қабырғасында өткен «Ә.Ермеков –қазақтың тұңғыш математигі» қалалық ғылыми конференциясы өтті. Ә.Ермеков атындағы кабинет мектебімізде ашылды. Бұл Алаш ардагері Ә.Ермековтің алып тұлғасына сай құрмет көрсету.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қ. Алдажұманов «Қарқаралы өңірінің өткені мен бүгіні» А,1995ж.
2. Қ. Өскенбаев «Тұлға тағылымы» А,2000ж.
3. Алаш айнасы. «Ә. Ермековтың қоғамдық-саяси қызметі» 2011ж. №22.
4. Ә.Бөкейхан. Таңдамалы (Бас.ред. Р.Нұрғалиев). -Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995.
5. «Тәуелсіздік және Алаш ғылымы», авторы Айгүл Ісімақова, Алматы 2015ж.

АЛИМХАН ЕРМЕКОВ И ФОРМИРОВАНИЕ ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В 20-Х ГОДАХ XX ВЕКА

Судьба и деятельность Алимхана Ермекова тесно переплетена со многими вековыми сюжетами новейшей истории Казахстана XX века. Одна из сложнейших проблем, связанная с именем А.Ермекова – проблема формирования границ и сохранение территориальной целостности Казахстана в начале 20-х годов XX века. По данной проблеме — единицы работ, а интерпретация исторических источников, да и сами исторические факты представлены весьма противоречиво, особенно в советской или современной российской и отечественной историографии. Сложнейшая ситуация столетней давности этих событий при формировании границ республики, идеологическая заданность темы в советский период и сосредоточение архивных материалов по данному вопросу в архивах РФ привели к тому, что в отечественной историографии данный вопрос разработан недостаточно глубоко. Наиболее серьезно и детально этой проблеме посвящены публикации д.и.н., профессора Д.Аманжоловой [1], где на основе архивных документов ГАРФ исследованы дискуссионные моменты и борьба за отстаивание территориальных позиций всех сторон: центра, «националов», «сибиряков» и др. Обратимся к некоторым фрагментам этого процесса в 1918-1920 годах, в которых принимал непосредственное участие А.Ермеков.

1918 год. В июле Алимхан Ермеков от имени правительства казахской автономии «Алаш» вел переговоры о ее статусе с антибольшевистским Временным Сибирским правительством. «Алаш-Орда» предложила проект соглашения, по которому Сибирское правительство признавало национально-территориальную автономию «Алаш» в составе, определенном II Всеказахским съездом, при установлении границ с учетом мнения населения приграничных областей. Признание «Алаш-Орды» центральным органом власти Казахстана, временно исполняющим функции государственной власти, влекло за собой исключительное подчинение ей всех национальных общественных организаций и учреждений без права вмешательства других властей в сферу ее компетенции. Однако, как отмечает профессор Д.Аманжолова, четкая правовая основа под отношения двух автономий не была подведена, конфликт разрастался. Недопустимость признания автономии «Алаш» было у Временного Сибирского правительства основной позицией, и известно, что, в конце концов, этот союз оказался для «Алаш-Орды» непродуктивным. [2, с.233-234]

1919 год. Процесс формирования территории Киргизской (Казахской) АССР шел довольно сложно. Казахская национальная элита, являвшаяся лидерами только что уничтоженной большевиками алашской автономии, пыталась отстоять территориальные интересы казахов в создаваемой советской автономии. Среди некоторых русских большевиков доминировал конфликт с националами, и ярким примером бескомпромиссного конфликта с ними была позиция члена ВРК Лукашева, который докладывал в Москву, в ЦК РКП(б): «И если сейчас киргизская

масса кричит об автономии, абсолютно не зная, что такое автономия..., то это еще не значит, что эта масса за Советскую власть, а тем более за коммунизм... Пока эту «автономистскую» авантюру подсказала ей кучка ханских бандитов-богачей, которую мы «вынуждены» временно гладить по головке, всякими способами привлекая их к себе «на помощь» [1, с.24]. Москва же искала компромиссные варианты, чтобы не обострять и без того сложную и конфликтную ситуацию.

Один из первых фрагментов участия А.Ермекова в отстаивании границ и территории КАССР зафиксирован в связи с решением о территории части западного региона. На заседании Киргизского военно-революционного комитета 21 ноября 1919 года после доклада представителей казахов Астраханского и Красноярского уездов Астраханской губернии было принято постановление об образовании из этих уездов Волго-Каспийскую Киргизию с подчинением ревкому (в составе 5 человек). Волго-Каспийская Киргизия просуществовала до 26 августа 1920 года, когда была создана КАССР. А.Байтурсынов, А. Ермеков и Г.Алибеков образовали комиссию из представителей Астраханского губисполкома и Кирревкома, как представителя Букеевского исполкома для изучения вопроса о присоединении части Волго-Каспийской Киргизии к созданной советской автономии. [1, с.25].

1920 год. Летом развернулась активная работа по созданию советской автономии в казахском крае. Из Москвы направлено сообщение на места о предстоящем совещании, где предполагалось обсудить вопросы границ, территории и управления создаваемой казахской автономии в крае. По инициативе А.Байтурсынова, А.Букейханова и А.Ермекова (казахское представительство при ВЦИК) параллельно с комиссией Кирревкома было предложено создать комиссию из 22 человек, включив в нее опытных статистиков, экономистов, этнологов, чертежников и др. для подготовки проекта границ КАССР с учетом исторических, этнографических, естественно-географических и экономических особенностей края. Они же предложили направить представителей с мест на предстоящее совещание в Москве. В частности, по рекомендации А.Ермекова, кирсекция Семипалатинского губревкома направила делегата для детального освещения вопроса об этнографическом составе населения области, о границах волостей, числе их жителей, а также о казахском населении Алтайской губернии и казачьей полосы.

Решением Наркомнац 3 августа А.Ермеков был направлен в НКВД для согласования вопроса о границах. При этом Наркомнац согласился с предложением КирВРК, отдельных членов СибВРК и Челябинского губисполкома, а также с ходатайством представителей Семипалатинской губернии о передаче Семипалатинской части Акмолинской области и Кустанайского уезда в подчинение КирВРК. Совещание состоялось 9-10 августа 1920 года, среди присутствовавших были: А.Ермеков (от Семипалатинской области и как докладчик;), М.Султан-Галиев (от Наркомнаца), С.Пестковский, М.Мурзагалиев, Г.Кулаков, А.Джангильдин, А.Байтурсынов и Г.Алибеков (от КирВРК), П.Петровский (от кирпредставительства в Москве), Г.Сафаров (от Турккомиссии ВЦИК и СНК РСФСР), В.Соколов (от Сибревкома), И.Полудов (от Омского губревкома), И.Мартынов (от Оренбургского губисполкома),

Поляков (от Челябинского губисполкома), С.П.Милютин и Д.Темралиев (от Букеевской губернии), Итбаев и Уразаев (от Акмолинской области), А.Каримов (от Астраханской области) и А.Д.Цюрупа (от Наркомзема). А.Ермеков на совещании предлагал объединить в новой республике все территории проживания казахов в губерниях и областях — Астраханской, Уральской, Тургайской, Акмолинской, Семипалатинской, Сыр - Дарьинской, Закаспийской, Самаркандской и Ферганской. «При установлении границ Киргизии, — говорил А.Ермеков, — надо будет принять во внимание этнические, экономические и культурные особенности всего края... Поэтому создание Автономной Киргизской Республики может быть мыслимо и реально лишь при условии сохранения связи между северной и южной частями в одних границах, в противном случае автономия окажется безжизненной... Исходя из этих соображений, — заключал он, — необходимо установить указанные границы Автономной Киргизии...». [1, с.27-28]

Национал-автономистам удалось отстоять свои интересы, в том числе благодаря тому, что их интересы совпали с интересом Центра. Воспоминания А.Ермекова сохранились в архивах: «в течение четырех месяцев я находился в постоянном общении с членами Кирвоенрекома, получая необходимые инструкции и указания Кирвоенрекома в вопросах учреждения автономной республики и определения ее границ...» [3, л.41]. 17 августа А.Ермеков выступил на заседании СНК РСФСР под председательством В.И.Ленина с докладом «О положении Казахского края вообще, и по вопросу о границах, в особенности». А.Ермеков вспоминал, какая жаркая баталия развернулась по решению судьбы целого ряда территорий: десятиверстной полосы по Иртышу, одноверстной прибрежной полосы севернее Каспия и др. Он добился возвращения Казахстану очень важных территорий: среди этих территорий особо следует отметить, пишет исследователь Ж. Кыдыралина, побережье Каспия, Акмолинскую и Семипалатинскую области. [4, с.122-123].

Национальная интеллигенция мобилизовала все свои организационные и интеллектуальные ресурсы, чтобы добиться согласия Центра на образование республики в границах, которые они отстаивали. Сложно представить, как развивался бы суверенный Казахстан, если бы не огромная роль национальной интеллигенции, в том числе А.Ермекова, в сохранения территориальной целостности, определения государственных границ Казахстана.

Список использованных источников

1. Аманжолова Д.А. Казахская автономия: от замысла националов к самоопределению по-советски //Вестник Карагандинского университета. Серия История. Философия. Право. - 2004. - № 4(36). - С. 21-36.
2. Аманжолова Д.А. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана. - Алматы, 2009. - 412 с.
3. ГАКО.Ф.1487. Оп.1. Д.222. Л.41.
4. Кыдыралина Ж.У. Алимхан Ермеков: судьба и время. -Астана, 2015. - 440 с.

Ә.ЕРМЕКОВ ШӘКІРТІ – АҚЖАН ӘЛ МАШАНИ

XX ғасырдағы коммунистік биліктің өмірге әкелген әміршіл-әкімшілік жүйесі қазақ халқының салт санасын сан соқпаққа бұрып, жан дүниесін лайлап, білген әрекетін істеп баққанын жақсы білеміз. Сол кезде тоталитарлық биліктің ырқына көнбей, ғылымға бар ғұмырын арнап, «1917 жылғы Қазан төңкерісіне дейін қазақ халқының тек 2 пайызы ғана сауатты болған» деген жалған кеңестік ғылыми тұжырымға батыл қарсы шығып, қазақ халқының тарихын еуропацентристік көзқарас тұрғысынан зерттелуіне қарсы пікір білдірген Қазақ Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі әрі тұңғыш құрылтайшысы болған ғұлама ғалым, Қазақ КСР-нің Еңбек сіңірген ғылым қайраткері [1] атағының иегері, профессор [2] Ақжан Машанов еді.

Ақжан Машанов өзінің жазған өмірбаянында туып-өскен ортасы жөнінде былай деп баяндайды: «Қарқаралы менің туған жерім. Ол Қарағанды облысындағы ертедегі мәдени және қоғамдық-саяси орталық болған жер. Сол ауданның қазіргі Нұркен атындағы совхоз жерінде ертедегі аты бойынша Жамантайдың Қарақуысы атты мекенде 1906 жылы күзде дүниеге келсем керек. Әкем Жақсыбек Машанұлы мұсылманша сауатты, жайдары, домбырашы орта шаруа адам еді. Ол кісі Машанның ең кенже ұлы [3, 3 б].

Ілияс Есенберлин өзінің көркем шығармасы «Қаһарда» Машан биді «Масан» деп көрсетіп, ел қамын жеген, халқының болашағын ойлаған білікті ел басы етіп суреттеп, шығармасына арқау еткен. Қарқаралы дуанының игі жақсылары аға сұлтандар Құспек пен Жамантайға дейін беделді би Машанды ілтипатпен Машекем деп ұрпағына үлгі-өнеге етіп қадір тұтқан. Машан би дүние салғанын естігенде сол төрелердің «Машан, Машандай ұл туғанша қашан», - деп үзеңгілесін еске алған замандастарының сөзі бүгінде ол ел аузындағы қанатты нақылға айналып кеткен [4, 214 б].

Ақжанның әкесі Жақсыбек те заманында көзі ашық, көкірегі ояу азамат болған. Нөгербек Қарқаралы қаласына жақын жерде салынған (кейін Ахмет Байтұрсынұлы ұстаздығын бастаған) Ақтерек мектеп интернатында Әлихан Бөкейханмен бірге оқыған. Ауыл мектебінің молдаларынан оқыған Ақжан 1924 жылы бір кезде Әлихан Бөкейхан, Жақып Ақбаев білім алған, Ахмет Байтұрсынұлы ұстаздық еткен бұрынғы қазақ-орыс мектебі, қазіргі педагогикалық техникумға оқуға түседі. Бұл педагогикалық техникумның негізін қазақ демократиялық ұлттық интеллигенциясы өкілдерінің бірі Әлімхан Ермеков қалаған. Осындай ұлы ұстаздардың жүріп өткен жері Ақжан Машановтың дүниетанымына, болашақ азамат ретінде қалыптасуына үлкен әсер етті. Ең соңында өзі де Алаш ардагерлерінің жолын жалғастыратын ізбасар болып қалыптасты [5, 4 б].

1953 жылы «Правда» газетінде Қазақ Ғылым академиясының президенті академик Қаныш Сәтбаевқа да қарсы пікірдегі мақала жарияланды. Онда

«Қазақстан Ғылым академиясында Қ. Сәтбаев қолдайтын Ақжан Машанов деген геолог өз ісімен айналысудың орнына қайдағы бір ескі кен орындарын зерделеумен әуре болып жүр», – деп сынайды. Кеңес өкіметінің басты газеті болып саналатын «Правданың» пікірі бұлтартпайтын айғақ болып саналатын еді. Қаныш Сәтпаевты алдымен Ғылым академиясының президенттігінен босатып, геология ғылыми-зерттеу институтына жіберді. Енді келесі кезек оны «халық жауы» ету екендігіне ешкімде күмәнданбайтын еді. Оған Ақжан Машанов есімін сылтау етті. Бірақ артынша елдегі саяси жағдай күрт өзгеріп, Қаныш Сәтбаев Ғылым академиясы президенттігіне қайта барып, Ақжан Машанов мәселесі де ұмытылғандай болды.

Ақжан Машанов өз басын қатерге тігіп, әл-Фарабидің шыққан тегін зерттеп, туып өскен жері бүгінгі қазақ жері екенін дәлелдеп оның мұраларын түгендеп жүрген уақытта, ұлттық салт-санадан гөрі кеңестік салт-сана көбірек дәріптелді. Ақжан Машановтың техника саласындағы негізгі мамандығы – геолог. Әрі ол геомеханика ғылымының негізін салушы болып есептеледі. Ал Ақжан Машановтың бұл саладағы еңбегі дүниежүзіне кеңінен танылса да, мәскеулік ғалымдар бұл жаңалықты қабылдамады. Бұл жөнінде 1960-шы жылдардың кезінде мәскеу ғалымдары шу да көтерді. Тіпті социалистік еңбек ері, академик Петров «Правда» газетіне арнайы мақала жазып, Ақжан Машановтың ашқан ғылыми жаңалығын теріске шығаруға тырысты. Кезінде оны Қазақстан ғылымдары да құптаған еді. Ал қазір Ақжан Машановтың Пуассон коэффициентінің тау қысымын зерттеудегі қолданысы туралы мұндай теориясының дұрыстығын өмірдің өзі дәлелдеп отыр. Бүгінгі күнде Ақжан Машанов негізін қалаған «Геомеханика» ғылымын барлық ғылым әлемі мойындады. Сонымен қоса 1973 жылы жалпы көлемі 15 табақтай «Аль-Фараби и современная наука» деген автордың еңбегі әл-Фарабидің 1100 жылдығы қарсаңында баспаға дайындалып қойса да шығарылмай тасталды. Тоталитарлық қоғамның адамның еркін ойлауына, ұлттық тарихын зерттеуге қаншалықты тосқауылы болса да Ақжан Машанов Әл-Фараби мұрасын зерттеп қазақтың тарихы мен мәдениетін мың жылға алға жылжытты [6].

Ақжан Машанов қазақ жерінің көне металлургиясын өте жақсы білген. Кеңес дәуірінде тарихшылар тау-кен саласындағы қазақтардың білімі туралы жақ ашқан емес. Қазақ жерін зерттеушілердің еңбектерінде «Ертеде кен қазып, металл қорытқан қазақтар емес басқа бір келімсек, мәдениетті адамдар болуы керек» деген жалған ғылыми түсінік болған. Ал шындығында қазақтар кен қазып, металл балқытқан, минерал қасиетін таныған еді. Жер бетін өлшеп, кен қазып, метал қорыту-осылардың барлығына негіз салған әл-Хорезми, әл-Фараби, әл-Бируни сияқты ғалымдардың еңбегін Ақжан Машанов зерттеп, бүгінгі күнде бізге жеткізді.

Қазақстан жерінен әл-Фарабидің ешбір ізін таба алмаған Ақжан Машанов ұлы ғұламаның мұраларын іздеп, Ташкент, Мәскеу, Ленинград, Уфаның көне еңбектер сақтайтын мұрағаттарын аралап, ғалымның екінші Отаны болған Таяу Шығысқа барып ғұлама ғалымның Сириядағы қабіріне зиярат етуге, көзімен көруге бел буады.

1968 жылдың 19-шы қыркүйегінде КСРО туристерінің құрамында Ақжан Машанов Сирия жеріне аяқ басады. Сириядағы Кеңес елшілігінің көмегімен Шығыстың белгілі адамдарына арналған, яғни тек патшалар, пайғамбар нәсілдері, халифа ұрпақтары, әмірлер немесе солардың ұстаздары ғана жататын Баб ас-сағир зиратынан Ақжан Машанов Әбу Насыр әл-Фарабидің қабірін тауып басына зиярат етіп, құран бағыштайды. Қабіріне бас иіп тұрып «О Ұлы бабам, араға ғасырлар өтіп, тағы бір ұрпағың келіп тұр, қабыл ал дұғамды деп күбірледім» дейді [7, 40 б]. Ақжан Машанов әл-Фарабидің қабірін суретке түсіріп алады. Бұл 1968 жылдың 23-қыркүйегі күні болған айтулы оқиғаның Ақжан Машанов үшін ғана емес, бүкіл қазақ халқы үшін тарихи маңызы бар еді.

Қорыта келгенде Ақжан Машановтың әл-Фарабиді кіндік қаны тамған топырағына жеткізуі ол кісінің ұлтшылдығының бір ғана көрінісі екендігіне көз жеткіземіз. Ол өзінің қазақ халқын ерекше сүйді, өз халқына еңбек сіңіру оның ең басты ұстанымы болды. Әл-Фарабиді ашудың қиындығына қарамай бел бууы, ұрпағымен табыстыруы осының дәлелі. Ақжан Машанов әл-Фараби мұраларына ғылыми көзқарас тұрғысынан қарап, астрономия, табиғат, музыка саласындағы ғылымдар әл-Фарабидің еңбектерінен бастау алады деген пікір айтады. Ұлы ғұлама тірі кезінде-ақ өзінің замандастары тарапынан бүгінгі күннің Фарабиі деп аталынды. Геолог, философ, маркшейдерлік, жазушылық, діни қайраткерлік, тарихшылық – мұның бәрі осындай ұлы адамдарға ғана тән қасиет болса керек. 2007 жылы Ақжан Машановтың 100 жылдық мерейтойы ЮНЕСКО көлемінде атап өтілді. Сонда қазақ халқы ұлы тұлғалардың есімдерін Әл-Фараби мен Әл-Машани деп үлкен құрметпен бірауыздан атағанына барлығымызда куә болдық. Ақжан Әл-Машанидің зертеулері арқылы Әл-Фараби идеялары бүгін де өмір сүріп келеді. Себебі 1975 жылы Ақжан Әл-Машанидің бастамасымен Әлемнің екінші ұстазы Әбу Насыр Әл-Фарабидің 1100 жылдығы ЮНЕСКО көлемінде Алматы қаласында өткізілген еді. Енді өткен 2020 жылы Ақжан Машановтың шәкірттерінің бастамасымен әл-Фарабидің 1150 жылдығы да ЮНЕСКО көлемінде аталып өтілді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚРОММ, 2285 қор, 1-тізімдеме, 118-іс.
2. ҚРОММ, 2285 қор, 1-тізімдеме, 115-іс.
3. «Памятные вехи моего пути в науку», «Өмір асулары», «Құспек-Кент төресі» Библиография. Ақжан Машановтың өзі және атасы туралы жазған мақалалары. ҚРОММ, 2285 қор, 1-тізімдеме, 76-іс. 1968-1995 жж. Парақ саны - 81.
4. Әбдіраман Ш. Ақжан әл-Машани Алматы 2007. – 397 б.
5. Әбдіраман Ш. Фараби ғибратты ғалам. Алматы. 2006. – 392 б.
6. Әбдіраман Ш. Дегдар. // Егемен Қазақстан. 2 қараша. – 6 б.
7. Машанов А. Әл-Фараби және Абай. Алматы «Қазақстан» 1994 ж. – 192 б.

АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚОҒАМДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ХАҚЫНДАҒЫ ОЙ-ТОЛҒАМДАРЫ

Отаршылдық ойраның шаңыраға шайқалған қазақ мемлекеттігін қалпына келтіруде өлшеусіз тарихи қызмет атқарған Алаш қозғалысы. Алаш қайраткерлерінің ел азаттығы мен саяси теңдіктің жолындағы атқарған қызметі сан ұрпақтың тағылым алар қастерлі мектебі.

«Ұлттық саяси ұйымның жасақталуының өзі отандық тарихимызда жеріне жете зерделенбей келеді. Оның үстіне кезінде « Алаш » партиясының жетекшелері ұсынған көпдеген қағидалар күні бүгінге дейін өз маңызын сақтап отыр » деп көрсетті Н.Назарбаев.

Қазақ халқының тарихында әр ғасырдың аласапыран оқиғаларға толы болды. Бұл өз кезінде тарих сахнасына ірі-ірі тұлғалар мен қайраткерлерді шығарып, түбірлі өзгерістерге алып келіп отырды. Әсіресе XX ғасырдың басы айрықша күрделілігімен, сансыз оқиғалардың сабырлысымен, ұлттық сананы оянуымен ерекшеленеді. Осы тұста қазақ сахарасында да Алаш ұранын көтеріп, қазақ даласын азаттыққа бастауын бір шоғыр қазақ қайраткерлерінің ой пікірі мен іс-әрекеті жарқырап көрінді. Бұл кез қазақ халқы тарихындағы ең бір талмау тұстардың бірі болатын. Алаш ардагерлерінің айтуынша, « Қазақтың бар болу немесе жоқ болу » мәселесі таразыға тартылған кез еді. Олай болатыны, бұл шақта қазақ халқы толықтай патшалық Ресейдің басы байлы боданына айналған еді. Қазақ даласындағы хандық билік ыдыраған, билер институтының қадірі кетіп, орыс сотына қараған, дәстүрлі тіршілік қалпы мен өмір салты елеулі өзгеріске ұшыраған, ұлттық рух белсендел шақтағы кетеуі кеткен бір заман-ды. Қазақ жеріне орыс мұжықтарын тобымен орналастыруға байланысты еркін көшіп-қонып жүру үдерісінің де тынысы тартыла бастады. Дәстүрлі ырғағына айырылған тіршілік салтының кесірінен барша қазақ баласының бір – бірімен хат – хабар алмасуы мен өзара қарым- қатынасы да іркілсе душар болды. Қысқасы, осының жағдайлардың барлығы қазақтың санасында саңылаулы бар бас көтерер адамдарын ойландырмай қоймайтындай мәселелер еді.

Алашорда қозғалысы мен Алаш идеясының пайда болуына тікелей осы аталған тарихи жағдайлар себеп болды. Қазақтың алғашқы оқиғаның қазақтың жеке өз алдына ел болып, дамыған елдермен терезе теңестіре алатындай жағдайға қол жеткізуін көкседі. Жалаң сөз, жадағай ұранға баспай, бұл ойларын нақты іспін негіздеді. Ең алдымен қазақ баласын бір-біріне пікір алмасу қамтамасыз ету үшін мерзімді баспасөз құралдарын шығарды. Қазақтың тұңғыш журналы «Айқап» пен «Қазақ» газеті «ұлттың көзі, құлағы һәм үніне» айналды. Бұлардың ұлттық сананы оятуындағы маңызы оразан зор болды. Кішкентай жылғадан басталған бұл әрекет ұлғайып, арналып зор халықтың қозғалысқа ұласты. Алаш қайраткерлері қазақ халқы азат ел ету бағытында біздің рухан қазынамыз ретінде қоғамдық-саяси мәселелер бойынша көпдеген ой-толғамдарды қалдыры кетті.

Солардың ішіндегі ең маңыздыларының бірі қазақ тілі қоғамдағы орны болатын. Алаш зиялылары XX ғасырдың басында ұл тәуелсіздігі мәселесін көтере отырып, ұлттың рухани-мәдени өрлеуіндегі, саяси ұйысуындағы асыл қазынаның бірегейі тіл екендігін байыптады «Қазақ» газетінің ең алғашқы сандарының бірінде Ахмет Байтұрсынұлы «Өз тілімен сөйлеген, өз тілімен жазған жұрттың ұлттығы еш уақытта адамы құрымай жоғалмайды. Ұлттың сақталуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы-тіл»-деп ұлттық рухтың, болмыстың негізі де, арқауы да тіл екендігін білдірді.

Осыған орайлас пікірлерді Алаш зиялыларының көпшілігі білдірді. Яғни, ұлттық руханияттың өзегі ана тілі екендігін рухани мәдени тарихымызда алғаш айтқандар алаштықтар болды. Олар ана тілін ұлт болмысының басты бөлшегі ретінде қарастыра отырып, әсіресе, жас ұрпақ тәрбиесінде оның алатын орнына да ерекше назар аударады. Сондықтан да өз ана тілінде сөйлеу, тілін білу-ұлттық іргелі мәселе екендігін Алаш зиялылары сол кезеңнің өзінде-ақ жақсы ұғынғандығы олардың еңбектерінен жақсы көрінеді. Мәселен, Х. Досмұхаммедұлының: «Ана тілін жақсы біліп тұрып бөтенше сөйлесен, бұл сүйсініш, ана тілін білмей тұрып бөтенше сөйлесен, бұл күйініш. Өз тілін білмей тұрып, жат тілге еліктей беруді зор қате» деп көрсеткен еді.

Алаш көсемі Әлихан Бөкейхан ғаламдық ой-сана биігіндегі инциклопедиялық білімін ел игілігіне жаратып, өмір тоқыныда жинақтаған тәжірибесімен бөлісуді перзенттік борышы санады.

Өсіп-өнген қазақ баласының әлемдік ақыл-ой қайнарынан нәр алуын нұсқаған Алаш қайраткері: «Біздің қазаққа қазіргі кезде баласын оқытатын мектеп, жерін гүлдететін су, елге қызмет қылатын Боргенсен мен Миллер сықылды жігіт, май алатын, жүн жуатын, тері илейтін, ет сататын, мал өсіретін, егін салатын кәператип керек», деп уақыттың талабымен толықтай үйлесетін кәсіби білікті мамандар дайындауды қазақ қоғамының түйінді мәселесі деп білді. «Ала арқанға шандыған сынақ арба қазақ елінің мәңгі-бақи еншісіне тиген жоқ. Қазақ шаруасы да өркендемек. Әйтпесе, қазақ еліне кеңес өкіметінің орнағаны өтірік» деген толғанысымен қазақ шаруасының шаруашылық тізгінінің нық ұстауына, «шабандылықтан» арылып, заман талабына биімдеуіне ой салды.

Алаш Көшбасшыларының бірі-Ахмент Байтұрсынов: «Басқалардан кем болмаса біз білімді, бай һәм күшті болуымыз керек. Білімді болуға оқу керек! Бай болуға-кәсіп керек! Күшті болуға-бірлік керек! Осы керектердің жолында жұмыс істеу керек!» дегені еді. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев: «Елдің қуаты ең алдымен білім мен ғылымда екенін түсінетін уақыт әлдеқашан жеткен. Сол білімді әжетке жаратып, тұрмыс игілігіне пайдалана білсек қана өзге жұрт бізді бағалайды. Терең білім-Тәуелсіздігіміздің тірегі, ақыл-ой-азаматтарымыздың алдаспаны» деп көрсетті.

XX ғасырдың екінші жартысынан басталған қазақ ішіндегі күрес тартыстардың басында болған қайраткерлер халқын орыс езгісінен азат етуді көздеді. Олар елін отарлаудан құтқарып, ашық түрде күресе бастады. «Олардың алға қойған мақсаттарының бірі – жер мәселесі еді. Бұл қазақ қоғамында орталық кезеңінен бері шиеленісіп келе жатқан өзекті мәселесі еді. Жер мәселесін шешуде қазақ интеллигенттері Ресей Мемлекеттік Думасын, патша үкіметінің

әкімшілік органдарын пайдалануға тырысты» Қазақ тіршілігінің негізі болған жер мәселесі ертеден-ақ өзекті болған. Өздерінің отарлау саясатының басты нысаны ретінде қазақтың ұлан байтақ жеріне иелік етуді көздеген патша үкіметіне қарсылық жасап, жер жерде өрістеген қарсылық көтерілістердің басы қасында болған қазақ зиялылары бұл мәселені жоғары органдар деңгейіне көтереді. Қазақтың көрнекті қоғам қайраткері Ә.Бөкейхан «Государственная Думада», «Төртінші Дума һәм қазақ» мақалаларында осы мәселені түбегелі көтеріп, жер бөлуде қалыптасқан көзқарас пікілердегі қайшы тұстарды саралайды. Қазақ жұртына тиімсіз болап тұрған мәселелерді ашып, көрер көзге әділетсіз шешімдерге наразылық айтады. Алдымен жергілікті жұртты орналастырып алып, содан кейін переселендерге кірісу керектігін, қазаққа мал жайылымы үшін қалдырған жерді енді жаңа заң бойынша орысқа ұзақ жылға жалға берілмектігін айтып, өз жеріне өзі жат болған қазақ тірлігіне ара түседі. Ұлт қайраткері Әлиханнның халқының тағдырына түбегейлі кірісуі сан тарапты қызметінен көрінеді. Ол қазақ халқының саяси әлеуметтік жағдайын ғылыми тұрғыда зерттеп, пайымдау үстінде, экспедиция құрамында қазақ жерінің біраз өлкелерін аралап, зерттеу жүргізеді. Мұның ар жағында қазақтың шежіре тарихына терең бойлап, ондағы әрбір рудың, жүздердің ораналасу жүйесін анықтайды. Ә.Бөкейхан осындай белгілі бір мақсатты нысан еткен жұмыстарды тыңдырған соң, елге келіп қоныстанып жатқан перселендердің жай күйін зерделеп, олардың шаруашылық жағдайларының тиімді, тиімсіз жақтарына экономикалық тұрғыда сараптау жасайды. Яғни, Әлихан қазақтың тарихындағы мәнді тұстарды әбден саралап, өз дәлел, тұжырымдарын ғылыми айғақтармен бекіте алған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан XX ғасырдың басында. Алматы, 1994, 18 бет.
2. Назарбаев Н.Ә., Тарих толқынында. Алматы, 2003, 172 бет.
3. Назарбаев Н.Ә., Ұлы дала ұлағаттары, Егемен Қазақстан.
4. Қойгелдиев А. , Алаш қозғалысы, Алматы, 1995, 293-299 бет.
5. Тілегенов Е., Қамзабекұлы Д., Алаш қозғалысы, Алматы, 2014, 29-30, 252 б.

**НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ
А.А. ЕРМЕКОВА
И СОВРЕМЕННЫЕ
ИННОВАЦИОННЫЕ
ПРОЦЕССЫ**

ON SOME WAYS OF IMPROVING THE QUALITY OF MATHEMATICAL KNOWLEDGE OF STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES

As practice shows, the role of mathematics in the preparation of future specialists at technical high school is unnoticeable, because in all cases, naturally, professional disciplines are put forward in the foreground, and the theoretical, including mathematics, is pushed into the background. This is due to the fact that the teaching process at HEIs does not take into account the rapid mathematisation of all fields of technology, which is based on the fact that new technologies and methods based on mathematical advances in these fields are being introduced. All this leads to a lack of understanding and a negligent attitude towards the study of mathematics by students. Thus, students underestimate the role of mathematics in their future professional activities.

With the purpose of the improvement of quality of knowledge we had carried out the analysis of scientific and pedagogical literature on methods and means of its increase and among a variety of ways and the means which have been developed practice for formation of steady knowledge we came to a conclusion, that one of ways of improvement of quality of mathematical knowledge we see development of cognitive interest to mathematics. For cognitive interest, there are: enthusiastic teaching, novelty of training material, historicism, showing the practical application of knowledge in connection with the life plans and orientations of students, the use of new and non-traditional forms of learning, alternating forms and methods of teaching, problem-based learning, heuristic learning, use of interactive computer tools, testing knowledge, skills, etc.

In the educational process we have introduced elements of professional orientation in order to strengthen the cognitive interest in the study of mathematics, thereby affect the level of mathematical knowledge. The learning process was structured in such a way that in each of the presented specialties, we divided the number of students into control and experimental groups. Elements of professional orientation were introduced into the learning process of mathematics by the experimental groups at each stage of study, i.e. during lectures and practical sessions we demonstrated to students the place of each individual topic in their future professional activities, although this was quite problematic due to the very limited number of credits allocated to mathematics study. The control group was taught without any professional orientation.

This implementation made it possible to generate interest in the study of mathematics, as we put the following in the basis of teaching mathematics: students of technical specialties need mathematics as a tool for a deeper and more complete mastery of special disciplines, which in turn will allow the future to become a highly qualified specialist in their field. Therefore, through the

professional orientation of the mathematics course to the future professional activity of the student, we can achieve the following:

- Increase students' academic performance;
- teach students how to apply mathematical methods in their professional activities;
- Teach students to work with modern technologies, as they are all created mainly on the application of mathematical methods;
- to carry out scientific works at the junction of engineering-mathematics-technology.

The introduction into the teaching process started in the 2015-2016 academic year. We have developed many problem-based tasks that have a professional orientation. In solving this type of problem, students are presented with a professionally oriented problem, which can be solved by applying mathematical knowledge. Thus, students can clearly see how deeply mathematical methods have penetrated into modern science, and how the problems of different sciences are solved by means of mathematics. In our opinion, solving this kind of problem problems should be the main activity in practical classes. It should be emphasized, however, that the problems solved will cause cognitive interest, if they are diverse in their content, form and methods of solution. When developing technology, engineering, economics, mining, etc. problems, we also aimed to strengthen interdisciplinary links of mathematics with theoretical and special courses in higher education [1, 93891].

Problem solving develops such qualities as willpower, flexibility of mind, intelligence, persistence in achieving the set goal, logical thinking, which are necessary in professional activity. By experiencing difficulties in solving problematic tasks, the student feels the need to seek and obtain new knowledge needed to solve the problem he or she is experiencing, while the cognitive interest of the student rises to a higher level. Problem-based learning offers a system of study sessions with the main objective of creating conditions in which students discover new knowledge, learn new ways of finding information, and develop creative thinking. Elements of problem-based learning help maintain and develop interest in mathematics and make lessons more interesting and intriguing. During the final form of control, written test work, we also use professionally oriented tasks.

According to the results of the experimental work it was revealed that, having the same initial training in the discipline, the students of the control group have lower results than the students studying in the experimental group. In 2015-2016 academic year the average grade point average was 3.8, in 2016-2017 academic year it was 3.7. Starting from 2017-2018, when students began to study in the control and experimental groups, a sharp difference began to be observed, as the result of the control group became equal - 3.6 points, but at the same time the results of the experimental group increased to 4.0 points, the difference between the groups was 0.4 points. Similar is the case in 2017-2018 academic year, but only the control group has the same average score of 3.6 and the experimental

group has 4.1. In 2019-2020 academic year, the result of the control group decreased to 3.5 and the experimental group has 4.1 points.

So, the average score of the initial level of mathematical knowledge in the control group was - 2.99, in the experimental group - 3.04 (the difference was 0.05 points, which is 1%), and the final level of mathematical knowledge in the control group is 3.57, in the experimental group - 4.07 (difference 0.50 or 11.4%).

The results of the forming experiment indicate that students in the experimental groups have a higher quality of mathematical knowledge. Consequently, we can conclude that the presence in the educational process of the proposed teaching technology, namely, solving problem professionally-oriented tasks, allowed to develop cognitive interest in the study of mathematics in university students, thereby contributing to the improvement of mathematical knowledge.

Reference:

1. N.F.Abayeva, V.V.Yegorov, V.N.Golovachyova, L.M.Mustafina, I.I.Yerakhtina, B.M.Mustafina, About Professional Orientation of the Mathematics as a Discipline for Students Majoring in Biotechnology. Indian journal of science and technology: Volume 9, Issue 19, May 2016. C: 93891.

<http://www.indjst.org/index.php/indjst/article/view/93891>

DOI:10.17485/ijst/2016/v9i19/93891

О ПРЯМЫХ И ОБРАТНЫХ ТЕОРЕМАХ ПРИБЛИЖЕНИЙ ФУНКЦИЙ МНОГИХ ПЕРЕМЕННЫХ С ОГРАНИЧЕННОЙ Р- ВАРИАЦИЙ ПОЛИНОМАМИ ХААРА

Определения. Пусть функция $f(x_1, \dots, x_N)$ определена на множестве $[0,1]^N$ и $\rho = \rho_1 \times \rho_2 \times \dots \times \rho_N$, где $\rho_j = \{0 = x_j^0 < x_j^1 < \dots < x_j^{s_j} = 1\}$, $s_j \geq 1$, $j = 1, \dots, N$ - произвольное разбиение множества $[0,1]^N$. Вариационной суммой порядка p ($1 \leq p < \infty$) функции $f(x_1, \dots, x_N)$ по разбиению ρ назовем величину

$$\chi_\rho^p(f) = \left(\sum_{r_1=1}^{s_1} \dots \sum_{r_N=1}^{s_N} |\Delta_1(f; x_1^{r_1-1}, \dots, x_N^{r_N-1}; h_1^{r_1}, \dots, h_N^{r_N})|^p \right)^{\frac{1}{p}},$$

где

$$\Delta_1(f; x_1, \dots, x_N; h_1, \dots, h_N) := \sum_{\eta_1=0}^1 \dots \sum_{\eta_N=0}^1 (-1)^{\eta_1 + \dots + \eta_N} f(x_1 + \eta_1 h_1, \dots, x_N + \eta_N h_N),$$

$$(x_1, \dots, x_N) \in [0,1]^N \text{ и } h_1, \dots, h_N > 0,$$

$$h_j^{r_j} := x_j^{r_j} - x_j^{r_j-1}, \quad r_j = 1, 2, \dots, s_j, \quad j = 1, 2, \dots, N.$$

Для функции одной переменной понятие вариационной суммы впервые ввел Винер [1], для функций двух переменных - Л.Кларксон и С.Адамс [2].

Вариационным модулем непрерывности $\omega_{1-1/p}(f, \delta_1, \dots, \delta_N)$ порядка $1-1/p$ функции $f(x_1, \dots, x_N)$ называется величина

$$\omega_{1-1/p}(f, \delta_1, \dots, \delta_N) = \sup_{|\rho_j| \leq \delta_j} \chi_\rho^p(f)$$

где $|\rho_j| = \max_{1 \leq r_j \leq s_j} (x_j^{r_j} - x_j^{r_j-1})$. Будем говорить, что $f \in BV_p[0,1]^N$, $1 \leq p < \infty$, если

$V_p(f, [0,1]^N) \equiv \omega_{1-1/p}(f, 1, \dots, 1) < \infty$, и что $f \in C_p[0,1]^N$, $1 < p < \infty$, если $\lim_{\delta_j \rightarrow 0} \omega_{1-1/p}(f, \delta_1, \dots, \delta_N) = 0$.

Свойства вариационного модуля непрерывности для функции одной переменной исследованы А.П. Терехиным [3], С.С. Волосивецем [4].

Пространства $BV_p[0,1]^N$ и $C_p[0,1]^N$ являются банаховыми с нормой

$$\|f\|_{BV_p} = \max \left\{ \sup_{(x_1, \dots, x_N) \in [0,1]^N} |f(x_1, \dots, x_N)|, V_p(f, [0,1]^N) \right\}.$$

Функции системы Хаара на $[0,1]$ задаются так: $h_0(x) = 1$ при $x \in [0,1]$; если

$$n = 2^k + j, \quad k \in P = N \cup \{0\}, \quad 0 \leq j < 2^k \text{ и } \Delta_j^{(k)} = \left[\frac{j}{2^k}, \frac{j+1}{2^k} \right),$$

то

$$h_n(x) = \begin{cases} 2^{k/2}, & x \in \Delta_{2j}^{(k+1)} \\ -2^{k/2}, & x \in \Delta_{2j+1}^{(k+1)} \\ 0, & x \in [0,1] \setminus \Delta_j^{(k)} \end{cases}.$$

Пусть $\bar{x} = (x_1, \dots, x_N) \in [0,1]^N$, $\bar{n} = (n_1, \dots, n_N)$ - параметр суммирования, $n_i \in N$, $i = 1, \dots, N$, тогда кратную систему Уолша определим следующим образом:

$$h_{\bar{n}}(\bar{x}) = \prod_{i=1}^k h_{n_i}(x_i).$$

Через $E_{\bar{n}}^h(f)_X$ соответственно будем обозначать наилучшее приближение функции $f \in X[0,1]^N$ полиномами по системе Хаара порядка не выше $n_1 \times \dots \times n_N$ ($n_j \in N$) в метрике $X[0,1]^N$, где $X[0,1]^N = BC_p[0,1]^2$, $1 < p < \infty$ или $X[0,1]^N = BV_p[0,1]^N$, $1 \leq p < \infty$

$$E_{\bar{n}}^h(f)_X = \inf_{c_i} \left\| f(x_1, \dots, x_N) - \sum_{i=1}^{s_i} c_i h_i(\bar{x}) \right\|_X.$$

Через $S_{\bar{n}}^h(f)$ обозначим частичную сумму ряда Фурье по системе Хаара функции f . Через $K_{\alpha, \beta, \dots, \gamma}$ - обозначим положительные постоянные, зависящие от параметров $\alpha, \beta, \dots, \gamma$, вообще говоря, различные в разных формулах.

Основной целью данной работы является доказательство прямых и обратных теоремы для приближения полиномами по системе Хаара функций являющейся аналогом прямых и обратных теорем теории приближения функций $f \in C_p[0,1]^N$ по норме пространства $C_p[0,1]^N$.

Теорема 1. Пусть $f \in C_p[0,1]^N$, $1 < p < \infty$. Тогда верны неравенства

$$E_{\bar{n}}^h(f)_{BV_p} \leq K_p \omega_{1-\frac{1}{p}} \left(f, \frac{1}{n_1}, \dots, \frac{1}{n_N} \right) \quad (1)$$

Теорема 2. Пусть $f \in C_p[0,1]^N$, $1 < p < \infty$. Тогда верны неравенства

$$\omega_{1-\frac{1}{p}} \left(f, \frac{1}{n_1}, \dots, \frac{1}{n_N} \right) \leq K_p E_{\bar{n}}^h(f)_{BV_p}. \quad (2)$$

Для случая функций одной переменной подобные теоремы были доказаны в работе [4].

Список использованных источников

- 1 Wiener N. The quadratic variation of a function and its Fourier coefficients / Massachusetts J.Math., 3(1924), p. 72-94
- 2 Clarkson J.A. and Adams C.R. On definitions of bounded variation for functions of two variables / Trans. Amer. Math. Soc., 35(1933), p. 824-854
- 3 Терехин А.П. Приближение функций ограниченной p - вариации / Изв. Вузов. Математика. 1965. №2. с.171-187
- 4 Волосивец С.С. Приближение функций ограниченной p - вариации полиномами по системам Хаара и Уолша / Мат. Заметки. 1993. Т 53. №6. с.11-2

РАЗРАБОТКА МЕТОДИКИ КОНТРОЛЯ ЗА САМОНАГРЕВАНИЕМ УГЛЯ В ШТАБЕЛЕ

Установленная выше путем аналитических исследований и натурных наблюдений интенсивная динамика температуры самонагрева угля в штабеле и ее зависимость от колебания внешней температуры, скорости и направления ветра вызывают необходимость тщательного контроля за самонагреванием угля в штабелях, на складах, а также в больших скоплениях угля в местах добычи и погрузки.

Температурные волны в штабеле не позволяют судить о динамике процесса самонагрева по значению температуры в одной какой-либо точке, находящейся на определенном удалении от поверхности штабеля. Для этого необходимо иметь профиль температуры в направлении нормали к поверхности штабеля до определенной глубины. Такой глубиной можно считать глубину, до которой доходят практически наблюдаемые температурные волны и которая несколько превосходит глубину установления максимальной температуры самонагрева. На основании проведенных выше исследований это будет глубина порядка 1 м. Заметим, что это значение покрывает ширину зоны кислородного влияния.

Для получения указанного выше профиля температуры в штабеле разработано специальное устройство – щуп с расположенными на нем термодатчиками, находящимися на определенном расстоянии друг от друга. В качестве термодатчиков использованы терморезисторы типа КТМ-4 или ММТ-4, позволяющие измерять температуру в пределах 60° - 180°C с точностью $1\text{-}2^{\circ}\text{C}$. Расстояние Δl между терморезисторами, устанавливаемыми на щупе, определялось таким образом, чтобы выполнялись следующие два условия: а это расстояние должно быть меньше того значения, при котором может быть упущено значение температуры, большее, чем $0,8 t_{max}$

$$t\left(x_m \pm \frac{\Delta l}{2}\right) > 0,8 t_{max} \quad ,$$

Где x_m – расстояние от поверхности штабеля до точки, в которой имеет место максимум температуры (рис.1).

Это расстояние должно быть больше того значения, при котором различия температуры Δt , даваемые соседними терморезисторами не улавливается из-за погрешности измерения

Исходя из указанных условий и наиболее типичных профилей температуры, было установлено, что $\Delta l = 10\text{-}15$ см.

$$t_{max}^{\circ\text{C}}$$

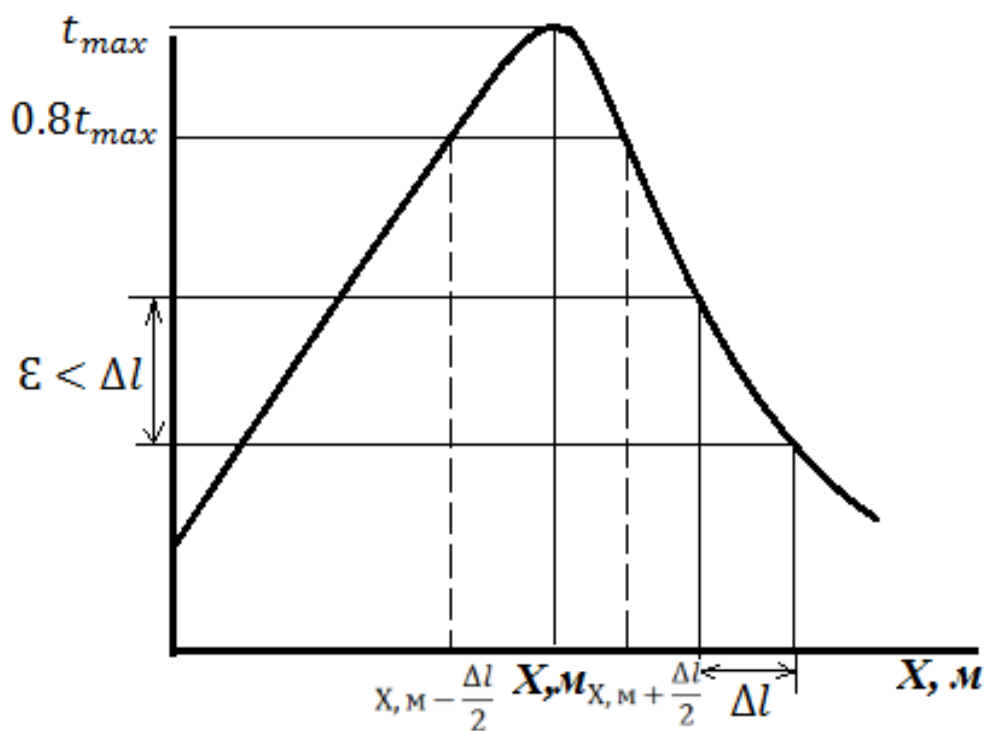


Рис.1. Расчетная схема к выбору расстояний между датчиками термощупа

На рис.2 приведен общий вид термощупа и схема подсоединения терморезисторов к измерительной аппаратуре. Корпус 1 термощупа представляет собой полую металлическую трубу, в которой выполнены сквозные прорезы для помещения терморезисторов 2. Подсоединение последних к измерительной аппаратуре выполнено параллельным через многопозиционный переключатель 6. Для термоизоляции и крепления терморезисторов 2 в сквозных прорезях вокруг них в корпусе залита эпоксидная смола. Корпус 1 термощупа снабжен заостренным наконечником 4 и ручками 5, служащими для удобства внедрения щупа в скопление угля. Устройство работает следующим образом: щуп внедряют механически в угольное скопление перпендикулярно к поверхности штабеля до отметки на корпусе, от которой зафиксированы расстояния до каждого из термисторов, затем через разъемный многопозиционный штекер 3 и многопозиционный переключатель терморезисторы 2 подключают к измерительной мостовой схеме, представляющей собой прибор ИТВ-1м. Через 5 минут, необходимых для прогрева терморезисторов до температуры окружающей среды, каждый из них поочередно включают через многопозиционный переключатель в измерительную схему для фиксирования показания. Измерения проводят в разных точках штабеля, являющихся точками пересечения некоторой сетки измерений. Более часто измерения ведутся в местах, где наблюдается повышение температуры угля, для фиксирования контура очага интенсивного самонагрева и значения максимальной температуры.

Методика контроля за самонагреванием угля с помощью сконструированного термощупа была апробирована и отработана на экспериментальном штабеле.

К многопозиционному переключателю

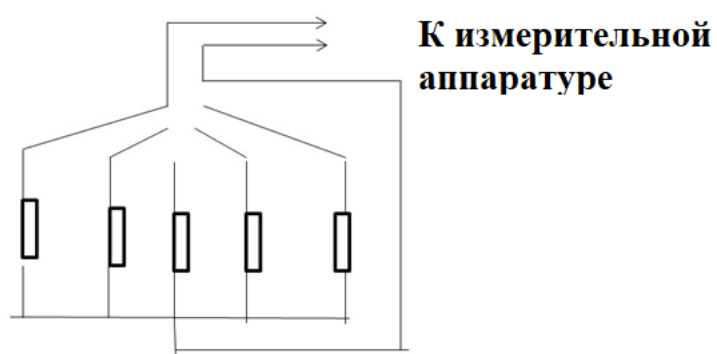
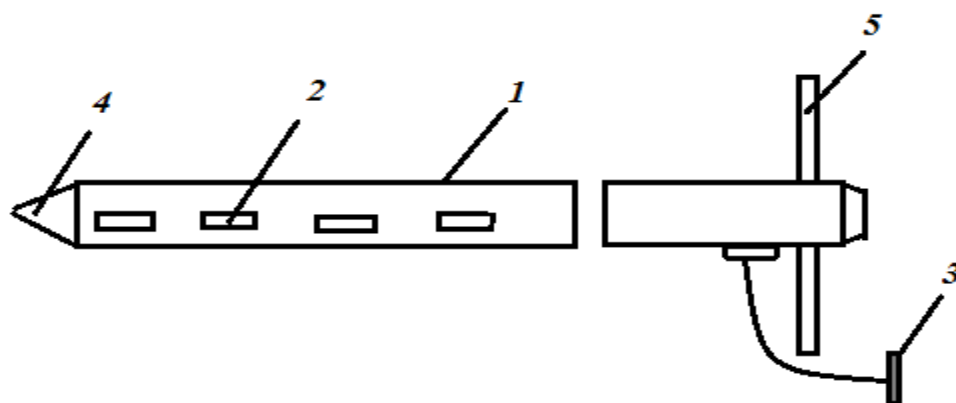


Рис.2. Термощуп для измерения профиля температуры угля в штабеле

Игилик С.И. (Қарағанды ҚҚЭУ)
Мергембаева А.Ж. (Қарағанды, ҚарТУ)

ОПЕРАТОРЛАРДЫҢ КЕҢІСТІКТЕРІ

E және $\tilde{E}$ екі сызықтық нормаланған кеңістігін белгілеп аламыз және E -ден $\tilde{E}$ -ге дейін әрекет етуші сызықтық $A, B, \dots$, операторларын қарастырамыз.

Егер A және B операторлары E бар бойында үйлессе, оларды *тең* деп есептейміз және $A=B$ деп жазамыз, яғни.

$$Ax = Bx \quad \forall x \in E.$$

Операторлардың қосындысын және операторлардың санға туындысын анықтаймыз:

$$(A+B)x = Ax + Bx$$

$$(\lambda A)x = \lambda Ax$$

Бұл тағы да E -ден $\tilde{E}$ -ге осылай операцияларға қатысты енгізілген сызықтық операторлар жиынтығы сызықтық кеңістік түзеді. Бұл кеңістіктің нөлі төмендегі теңдікпен табылатын нөлдік оператор болады

$$Ox = \tilde{0} \quad \forall x \in E$$

Сонымен бірге, операторлардың қосындысы *нормаланған* кеңістік болады. Әр A оператор үшін осы оператордың $\|A\|$ нормасы анықталған $\sup_{\|x\| \leq 1} \|Ax\|$ тең кері емес сан, және тек төмендегі аксиомаларды тексеру қалады.

Мысалы, үшбұрыш аксиомасының орындалуын тексереміз. Сонда

$$\begin{aligned} \|A+B\| &= \sup_{\|x\| \leq 1} \|(A+B)x\| = \\ &= \sup_{\|x\| \leq 1} \|Ax + Bx\| \leq \sup_{\|x\| \leq 1} \{\|Ax\| + \|Bx\|\} \leq \\ &\leq \sup_{\|x\| \leq 1} \|Ax\| + \sup_{\|x\| \leq 1} \|Bx\| = \|A\| + \|B\|, \end{aligned}$$

сондықтан нормаларға арналған үшбұрыш аксиомасы орындалды.

Сонымен, барлық сызықтық E -ден $\tilde{E}$ -ге әрекет етуші операторлардың қосындысы сызықтық нормаланған кеңістік. Оны $(E \rightarrow \tilde{E})$ символымен белгілейміз.

Егер, операторлар жүйелілігі бар болса

$$\{A_n\} \subset (E \rightarrow \tilde{E}) \text{ және } \|A_{n+p} - A_n\| \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0,$$

яғни операторлардың $\{A_n\}$ жүйелілігі фундаментальді. Сонда $A = \lim_{n \rightarrow \infty} A_n$

оператор мынандай болады

$$\|A_n - A\| \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0.$$

Осы операторлардың кеңістіктегі норма бойынша жиынтықты операторлардың жүйелілігін *біртекті жиынтық* деп атайды.

E – сызықтық кеңістік болсын. $(E \rightarrow \tilde{E})$ жиынтық барлық сызықтық операторларды қарастырайық, E -де анықталған сол кеңістікте орналасқан мәні аймақта. Біз көрсеткендей бұл операторлар желілік кеңістік түзеді.

A операторлардың туындысын A, B -ны $(E \rightarrow \tilde{E})$ формуласымен анықтаймыз

$$(AB)x = A(Bx).$$

AB тағы сызықтық оператор екендігін байқау қиын емес. Шыныменен,

$$(AB)(x_1 + x_2) = A(B(x_1 + x_2)) = A(Bx_1 + Bx_2) =$$

$$= A(Bx_1) + A(Bx_2) = (AB)x_1 + (AB)x_2,$$

$$(AB)(\lambda x) = A(B(\lambda x)) = A(\lambda Bx) = \lambda A(Bx) = \lambda (AB)x.$$

Операторлардың кез келген санының туындысы индукция бойынша анықталады. $AA = A^2, A^2 A = A^3$ және т.б.

Мынаны тексеру қиын емес

$$(AB)C = A(BC)$$

$$(A + B)C = AC + BC$$

$$C(A + B) = CA + CB$$

Ары қарай, жалғыз I операторы бар, ол төмендегі теңдікпен анықталады

$$Ix = x \quad \forall x \in E$$

және $AI + IA = A$ кез келген A оператор үшін.

А ны қ т а м а. $x, y, z, \dots$ элементтердің жиынтығын R сақинасын атаймыз, олар екі операциямен қосынды және туынды ретінде жазылатын, және келесі шарттарға жауап беретін қосу және көбейту деп аталады.

1) R қосуға қатысты — абелев топ.

2) Ассоциативті көбейту: $(xy)z = x(yz)$.

3) Кез келген $x, y, z \in R$

$$(x+y)z = xz + yz,$$

(дистрибутивтілік).

$$z(x+y) = zx + zy$$

Сақина R коммутативті деп аталады егер онда төмендегі ұқсас болса

$$xy = yx.$$

Осылай, $(E \rightarrow \tilde{E})$ сызықты операторларының жиынтығы I бірлігімен сақина түзеді. (Қарапайым қосу және көбейту операциялары бірліксіз сақина түзеді).

Операторлар сақинасы коммутативті емес, өйткені ол,

$$AB \neq BA$$

бұл операторлардың матрицалық мысалында көрінеді.

ОБ ОДНОЙ РАЗНОСТНОЙ СХЕМЕ ДЛЯ УРАВНЕНИЙ НАВЬЕ-СТОКСА

Моделирование уравнений гидродинамики возможно двумя способами: аналитическим и численным [1, 2].

Для численного моделирования уравнений гидродинамики нами рассмотрены уравнение неразрывности и уравнения Навье-Стокса [3, 4]:

$$\rho \left(\frac{\partial u}{\partial t} + (u \cdot \nabla) u \right) = \gamma \Delta u - \nabla p + e \sigma \rho + \rho g,$$

$$\frac{\partial \rho}{\partial t} + (u \cdot \nabla) \rho = 0,$$

$$\operatorname{div} u = 0,$$

$$\theta = \sum_{i,j=1}^2 \left(\frac{\partial u_i}{\partial x_j} + \frac{\partial u_j}{\partial x_i} \right)^2$$

$$\rho \left(\frac{\partial \sigma}{\partial t} + (u \cdot \nabla) \sigma \right) = \operatorname{div}(\lambda(\sigma) \nabla \sigma) + \mu \theta,$$

с начально-краевыми условиями:

$$u|_{t=0} = u_0(x), \rho|_{t=0} = \rho_0(x), \sigma|_{t=0} = \sigma_0(x),$$

$$u|_s = 0, \frac{\partial \sigma}{\partial n}|_s = 0, t \in [0, T]$$

Дискретизацию уравнений Навье –Стокса мы проводим с помощью алгебраического разложения скоростей. В этом случае уравнения Навье-Стокса можно записать системой уравнений:

$$-\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial x} = 0, \quad -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial y} = 0, \quad \frac{\partial \phi}{\partial z} = 0.$$

Отсюда следует:

$$\frac{dp}{dz} = \gamma \left(\frac{\partial^2 \phi}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \phi}{\partial y^2} \right).$$

Разностная модель примет вид:

$$\gamma \left(\frac{\partial^2 \gamma}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \gamma}{\partial y^2} \right) + \rho f \sin \alpha = 0.$$

с начально-краевыми условиями:

$$\phi = 0 \text{ при } y = 0,$$

$$\frac{\partial \phi}{\partial y} = 0 \text{ при } y = h_1,$$

$$\frac{\partial \phi}{\partial x} = 0 \text{ при } x = h_2.$$

Разложение скорости течения уравнений гидродинамики на алгебраические составляющие представлены на рисунке 1. При проведении численных расчетов нами установлено:

- погрешность вычисления во входной ячейке сетки составляет до 8-9% потери массы, при уменьшении размера ячейки в 10 раз наблюдаем до 4-6% потери массы;

- значение максимальной скорости течения составляет $0,63 \frac{M}{c}$, что очень близко экспериментальным результатам.

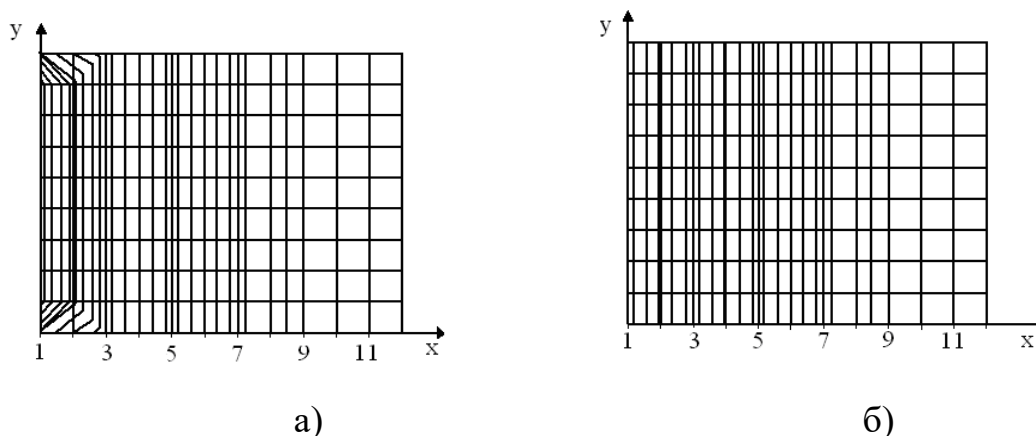


Рисунок 1 – Алгебраическое разложение скорости течения на а) продольную и б) поперечную составляющие

Анализ полученных данных показывает, что предложенное численное решение уравнений Навье-Стокса приводит к разностной схеме, свободной от сложной вычислительной процедуры.

Список литературы

1. A. Nissan, Q. Wang. Kinetics of gravity-driven slug flow in partially wettable capillaries of varying cross section // Water Resources Research, 2016, vol. 52 (11), p. 8472-8486.
2. C. Nita, S.Vandewalle, J.Meyers. Multigrid optimization for DNS-based optimal control in turbulent channel flows // Journal of Computational Physics, 2018, vol. 36, p. 14-32.
3. Kazhikenova S.Sh., Ramazanov M.I., Khaikulova A.A. epsilon -Approximation of the temperatures model of inhomogeneous melts with allowance for energy dissipation // Bulletin of the Karaganda University-Mathematics. - 2018.- №2 (90). – P. 93-100.
4. Kazhikenova S.Sh., Shaltakov S.N., Belomestny D., Shaikhova G.S. Finite difference method implementation for Numerical integration hydrodynamic equations melts // Eurasian Physical Technical Journal (Scopus, процентиль 16).-2020. - Vol. 17, № 1(33). P.50-56.

Koichubekov B.K. (Karaganda, MUK)
Abayeva N.F. (Karaganda, KarTU)

SOME FEATURES OF THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICS IN MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTION

According to modern tendencies of development of the Republic of Kazakhstan the aim of education system is determined as following: creation of effectively functioning national model of education providing quality education which satisfies the needs of the society in high qualified personnel. In particular the higher medical education should provide all branches of medicine with highly skilled personnel. Development of education system, including medical one, involves social and economic development of the country and possibility of further sustainable economic growth. Therefore, the priority task of perfection of higher medical education is - increase of interest of trainees in reception of qualitative education as in the near future the health of Kazakhstan people will depend on today's students of medical high schools, and also highly skilled experts should meet the requirements of market economy.

At present the following mathematical disciplines are taught in the process of training in medical schools:

- Mathematics (for undergraduate specialties);
- Biological statistics (for undergraduate specialties);
- Biological statistics (undergraduate specializations)
- Biological statistics (for doctoral specialties).

Undergraduates and doctoral candidates, understanding the need for mathematical knowledge, treat the learning process more responsibly, understanding the importance and significance of mathematical skills in their development as future specialists. They take the acquisition of statistical knowledge seriously, as they understand that they cannot do without statistical knowledge when processing any research data.

The problems of teaching mathematical subjects, especially to undergraduate students, are determined by their low initial level of knowledge, which entails difficulties in the process of learning a mathematics course. Higher education teachers are faced with the difficult task of not only teaching students in mathematics, but also getting them interested in learning, because only in this kind of learning process knowledge is absorbed thoroughly. Lack of interest in mathematics courses affects the development of a sound knowledge of the interrelationship between medicine and mathematics. Therefore, even in the early stages of learning mathematics, teachers have to demonstrate, through examples, their applications in medicine, which is a very difficult task, as students do not have a sufficient minimum of medical knowledge.

The use of combined methods of learning will help to achieve this objective. By methods of learning, we mean the ways in which the teacher and

students work to acquire knowledge, skills and abilities, to form the students' world view and to develop their abilities. Teaching methods change in line with changes in the goals and content of education. Teaching methods can inhibit the development of cognitive activity and independence of students, if the teacher presents educational material in a ready-made form, and does not set any cognitive tasks before them, avoiding contradictions [1]. But teaching methods, as practice has shown, can also awaken cognitive activity of students, if a consistent series of cognitive tasks is set before them.

For the development of cognitive interest, it is important to realize that it is developed and formed in the activity. In our opinion, the formation of students' cognitive interests in learning can take place in two main directions, on the one hand, the content of the discipline "Mathematics" itself has this possibility, and on the other hand, through a certain organization of cognitive activity of students. The first thing that is the subject of cognitive activity of students is the application of mathematical knowledge in medicine. This is why a well-thought-out selection of the content of the teaching material shows the richness contained in scientific knowledge, being the most important link in the formation and development of interest in learning [1].

Of course, not everything in the teaching material can be interesting for students, and then another, no less important source comes into play - the process of activity itself. The consequence is that mathematics education in higher education should be presented not only in the logic of mathematical science, but also in the logic of the student's future professional activity.

Reference:

1. Abayeva N.F., Yegorov V.V., Golovachyova V.N., Mustafina L.M., Yerakhtina I.I., Mustafina B.M. About Professional Orientation of the Mathematics as a Discipline for Students Majoring in Biotechnology / Indian journal of science and technology, Volume 9, Issue 19, May 2016. C: 93891
DOI: 10.17485/ijst/2016/v9i19/93891

**БӨЛШЕКТІ-ЖҮКТЕМЕЛІ ЖЫЛУӨТКІЗГІШТІК ТЕНДЕУІНІҢ
ЕСЕБІ ЖАЙЛЫ**

Қазіргі кезде бөлшекті-жүктемелі жылуөткізгіштік теңдеуіндегі дифференциалдық теңдеулерді зерттеуге қызығушылық артуда. Жүктелген теңдеудің жалпы анықтамасын алғаш рет А.М.Нахушев енгізді [1]-[2]. [1] монографиясында автор жүктелген дифференциалдық теңдеулер және оның түрлері жайлы нақты түсініктер келтіреді. Мақалада жүктелген жылуөткізгіштік теңдеуі үшін бірінші квадранттағы шеттік есептің шешілуі қарастырылады.

$Q = \{(x, t) : x > 0, t > 0\}$ облысында келесі есепті қарастырамыз:

$$u_t - u_{xx} + \lambda \{D_{0,x}^\beta u(x, t)\}_{x=\gamma(t)} = f(x, t) \quad (1)$$

$$u(x, 0) = 0, \quad u(0, t) = 0, \quad 0 < \beta < 1, \quad n = 1 \quad (2)$$

$$\mu(t) = \{D_{0,x}^\beta u(x, t)\}_{x=\gamma(t)} = \frac{1}{\Gamma(1-\beta)} \int_0^x \frac{u_\xi(\xi, t)}{(x-\xi)^\beta} d\xi \quad (3)$$

ауыстыруын қолданамыз.

Қойылған (1)-(2) есебін интегралдық теңдеуге келтіреміз [3]:

$$u(x, t) = -\lambda \int_0^t \int_0^{+\infty} G(x, \xi, t-\tau) \mu(\tau) d\xi d\tau + \int_0^t \int_0^{+\infty} G(x, \xi, t-\tau) f(\xi, \tau) d\xi d\tau,$$

$$\text{мұндағы } G(x, \xi, t) = \frac{1}{2\sqrt{\pi t}} \left\{ \exp\left(-\frac{(x-\xi)^2}{4t}\right) - \exp\left(-\frac{(x+\xi)^2}{4t}\right) \right\}$$

$$\int_0^{+\infty} G(x, \xi, t-\tau) d\xi = \operatorname{erf}\left(\frac{x}{2\sqrt{t-\tau}}\right) \text{ теңдігін ескеріп, (1)-(2) есебінің шешуінің}$$

$$\text{келесідей түрін аламыз: } u(x, t) = -\lambda \int_0^t \operatorname{erf}\left(\frac{x}{2\sqrt{t-\tau}}\right) \mu(\tau) d\tau + f_1(x, t), \quad (4)$$

$$\text{мұндағы } f_1(x, t) = \int_0^t \int_0^{+\infty} G(x, \xi, t-\tau) f(\xi, \tau) d\xi d\tau.$$

(3) белгілеуін ескеріп, (4) теңдеуін келесі түрде жазуға болады:

$$\mu(t) = -\lambda \left\{ D_{0,x}^{\beta} \left[\int_0^t \operatorname{erf} \left(\frac{x}{2\sqrt{t-\tau}} \right) \mu(\tau) d\tau \right] \right\} \Big|_{x=\gamma(t)} + f_2(t), \quad (5)$$

$$\text{мұндағы } f_2(t) = \frac{1}{\Gamma(1-\beta)} \int_0^x \frac{\partial f_1(\xi, \tau)}{(x-\xi)^{\beta}} d\xi \Big|_{x=\gamma(t)}$$

Бөлшек туындыны есептейміз:

$$\begin{aligned} D_{0,x}^{\beta} \left[\int_0^t \operatorname{erf} \left(\frac{x}{2\sqrt{t-\tau}} \right) \mu(\tau) d\tau \right] &= \left\| x - \text{mi } \xi - \text{ге ауыстырамыз} \right\| = \\ &= \frac{1}{\Gamma(1-\beta)} \int_0^x \frac{1}{(x-\xi)^{\beta}} \cdot \frac{\partial}{\partial \xi} \left[\int_0^t \operatorname{erf} \left(\frac{\xi}{2\sqrt{t-\tau}} \right) \mu(\tau) d\tau \right] d\xi = \frac{1}{\Gamma(1-\beta)} \int_0^x \frac{1}{(x-\xi)^{\beta}} \cdot \\ &\cdot \left[\int_0^t \mu(\tau) \frac{\partial}{\partial \xi} \left(\operatorname{erf} \left(\frac{\xi}{2\sqrt{t-\tau}} \right) \right) d\tau \right] d\xi = \frac{1}{\sqrt{\pi} \Gamma(1-\beta)} \int_0^x \frac{1}{(x-\xi)^{\beta}} \left(\int_0^t \frac{\mu(\tau)}{\sqrt{t-\tau}} \exp \left(-\frac{\xi^2}{4(t-\tau)} \right) d\tau \right) d\xi = \\ &= \left\| \text{интегралдану ретін ауыстырамыз} \right\| = \\ &= \frac{1}{\sqrt{\pi} \Gamma(1-\beta)} \int_0^t \frac{\mu(\tau)}{\sqrt{t-\tau}} \left[\int_0^x \frac{1}{(x-\xi)^{\beta}} \exp \left(-\frac{\xi^2}{4(t-\tau)} \right) d\xi \right] d\tau. \end{aligned}$$

Сонда

$$D_{0,x}^{\beta} \left[\int_0^t \operatorname{erf} \left(\frac{x}{2\sqrt{t-\tau}} \right) \mu(\tau) d\tau \right] = \frac{1}{\sqrt{\pi} \Gamma(1-\beta)} \int_0^t \frac{\mu(\tau)}{\sqrt{t-\tau}} \cdot I(x, t, \tau, \beta) d\tau, \quad (6)$$

$$\text{мұндағы } I(x, t, \tau, \beta) = \int_0^x \frac{1}{(x-\xi)^{\beta}} \exp \left(-\frac{\xi^2}{4(t-\tau)} \right) d\xi.$$

3.478(3) [4] формуласынан келесі теңдік алынады:

$$I(x, t, \tau, \beta) = B(1-\beta; 1) \cdot x^{1-\beta} \cdot {}_2F_2 \left(\frac{1}{2}, 1; \frac{2-\beta}{2}, \frac{3-\beta}{2}; -\frac{x^2}{4(t-\tau)} \right), \quad (7)$$

$$\text{мұндағы } B(1-\beta; 1) = \frac{\Gamma(1-\beta)}{\Gamma(2-\beta)}.$$

(7) мәнін (6) теңдігіне қойсақ,:

$$D_{0,x}^{\beta} \left[\int_0^t \operatorname{erf} \left(\frac{x}{2\sqrt{t-\tau}} \right) \mu(\tau) d\tau \right] = \frac{x^{1-\beta}}{\sqrt{\pi} \Gamma(2-\beta)} \cdot \int_0^t \frac{\mu(\tau)}{\sqrt{t-\tau}} \cdot {}_2F_2 \left(\frac{1}{2}, 1; \frac{2-\beta}{2}, \frac{3-\beta}{2}; -\frac{x^2}{4(t-\tau)} \right) d\tau$$

$x = \gamma(t)$ болғанда

$$D_{0,x}^{\beta} \left[\int_0^t \operatorname{erf} \left(\frac{x}{2\sqrt{t-\tau}} \right) \mu(\tau) d\tau \right] \Big|_{x=\gamma(t)} = - \frac{(\gamma(t))^{1-\beta}}{\sqrt{\pi}\Gamma(2-\beta)} \cdot \int_0^t \frac{\mu(\tau)}{\sqrt{t-\tau}} \cdot {}_2F_2 \left(\frac{1}{2}, 1; \frac{2-\beta}{2}, \frac{3-\beta}{2}; -\frac{\gamma^2(t)}{4(t-\tau)} \right) d\tau. \quad (8)$$

теңдігін аламыз.

(8) теңдігін ескеріп, (5) теңдеуін келесі түрде жазуға болады:

$$\mu(t) + \lambda \int_0^t K_{\beta}(t, \tau) \mu(\tau) d\tau = f_2(t), \quad (9)$$

$$\text{мұндағы } K_{\beta}(t, \tau) = \frac{(\gamma(t))^{1-\beta}}{\sqrt{\pi}\Gamma(2-\beta)} \cdot \frac{1}{\sqrt{t-\tau}} \cdot {}_2F_2 \left(\frac{1}{2}, 1; \frac{2-\beta}{2}, \frac{3-\beta}{2}; -\frac{\gamma^2(t)}{4(t-\tau)} \right) \quad (10)$$

$$\text{Теңдеудегі } {}_2F_2(a_1, a_2; b_1, b_2; z) = \sum_{\kappa=0}^{\infty} \frac{(a_1)_{\kappa} \cdot (a_2)_{\kappa}}{(b_1)_{\kappa} \cdot (b_2)_{\kappa}} \cdot \frac{z^{\kappa}}{\kappa!},$$

мұндағы $(a)_{\kappa} = \frac{\Gamma(a+\kappa)}{\Gamma(a)}$ - Похгаммер символы. Сондықтан $(1)_{\kappa} = \kappa!$

Сонда (10) теңдеуі

$${}_2F_2 \left(\frac{1}{2}, 1; \frac{2-\beta}{2}, \frac{3-\beta}{2}; -\frac{\gamma^2(t)}{4(t-\tau)} \right) = \sum_{\kappa=0}^{\infty} \frac{\left(\frac{1}{2} \right)_{\kappa}}{\left(\frac{2-\beta}{2} \right)_{\kappa} \left(\frac{3-\beta}{2} \right)_{\kappa}} \cdot \left(\frac{(\gamma(t))^2}{4(t-\tau)} \right)^{\kappa} \text{ түріне}$$

келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Нахушев А. М. Уравнения математической биологии (Высшая школа, Москва, 1995). Цифровые классификаторы 0991.35500
2. А. М. Нахушев. Нагруженные уравнения и их применение, Москва, Наука, 2012
3. Полянин А. Д. Справочник по линейным уравнениям математической физики (ФИЗМАТЛИТ, Москва, 2001).
4. И. С. Градштейн, И. М. Рыжик, Таблица интегралов, рядов и произведений, Седьмое издание (АП, Нью-Йорк, 2007 г.).

ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВТІҢ МАТЕМАТИКА ҒЫЛЫМЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Тарихта көптеген пайдалы өмірге керек сабықтарды ұсынады. Біз, қазақстандықтар, немен мақтануға болатынын, кедергілерді еңсере отырып, барлық жаңа биіктерге жету үшін күш-жігерімізді қайдан алуға болатынын міндетті түрде білуге тиіспіз деген ой тасстақ. Бүгін біз әкелеріміз бен аталарымыз армандай алмайтын көп нәрсені істеп жатырмыз...Десек те, біз қазіргі кезде елдің дамуына зор үлес жасаған, бұрынғы ұрпақтарымыз яғни ата бабаларымыз екендігіне біз жиі мән бере бермейміз. Біздің егемендігімізді дамыту мәні мен құндылығын түсіну үшін ең алдымен өз Отанымыздың тарихын терең білуге негізделуі керек.

Қазақстан Мемлекеті құрылуының басында тұрған тұлғалардың бірегейі – Әлімхан Ермеков екенін қайталап айта берудің өзі артық қазір. Биыл көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, жерлесіміз, "Алаш" партиясының негізін қалаушылардың бірі, ғалым, тұңғыш қазақ математика профессоры, ғылыми математикалық терминологияны құру мен дамытудың бастамашысы Әлімхан Әбеуұлы Ермековтың туғанына 130 жыл толады. Ә.Ермеков 50-ден астам ғылыми еңбек қалдырды. Ол қазақ тіліндегі "Жоғары математика курсының" авторы. Оның еңбектерінің ішінде еліміздің қоғамдық-саяси өміріне арналғандар да аз емес. Қазақ халқынан шыққан тұңғыш профессор-математик, Қазақстанның қазіргі межедегі мемлекеттік территориясын тұңғыш рет ресми белгілеп, заңдастырушы. Тұңғыш қазақ тіліндегі математикалық терминологиялық сөздікті, жоғары математика оқулығын құрастырушы. Тере берсе, «тұңғыш, тұңғыш, тұңғыш» ...

Ә.Ермеков сонымен бірге, ұланғайыр жеріміз бен еліміздің ертеңгі иесі білімді жастар екенін түсініп, терең күрес жүргізді, барша ғылымның патшасы саналған математиканы халқымызға жақындатты, сол арқылы ұлттық ой-сананы жаңа кезеңге көтеріп тастады десек те болады.

Осы жолда тоқтала кетсек, Ә. Ермеков Томскінің технологиялық институтын бітіріп жоғары білім алған және жоғары математикадан алғашқы оқулықтың авторы болған қазақтың бірінші математигі еді. Әлімхан Әбеуұлы Ермеков Қарағанды облысы Ақтоғай ауданының Бөріктас елді мекенінде 1891 жылы дүниеге келген.[3]

Алашорда үкіметінің министрі болған, профессор Әлімхан Ермековтың «Ұлы математика курсы» оқулығы жоғарғы техникалық оқу орындары мен педагогикалық институттарға арналып, қазақ тілінде латын қарпімен 1935 жылы Қызылорда қаласындағы «Қазақстан» баспасынан жарық көреді. Сонымен бірге, ол 1936 жылы өзінің ұстаздық тәжірибе негізінде «Қазақ тілінің математика терминдері» атты түсіндірме сөздігін шығарған екен.

Біртуар еңбектің бірі өз заманында қазақ зиялыларының ішінде тұңғыш математика саласының профессоры атанған Әлімхан Ермековтің «Ұлы математика курсы. Аналитикалық геометрия мен дифференциал және интеграл есептеу негіздері» атты оқулығы «Қазақ тілінің математика терминдері» атты сөздігі өзіміздің мәдениетімізге қосылған асыл қазына еді. Ғалым Әлімхан Ермековтің техника, математика саласы бойынша беріле еңбек етіп, ғылыми еңбектер жазуы болатын. 1935-37 жылдары Алматы кен-металлургия институты математика және теориялық механика кафедрасының меңгерушісі болып, дәріс беріп, қызмет атқарған жылдарының жемісі болатын. Ол қазақ тілінде оқулықтар мен оқу құралдарын жоғарғы математика пәні бойынша дайындап, математикадан ғылыми терминология даярлаумен шұғылданды. Оның ғылыми зерттеу еңбектерінің негізгі бағыттары - ықтималдық теориясы, математикалық статистика, теориялық механика, математикалық терминология мәселелері болды.[1]

Осы «Ұлы математика курсы» жоғарғы техникалық оқу орындары мен педагогикалық институттарға арналып, қазақ тілінде латын қарпімен 1935 жылы Қызылорда қаласындағы «Қазақстан» баспасынан жарық көрді. Орыс тілінен аударылып 7 тараудан тұратын «Детеминант теориясының элементтері» қосымшасынан бөлек «Координат методы», «Функциялық байланыс және оны көрсету тәсілдері», «Сызықтық функция», «Екінші реттік қисықтар», «Кеңістіктегі координат методы», «Жазықтық», «Түзу сызық» деп аталатын оқулық аударылып, таралымы 3500 дана шығарылды. Бұл оқулық туралы Әлімхан ғалым Оқулық жоғарғы математикаға арналған тұңғыш кітап болғандықтан, автор оның құрылымына анықтама теориясы мен сызықтық теңдеулер жүйесінен де хабардар ететін ілімдерді енгізген. Оқулықтың ішіндегі ауыр болып көрінетін терминдер өте жеңіл және ұтымды әрі ұғымды тілмен берілген деп тұжырым жасауға болады.

Сонымен қатар, оқулықта қазіргі қолданыста жүрген қазақ тілінде математика терминдері қолданылады.

Осындай терминдердің жиындысы математика ғылымының бір саласы - геометрияның терминологиясы болды, ондай терминдерді советтік қазақ мектептерінде қазақ балаларын оқытқанда қазақ тілінде қолданылды. Бұл тұста ғалымның терминологиялық қорды қазақ тілі негізінде жасап, ұлттық ғылым тілін қалыптастыруды мақсат еткенін көреміз.[4]

Тағы бір сөз болатын мәселе - еңбектегі шет тілден енген терминдердің, яғни сол кездегі «жат сөздердің» берілуі қызығушылық тудырады. Ғалым кейбір кірме терминдерді сол кезде орфографиялық норманы ұстанып, кейін өзінің пікір алысу түрінде жазылған мақаласында «Қазақ тілінің орфографиялық сөздігінде» сондай ереже бар екенін ескертіп өтеді.

Ә.Ермеков 1936 жылы өзінің ұстаздық тәжірибе негізінде «Қазақ тілінің математика терминдері» атты түсіндірме сөздігін шығарған екен. Мұндай мәліметті кейбір энциклопедиялық мақалалардан кездестіргенімізбен, сөздікті кітапханадағы сирек кітаптар қорынан таба алмадық. Осындай еңбектер жазған ғалымның кейінгі Қарағанды университетінде дәріс берген жылдарында да оқулықтары, жазған еңбектері болу керек деп есептейміз. Алдағы мақсат -

ғалымның қалдырған ғылыми мұраларын, еңбектерін талдап, айқындау болып табылады. [2]

Тұңғыш математик Әлімхан ағамыз барлық қырынан толық зерттеліп анықталмаған саяси – әлеуметтік, ғылыми – педагогикалық және т.б еңбектері көп. Қаншама қуғын – сүргін азабын тартса да, өмірдің ащы тұщысын көрсе де еш қиындыққа бой бермей, соңына дейін мойымай, ақжарқын кейіпін сақтай жүріп, тәуелсіздікке үміт артқан Әлімхан ағамыздың абзал бейнесі кейінгі келер ұрпаққа патриоттық, ұлттық сана сезіміне әсер етер деген ойдамын. Әйтсек те алдағы келешекте жастарымыз қағазға жазып кеткен кітаптарды тоқып, әрі қарай елімізді көркейтеді, ғылым білімге ұмтылады деген үміттемін. Тұңғыш қазақ математиктері мен Қазақстан математикасының даму тарихын зерттеу кейінгі жастарымыздың ғылыми жобасына арқау болар деген мақсатта осы жұмысымды жаздым.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алаш ақиықтары: Мақалалар, деректі құжаттар, аудармалар.- Алматы: Алаш, 2012.
2. Үдербаев А. Әлімхан Ермеков «Ұлы математика курсы» оқулығы //Дала мен қала.- 2013.
3. Кыдыралина Ж.У. Алимхан Ермеков. - Алматы: ТОО «Литер М», 2012.
4. Ермеков Ә. Ұлы математика курсы.- 1 бөлім.- Қазақстан баспасы, 1935.

ӘОЖ 622.272.6

Кажикенова А.Ш.
Әлібиев Д.Б.
Оразбекова Р.А.
Уразымбетова Т.Ж.
(Караганда, КарУ)

ИДЕАЛ СҰЙЫҚТЫҚТЫҢ ПОТЕНЦИАЛДЫ АҒЫНДАРЫН ЕСЕПТЕУДІҢ АҚЫРҒЫ АЙЫРМАШЫЛЫҚ СХЕМАЛАРЫ

Дифференциалды жақындау әдістерін қолдану бос беткейліктегі ақырлы-айырымдық құрылыс шарттарын зерттеуге және аппроксимацияның тұрақтылығы шарттарын шығару мүмкіндік береді. Тор ұяшықтардың орталары және ұяшықтардың тараптары, тордың бүтін санды түйіндеріндегі метрлік тензор және якобианның компонентінің әртүрлі аппроксимациясының есепке алуы сызықты емес есептің потенциалы үшін құрастыру және тендеудің әр түрлі аппроксимацияларының зерттеуінің тиімділігін жоғарылатады. Қолданудың нәтижесінде әр түрлі квадратура формулаларының интерполяциялық әдісінде әртүрлі қасиеттері бар схемаларды нобйлы интегралдардың есептеуінде алынады. Зерттеулер мен сұйықтың әр түрлі қасиеттерінің болжауы үшін әбден

жетілгені Монте-Карло әдісімен компьютерлік үлгілеу болып табылады. Жобада ұсынылған бағдарламалық кешен суқоймаларындағы энергетикалық ғимараттардың тұрақтылығы үшін сұйықтың потенциалды ағыстарды ақырлы-айырымдық құрылыс алгоритмдерін есептеу тәжірибесін жетілдіру мүмкіндігін кеңейтеді.

Зерттеудің өзектілігі. Есептік техниканың жетілуі мен тез даму шарттарында жоғарғы технологиялық энергетика ғимараттарында күрделі физикалық құбылыстарды зерттеу барысында математикалық үлгілеу маңызды рөл атқарады. Энергетикалық ғимараттарды жобалау кезеңінде математикалық үлгіні таңдау барысында беттік толқындарды зерттеу үшін ағыстардың ерекшеліктерін ескеру қажет. Толқындардың физикалық сипаттамаларын ескермей толқындардың бөгеттерге әсерін одан әрі ұзақ зерттеу үшін толық математикалық үлгілерді қолдану.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы суқоймаларындағы энергетикалық ғимараттардың тұрақтылығы үшін сұйықтың потенциалды ағысының жетілдірілген есептеулердің алгоритмдерін құруда, сонымен қатар жағаға жақын ғимараттарды жобалау барысында тиімді шешімдерді алу үшін жаңа компьютерлік үлгілерді жасауында. Жобада суқоймаларындағы энергетикалық ғимараттардың тұрақтылығына беттік толқындардың және ағыстардың әсері зерттелген.

Зерттеудің мақсаты

Түрлі теңдеулерді шығару және өздігінен түйіндендірілген мен түрлі оператордың оң белгілі құру мақсатында шеттік шарттарды аппроксимациялау үшін математикалық үлгілер мен әртүрлі типті шекаралы сұйықтың потенциалды ағыстарының сызбалы моделі бойынша есептеудің алгоритмін жасау.

Негізгі міндеттер және күтілетін нәтижелер:

Мүлтіксіз сығылмайтын сұйықтың ағысының бар модельдерін талдау және зерттеу, олардың негізінде потенциалды және кейбір жақын ұзын толқынды үлгілер шегінде бірен-сараң бос шекаралы мүлтіксіз сығылмайтын сұйықтың жаңа үлгілерін жасау.

Күтілетін нәтижелер: Мүлтіксіз сығылмайтын сұйықтың ағысының бар үлгісін талдау нәтижесінде жетілдірілген есептік формулалар алынатын болады, олар орын ауыстырудың сызбалы теңдеуі мен ақырлы-айырымдық предиктор-корректор сызбасындағы динамикалық адаптивті торларды қолдану мақсатында әртүрлі жүйелі координаттардағы мүлтіксіз сығылмайтын сұйықтың ағысының үлгісінің теңдеулері алынатын болады.

Күтілетін нәтижелер: Екі өлшемді теңдеулердің шегінде беттік толқындардың есебінің жаңа сандық алгоритмі алынатын болады, ол "предиктор-корректор" анық сызбасына негізделген; сызықты емес-диперсионды теңдеулер үшін эллиптикалық түр теңдеуінің көмегімен қосымша атқаратын қызметі анықталады, ол үшін "қисық крест" сызбасы алынатын болады. Көлбеген бөгеттегі жалғыз және көлбегей қарама-қарсы келетін суасты жазық еңіске қосылатын тік қабырғасына толқынның келуі туралы түбі байсалды ауысатын бассейн үшін Коши-Пуассонның жазық есебіндегі шектік шарттарды

есептеулерді жүзеге асыруға және есептеудің алгоритмін тездететін қолданбалы бағдарламалардың кешені жасалатын болады.

Зерттеудің жаңалығы суқоймаларындағы энергетикалық ғимараттардың тұрақтылығы үшін сұйықтың потенциалды ағысының жетілдірілген есептеулердің алгоритмдерін құруда, сонымен қатар жағаға жақын ғимараттарды жобалау барысында тиімді шешімдерді алу үшін жаңа компьютерлік үлгілерді жасауында. Жобада суқоймаларындағы энергетикалық ғимараттардың тұрақтылығына беттік толқындардың және ағыстардың әсері зерттелген.

Бүгінгі таңдағы бар модельдерді талдау лаборатордық тәжірибе өткізу мен математикалық үлгілеу және есептеу эксперименті негізінде де осы ақпаратты алуға болатынын көрсетеді. Бірақ есептеу тәжірибесін жүзеге асыру барысында есептеулер әртүрлі алгоритмдер арқылы әртүрлі үлгілер бойынша өткізіледі, сондықтан да зерттеліп жатқан құбылыстың қасиеттерін толық әрі тереңірек сипаттау үшін қолданбалы бағдарламалар пакеті (ҚБП) түрінде кешендік бағдарламалар жасау қажет. Қолданбалы бағдарламалар пакетін жасау үшін сұйықтың бетіндегі толқындарды зерттеу бүгінгі таңда көкейкесті болып табылады, өйткені ҚБП-нің көмегімен кез келген толқындық үрдістерді және олардың жаға орындарындағы ғимараттарға әсерін зерттеуге болады. Соңғы кездері қарастырылып жатқан саладағы ҚБП-ін құру үшін жеткілікті математикалық үлгілер жасалған. Математикалық үлгілердің қолданылу салаларын анықтау үшін, Сандық нәтижелерді тексеру үшін лабораторлық үлгілеу кең қолданылады, ол толқындардың параметрлерінің әсерін және жаға рельефінің шалпылдың шамасына әсерін зерттеу мүмкіндігін береді.

Осындай үлгілер негізінде есептеу алгоритмі машиналық қорлардың үлкен шығындары қажет етеді, яғни олар жедел тәртіпте қолданылуы мүмкін емес. Негізінен олар толқындардың жағаның бөлек фрагменттеріне әсерлерін априорлық зерттеу үшін арналған. Соған байланысты, беткейлік толқындарды сипаттау үшін математикалық үлгілерді жасау және модификациялау көкейкесті мәселе болып қалады.

Берілген жобада күрделі жағалық сызықты суқоймаларындағы беткейлік гравитациялық толқынды қисықсызықты адаптілі торлардағы сығылмайтын сұйықтықтың есебін шешу үшін ҚБП және жаңа математикалық үлгілер жасалынатын болады. Delphi программалау тілінде жасалынған ҚБП жағадан алыс қозғалыстар барысында ұзын толқындардың трансформациялануы мен жайылуының есептеудің уақытын барынша қысқартады. Ұсынылатын беткейлік толқындарды есептеудің математикалық үлгілері тірек операторлар әдісімен есептеу саласындағы жаңа айнымалыда аппроксимацияланады. Жаңа үлгілердің қолдануы іргелі және қолданбалы есептердің шешімінің алгоритмын жетілдіруге мүмкіндік береді, олар күрделі жағалау сызығы бар және түбі тегіс емес беткейлік толқындардың трансформациялануы мен таралуын зерттеумен байланысты.

ПРЕПОДАВАНИЕ ВЫСШЕЙ МАТЕМАТИКИ В СООТВЕТСТВИИ С СОВРЕМЕННЫМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ

Мы живем в быстро меняющемся мире, когда от специалиста требуется не только хорошие профессиональные знания, но и умение адаптироваться и совершенствоваться по мере развития науки и техники. Причем следует с одной стороны иметь хорошие базовые знания, а с другой стороны, ввиду очень широкого развития компьютерных технологий, нужно уметь в случае необходимости применять для исследований численные методы. Эти вопросы наиболее важны, прежде всего, для преподавания математики, особенно высшей математики. Утверждение, что математика является базовой дисциплиной, является не столько аксиомой, сколько руководством к действию. К сожалению, в настоящее время в школе математику свели к заучиванию формул и решению тестов, а в университетах - к применению для приближенного решения различных практических задач.

Для хорошего математического образования необходимо в ходе обучения высшей математике научить студентов задумываться о правомерности тех или иных математических операций в свете практического содержания рассматриваемой задачи. Изменения, которые происходят в системе образования, приводят к необходимости изменения технологий, форм и средств обучения. Важно при этом продумать возможности реализации каждого студента с помощью раскрытия его способностей и желания овладеть новыми знаниями.

Высшая математика является основанием в подготовке будущего инженера, оно помогает изучать другие базовые дисциплины, такие как физика, механика, а также формирует оригинальное и гибкое мышление, необходимое для профессиональной подготовки специалистов. Понятно, что логичность мышления формируется путем отработки методики решения различных практических задач. А это достигается только в случае глубокого понимания тех понятий, которые изучаются в разделах высшей математики, а также геометрического и физического смысла этих понятий.

Необходимо при подготовке инженеров в курсе дисциплины Математика учитывать специализацию выпускников, для чего в программы курса вносить качественно новые методики, направленные на развитие знаний необходимых для решения профессионально-ориентированных задач, а также продумать и расширить охват разделов, изучаемых в курсе дисциплины, с целью совершенствования математической подготовки специалистов. В этом направлении важна непрерывная математическая подготовка на протяжении всего периода обучения. Здесь речь идет о том, что при выполнении курсовых и дипломных проектов математическое моделирование и методика математических исследований должны быть хорошо разработаны и выполнены.

По-видимому, это одна из наиболее сложных вопросов, которые необходимо решить. С одной стороны, преподаватели математики за время изучения дисциплины успевают лишь ознакомиться с основными понятиями, их свойствами и методами решения математических задач, а на демонстрацию возможностей применения математического аппарата к решению всевозможных несложных и проблемных задач практического содержания не остается времени. Если бы при рассмотрении задач, возникающих в процессе изучения специальных дисциплин, уделялось больше внимания математическим основам решения этих задач, то актуальность изучения математики в техническом вузе значительно выросла и, соответственно, вырос и интерес к изучению математики.

Следует отметить, что такая согласованность курса высшей математики со специальными дисциплинами начинается именно на занятиях математики, на которых преподаватель не столько формулирует утверждения и новые понятия и записывает набор формул, представляющих свойства изучаемых понятий, но и подробно и доступно показывает применимость этих понятий для решения практических задач. Задачи должны быть самого разного практического содержания, для демонстрации абстрактности рассматриваемых понятий и возможности применения одной математической модели для решения разных задач. Такой подход значительно расширяет кругозор студентов и способствует развитию гибкости ума.

При развитии профессиональной направленности курса математики следует помнить о фундаментальности курса математики, связи различных разделов и во многих случаях удаление какого-либо из разделов приводит к образованию пробелов и нарушению логики изложения дисциплины. Для создания ориентированного на выбранную специальность курса математики необходимо научить студентов формулировке математических моделей, описывающих реальные процессы и явления, которые рассматриваются при изучении специальных дисциплин. При этом важная роль в интенсификации образования отводится развивающемуся процессу информатизации, который позволяет широко использовать информационные технологии. Информатизация образования — процесс обеспечения сферы образования методологией и практикой разработки и оптимального использования современных информационных технологий, или, как их принято называть, новых информационных технологий (НИТ). При этом важно пояснить, что рассмотрение математических моделей и демонстрация решений с помощью вычислительного аппарата, а также анализ полученных решений, оценка их эффективности широко используется на практике и приводит к большой экономии средств, необходимых для проведения реального опыта. Часто такие опыты и испытания являются не только затратными, но и опасными. Возможность проведения виртуальных опытов и испытаний основано на умении создания математических моделей реальных процессов, а без хорошей математической подготовки это сделать сложно.

ROBOTICS TEAM: MATHEMATICS ENGINEERS

The tricked question is how a robot can be made by yourself – all it takes is the right materials and a bit of inspiration. For industrial, military and other complex robots, this is not enough; you need qualified engineers with different specializations.

The exact composition of the team depends on the task at hand. For simple projects, one specialist may not be needed, or there may be two or three roles for one engineer. When it is a question of building a rover, a big team is needed and there can be several specialists of the same specialization.

Mathematical Engineer are at most needed in that occasion.

Selects mathematical models to help the robot gather information about the world around it, analyze it and act on it.

A robot perceives the world differently than we do: it has no senses and has to rely on numbers. The data from the sensors are numbers. The algorithms that control its behavior based on the information it receives operate with numbers, too. Thanks to these numbers, the robot can move, recognize objects and voices, and manipulate objects. In short, robotics cannot do without mathematics.

A robot hovers, the Mars rover Curiosity, and futuristic microrods that pollinate plants instead of bees all have to explore a new space, whether it's a flat, a field around a farm, or a crater on an alien planet. Such robots must be able to explore the terrain themselves, create maps of it and choose the best routes to navigate.

After all, what does a robot hover that you just took out of the box, charged it up and ceremoniously released into a world full of dust, crumbs, cat hair and a variety of dangers - from a table leg to puzzled pets - know about your room? Almost nothing, except, perhaps, data on some immediate surroundings. This is where mathematics, and more specifically graphs, comes to the rescue. Don't be alarmed, you've already seen them on an underground line chart. A graph is a collection of connected points: thanks to the lines we can find the best possible way between the points. With the help of graphs, the navigator in your car knows how to construct the shortest route.

Robot hover, deftly dodging a cat and table legs, also records terrain data in a graph: individual objects become points - vertices of the graph, and transitions from one point to another - the edges. An edge can only be constructed when the transition from one vertex to another is complete (until then, the robot is "unaware" of the existence of the edge). So, it crawls busily along edges between vertices until it cleans the whole flat. The information about the ribs and tops passed remains in memory, so it won't clean the same place a second time.

There are not many foundational skills in robotics. One will probably find it difficult to succeed in robotics without a proper knowledge of at least algebra, calculus and geometry. This is because, at a basic level, robotics relies on the ability to understand and operate with abstract concepts, often represented as functions or equations. Geometry is particularly important for understanding topics such as kinematics and technical drawings (which you will probably have to do a lot of during your career, including those done on a napkin).

Romanovski V.G. (University of Maribor, Maribor, Slovenia)
Kosmakova M.T. (Buketov Karaganda state university, Kazakhstan)

ON THE SOLVABILITY OF THE TWO-DIMENSIONAL DIRICHLET BOUNDARY VALUE PROBLEM FOR THE HEAT EQUATION IN A DEGENERATING DOMAIN

In the domain (Fig. 1) $Q = \{(x, y, t), (x, y) \in D; t > 0\}$, we consider a problem: find a solution to the equation

$$\frac{\partial u}{\partial t} - a^2 \left(\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} \right) = 0, \quad (1)$$

satisfying the condition on a lateral surface of the pyramid:

$$u|_{\Gamma} = 0. \quad (2)$$

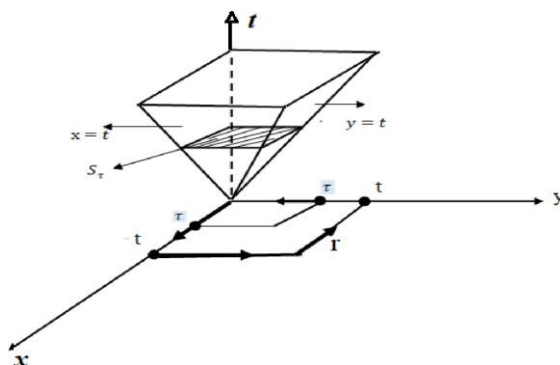


Figure 1. Domain Q

where $D = \{(x, y), 0 < x < t, 0 < y < t\}$, $\partial D = \Gamma$, (Fig. 2)

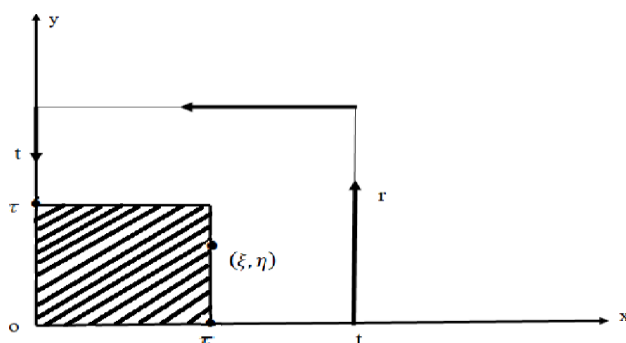


Figure 2. Domain D

We seek a solution to problem (2)–(3) using thermal potentials.

As is known, the thermal potential of the double layer has the form:

$$W(x, y, t) = \frac{1}{2\pi} \int_0^t d\tau \int_{\Gamma} \frac{\psi(\sigma, \tau)}{t - \tau} \cdot \frac{\partial}{\partial \bar{n}} \exp \left(-\frac{r^2}{4a^2(t - \tau)} \right) d\sigma \quad (4)$$

where an arc length σ of the contour Γ is counted from some fixed point, and $\psi(\sigma, \tau)$ is a density (intensity) is a function of a variable point $\psi(\xi, \eta)$ of the contour Γ and of the

parameter τ .

$r = \sqrt{(x - \xi)^2 + (y - \eta)^2}$ indicates the distance from the point (x, y) to a variable point σ of the contour Γ , $\bar{n}$ is a direction of the external normal at the variable integration point. It's obvious that $W(x, y; t)$ satisfies the heat equation (2).

We will seek a solution to problem (2)–(3) in the form of a sum of generalized thermal potentials

$$\begin{aligned} u(x, y; t) = & \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{x}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{x^2 + (y-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta + \\ & + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{x-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{(x-\tau)^2 + (y-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta + \\ & + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{(x-\xi)^2 + y^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_1(\xi, \tau) d\xi + \\ & + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{(x-\xi)^2 + (y-\tau)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_2(\xi, \tau) d\xi, \end{aligned} \quad (5)$$

where $\mu_i(x, y; t)$, $\varphi_i(x, y; t)$, $i = 1, 2$ are functions to be defined.

Note that expression (5) follows from formula (4) by directly calculating the normal derivative. We use the well-known property of the generalized thermal potential of a double layer.

The function $W(x, y; t)$ is discontinuous at the contour Γ , and the following formulas hold:

$$W_i(x_0, y_0; t) = \lim_{(x, y) \rightarrow (x_0, y_0)} W_i(x_i, y_i; t) = W_i(x_0, y_0; t) + \frac{1}{2} \psi(x_0, y_0; t),$$

$$W_l(x_0, y_0; t) = \lim_{(x, y) \rightarrow (x_0, y_0)} W_l(x_l, y_l; t) = W_l(x_0, y_0; t) - \frac{1}{2} \psi(x_0, y_0; t),$$

if $\psi(x, y; t)$ is a continuous function, where (x_0, y_0) is a point of the boundary Γ , a point (x_i, y_i) lies inside the domain, and a point (x_l, y_l) lies outside the domain.

From the representation (5) and from the properties of the generalized thermal potential of the double layer, we obtain

$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow 0+} u(x, y; t) = & \frac{1}{2} \mu_1(y, t) + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{\tau^2 + (y-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_2(\eta, \tau) d\eta + \\ & + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{\xi^2 + y^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_1(\xi, \tau) d\xi + \\ & + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{\xi^2 + (y-\tau)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_2(\xi, \tau) d\xi = 0. \end{aligned} \quad (6)$$

$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow \tau-0} u(x, y; t) = & -\frac{1}{2} \mu_2(y, t) + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{\tau^2 + (y-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta + \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
& + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{(\tau-\xi)^2 + y^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_1(\xi, \tau) d\xi + \\
& + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{(\tau-\xi)^2 + (y-\tau)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_2(\xi, \tau) d\xi = 0. \quad (7)
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\lim_{y \rightarrow +0} u(x, y; t) = \\
= -\frac{1}{2} \varphi_1(x, t) + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{x}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{x^2 + \eta^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta + \\
+ \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{x-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{(x-\tau)^2 + \eta^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_2(\eta, \tau) d\eta + \\
+ \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{(x-\xi)^2 + \tau^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_2(\xi, \tau) d\xi = 0. \quad (8)
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\lim_{y \rightarrow \tau-0} u(x, y; t) = \\
= -\frac{1}{2} \varphi_2(x, t) + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{x}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{x^2 + (\tau-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta + \\
+ \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{x-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{(x-\tau)^2 + (\tau-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_2(\eta, \tau) d\eta + \\
+ \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{(x-\xi)^2 + \tau^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \varphi_1(\xi, \tau) d\xi = 0. \quad (9)
\end{aligned}$$

We get a system of four equations with four unknown functions.

If into equations (8) and (9) the variable x is replaced by the variable y and the integration variable ξ is replaced by η , then we get that these equations coincide with equations (6) and (7), and $\mu_i(y, t) = \psi_i(y, t)$, ($i = 1, 2$).

Thus, it is possible to solve a system of two equations with two unknown functions $\mu_1(y, t)$ and $\mu_2(y, t)$. For this, it is enough into equations (6) and (7) to replace the integration variable ξ with the variable η and to replace $\psi_i(\eta, \tau)$, respectively, with $\mu_i(\eta, \tau)$, ($i = 1, 2$).

As a result, we get:

$$\begin{aligned}
\frac{1}{2} \mu_1(y, t) = & \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{\tau^2 + (y-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_2(\eta, \tau) d\eta - \\
& - \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{\eta^2 + y^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta - \\
& - \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{\eta^2 + (y-\tau)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_2(\eta, \tau) d\eta, \quad (10)
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\frac{1}{2} \mu_2(y, t) = & \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{\tau^2 + (y-\eta)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta + \\
& + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y}{(t-\tau)^2} \exp\left(\frac{(\tau-\eta)^2 + y^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_1(\eta, \tau) d\eta + \\
& + \frac{1}{4a^2\pi} \int_0^t d\tau \int_0^\tau \frac{y-\tau}{(t-\tau)^2} \exp\left(-\frac{(\tau-\eta)^2 + (y-\tau)^2}{4a^2(t-\tau)}\right) \mu_2(\eta, \tau) d\eta. \quad (11)
\end{aligned}$$

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТРАНСПОРТНОЙ ЗАДАЧИ С ПОМОЩЬЮ EXCEL

Транспорт - это отрасль материального производства, осуществляющая перевозки людей и грузов. Применение логистических принципов и методов управления в области транспорта превращает всех участников транспортной цепи из конкурирующих сторон в партнеров, которые решают единые задачи транспортной логистики. Транспортная логистика - это область логистики, которая является сквозной и общей для всех трех функциональных областей логистики - снабжения, производства, распределения. Задачи транспортной логистики характерны для любой отрасли материального производства. Эти задачи отражают потребность в тонкой настройке всех основных процессов, которые происходят в транспортной логистике. Особенности задач транспортной логистики заключаются в том, что это особенности динамических процессов, и они могут быть распространены на процесс любого перемещения груза.

Практически все транспортные задачи имеют единую математическую модель. Классический вариант решения иллюстрирует самый экономный план перевозок одинаковых или схожих продуктов от производственного объекта в пункт потребления.

Планирование перевозок с помощью математических и вычислительных методов дает хороший экономический эффект.

Математическое моделирование играет большую роль в решении различных экономических проблем, позволяя определить цели и типы их решения, обеспечивая структуру для целостного анализа. С помощью количественных моделей возможно более подробное изучение полученных данных, поэтому экономико-математическое моделирование является неотъемлемой частью любого исследования в области экономики. Ввиду сложности экономики для ее модельного описания используются различные подходы, одним из которых является линейное программирование.

Частью линейного программирования являются транспортные задачи, которые играют особую роль в уменьшении транспортных издержек предприятия. Это является актуальным вопросом в условиях рыночной экономики, когда любые затраты должны быть минимизированы, ведь тогда издержки покрываются меньшей частью прибыли, а также позволяют снизить себестоимость продукции на рынке, что делает предприятие более конкурентоспособным.

Существующие проблемы транспортной логистики требуют решения в связи с постоянной необходимостью в существовании каналов снабжения сырьем и полуфабрикатами, а также распределения произведенной продукции.

Наиболее ответственным вопросом при этом является принятие решения об определении пути движения товара. Это самая острая проблема, с которой

приходится сталкиваться при доставке продукции на рынок сбыта. Актуальность данного вопроса подтверждается тем, что практически половина всех произведенных на логистику затрат приходится на транспортные издержки. Научная новизна проекта. Новизна и практическая значимость проекта обусловлена тем фактом, что транспортная задача линейного программирования получила в настоящее время широкое распространение в теоретических обработках и практическом применении на транспорте и в промышленности. Особо важное значение она имеет в деле рационализации постановок важнейших видов промышленной и сельскохозяйственной продукции, а также оптимального планирования грузопотоков и работы различных видов транспорта.

Совместно с научным руководителем мы рассмотрели решение ряда транспортных задач с помощью таблицы Excel. Результаты исследования показали, что применение таблицы Excel при решении транспортной задачи намного упрощает вычисления. Современные процессы в обществе реализуются в рамках информационной среды. Базовым компонентом, которой являются компьютерные технологии. В связи с этим, проблемы и задачи, решаемые с использованием этих систем, должны быть представлены в понятной для компьютера форме. В каждой предметной области имеются программные и аппаратные средства для информационной поддержки задач данной научной дисциплины. Практическое решение этих проблем невозможно без использования математических моделей, которые затем реализуются в компьютерные модели. В математике есть раздел, где изучаются математические модели экспериментальных задач, это линейное программирование. К классическим моделям задач линейного программирования относится и транспортная задача. Решение данной задачи позволяет разработать наиболее рациональные пути и способы транспортирования товаров, устранить чрезмерно дальние, встречные, повторные перевозки. Все это сокращает время продвижения товаров, уменьшает затраты предприятий и фирм, связанные с осуществлением процессов снабжения сырьем, материалами, топливом, оборудованием и т.д. Под названием транспортной задачи объединяется широкий круг задач с единой математической моделью. Данные задачи относятся к задачам линейного программирования и могут быть решены симплексным методом. Однако матрица системы ограничения транспортной задачи настолько своеобразна, что для ее решения применяют разнообразные методы. Эти методы, как и симплексный метод, позволяют найти начальное опорное решение, а затем, улучшая найденное опорное решение, получить оптимальное решение.

EDUCATION IN A POST-INDUSTRIAL SOCIETY

The formation of the content of education in a particular society, the basic principles of educational technologies and organization of education are determined by the features inherent in its socio-economic construction. Training of specialists is considered as a public good and is carried out outside the production system on the basis of a technocratic approach in the authoritarian class-hour system of Jan Amos Kamensky, founded in the seventh century. It focuses on mass education and the needs of mass production of products whose nomenclature is slowly changing. In its time, it was a revolutionary big step in education [1].

In a post – industrial society, a distinctive feature of mass production of goods and a slowly changing nomenclature is that a different type of production prevails, namely the provision of services and the production of goods according to individual orders of consumers. This led to the emergence of a "market-driven" industry based on a new anthropocentric approach.

In a post-industrial society, education is an independent, self-planned education for the survival of a person by its status, for a successful personal career, and for obtaining a profession necessary for society and production. Such education is creative, universal, lifelong, timeless, not limited by social institutions, and easily enters the way of life of a person. In the post-industrial society, education is carried out on the basis of a modular personality-oriented educational trajectory, the use of world open educational resources, the potential of expert associations and social networks, the widespread use of information and communication technologies to solve pedagogical problems [2].

In the post – industrial education system, the task of a teacher is to create conditions for students to successfully master new knowledge, improve their skills, learn independently, and form an independent educational environment that develops for students to work with each other and the teacher in creating teaching content and its elements.

Quality control of education is shifted to the side of self-control and self-esteem of students. Education should be publicly discussed and open to criticism [3].

What is Web 2.0 and technology-based education? First, the second web technology has become the main catalyst for changes in the methods of human interaction with the network. Previously, the first internet based on web technologies and content created by expert associations was the internet for readers. Now, along with the arrival of the second web (2005-2006), almost every consumer of the network had the opportunity to create their own content, an unlimited number of consumers could access the content, collaborate with it and combine different data transfer formats – text format combined with graphic, color, visual or audio formats to create hybrid content. In 2006, the writing-reading web, that is, the concept of a web that implements its creator Tim Berners - Lee's idea of a medium, a space that can communicate, read, and write [1]. Although the meaning of the term Web 2.0 is still the subject of

discussions and discussions, researchers who recognize its existence define the features inherent in it through the following concepts: syndication, socialization, cohesion, interactivity and openness.

Here, socialization should be understood as the use of technologies that allow us to create a community. For example, if a site is used as a means of communicative socialization, then the concept of its development in the network should include the ability to independently customize the site and create a separate "consumer" zone (individual files, photos, videos, blogs, etc.). Then the resource will allow the visitor to feel their autonomy and understand that they will have their own personal space on the site, and the consumer will also be able to transfer any information online or offline. The site should also provide a special platform or virtual platform for discussing issues of interest to its visitors, etc. In the process of forming an association from site visitors, a competitive element, reputation or concept is of great importance, as they allow the association to self-regulate and create an additional incentive for consumers to access the network resource. The technology of the second web in general terms is to believe in the "collective consciousness", encourage and support it [3].

Thus, Web 2.0 created opportunities for working and communicating on the Internet, on the basis of which an educational approach was formed called educational web 2.0 or simply educational 2.0 (the term was coined by Canadian teacher Stephen Downs) [4].

References:

1. Methodology - What is " education 2.0. What are the prospects for information technologies?
2. The formation of an individual style of cognitive activity
<http://www.bibliofond.ru/>
3. D. Kovalev. Post-industrial society and economic virtualization in developed countries
4. Postindustrial Society-article from the Great Soviet Encyclopedia.

ЕРМЕКОВ ӘЛІМХАН ӘБЕУҰЛЫ – ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІРІНШІ МАТЕМАТИКА ПРОФЕССОРЫ

Ермеков Әлімхан Әбеуұлы (1891-1970 ж.), қоғам қайраткері, «Алаш» партиясы мен Алашорда қозғалысы жетекшілерінің бірі, математик, ұстаз, ғалым. Қарқаралының түлегі. Томск технология институтын бітірген (1921 ж.). 1919-1920 ж. Қырғыз (қазақ) өлкесін басқару жөніндегі әскери-революция комитеттің мүшесі әрі коллегия төрағасы, Семей губревкомының мүшесі болған. Қазақ жерлерін Қазақ АКСР-і шеңберінде тұтас дерлік топтастыруда ерекше рөл атқарған. 1921-24 ж. Семей губерния атқару комитеті, губерния жоспарлау басқармасы, Қазақ АКСР-і Мемлекеттік жоспарлау комитеті төрағаларының орынбасары, өнеркәсіп секциясының меңгерушісі қызметтерін атқарған. Қазақ АКСР-інің 6- және 7-шақырылған Орталық атқару комитетінің мүшесі болып сайланған. 1926 жылдан ғылыми-педагогтік қызметте болды. 1927-1935 ж. Ташкенттегі Қазақ педагогика институтының оқытушысы, ҚазПИ-де (қазіргі Алматы мемлекеттік университеті) доцент, Алматы зоотехника-мал дәрігерлік институтының профессоры және математика кафедрасының меңгерушісі қызметтерін атқарды. Ермеков қазақ зиялыларының қатарынан тұңғыш рет математика саласынан профессор атағына ие болған (1935 ж.). 1935 ж. қазақ тілінде «Ұлы математика курсы» атты кітапты жариялап, 1936 ж. өзінің ұстаздық тәжірибе негізінде «Қазақ тілінің математика терминдері» атты түсіндірме сөздігін шығарған. 1935-37 ж. Алматы кен-металлургия институты (қазіргі ҚазҰТУ) математика және теориялық механика кафедрасының меңгерушісі болды. 1930-1947 ж. Ермеков ұлтшыл, «контрреволюцияшыл», «халық жауы» аталып, үш рет сотталды. 20 жылдан астам өмірін түрмелер мен саяси қуғын-сүргінде өткізіп, азап шегіп, аса ауыр моральдық соққыға ұшырады. Кеңес өкіметінің жазалау органдарының қудалауында ұзақ жылдар болғанына қарамастан, ол адамгершілік қасиеттерін, ұлтжандық позициясын, ғалымдық, ұстаздық іс-әрекетін кір шалдырмай сақтай білді. Жалған саяси жалалармен істі болған Ермеков 1930 ж. 22 қыркүйекте тұтқындалады да, бір жыл жеті ай үздіксіз тергеуде болады. 1932 ж. 20 сәуірде ОГПУ-дің үштігінің үкімімен Ермеков алдын ала түрмеде отырған уақыты есепке алынып тұтқыннан босанып шықты. Ол босанып шыққанына қарамастан ОГПУ тыңшыларының жасырын бақылауында болады. Оның бостандықта жүруі ұзаққа бармады. 1937 ж. сталиндік озбырлық халық басына қара түнек орнатып, үлкен террор бастаған кезде Ермеков Ресейге барып бой тасалап, аз уақыт Куйбышев қаласындағы жоспарлау институтында математика кафедрасының меңгерушісі болып қызмет істеді. Ішкі істер халық комиссариатының әскери трибуналының үкімімен 1939 ж. 28 ақпанда Ермеков 10 жылға бас бостандығынан айырылып, ГУЛАГ-тың алыстағы лагерьлерінің біріне айдалады. Тағы да арыздар жазып, өзінің халық жауы емес екендігін дәлелдеу үшін күреседі. Нәтижесінде ол ақталып, 1947 жылдың басында тұтқыннан мерзімінен бұрын босанып шықты. Осы жылдың 15

тамызынан Ермеков Шымкент технология институтының математика кафедрасын басқарып, қайтадан ұстаздық қызметін жалғастырды. Өкінішке орай, ол жалған жаламен тағы да тұтқындалып, Ішкі істер министрінің түрмесіне қайта жабылды. 1955 ж. 7 наурызда КСРО бас прокурорының қаулысымен түрмеден мерзімінен бұрын босатылып, 1957 ж. 26 қарашада толық ақталды. Өмірінің соңына дейін Ермеков Қарағанды тау-кен институтында (қазіргі ҚарТУ) ұстаздық етті. Ғылыми-зерттеу еңбектерінің негізгі бағыттары — ықтималдық теориясы, математикалық статистика, теориялық механика, математикалық терминология мәселелері.

Отандық математика ғылымы бойынша XX ғасырдың басында қазақ тіліндегі тұңғыш оқулықтың авторы Міржақып Дулатов болатын (Есеп құралы. Орынбор: «Дин уа мағишат», 1914). Ал математиканың ішіндегі күрделі пән «Алгебраны» Қаныш Имантайұлы Сәтбаев қолға алып, алдымен араб қарпінде 1924 жылы жазып шығып (592 беттік қолжазба), соңынан латын графикасына 1929 жылы (1400 бет) көшірді. Сондай біртуар еңбектің бірі өз заманында қазақ зиялыларының ішінде тұңғыш математика саласының профессоры атанған Әлімхан Ермековтің «Ұлы математика курсы. Аналитикалық геометрия мен дифференциал және интеграл есептеу негіздері» атты оқулығы (орыс тілінде «Курс высшей математики основы аналитической геометрии дифференциального интегрального исчисления»), «Қазақ тілінің математика терминдері» атты сөздігі ұлт мәдениетіне қосылған асыл қазына еді. Ғалым Әлімхан Ермековтің техника, математика саласы бойынша беріле еңбек етіп, ғылыми еңбектер жазуы 1927–35 жылдары Ташкенттегі Қазақ педагогика институтының оқытушысы, ҚазПИ-де доцент, Алматы зоотехника-малдәрігерлік институтының профессоры және математика кафедрасының меңгерушісі, 1935–37 жылдары Алматы кен-металлургия институты математика және теориялық механика кафедрасының меңгерушісі болып, дәріс беріп, қызмет атқарған жылдарының жемісі болатын. Ол қазақ тілінде оқулықтар мен оқу құралдарын жоғарғы математика пәні бойынша дайындап, математикадан ғылыми терминология даярлаумен шұғылданды. Оның ғылыми зерттеу еңбектерінің негізгі бағыттары – ықтималдық теориясы, математикалық статистика, теориялық механика, математикалық терминология мәселелері болды.

Осы мақалаға арқау болып отырған «Ұлы математика курсы» жоғарғы техникалық оқу орындары мен педагогикалық институттарға арналып, қазақ тілінде латын қарпімен 1935 жылы Қызылорда қаласындағы «Қазақстан» баспасынан жарық көрді. Орыс тілінен аударылған бұл оқулық соңында берілген «Детеминант теориясының элементтері» қосымшасынан бөлек «Координат методы», «Функциялық байланыс және оны көрсету тәсілдері», «Сызықтық функция», «Екінші реттік қисықтар», «Кеңістіктегі координат методы», «Жазықтық», «Түзу сызық» деп аталатын 7 тараудан тұрады, көлемі 10 баспа табақ, таралымы 3500 дана.

Оқулық кейін 1995 жылы (кириллицаға түсірген – Н.Әділбеков, жауапты шығарушы – Ш.Біләл) қазіргі кириллицаға түсіріліп, арнайы оқулық етіп шығарылды.

Бұл еңбектің тілдік, терминологиясы жағынан да өзіндік ерекшелігі бар. Тіпті оқулықтың атының өзінен қазіргідей жоғары математика деп атамай ұлы математика деп алуының өзі соны меңзейді. Тілі сол кездердегі стильмен жазылып, синтаксистік орамдар кездеседі. Сонымен қатар, оқулықта қазіргі қолданыста жүрген мынадай математика терминдері қолданылады: қосынды, қосу, нүкте, теңдеу, шаршы, шеңбер, үшбұрыш, теріс бұрыш, түзу, жазықтық, алым, бөлім, жатық сызық, сабақ, кесінді, тұйықтаушы вектор (замыкающий вектор), теріс бұрыш (отрицательный угол), тұрақты шама (постоянная величина) т.б.

Ғалым Ә. Ермаков 1948 жылы «Халық мұғаліміне» жариялаған «Емле мен терминологияның кейбір мәселелері» деген мақаласында қолданысқа енгізген бұл терминдер турасында «Қазақтың байырғы тілінен: нүктелер, іргелес бұрыштар, сыбайлас бұрыштар, тең бүйірлі үшбұрыштар, түзудің берілген кесіндісі, ортақ төбелі бұрыштар, үшбұрыштың қабырғалары мен бұрыштарының арасындағы тәуелділік, шеңбер, қоюшы, түйіндесу, аудан, дөңгелек, түзулер, бұрыштар, амалдар т.б... Осындай терминдердің жиындысы математика ғылымының бір саласы – геометрияның терминологиясы болды, ондай терминдерді советтік қазақ мектептерінде қазақ балаларын оқытқанда қазақ тілінде қолданып, оқушыларға ғылымнан нақты білімдер беріп жүрміз деп әбден айта аламыз және осылай деуге тәжірибеміз, ақыл-ой еңбегіміздің, зерттеу, қарастыру істеріміздің нәтижелерін толық көрсетіп отыр», – деп тұжырымдайды. Бұл тұста ғалымның терминологиялық қорды қазақ тілі негізінде жасап, ұлттық ғылым тілін қалыптастыруды мақсат еткенін көреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. kk.wikipedia.org/wiki/Әлімхан_Әбуұлы_Ермаков
2. www.mathematik.ucor.kz
3. Қазақстан ұлттық энциклопедисы, 3 том

РАЗНОСТНАЯ МОДЕЛЬ ОКЕАНА

Различные способы построения численных схем, обладающих хорошей сходимостью, направлены на ε - аппроксимации путем введения малого параметра ε . Однако, данные методы эффективны только для теоретического обоснования сходимости разностных схем [1,2]. Нами для построения разностной модели предложен метод Роте.

Рассмотрим математическую модель океана:

$$\frac{\partial u}{\partial t} + (u \cdot \nabla)u = \gamma_0 \frac{\partial^2 u}{\partial x_3^2} + \lambda \Delta u - \nabla \varphi + f(\tau),$$

$$\frac{\partial \varphi}{\partial t} + \int_0^H \operatorname{div} u dx_3 = 0,$$

$$\frac{\partial \tau}{\partial t} + (u \cdot \nabla)\tau = k \frac{\partial^2 \tau}{\partial x_3^2} + \lambda k \Delta \tau,$$

с начально-краевыми условиями:

$$\begin{aligned} u|_{t=0} &= u_0(x), & \varphi|_{t=0} &= \varphi_0(x), & \tau|_{t=0} &= \tau_0(x), \\ u|_S &= 0, & \varphi|_S &= 0, & t &\in [0, T], \end{aligned}$$

где u – скорость, τ – температура, φ – уровень поверхности.

Для построения разностной модели океана рассмотрим метод Роте.

В этом случае численная схема представима в виде системы уравнений с дискретизацией по времени:

$$\frac{u^{n+1} - u^n}{t} + (u^n \cdot \nabla)u^{n+1} = \gamma_0 \frac{\partial^2 u^{n+1}}{\partial x_3^2} + \lambda \Delta u^{n+1} + g(\tau^n) - \nabla \varphi^{n+1},$$

$$\frac{\varphi^{n+1} - \varphi^n}{t} + \int_0^H \operatorname{div} u^{n+1} dx_3 = 0,$$

$$\frac{\tau^{n+1} - \tau^n}{t} + (u^n \cdot \nabla)\tau^{n+1} = \lambda_0 \frac{\partial^2 \tau^{n+1}}{\partial x_3^2} + \lambda \Delta \tau^{n+1}.$$

Воспользуемся оценкой из работы [3]:

$$\max_{0 \leq n \leq T} \|u^n\| + t \|\nabla u^m\|^2 \leq c < \infty,$$

$$\max_{0 \leq n \leq T} \|\tau^n\|_{L_\infty(\Omega)} + \sum_{m=1}^N t \|\nabla \tau^m\|^2 \leq c < \infty.$$

При выполнении данных неравенств решение аппроксимирующей задачи будет сходиться к решению исходной задачи со скоростью:

$$\max_{0 \leq n \leq N} \|u^n - u(nt)\| + t \sum_{m=1}^N \|\nabla u^m - \nabla(u(nt))\|^2 \leq c(t)^2,$$

где $u(nt)$ – значение функции $u(t, x)$ в точке (t, x) .

Неравенство доказывается методикой, предложенной в работе [4]. Корректность и разрешимость разностной модели, гладкость уравнения следует из компактности множества $\{u^n\}$ при $t \leq \delta$, определяемого заданными начальными условиями. Отсюда следует и единственность решения исходной разностной задачи.

Список использованных источников

1. A. Nissan, Q. Wang. Kinetics of gravity-driven slug flow in partially wettable capillaries of varying cross section // Water Resources Research, 2016, vol. 52 (11), p. 8472-8486.
2. C. Nita, S. Vandewalle, J. Meyers. Multigrid optimization for DNS-based optimal control in turbulent channel flows // Journal of Computational Physics, 2018, vol. 36, p. 14-32.
3. Kazhikenova S.Sh., Ramazanov M.I., Khairkulova A.A. epsilon-Approximation of the temperatures model of inhomogeneous melts with allowance for energy dissipation // Bulletin of the Karaganda University-Mathematics- 2018.- №2 (90). – P. 93-100.
4. Kazhikenova S.Sh., Shaltakov S.N., Belomestny D., Shaikhova G.S. Finite difference method implementation for Numerical integration hydrodynamic equations melts // Eurasian Physical Technical Journal (Scopus, процентиль 16).- 2020. - Vol. 17, № 1(33). P.50-56.

**ЧИСЛЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАДАЧИ ОБ ОПОРНОМ
ДАВЛЕНИИ ВБЛИЗИ ОЧИСТНОЙ ВЫРАБОТКИ**

Новое аналитическое описание опорного давления на угольный пласт учитывающее переменную податливость (жесткость) пласта, которая уменьшается (растет) по мере удаления от забоя, позволяет проводить исследования в рамках теории упругости, не прибегая к представлениям теории пластичности.

Механизм влияния опорного давления при наработке угольного пласта столбами по падению на полевой штрек существенно отличается от механизма при разработке пласта по простиранию; развитие и распределение напряжений в почве пласта вокруг полевого штрека имеют стадийный характер, изменяющийся в динамике проведения очистных работ.

Комплексные исследования напряженного состояния полевых выработок в динамике проявления опорного давления при отработке пластов столбами по падению проведены Б.Б. Атымтаевым, расчетно-теоретический анализ которого базировался на методе конечных элементов [1,2].

Эти исследования указывают на то, что до сих пор полностью не выяснены многие вопросы: механизм взаимодействия очистной и подготовительной выработок при отработке столбами по падению.

В работе получены системы интегральных уравнений при решении задачи об опорном давлении на наклонно залегающий заглубленный угольный пласт вблизи очистной выработки. Предположено, что наклонно-слоистом горном массиве очистная выработка прямоугольной формы длиной $2a$ проведена на полную мощность угольного пласта h_p (рисунок 1). Кровля и почва пласта моделированы сложными полуплоскостями I-2 и 3-4, представляющими разнородные породы разной толщины непосредственной кровли h_1 и почвы h_2 . Между разнородными породными слоями и угольным пластом существует жесткое сцепление.

Ввиду геометрической симметрии среды относительно оси Ox , задача допускает разбиение на симметричную и антисимметричную части (сжатие и сдвиг на бесконечности). Для симметричной задачи $y > a$ система интегральных уравнений выглядит следующим образом:

$$\begin{aligned} & \frac{1}{c^2} [K^\infty + K_1(y)] f^B(y) + \frac{a_{11}^\infty}{\pi} \int_a^\infty f^B(t) \ln |y^2 - t^2| dt + \int_a^\infty f^B(t) L_{11}(t, y) dt - \\ & - a_{12}^\infty \int_y^\infty g^B(t) dt + \int_a^\infty g^B(t) L_{12}(t, y) dt = L_{13}(y) - \\ & - \frac{p^0 a}{\pi} a_{11} \left[\frac{y}{a} \ln \frac{y-a}{y+a} - \ln(y^2 - a^2) + 2 \right] - \frac{1}{c_2} K_1(y) p^0, \\ & \frac{1}{c^2} [S^\infty + S_1(y)] g^B(y) + \frac{a_{21}^\infty}{\pi} \int_y^\infty f^B(t) dt + \int_a^\infty f^B(t) L_{12}(y, t) dt + \\ & + \frac{a_{22}^\infty}{\pi} \int_a^\infty g^B(t) \ln \left| \frac{y-t}{y+t} \right| dt + \int_a^\infty g^B(t) L_{22}(t, y) dt = L_{23}(y) \end{aligned} \quad (1)$$

Здесь $f^B(y)$, $g^B(y)$ дополнительные нормальные и касательные контактные напряжения, действующие на кромках слоистых полуплоскостей. Их поведение и

величина в окрестности выработки обуславливается свойствами угольного пласта, его податливостью [3,4].

$a_{ij}^{\infty}, K^{\infty}$ - постоянные зависящие от упругих характеристик слоев и пласта, причем K^{∞} может обращаться в ноль. $L_{ij}(t, y), L_{ij}(y)$ - гладкие непрерывные функции, убывающие с возрастанием переменной y . $K_1(y), S_1(y)$ - монотонно убывающие непрерывные функции, характеризующие деформативность угольного пласта по Винклеру при сжатии и сдвиге соответственно. p^0, τ^0 - постоянные, характеризующие основное напряженное состояние пород.

Уравнения типа (1), содержащие перед неизвестной функцией переменный коэффициент относят к интегральным уравнениям Фредгольма 3-го рода. Для приведенной системы, у которой интегрирование ведется на полубесконечном промежутке, к тому же с переменным нижним пределом, какие – либо исследования в литературе отсутствуют.

Относительно $f^B(y)$, $g^B(y)$ нам известно, что они непрерывны, при больших y убывают как y^{-2} , а в окрестности выработки ограничены. Исключение составляет частный случай (пласт отсутствует или же он не сжимаем) – тогда напряжения стремятся к бесконечности при $y \rightarrow a$.

Попытка авторов аппроксимировать $f^B(y)$, $g^B(y)$ полиномами Лагерра с последующим сведением (1) и бесконечной системе линейных алгебраических уравнений (БСЛАУ) к успеху не привели. Полученная БСЛАУ оказалась плохо обусловленной. Это, очевидно, объясняется тем, что $L_n(y)e^{-y}$ мало пригодны для аппроксимации искомых функций.

Система (1), поэтому, решалась численно методом Крылова-Боголюбова, путем кусочной аппроксимации искомых функций квадратичными трехчленами. В качестве неизвестных приняты $f^B(t_k)$, $g^B(t_k)$ [4,5].

Таким образом, разработанная модель штрека, заложенного в слоистой среде, в зоне влияния очистного пространства, позволяет полностью изучить картину напряженно-деформированного состояния пород вокруг штрека вплоть до очистной выработки.

Список использованных источников

1. Петухов И.М., Линков А.М., и др. Защитные пласты. –М.:Недра, 1972, 422 с.
2. Борисов А.А. Механика горных пород и массивов. –М.:Недра, 1980, 360 с.
3. Айталиев Ш.М., Туебаев М.К., Адильбеков Н.А. Об одном методе расчета напряженно – деформированного состояния пластового штрека в зоне влияния очистных работ. –Изв. АНКазССР, серия физ.-мат. № 1, 1917, № 3431-79, 52 с.
4. Адилбек Н.А., Шаихова Г.С., Журов В.В., Шегебаева Г.Е. Численное решение одной системы интегральных уравнений Фредгольма третьего рода в задаче об опорном давлении вблизи очистной выработки. Казахстан. Новости науки Казахстана, № 3, 2019.
5. Адилбек Н, Шаихова Г.С, Шегебаева Г.Е; «Решение задачи теории упругости применительно к механике горных пород»: Монография/ -Караганда: КарГТУ, 2020.-169с.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ СМАЗКИ

Целью исследований является повышение эффективности функционирования системы смазки двигателя за счет совершенствования технологии технического обслуживания.

При исследовании эффективности функционирования системы смазки возможно решение двух имеющих теоретический интерес и несомненное практическое применение задач:

- 1) задачи управления периодичностью замены масла;
- 2) задачи обоснования конструкции устройства контроля очистительной способности фильтров системы смазки.

Методы исследования. Периодичность замены масла определяется его состоянием, характеризующимся зависимостью численных значений его качественных характеристик от времени работы двигателя:

$$(1) \quad \Pi = F(t)$$

Управление периодичностью замены масла возможно двумя способами: изменением количества картерного масла; применением масла с различной периодичностью замены.

При использовании масел различного качества условие целесообразности выноса операции замены масла за пределы непрерывных периодов работ будет иметь вид:

$$C_{\text{диаг}} < \Delta C \times t_{\text{зм}} + V \times C_i \times P_k(T_{\text{п}}), \quad (2)$$

где $C_{\text{диаг}}$ - стоимость диагностического прибора, тенге;

ΔC - удельная величина убытка от простоя трактора (автомобиля), тенге/ч;

$t_{\text{зм}}$ - продолжительность операции замены масла, ч;

V - объем поддона картера, л;

C_i - стоимость масла i -го сорта, тенге/л;

$P_k(T_{\text{п}})$ - вероятность отказов соединительных маслопроводов или уплотнительных устройств в течение периода использования масла.

Одной из существенных характеристик масла, являющейся основанием для его замены – это изменение вязкости. Принято считать нецелесообразным использование масла, если его вязкость возросла более чем на 35%.

Вязкость масла зависит от его температуры (рис. 1).

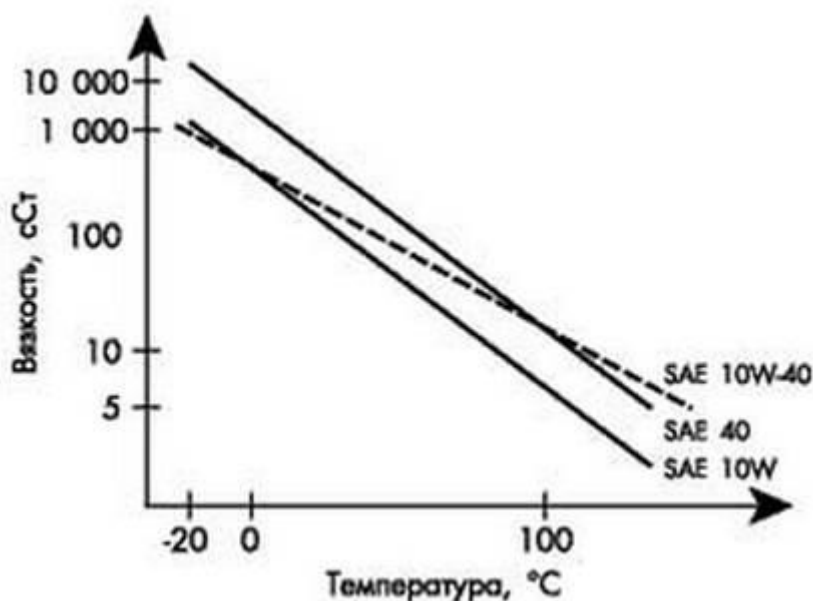


Рис. 1. Зависимость вязкости масел от температуры (снизу верх: зимнее, летнее, всесезонное)

Результаты исследования. Повышение вязкости на вышеуказанную величину по своим неблагоприятным воздействиям на двигатель равносильно значительному снижению температуры двигателя: ухудшение притока масла в масляный насос, недостаточное поступление масла к удаленным парам трения, приводящее к повышенному износу.

Список использованных источников

1. Бойко Е.В. Химия нефти и топлив. Учебное пособие. - Ульяновск, 2007. 60 с.
2. Итинская Н.И. Топливо, смазочные материалы и технические жидкости. - М.: Колос, 1974. - 352 с.
3. Гуреев А.А., Азев В.С., Камфер Г.М. Топлива для дизелей. Свойства и применение. - М.: Химия, 1993. - 330 с.
4. Фомин В.Н. Квалиметрия. Управление качеством. Сертификация. - М.: ЭКСМО, 2000. - 320 с.
5. Качество топливо-смазочных материалов и причины ухудшения его при хранении / В.С. Богданов // Техника и оборудование для села, 2012. - №5. - С.33

Ә. ЕРМЕКОВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ

Әлімхан Әбеуұлы Ермеков — Қазақ қоғам қайраткері, "Алаш" партиясының негізін қалаушылардың бірі, қазақтың профессор-математигі, жаппай саяси қуғын-сүргін кезінде аман қалған қазақ зиялыларының бірі.

Әлімхан Әбеуұлы Ермеков – білім мен өнерге ерте қол созған, әйгілі ғалым, парасатты педагог, ірі қоғам қайраткері, әдебиет және мәдениеттің үлкен жаңашыры. Ә.Ә. Ермеков 1917 жылы оқуын уақытша доғара тұрып, қазақ республикасының қалыптасуына белсене араласты.

Оған республиканың бірінші жоғары оқу орындарында математикадан сабақ беру ғана емес, сонымен қатар математика кафедраларын ұйымдастырумен, қазақ тілінде оқу құралдарын құрумен айналысу мәртебесі берілді. Ол Ташкенттегі Қазақ жоғары педагогикалық институтының математика пәнінің мұғалімі және жаратылыстану-математика факультетінің деканы, Алматы пединституты мен Қазақ университетінің математика кафедрасының доценті, Қарағанды политехникалық институтында болып жұмыс істеді.

Халқымыздың ардақты ұлдарының бірі, қазақтың математик профессоры Ә.Ә. Ермеков халық жауы аталып, жазықсыз жазаланып, өмірінің біраз жылдарын азап лагерінде өткізгеніне қарамастан «Ұлы математика курсы» оқулығының бірінші бөлімі «Аналитикалық геометрия» курсын 1935 жылы жарыққа шығарды. Оқулық латын әріптерімен жазылған.

«Координат методы», «Функциялық байланыс және оны көрсету тәсілдері», «Сызықтық функция», «Екінші реттік қисықтар», «Кеңістіктегі координат методы», « Жазықтық», «Түзу сызық» деп аталатын жеті тараудан және «Детерминат теориясының элементтері» деген қосымша бөлімнен тұратын оқулықтары бар.

Қазақ топырағында алғаш ана тілімізде дүниеге келген бұл ғажап оқулық, әрине, еш уақытта өзіндік тарихи маңызын жоймайтын, ірі оқиға болып табылады.

Оқулық жоғарғы техникалық оқу орындарымен, техникумдарға арналып жазылғандықтан, ғылымның және практиканың әр түрлі саласында жоғары математиканың өолданылуы жағында көп көңіл бөлінген. Мысалы, Функциялық тәуелділік ауа райын зерттеуге пайдаланылған. Сонымен қатар математикалық әдістерді, формулаларды, тқжырымдарды механиканың, физиканың, медицинаның, ауыл шаруашылығының салаларында, тіптен күнделікті тұрмыста қалай қолдануға болатындығына да көптеген мысалдар келтірілген.

Ә.Ә. Ермеков "халық жауы" деген белгіге және оның өмір жолында туындаған ауыр қиындықтарға қарамастан, өз халқының игілігі үшін жұмыс істеуді және еңбек етуді жалғастырды, оны ағартуға ұмтылды және Қазақстанның болашақ ұрпақтары үшін орасан зор мұра қалдырды.

MATHEMATICS IN ELECTRICAL ENGINEERING

The electrical engineering development is unthinkable without mathematics. At each stage of the formation of the foundations of theoretical electrical engineering it is not only related to the ability to understand the physical meaning of a particular phenomenon, but also to describe it using the mathematical apparatus for the subsequent solution of the problem posed.

In the basic course of the discipline "Mathematics" the following sections are studied: "Linear algebra and analytic geometry" ("Vector algebra", "Determinants", "Matrices", "Systems of linear algebraic equations"); "Differential calculus of function of one variable"; "Integral calculus of function of one variable"; "Functions of many variables"; "Differential equations"; "Series".

Matrix methods are considered in relation to electrical grids, which are special cases of electrical circuits.

To put it another way, the concept of function plays an important role in electrical engineering. For example, in alternating current circuits the dependence of current strength on time can be expressed mathematically using an equation:

$$I(t) = I_0 \sin \omega t.$$

This relationship is represented as a sine wave on the graph.

For example, the section "Electric circuits of a single-phase sinusoidal current" uses all the mathematical apparatus of the discipline "Mathematics". In order to study the section "Methods of matrix analysis of electric circuits", it is necessary to study the section from the course "Discrete Mathematics" ("Graph Theory"). [1] It should be noted, the matrix forms of models of energy systems and their modes. Calculation of steady-state mode is a frequently encountered autonomous task in the field of electrical systems analysis in design practice and subsequent operation.

Furthermore, the electric field flux is mathematically written through the surface integral; the work of the electric field to move the charges is written through the integral and the potential difference is also calculated.

Regardless, many of the transients that occur during any change in the regime of an electric circuit are described by differential equations. [2]

To research the functions that describes alternating current it is convenient to decompose them as a trigonometrical Fourier series.

All things considered; mathematics is a basic discipline in the study of electrical engineering.

Reference:

1. Ismagilova E. I., Rozanova S. A. Integrativno-modul'nyj komponent professional'noj napravlenosti obuchenija matematike budushhih inzhenerov radiojelektrotehnicheskikh special'nostej// Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik. №1, 2009
2. Bessonov L.A. Teoreticheskie osnovy jelektrotehniki. Jelektricheskie cepi. – M.: Gardariki, 2002 – 638s

ЗАРИССКИЕ СТРУКТУРЫ И ИХ ИНТЕРПРЕТАЦИИ НА ЯЗЫКЕ ТЕОРИИ МОДЕЛЕЙ

Введём определения некоторых базовых понятий. Слова языка L , построенные специфичным путём, называются L -формулами. С целью обозначения интерпретации символов языка L , целесообразно представить понятие L -структуры. L -структура A состоит из:

1) непустого множества A , называемого областью или основным множеством L -структуры;

2) назначения элемента $c^A \in A$ как к любому постоянному символу c из L .

Таким образом, L -структура – это объект формы $A = \langle A; \{P_i^A\}_{i \in I}; \{c_k^A\}_{k \in K} \rangle$.

Где $\{P_i^A\}_{i \in I}$ и $\{c_k^A\}_{k \in K}$ называются интерпретациями предикатов и постоянных символов соответственно. Обозначим $A = \text{Dom}(A)$.

Если A и B обе L -структуры, можно утвердить, что A изоморфна к B , обозначим как $A \cong B$, соответственно, если существует биекция $\pi: \text{Dom}(A) \rightarrow \text{Dom}(B)$, которая сохраняет соответствующее отношение и постоянные символы, то для любого $i \in I$ и $k \in K$:

а) $\bar{a} \in P_i^A$ тогда и только тогда, когда $\pi(\bar{a}) \in P_i^B$;

б) $\pi(c_k^A) \in c_k^B$.

Отображение π называется изоморфизмом. Если π только предположено как инъективное, но все еще удовлетворяет условиям (а)-(б), тогда оно называется вложением и может быть записано как $\pi: A \rightarrow B$ или $A \subseteq_\pi B$. Формула формы $\exists v_1, \dots, \exists v_m \theta$, где θ – это бескванторная формула, называется экзистенциальной формулой (или $\exists$ -формулой).

Пусть C класс L -структур и $A \in C$. Считается, что A является экзистенциально замкнутой в C , если для каждой бескванторной L -формулы $\psi(\bar{v}, \bar{w})$, для любого $\bar{a}$ в A и любого $B \supseteq A$, $B \in C$, выполняется:

$$B \models \exists \bar{v} \psi(\bar{v}, \bar{a}) \Rightarrow A \models \exists \bar{v} \psi(\bar{v}, \bar{a}).$$

Топологическая структура называется нетеровой, если она также удовлетворяет условию нисходящей цепи для замкнутых подмножеств: то есть для любых замкнутых

$$S_1 \supseteq S_2 \supseteq \dots S_i \supseteq \dots$$

существует i такое, что для любых $j \geq i$, $S_j = S_i$ [1].

Для следующего определения понадобится условие полусобственности проекционных отображений: дано замкнутое неразложимое подмножество $S \subseteq_{cl} M^n$ и проекционное отображение $\text{pr}: M^n \rightarrow M^k$, существует собственное замкнутое подмножество $F \subset \overline{\text{pr}(S)}$ такое, что $\overline{\text{pr}(S)} \setminus F \subseteq \text{pr}(S)$.

Нетеровы топологические структуры с хорошим размерным понятием,

удовлетворяющие условию полусобственности проекционных отображений, будут называться Зарисскими структурами. Помимо условия полусобственности, Зарисская структура обладает также:

Существенной несчетностью: Если замкнутое $S \subseteq M^n$ это объединение счетного числа замкнутых подмножеств, тогда существует конечное число среди подмножеств, объединение которых это S .

Предгладкостью: Для любого замкнутого неразложимого $S_1, S_2 \subseteq M^n$, размерность любого неразложимого компонента $S_1 \cap S_2$ не менее чем

$$\dim S_1 + \dim S_2 - \dim M^n.$$

Зарисская структура M допускает элиминацию кванторов, т.е. любое определимое подмножество $Q \subseteq M^n$ конструируемо [2].

Пусть M – Зарисская структура,

1. Пусть $C \subseteq M^k$ неразложимое множество размерности 1, $S \subseteq C^m$ относительно замкнуто и неразложимо размерности $n > 1$. Тогда

а) $m \geq n$;

б) существует проекционное отображение $\text{pr}: C^m \rightarrow C^n$ для некоторого выбора n координат из m , и открытое плотное $U \subseteq C^n$ такое, что $S^1 = \text{pr}^{-1}(U) \cap S$ плотное в S и проекционное отображение конечнократно одному на S^1 .

2. Пусть $C \subseteq M^k$ неразложимое множество размерности 1. Тогда C сильно минимальное, т.е. любое определяемое (с параметрами) подмножество C либо конечное или дополнение к конечному подмножеству.

$\text{acl}(A) = \{b \in M : \text{существуют } a \in A^n, m \in \mathbb{N} \text{ и } \varphi(u, v) \text{ такие, что } M \models \varphi(a, b) \& \exists^{\leq m} v \varphi(a, v)\}.$

Предгеометрия – это множество M с оператором $\text{cl}: 2^M \rightarrow 2^M$ конечного характера, то есть для любого $A \subseteq M : \text{cl}(A) = \{\text{cl}(A') : A' \subseteq A \text{ конечно}\}$ [3]. Предгеометрия называется геометрией, если для любого

$$a \subseteq M \quad \text{cl}(\{a\}) = \{a\}$$

Главная разница в том, что на данном этапе больше не предполагается Нетеровость топологии. Это делает определение более сложным, поскольку теперь появляется необходимость принимать во внимание различия между общими замкнутыми подмножествами и другими аналитическими свойствами. Главная цель обобщения, это наличие гораздо более широких классов классических структур (например, универсальных оболочек некоторых алгебраических многообразий), удовлетворяющих определению. Одна надежда (которая не была реализована до сих пор) это найти способ связать аналитическую Зарисскую геометрию с общей квантовой алгеброй.

Список использованных источников

1. Hrushovski E. A new strongly minimal set. 2013. - 166 p.
2. Hrushovski E., Zilber B. Zariski geometries. Amsterdam, 2019. - 323 p.
3. Pillay A. // Geometric stability theory. New York, 2010. – 15 p.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

1. Қасымбек Ж.М. Алғы сөз.....	3
2. Ибатов М.К. Приветственное слово.....	4
3. Әбдіғалиұлы Б. Алғы сөз	6
4. Сулейменов Т.С. Приветственное слово.....	7

Пленарные доклады

1. Ермеков О.М. Об Алимхане Ермекове.....	10
2. Сағынтаев С.С. Ермеков Ә.Ә. - математик, ұстаз.....	12
3. Кыдыралина Ж.У. Алимхан Ермеков: личность и эпоха.....	15
4. Өскембаев Қ.С. Мемлекет мүддесін ойлаған қазақтар - Ә. Ермеков.....	20
5. Қожанбаев М.С. Әли ағаның жарқын өмірі жайлы естелік.....	32
6. Ханевич В.А. Алимхан Ермеков и первый в России Мемориальный музей «Следственная тюрьма НКВД» в городе Томске: точки соприкосновения.....	34
7. Жанаева Ш.А. Семей. Әлимхан Ермеков.....	37
8. Лобанов В.А. А.А. Ермеков-выпускник Томского технологического института (ТПУ).	43
9. Турсынова Ж.Ж. Роль Алимхана Ермекова в воссоединении всех казахских земель....	47

Секция 1. 30-летие Независимости Республики Казахстан: этапы социально-экономической модернизации

1. Артыкбаев Е. С. Торговля казахов со странами Средней Азии и Синьцзяна в XVIII – первая половина XIX вв.....	51
2. Баданова Б.Б. Сланбекова Г.К. Ман Чунг. Көптілді бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері.....	54
3. Газизова М.Р. Қазақстандағы жоғары жастағы халықтың еңбек белсенділігін бағалау.....	57
4. Гатауллина З.И., Салауатова Д.М. Роль экономической науки в современной жизни.....	60
5. Ғабдолла Т.Ғ. Ұлттық идея-тәуелсіздік тұғыры.....	63
6. Дюсембекова С.З., Даниярова А.Е. Здоровье общества – национальный приоритет страны.....	66
7. James Petrik, Shormanbayeva D.G. Social and cultural transformation in conditions of the transition to information society.....	69
8. Жұмаканова У.С., Жұматова Г.М. Әлеуметтік жаңғырту–тұрақтылық пен игіліктің жемісі.....	71
9. Ivleva E.N., Khmel'nitskaya O.M. Problems and prospects for the formation of kazakhstan patriotism in youth.	74
10. Қазбеков Н.А., Қазбекова Н.А. Қазіргі саяси хаос пен мемлекеттің даму мәселелері.....	77
11. Қайырбек М.С. Возможности технологий блокчейн в Республике Казахстан.....	80
12. Kernebaev A. S., Karimova Zh. K. Organization of strategic planning of the activities of the government agency in the republic of Kazakhstan.....	83
13. Курманов Е.Ф. 30 лет Независимости: знание языка как фактор стабильного развития.....	86
14. Ломан Н.Ф. Модернизация общественного сознания через наследие великих мыслителей.....	89
15. Маулен А.Б. Тәуелсіз Қазақстанның ұлт тұтастығы.....	92

16. Makhmetova A. Kazakhstan's 30 -year way of development.....	94
17. Матвеевкова Л.Г. Реализация стратегии формирования гражданской идентичности в Республике Казахстан.....	96
18. Нурбекова Р. Б. HRM в государственном секторе Казахстана.....	99
19. Осыко И.В., Кропачева О.В. Рост возобновляемых источников энергии как один из этапов социально-экономической модернизации Казахстана.....	104
20. Өтебаев Д.С. Мұстафа Шоқайдың «Тұтас Түркістан» идеясы.....	107
21. Ошыбаева З.Ж., Орынбаева И.К. Қазақстан мемлекеттілігін қалыптастырудың тарихи жолдары.....	110
22. Садвакасова Р.М., Ниязова В.Е. Әлеуметтік-экономикалық жетістіктер жолындағы қазақстанның әлеуметтік модернизациясы.....	113
23. Сарсембаев Р.М. 30 лет Независимости Республики Казахстан: эпоха формирования религиозного плюрализма.....	116
24. Seydinova M.A., Akhmetkalieva K.Zh., Kirschenman A.A. Analysis of the influence of individuals, through the historical prism.....	119
25. Сүйменова М. К. Гимараттың инженерлік қондырғыларының энергия тиімділігін арттыру.....	122
26. Төлеген Ә.Н., Аубакиров Е.Ж. Ә.Ә.Ермековтың қоғамдық-саяси қызметі.....	125
27. Sharipova R.M. Socio-economic modernization of Kazakhstan.....	127
28. Хаяти Т., Тусупбеков Ж.А. Жаһандану үрдісінде ұлттық бірегейлікті сақтаудың жолдары.....	131
29. Zhumatova G. M., Zhumakanova U. S. Features of social modernization of the society of Kazakhstan.....	134

Секция 2. Общественно-политическая деятельность А.А. Ермекова

1. Акжасарова А.К. Наследие Алимхана Ермекова.....	138
2. Абдрахманова А.А., Алдунғаров Т.С. А.А.Ермековтың қоғамдық-саяси қызметі.....	141
3. Abilda G.D., Arystan A.Zh., Oshanov N.Z. Origins of formation of socio-political views of A.A. Ermekov.....	143
4. Әбибұлла А.Қ. Ә.Ә.Ермековтың қоғамдық-саяси қызметі.....	145
5. Даниярова А.Е., Хасенова Ж.О. Духовное наследие алашской интеллигенции в летописи истории.....	148
6. Елемесов А.Қ., Хасенова Б.О. «Әлімхан Ермеков – тұлға, ғалым, ұстаз».....	150
7. Жунусбекова Г.Е. Дальнейший путь А. А. Ермекова к вершинам геологической науки.....	153
8. Коровина Н.Н., Дильдабеков А.Т., Нурлигенова З.Н. Истоки формирования общественно-политических взглядов А.А. Ермекова.....	155
9. Кравченко Д.А., Ошанов Н.З., Нурлигенова З.Н. Ә. Ә. Ермековтың қоғамдық-саяси көзқарастарының қалыптасуы.....	157
10. Қасымова С.С. Алаш зиялылары және тәуелсіздік.....	159
11. Маденият Е.Б., Даниярова А.Е. Алимхан Ермеков в воспоминаниях родных и близких.....	162
12. Малыбаева Б.С. «Возвращение» Алимхана Ермекова.....	165
13. Мергембаева А.Ж. А.А. Ермековтың ауыр өмірлік жолы.....	167
14. Муканова А.К., Адылханова С.Е. Әлімхан Ермеков – ғалым және математик....	168
15. Мухажанова Ж.Т. Әлімхан Ермековті еске алу туралы.....	171
16. Нұғман Б.Г. О природе смыслов жизни казахской интеллигенции.....	174
17. Нұржанова Ш.Ө. Ұлы математик жолы.....	177
18. Нурлигенова З.Н. Алимхан Ермеков – человек-легенда.....	179
19. Нурлигенова З.Н., Дильдабеков А.Т., Торбаев Ә.М. Социальная модернизация Казахстана в 2021 году.....	181

20. Ошанов Н.З., Макалаков Т.Ж. Истоки становления суверенного Казахстана.....	184
21. Садыкова Г.Х., Муратхан З. Әлімхан Ермеков және Алашорда үкіметі.....	187
22. Сактаганова З.Г. Алимхан Ермеков и формирование территории Казахстана в 20-х годах XX века.....	190
23. Смағұлов Н.Б., Амрина М.С. Ә.Ермеков шәкірті – Ақжан Әл Машани.....	193
24. Тлеугабылова К.С. Алаш қайраткерлерінің қоғамдық мәселелер хақындағы ой-толғамдары.....	196

Секция 3. Научное наследие А.А. Ермекова и современные инновационные процессы

1. Abayeva N.F., Abaev R. On some ways of improving the quality of mathematical knowledge of students of technical universities.....	200
2. Ахажанов Т.Б. О прямых и обратных теоремах приближений функций многих переменных с ограниченной р- вариаций полиномами хаара.....	203
3. Ахметов К.М. Разработка методики контроля за самонагреванием угля в штабеле..	205
4. Игилик С.И., Мергембаева А.Ж. Операторлардың кеңістіктері.....	208
5. Кажикенова С.Ш. Об одной разностной схеме для уравнений Навье-Стокса.....	210
6. Koichubekov B.K., Abayeva N.F. Some features of the process of teaching mathematics in medical higher education institution.....	212
7. Космакова М.Т., Касымова Л.Ж. Бөлшекті-жүктемелі жылуөткізгіштік теңдеуінің есебі жайлы.....	214
8. Қайролла А.Қ Алиева Б.М. Әлімхан Ермековтің математика ғылымына қосқан үлесі..	217
9. Кажикенова А.Ш., Әлібиев Д.Б., Оразбекова Р.А., Уразымбетова Т.Ж. Идеал сұйықтықтың потенциалды ағындарын есептеудің ақырғы айырмашылық схемалары..	219
10. Мустафина Л.М. Преподавание высшей математики в соответствии с современными изменениями процесса обучения.....	222
11. Nurpeissova A.N. Robotics team: mathematics engineers.....	224
12. Romanovski V.G., Kosmakova M.T. On the solvability of the two-dimensional dirichlet boundary value problem for the heat equation in a degenerating domain.....	225
13. Саратовкина А.П., Кажикенова А.Ш. Математическое моделирование транспортной задачи с помощью EXCEL.....	228
14. Seitimbetova A.B. Education in a post-industrial society.....	230
15. Тутанов С.Қ. Ермеков Әлімхан Әбеуұлы – Қазақстандағы бірінші математика профессоры.....	232
16. Шалтаков С.Н., Беломестный Д. Разностная модель океана.....	235
17. Шаихова Г.С., Арыстанбеков Б.Ж. Численное моделирование задачи об опорном давлении вблизи очистной выработки.....	237
18. Шонтаев Д.С., Бакитхан Г. Повышение эффективности системы смазки.....	239
19. Шегебаева Г.Е. Ә. Ермековтың еңбектері.....	241
20. Zhurov V.V., Mitko Stoev. Mathematics in electrical engineering.....	242
21. Яруллина А.Р. Зарисские структуры и их интерпретации на языке теории моделей	243